

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**İZMİR'DE DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI SIRASINDA
TÜKETİM KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞMELER VE
BUNALIMIN FİYATLAR ÜZERİNDE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
PAKİZE ÇOBAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. KENAN KIRKPINAR

İZMİR-2008

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum, “ İzmir’de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerinde Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün ...../...../..... tarih ve .....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin .....maddesine göre .....Anabilim Dalı Yüksek Lisans /Doktora öğrencisi .....' nin .....konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday ...../...../..... tarihinde, saat .....' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin .....olduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU
(Tez yazarı tarafından bilgisayarda doldurularak kaydedilmeli Referans Numarası alındıktan sonra
basılarak imzalanmalıdır.)

Referans No	310037
Yazar Adı / Soyadı	Pakize Çoban
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 36611212754
Telefon / Cep Telefonu	02324879638 05053631582
E-mail	fikriminincegulu_64@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Adı (Özgün)	İzmir'de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerinde Etkileri
Tezin Adı (Çeviri)	Alterions in Consumption Culture in İzmir During The World Economical Crisis And Effects of Crises on Prices
Konu	Türk İnkılap Tarihi <input type="button" value="Konu Ekle"/>
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Eğitimi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2008
Sayfa	254
Tez Danışmanı-1 Ad / Soyad	Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar
Tez Danışmanı-2 Ad / Soyad	Doç. Dr. Kemal Arı
Tez Danışmanı-3 Ad / Soyad	Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyığıt
Dizin Terimleri	Dünya krizi 1929=World crisis 1929 İhracat=Export İthalat=Import Tarım ürünleri=Agricultural products New York Borsası=New York Stock Exchange <input type="button" value="Dizin Ekle"/>
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Var 3 Yıl <input type="button" value="İzin Belgesi"/>
Proje No	(Proje desteği aldıysa)

ÖZET

Türkçe
İngilizce
Özet

1929 yılında New York Borsası'nda yaşanan düşüş, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. New York Borsası'ndaki hisse senetlerinin değerinde başlayan düşme diğer borsaları kısa sürede etkileyerek arası borsası sistemlerinin çökmesine yol açtı.

ABSTRACT

The decrease that was seen in New York Stock Exchange caused the World Economical Crises. The descent in value stocks of New York Stock Exchange caused the downfall of systems of National Stock Exchange by affecting all Stock Exchanges.

Ekler

Değiştir

Yazdır

Gerekli bilgileri alanlara yazıp kaydet butonuna basınız.

Önemli hatırlatma: Bilgilerinizi kaydettikten sonra kağıt çıktısı alana kadar tekrar üzerinde değişiklik yapabilirsiniz. Daha sonra çıktı almak ve değişiklik yapmak isterseniz, Oturum menüsünden Tez/lerim bağlantısına tıklayarak teze erişebilirsiniz. Karşınıza gelen listeden Referans numarasına tıklayarak teziniz üzerinde gerekli gördüğünüz değişiklik yapabilir, kağıt çıktınızı tekrar alabilirsiniz.

ÖZET

1929 yılında New York Borsası'nda yaşanan düşüş, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştu. New York Borsası'ndaki hisse senetlerinin değerinde başlayan düşme diğer borsaları kısa sürede etkileyerek uluslar arası borsa sistemlerinin çökmesine yol açtı.

Dünya Bunalımı, piyasaya özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüşle yansımış, daha sonra bankacılık ve sanayi sektörlerini de etkilemişti. Ekonomik alanda yaşanan bu kriz, adı geçen sektörlerde ciddi oranda işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Uluslar arası ticaret hacmi de daralmıştı.

Liberal ekonomi politikasıyla Dünya Ekonomisine bağlı ülkelerle birlikte Türkiye de Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan etkilenmişti. Bunalım karşısında bütün ülkelerin ilk savunma tepkileri kendi içine çekilmek ve kendi kendine yetme çabası içine girmek olmuştu.

Dünya Bunalımı'nın etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş ihraç ürünlerinin büyük kısmını tarımsal ürünlerin oluşturduğu Türkiye'nin de ekonomisini derinden sarsmıştı. İhraç ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ihraç gelirlerinin azalmasına neden olmuştu. Bu durum ihraç ve ithal değerlerinin dengelenip, dış açığın olmaması için ithal maddelerine sınırlamalar getirilmesine sebep oldu. Bu şekilde dışa kapanarak bunalımın ülke içindeki etkilerinin en aza indirilmesine çalışıldı. Bu koşullarda, tüketim ve gelir seviyesinin düşmesi, tüketim kültürünün değişmesine neden oldu. Gelir düzeyinin düşmesi çarşı pazardaki ürün çeşitliliğine de yansdı.

Ülkenin tarım toplumu olması ve ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç etmesi, bunalımdan daha fazla etkilenmesine neden oldu. Bunalım döneminde tarım ürünlerindeki düşüş İzmir kentinin ve özellikle Ege Bölgesi'nin tarım ürünlerinden elde ettiği gelirin önemli oranda düşmesine yol açtı.

Ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç eden Türkiye'de, bunalım nedeniyle tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşmesi, köylünün yaşam koşullarında ciddi düşüşlerin yaşanmasına neden oldu. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine rağmen çiftçilerin temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat değişiminin aynı oranda olmaması çiftçinin de alım gücünün düşmesine yol açtı.

Bunalım, halkın kullandığı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında da değişimlere neden oldu. Tahıl ürünlerinin fiyatlarındaki hızlı düşüş diğer tüketim maddelerinin fiyatlarına aynı oranda yansımamıştı. Ayrıca kışın sert geçmesi ve hayvan hastalıklarının yaygın olması nedeniyle hayvan telefleri çok olmuş, bu da et fiyatlarının piyasada hızla yükselmesine yol açmıştı. Temel ihtiyaç maddelerinde yaşanan bu fiyat dengesizliği, kent ve kırsal yaşamda genel tüketim eğilimlerinin de değişmesine neden olmuştu.

ABSTRACT

The decrease that was seen in New York Stock Exchange caused the World Economical Crises. The descent in values of stocks of New York Stock Exchange caused the downfall of systems of National Stock Exchange by affecting all Stock Exchanges.

The world crises reflected to the markets with the descent of agricultural goods, and after affected the banking and industrial sectors. These crises that were seen in the economical area caused a significant vacancy in the areas that were discussed before. National trade capacity was also became narrowed.

Together with the countries that are connected to world economy with liberal economy politics, Turkey was also affected from the World Economical Crises. First reactions of all countries to this crises were to withdraw and to self-help.

Descents that were seen in agricultural goods with the effects of World Crises affected Turkey's economy deeply which's export goods are mostly consist of agricultural goods. Descents in prices of export goods caused the reduction of export incomes. In this situation, some limits worked up for export goods to balance the export and import values, and to have not deficient amounts. Thus, it was attempted to decrease the affects of crises in the country with a closure to outside. The decrease of consumption and income level also caused some alterations in consumption culture. The decrease of income level reflected also to the varieties in markets and bazaar.

To be an agriculture country and to export mostly agricultural goods caused to be affected deeply from the crises. During the crises, descents in agricultural goods caused the decrease of incomes that were obtained from agricultural goods in İzmir city, especially in Aegean Reign.

Because of the crises, with the decrease in agricultural goods, there has been a significant decrease in living conditions of the villagers in Turkey which was generally exports agricultural goods. Although there was a decrease in the prices of agricultural goods, there was not a same decrease in basic needs of farmers and thus, this was caused a decrease in the purchasing power of farmers.

Crises also caused alterations in the prices of basic needs of public which they used. The decrease in cereals did not reflect in the same percent to the others. Besides,

because of the hard winter and animal diseases, there have been many animal sacrifices, and this was caused an increase in the prices of meat in market. Instability that was seen in basic needs prices caused the change of general consumption trends.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	xiii
I- DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI KARŞISINDA GENEL EKONOMİK DURUM.....	1
A- EKONOMİK BUNALIMIN TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ.....	7
1- Ticaret.....	27
a- Türkiye ve İzmir'in Ticaret Hacmi.....	27
b- Yabancı Ülkelerin Ticaret Hacmi.....	48
2- Sanayi.....	54
3- Alınan Genel Önlemler.....	64
B- BUNALIM KARŞISINDA YAŞAM KOŞULLARINDAKİ DEĞİŞİM.....	70
1- Köylüler.....	74
2- Kentliler.....	95
a- İşçi Zümresi.....	107
b- Bürokratlar ve Memurlar.....	109
c- Serbest Çalışanlar ve İşçiler.....	115
II- TÜKETİM KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞMELER VE ÇARŞI-PAZARLARIN GENEL DURUMU.....	119
A- DOĞAL ETKENLERİN PAZAR FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	121
1- Seller.....	121
2- Depremler.....	128
3- Kuraklık.....	134
B- İTHALATTA KISITLAMALAR VE PİYASAYA YANSIMASI.....	136
C- PİYASADAKİ BUNALIMIN ÜRÜN SATIŞLARINA ETKİSİ.....	140
1- Tütün.....	140
2- Pamuk.....	147
3- Zeytin.....	149
4- İncir.....	151

5- Üzüm.....	159
III- TÜKETİM MADDELERİ.....	171
A-ÇİFTÇİLERİN TEMEL İHTİYAÇ MADDELERİNDEKİ FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE DEVLETİN TUTUMU.....	171
1- Tarım Sektöründe Çiftçiyi Destekleme Çabaları.....	171
2- Hayvan Hastalıkları ve Devletin Aldığı Önlemlerle Çiftçileri Destekleme Çabası.....	178
B-HALKIN KULLANDIĞI TEMEL İHTİYAÇ ÜRÜNLERİNDEKİ FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE BUNUN ALIM GÜCÜNE ETKİSİ.....	183
1- Temel Gıda Maddeleri.....	183
a- Tahıl Ürünleri.....	183
b- Sebze ve Meyveler.....	192
c- Et Ürünleri.....	194
2- Giyim Kuşam.....	197
a- Kentte ve Kırsal Yaşamda Giyim.....	197
3- Günlük Yaşam.....	200
a- Kent ve Kırsal Yaşamda Genel Tüketim Eğilimleri.....	200
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA.....	219
EKLER.....	223
Ek-1 ÇEŞİTLİ GAZETELERDEN EKMEK VE ET FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİMLERLE İLGİLİ HABERLER.....	223
Ek-2 HALK ARASINDA YAYGIN OLAN HASTALIKLARLA İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	225
Ek-3 YABANCI VE TÜRK BORSALARINDAKİ DURUMLA İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	227
Ek-4 HALKIN KULLANDIĞI TEMEL İHTİYAÇ MADDELERİNDEKİ FİYAT DEĞİŞİMLERİYLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	230
Ek-5 DEĞİŞEN EKONOMİK KOŞULLAR NEDENİYLE YAŞANAN İFLASLARLA İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	234
Ek-6 BUNALIM KARŞISINDA YAŞAM KOŞULLARINDAKİ DEĞİŞİMLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	236

Ek-7 DÜNYA BUNALIMI'NDA EGE BÖLGESİ VE İZMİR'İN TİCARET HACMIYLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER.....	238
---	-----

ÖNSÖZ

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük borsası olan Wall Street Borsası'nda borsa fiyatlarında yaşanan düşüş, tüm dünya ülkelerini etkileyen büyük bir ekonomik krizin başlamasına neden olmuştu.

Ülkelerin hızlı tarımsal üretimi, tüketim fazlası artık mal fazlalığı ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu durum borsada tarım fiyatlarının düşmesine ve tüm dünyayı etkileyecek olan ekonomik bunalımın başlamasına neden olmuştu.

Tezin birinci bölümünde Dünya Ekonomik Bunalımı'nın nasıl ortaya çıktığı ve domino taşı etkisiyle nasıl tüm dünya ülkelerini etkisi altına aldığından bahsedilmektedir. Aynı bölümde Dünya Bunalımı'nın Türkiye'ye etkisi ithalat ve ihracat oranlarındaki değişim, bu değişimin tüketim kültürünü nasıl etkilediği ve bu durum karşısında yaşam koşullarında ortaya çıkan değişim anlatılmıştır.

İkinci bölümde tüketim kültüründeki değişimler ve bu değişimlerin çarşı ve pazarın durumunu nasıl etkilediğine yer verilmiştir. Tüketim kültüründeki değişimlere neden olan doğal etkenler (seller, depremler, kuraklık) ve ithalattaki kısıtlamaların ürün satışlarını nasıl etkilediği anlatılmıştır.

Son bölümde tüketim kültürü üzerinde durularak, çiftçilerin temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat değişimlerinin ve bu değişimler karşısında devletin nasıl bir politika izlediği incelenmiştir. Ayrıca halkın kullandığı temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat değişimlerinin alım gücünü nasıl etkilediği ve değişen fiyatlar karşısında alım gücünün bu değişimden ne şekilde etkilendiği ve bu değişimin tüketim kültürüne etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamı hazırlarken bana destek olan sayın tez hocam Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a, tez konumu belirlememde yardımcı olan ve tez sürecinde verdiği moral ve desteği nedeniyle Doç. Dr. Kemal Arı'ya da teşekkür ederim.

Tezimin araştırma ve tez metnimi oluşturma sürecinde yanımda olan ve bana sonsuz destek veren annem emekli öğretmen Sevgi Çoban'a, babam emekli öğretmen Nihat Çoban'a ve kardeşim Aliye Kaşaracı'ya çok teşekkür ederim.

Pakize ÇOBAN

14 Mayıs 2008

GİRİŞ

Tezde 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve bu Bunalım'ın Türkiye'ye ve özellikle İzmir ekonomisine olan etkileri üzerinde durulmuştur. Bunalım 1929 yılının Ekim ayında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Wall Street Borsası'nın çöküşüyle başlamış ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştı.

Türkiye'de bunalımdan ciddi şekilde etkilenen ülkeler arasında bulunmaktaydı. Bunalım, Türkiye'de yeni kurulmuş olan bir devletin temellerinin atıldığı ve devlet yapısının oturtulmaya çalışıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştı. Özellikle Dünya Bunalımı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi iki büyük savaştan yeni çıkan Türkiye'nin, ekonomisini yeni yeni düzenlemeye çalıştığı bir süreçte Türkiye için büyük bir darbe olmuştu.

Bunalım, özellikle tüketimden daha fazla üretim olmasından kaynaklanmıştı. Tarım sektöründe meydana gelen bu üretim fazlası tarım ürünlerinin ve buna bağlı sektördeki ürünlerin fiyatlarının düşmesine neden olmuştu. Fiyatlardaki bu hızlı düşüş ülkelerin ithalat ve ihracat değerlerine de yansımıştı.

Türkiye de, tarım ülkesi olarak tarım sektöründeki bu fiyat düşüşlerinden ciddi şekilde etkilenmişti. Fiyatlardaki düşüşe bağlı olarak piyasada yaşanan durgunluk Türkiye'de de ihracat ve ithalat oranlarını etkilemişti.

Özellikle tarım sektöründe yaşanan ve diğer sektörleri de etkileyen Bunalım'ın tüm dünya da hızla yayılmasının ciddi ekonomik sorunlara neden olması piyasa ekonomisinde de birtakım değişikliklere neden olmuştu. Bunalım'ın önüne geçilememesi, 1929 yılına kadar ekonomide yer alan serbestlik düşüncesinin değişerek yerine değişen ekonomik koşullarda daha etkili olabileceğine inanılan planlı ekonomik döneme geçilmesine zemin hazırlamıştı.

Türkiye'de, Bunalım'ın etkisini gösterdiği 1930 yılında bunalımdan etkilenen diğer ülkelerde olduğu gibi, ekonomide devletçi bir çizgi izlenmeye başlanmıştı. Türkiye, ekonomik yapıdaki devletçilik ilkesini kendi iç yapısına en uygun şekilde uyarlayarak gerçekleştirmeye çalışmıştı. Özellikle devlet, bu ilke doğrultusunda hem

tarım sektöründe hem de sanayi sektöründe özel sektörün gücünün yetmediği alanlarda onu destekleyerek ekonomik kalkınmayı sağlama yoluna gitmişti.

Bunalım sürecinde ülkelerin serbest piyasa ekonomilerinden planlı ekonomik yapıya geçmelerindeki en önemli neden ülkelerin kendi kendilerine yetebilecekleri bir ekonomik yapı oluşturmak istemeleriydi.

Türkiye de, Bunalım'dan etkilenen diğer ülkeler gibi ekonomisinde planlı bir çizgi izleyerek Bunalım'dan en az zararla kurtulmaya çalışmıştı. Türkiye, bu süreçte de yüksek gümrük vergileri uygulayarak, gümrük duvarlarını yükseltmiş ve bu şekilde kendi iç piyasasını dış etkilere karşı korumaya çalışmıştı. Gümrük duvarlarının yükseltilmesiyle ayrıca milli paranın da yabancı para karşısında değerinin düşmesine engel olunmaya çalışılmıştı.

Bunalım'dan ülkenin en fazla gelişmiş ve özellikle uluslar arası ticarete açık kentler daha fazla etkilenmişti. İzmir'de bu kentlerin başında gelmekteydi. Ülke içindeki tarımsal ve sanayi alanlarına kara ve demir yolu ile bağlı olan İzmir, bu alanlardan topladığı artı ürünü, İzmir Limanı'yla dış ülkelere ihraç etmekte ve bunun yanında dış ülkelere yapılan ithalat için de önemli bir köprü vazifesi görmekteydi. Bu özelliğiyle İzmir kenti ve limanı hem ülkenin hem de bölgenin dışa açılan penceresi olma özelliğine sahipti.

Ülkenin tarım ülkesi olması ve ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç etmesi, Bunalım'dan daha fazla etkilenmesine neden olmuştu. Bunalım döneminde tarım ürünlerindeki düşüşler İzmir kentinin özellikle Ege Bölgesi'nin tarım ürünlerinden elde ettiği gelirin önemli oranda azalmasına neden olmuştu. Özellikle Ege Bölgesi'ne has olan üzüm, incir ve tütün gibi ürünlerin ihracında ciddi düşüşler yaşanmıştı.

Dış piyasaya yapılan ihracatın miktarındaki düşüşler ithalata getirilen sınırlamalarla dengelenmeye çalışılmıştı. Bu amaçla yapılan çalışmalarda yerli üreticiyi destekleme yoluna gidilmiş, kamuoyunda yapılan çalışmalarla ülke genelinde yerli mal kullanımının artırılmasına çalışılmıştı. Özellikle köylülerin tefecilerin elinden kurtularak daha iyi koşullarda üretim yapmalarının sağlanması için tarım satış kooperatifleri kurulmuştu. Bu şekilde Ege Bölgesi'nde önemli olan incir, üzüm ve tütün gibi ürünlerin veriminin ve satışlarının artırılmasıyla ilgili çalışmalar yapılmıştı.

Ülke nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan köylü kesimi de devlet tarafından verilen destekleme kredileri, tarımsal alanda makineleşmenin hızlanması ve topraksız köylünün topraklandırılması gibi çeşitli çalışmalarla desteklenmişti.

Bunalım döneminde köylü kesimi başta olmak üzere sanayi kesimi, işçi zümresi, bürokratlar, memurlar ve serbest çalışanların da yaşam koşullarında birtakım değişimler yaşanmıştı.

İhracat ve ithalat oranlarının Bunalım'ın etkisiyle hızla düşmesi tüketim kültüründe özellikle çarşı ve pazarda yer alan ürünlerin çeşitlerinde ve ürün miktarlarında da değişikliklere neden olmuştu.

Hem Türk Lirası'nın değerinin korunması için yapılan çalışmalar hem de ithalattaki kısıtlamalar ile iç ve dış piyasa dengesinin korunmasına çalışılmıştı.

Yapılan bu çalışmalarla iç ve dış piyasa dengesi korunmaya çalışılırken ithalat alanındaki kısıtlamalar ve ihraç oranlarının düşmesi halkın kullandığı temel ihtiyaç maddelerinde ve bu maddelerin fiyatlarında da değişmelere neden olmuştu.

İhracat oranlarının düşmesi özellikle tarım ürünü ihraç eden bir ülke olan Türkiye'yi derinden etkilemişti. İhraç oranlarının düşmesi bu sektörde çalışan ve bu sektöre bağlı yan sektördeki çalışanların gelirlerinde ciddi düşüşlere neden olmuştu. Gelirlerde yaşanan bu düşüşler halkın alım gücünün de azalmasına neden olmuştu.

Bu çalışma yukarıda bahsettiğim konuların Dünya Ekonomik Bunalımı döneminde Türkiye'de özellikle İzmir kentinde nasıl bir dönüşüme neden olduğu ve bu dönüşümün Türkiye bağlamından yola çıkarak Ege Bölgesi ve İzmir kentini nasıl etkilediğiyle ilgili bir çalışmadır.

I- DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI KARŞISINDA GENEL EKONOMİK DURUM

Amerika’da Wall Street Borsası’nın 1929 yılında çöküşüyle tüm dünyayı etkileyen Dünya Ekonomik Bunalımı ortaya çıkmıştı. 1929 yılına kadar değerinin çok üzerinde artan hisse senetlerinin, 1929 yılında hızla düşüşü bunalımın ortaya çıkmasındaki en büyük nedeni oluşturmuştu.¹

Ülkede şok etkisi yaratan kriz “Kara Perşembe” olarak adlandırılan 24 Ekim günü başlamış ve kısa sürede tüm dünyada yayılarak büyük bir bunalıma dönüşmüştü. Bilim adamları ve ekonomistler 1929 yılından başlayarak İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam eden bu büyük bunalımın dünya tarihinin en büyük, en etkili ve en uzun bunalımı olduğunu kabul etmişlerdi. Bunalımın başlangıcı olan 1929 yılı dünya tarihinde en unutulmaz yıllardan biri olarak yerini almıştır².

Bunalımın ortaya çıkmasındaki en önemli neden ise fazla mal üretilmesiydi. Tarımsal üretimdeki hızlı artış ve hemen her ülkenin kendi tarımsal ürünlerine yönelik koruyucu politikalar uygulaması aşırı üretimle sonuçlanmıştı³. Üretilen mal piyasadaki talebin çok üstündeydi. Bu da şirketlerin fazla malları stok yapmalarına neden olmuştu. Eldeki stoklarında satılamayıp tarım sektöründeki, mal üretiminin hızını etkilemekte daha az üretilmeye başlanması da işsizliğin artmasına, bu durum da az olan alım gücünün daha da düşmesine yol açmıştı⁴. Ayrıca ellerinde bulunan stok malları satamayan şirketlerin borsadaki hisselerini satarak borçlarını karşılamaya çalışmaları da hisse senetleri ve tahvillerinin değerinin düşmesine neden olarak borsanın çöküşünü hızlandırmıştı⁵.

1919-1921 yılları arasında stok eksikliğini tamamlamaya çalışan Batı piyasası, tüketimin azalmasına bağlı olarak talebin düşmesiyle ve Sovyet Rusya’nın dünya kapitalist piyasasına maliyeti düşük ve fiyatları ucuz ürünlerin girişi ile birlikte ciddi

¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, 1. baskı, İmge yay., İstanbul, 2003, s. 237.

² Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2002, s. 113.

³ Nadir Özbek, “Kapitalist Rejim ve Popülizm Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları 1932–1937”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 96, İstanbul, 2003, s. 220.

⁴ *Politik Ekonomi Ders Kitabı*, (Çev: İsmail Yarkın), SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, 1. baskı, İnter yay., 1992, s. 294.

⁵ Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 237.

bir stok fazlasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle, yaşanan bunalımın Avrupa piyasalarındaki etkisi çok yıkıcı olmuştu. Kapitalizme dayalı bir ekonomik sistemi benimsemiş olan Avrupa ülkelerinin, bunalımı aşmaları kolay görünmüyordu. Çünkü sömürüye dayalı olarak geliştirdikleri ekonomileri, bu olanakların azalması nedeniyle küçülmeye başlamıştı. İngiltere Hindistan'a, Çin'e ve Rusya'ya her yıl milyarlarca Liralık mal satarak zengin olmuştu. Bunalımla birlikte bu malları satacak pazar bulamıyordu⁶.

Hisse senetleri ve tahvillerde yaşanan hızlı düşüş bu senet sahiplerinin ellerindeki senetleri bir an önce satmaya çalışmalarına neden olmuştu. Borsada, bunalımın yaşandığı ilk gün 16.000.000 hisse senedi değerinden % 50-90 daha düşük fiyatla satılmıştı. Bu satış işlemlerinin daha ciddi bir duruma yol açmasının önüne geçilmesi amacıyla, büyük bankaların yüksek değerler ödeyerek hisse senetlerini almaları, borsanın düşüşünü önlemekten çok bu bankalarında iflasa sürüklenmelerine neden olmuştu. Bu nedenle aynı yıl sanayi ve ticaret kuruluşlarının iflas sayısı 22.909'a ulaşmıştı⁷. Yaşanan bu panik havası da Amerika'da bunalımın daha hızlı yayılmasına neden oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan krizin dünya çapında yayılmasının temel nedeni, ABD'nin dünya üretim ve tüketiminde büyük bir paya sahip olması, ayrıca dünya ülkelerinin borçlu oldukları ve kredilerine dayandıkları başlıca ülke durumunda olmasıydı⁸.

New York Borsası'nda en sağlam kuruluşlar da dahil olmak üzere hisse ve borç senetlerinde iki hafta önce başlayan düşüş, hisse senetlerindeki düşüşün geçiçi olduğu düşünülmesine rağmen devam etmişti. 7 Ekim'de New York Borsası'nda üç saat içinde 6.000.000 hisse ve borç senedi el değiştirmişti. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hisse senetlerinin de bu bunalımdan etkilenerek fiyatları düşmüştü. Örneğin demiryolu hisse senetleri yeniden 10 Dolardan fazla değer kaybetmişti. Hisse senetlerindeki bu düşüş 15.000.000 Dolar yani 30.000.000 Liraydı. Bankalar fiyatların bu düşüşüne engel olmak için müdahalelerde bulunmuştu. New York Borsası'nın bu durumu Avrupa'yı ve özellikle Londra Borsası'nı olumsuz etkilemiş

---

⁶ Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Bunalım Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, 1. baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2003, s. 10.

⁷ Hüseyin Karakayalı, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, Emir Ofset yay., İzmir, 1998, s. 52.

⁸ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 113.

ve buralardaki hisse ve borç senetlerinin fiyatlarının düşmesine neden olmuştu. New York Borsası'ndaki bu düşüş tüm dünyayı etkilemişti. Bu durum Amerika'da perakende ticaretin ruhu olan taksit ve kredi ile satışa dayanan sistemi de olumsuz şekilde etkilemişti. Bu sistemin aksaması Amerika Borsası'nın da sarsılmasına neden olmuştu⁹.

Bu koşullarda Amerika'nın Avrupa'ya verdiği kredileri ve yaptığı tüm yatırımları durdurma kararı alması, Amerika'da ortaya çıkan bunalımın etkilerinin diğer Batı Avrupa ülkelerinde de hissedilmesine yol açan bir sürecin başlamasına neden olmuştu. Çünkü Amerika'nın Almanya'ya verdiği kredi ile Almanya, İngiltere ve Fransa'ya savaş borcunu ödemekteydi. Amerika'nın verdiği krediyi kesmesi bu birbirine bağlı olan sistemdeki tüm düzenin alt üst olmasına yol açmıştı¹⁰.

New York Borsası'nın tarihinde görülmemiş bu düşüş, Amerikalı zenginlerin de ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Sayılı milyonerlerden bir çoğu beş paraya muhtaç kalmış ve bunların yerine bir çok belirsiz yeni milyoner ortaya çıkmıştı. Örneğin 200.000.000 İngiliz Lirası olduğu tahmin edilen Yedi Fişer biraderler de büyük zarara uğramıştı. Sahip oldukları hisse senetleri de bunalımdan dolayı birkaç gün içinde birkaç yüz milyon dolar kaybetmişti. New York Borsası'nın en önemli kişilerinden olan Birinci Milli Banka Müdüran Heyeti Başkanı 9.000.000 İngiliz Lirası kaybetmişti. Amerika'nın Maliye Nazırı olup yeni dünyanın üçüncü zengini olan Mr. Mellon'un serveti de birkaç milyon azalmıştı. Servetlerini kaybeden milyonerler geçinmek için lüks otomobillerini, değerli eşyalarını satılığa çıkardıkları için gazeteler bu gibi ilanlarla doluydu. Milyonerlerin eşleri ve kızları da değerli mücevherlerini satıyorlardı. Satılık olduğu ilan edilen bu gibi mücevherler arasında gayet değerli olanları da vardı. Bunlardan biri seksen yedi pırlantalı bir platin bilezikti¹¹.

Alman bankalarının ödeme güçlüğü içine düşmeye başlamaları üzerine, Türkiye'de de ortaya çıkan paniğe bağlı olarak Alman bankalarında mevduatları bulunanlar, Temmuz 1931 tarihinden itibaren paralarını çekmeye başlamışlardı. İzmir'de de Alman bankalarında paraları bulunan Türk ve ecnebler telaşa düşmüştü.

---

⁹ *Hizmet*, 17 Kasım 1929.

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 5. baskı, İmge yay., Ankara, 1996, s. 39.

¹¹ *Hizmet*, 17 Kasım 1929.

Almanya'daki bir bankanın İzmir şubesi olan Doyçe Bank, müşterilerinin paralarını çekmek istemeleri nedeniyle talebi karşılayamayarak, ancak mevduatın % 20'sini iade edebilmişti. Bankanın müdürü M. Politi "En büyük bankaların bile bu kadar mevduatı iade edemeyeceğini" belirmişti. Almanya'da da Mark'ın değeri düşmüş ve bankalar iflas etmişti. İşsizlerin sayısı 6.000.000'a yaklaşmış ve Almanya hiç görmediği bir sefalet içine düşmüştü¹². Almanya bu kadar ciddi bir bunalımın altından kalkmak için halktan alınan vergilere zam yapma yoluna gitmişti. Bu durum, halk tarafından protestolara neden olmuştu. Mali, sanayi ve ticari cemiyetler bu koşullarda yapılan zamma karşı çıkararak tepkilerini göstermişlerdi¹³.

1920'lerin sonunda ve 1930'lu yıllarda birçok ülkenin içinde bulunduğu koşullar Dünya Bunalımı'nın yıkıcı ekonomik ve toplumsal koşulları tarafından belirlenmişti. Birinci Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisinde meydana getirdiği yıkım 1920'li yıllarda büyük ölçüde telafi edilmiş gibi görünüyordu. Bu gelişme önemli ölçüde Amerikan ekonomisindeki büyüme ve Amerika'dan Avrupa'ya artan oranlarda sermaye akımının sürdürülmesiyle sağlanmıştı. Bu nedenle koşullar devam ettiği sürece Avrupa bu ekonomik koşullarını sürdürebilirdi ki 1929 Dünya Bunalımı da bunu göstermişti¹⁴.

Bunalımın ortaya çıkışında ve hızla yayılmasında arzın üzerinde mal üretilmesi, ekonomiye devlet müdahalesinin olmaması, büyük kapitalistlerin çıkarlarını korumak istemeleri ve insanların hemen zengin olma hevesine kapılarak riskli yatırımlar yapması etkili olmuştu¹⁵.

Amerika'daki stok malların fiyatlarındaki hızlı düşüş tüm kış devam etmişti. New York'taki Birleşik Devletler Bankası'nın 1930 yılının Aralık ayında kapanması ve pazar bulunamayan ürünlerin elde kalması da ekonomik alanda iflaslara neden olmuştu. Bu süreçte burjuva teknisyenleri tarafından da ekonomide planlı bir dönemden bahsedilmeye başlanmıştı. Bu koşullarda devletin bütün sektörlerdeki

---

¹² Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 10.

¹³ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1929.

¹⁴ Nadir Özbek, *a.g.d.*, s. 220.

¹⁵ Cafer Unay, *Ekonomik Konjüktür*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yay., Ankara, 1978, s. 82.

kredi ve bankalarda, dış ticarete ve fiyat tespitinde etkili bir rol oynaması planlanmıştı¹⁶.

Bir İngiliz gazetesinde İktisadi bunalıma yönelik olarak üretim-stok fazlalığını konu edinen makaleye göre ...5.500.000.000 kilo buğday alıcı bulamamıştı. Buğday üretimi o kadar çok artmıştı ki dünya üreticileri 2 yıl ekin ekmeseler yine de dünyanın ekmek ihtiyacı karşılanmış olacaktı. 6.000.000 ton şeker stoku vardı. 250.000.000 çuval kahve rekoltesi ile genel tüketimin iki katına çıkmıştı. İngiliz limanlarında da İngiltere'ye gelen 40.000.000 kilo fazla çay imha edilmişti. 1930 yılında tüketilemeyen 16.000.000 balya pamuğa 1931 yılında üretilen 26.000.000 balya pamuk eklenmiş ve hiç tükenmeyen kauçuk stokları 130.000 ton artmıştı¹⁷.

Bunalımın etkisiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde 1929–1931 yıllarında sanayi ücreti % 26 oranında azalmış, işsizlik¹⁸ oranı % 16 yükselmiş¹⁹, toptan eşya fiyatlarında da % 33 oranında düşüşler olmuştu. Ücretlerde ortaya çıkan % 39 oranında düşme çiftçilikle geçinen kesimin gelirlerinin % 25 oranında azalmasına neden olmuştu²⁰. Bunalımın fiyatlara, para ve sermaye piyasalarına yansımaları üretimin de yavaşlamasına neden olmuştu. Uluslararası ticaret hacmi % 25 daralmıştı. Endüstri alanındaki fazla üretim nedeniyle ortaya çıkan bunalımı, tarımsal ve mali çöküntü izlemişti. Tarım ve diğer hammadde stoklarında görülen hızlı artış, tarım ve hammadde fiyatlarında büyük düşüşlere neden olmuştu²¹.

Dünya'nın büyük bir savaşa sürüklenmesi 1919–1931 yılları arasında etkisini göstermiş olan büyük ekonomik çöküntü ile başlamıştı. Dünyada küreselleşme sürecinin tamamlanması ile nasıl yeryüzünün belirli bir köşesinde

---

¹⁶ Andre Ribard, *İnsanlığın Tarihi* (Çev. Erdoğan Başar, Şiar Yalçın, Halil Berktaş), Say yay., İstanbul, 1983, s. 575.

¹⁷ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸ *Milliyet*, 3 Nisan 1930, Bunalım hızla etkisini göstermesi ve ekonomik yaşamdaki gerilemenin devam etmesi Amerika'daki işsiz sayısının da hızla artmasına neden olmuştu. 1930 yılının Şubat ayında işsiz sayısı 3.700.000 kişiyi bulmuştu.

¹⁹ Feri Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 113, Bu dönemde işsizlik oranları olağanüstü boyutlara ulaşmıştı. Bunalım, dünyada tahminen 30.000.000 kişiyi, ABD'de 13.000.000 kişiyi (her dört kişiden biri) işsiz bırakmıştı. ABD'de 1921-1919 tarihleri arasında % 7,9 olan işsizlik oranı, 1930, 1938 tarihleri arasında % 28,1'e yükselmişti. İşsizlik oranı aynı yıllarda İngiltere'de % 12'den % 15,4'e, Fransa'da % 3,8'den % 10,2'ye, Almanya'da % 9,2'den % 21,8'e çıkmıştı.

²⁰ Cafer Unay, *a.g.e.*, s. 88.

²¹ Hüseyin Karakayalı, *a.g.e.*, s. 52.

siyasal bunalım etkilerini başka yerlerde gösteriyorsa ekonomik bunalım içinde aynı şey söylenebilir. Kapitalist ekonomik sistem, sistemdeki parçaların birinde ortaya çıkan bozukluğun diğer parçalarda da etkisini gösterdiği, birbirine bağımlı ve nazik bir bütün haline gelmişti. Bugün için bu tanı daha da geçerlidir. Birçok temel maddenin fiyatı dünya piyasasındaki arz ve talep dengesi ile serbestçe oluşmaktaydı. 1920'lerde ister yerel ister uluslar arası düzeyde olsun üretimin büyük bir bölümü kredi mekanizması ile idare ediliyordu. Sistem, kredi verenin parasını ilerde alacağı kredi alanında ürettiği malların satışından elde edeceği karla borcunu ödeyeceği anlayışına yani karşılıklı güvene dayanıyordu²².

Bu koşullarda bunalımdan en çok etkilenen ülke ise Almanya olmuştu. Barış Anlaşması'nın getirdiği tazminat ve mali yükümlülükler nedeniyle zor durumda olan Almanya'nın en büyük sanayi bölgesi olan Ruhn havzasının uluslar arası denetimde oluşu, Almanya'nın ekonomik durumunun daha da derinleşmesine neden olmuştu. Dünya krizi de yaşanan bu yoksulluğu ve işsizliği daha da arttırmıştı²³. Özellikle çelik, maden ve dokuma sanayisinde işsizlik hızla artmıştı²⁴.

Belçika ekonomisi de 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan çok kısa süre önce devam eden olumlu dönemden sonra etkilenmeye başlamıştı. Bunalımla birlikte özellikle ihracat ve ithalat gelirlerinde büyük düşüşler yaşanmıştı²⁵. Fransa ise bunalımdan ekonomik yapısı nedeniyle daha geç etkilenmişti. Bunun en önemli nedeni ise diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinin çok az düzeyde olmasıydı²⁶.

Dünya Ekonomik Bunalımı özellikle kapitalist Batı ülkelerini çok ciddi şekilde etkilemesine rağmen, Sovyet Rusya ekonomisi merkezi planlarla yönlendirildiği için bunalımı daha az hissetmişti. Daha güdümlü bir ekonomiye sahip olan İtalya ise diğer Batı ülkelerine oranla krizi daha rahat geçirmişti²⁷.

---

²² Oral Sander, *a.g.e.*, s. 38.

²³ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s. 229; Oral Sander, *a.g.e.*, s. 39, En fazla dış borcu olan Almanya bunalımdan en fazla etkilenen ülke olmuştu. Yeni yeni canlanmaya başlayan Alman endüstrisi, hükümetin yardımına yetişememişti. Bunalımdan kurtulmanın bir yolu, Almanya ile Avusturya arasında kurulacak bir gümrük birliği olabilirdi. Ancak Versailles Anlaşmasına aykırı olduğu gerekçesiyle Almanya'nın bu yöndeki önerisi kabul edilmemişti.

²⁴ *Milliyet*, 21 Nisan 1930.

²⁵ Jacques Nere, *1929 Krizi (Çev. Namık Toprak)*, Ankara, 1980, s. 66.

²⁶ *A.g.e.*, s. 149.

²⁷ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı yay., Bursa, 1990, s. 76.

A- EKONOMİK BUNALIMIN TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ

1929 Büyük Dünya Bunalımı, Türkiye'yi de derinden etkilemişti. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını sarmaya başlayan Türkiye Cumhuriyeti yeni ve aşılması zor bir döneme girmişti. Sık sık yurt içi gezilere çıkan Mustafa Kemal, bu geziler sırasında Bunalım'ın Türkiye'de yarattığı etkiyi ve ülkede yükselen toplumsal muhalefeti, genel sekreteri Hasan Rıza'ya şu sözlerle ifade etmişti: “Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içersinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içerisinde.” Mustafa Kemal'in bu sözleri, Bunalım'ın Türkiye'de yarattığı derin etki ve sıkıntıyı çok açık bir şekilde ifade etmişti²⁸.

Avrupa ülkelerinin de bunalımdan bu kadar derin bir şekilde etkilendiği süreçte, Türkiye'nin yaşanan bunalımdan bu kadar ciddi şekilde etkilenmesi normal bir durumdu. Bunalım sadece sanayi ürünlerinin fiyatlarında değil, tarımsal ürünlerin fiyatlarında da düşüslere neden olmuştu. Bu durum, ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç eden ülkelerin, ihracatını oluşturan tarım ürünlerinin fiyatlarında yaşanan düşüslere nedeniyle ihracat gelirlerinde ciddi oranda düşüslere yol açmıştı. Bu dönem Türkiye'nin de bunalımdan ciddi şekilde etkilendiği bir dönem olmuştu. Bu nedenle Türkiye'de de bunalımdan etkilenen diğer ülkelerde olduğu gibi var olan ekonomik yapıdan farklı bir yapıya geçmek için çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Bu süreçte Bunalım'ın getirdiği koşullarda devletin, ekonomik yapı üzerinde daha da etkili olduğu devletçi bir yapıya geçilmesinin temelleri atılmaya başlanmıştı.

Amerikan borsalarındaki hisse senetlerinin değerlerindeki düşüşle ortaya çıkan ekonomik kriz kısa sürede uluslar arası hammadde pazarlarını da etkisi altına almıştı. Krizin genişlemesi ile birlikte uluslar arası ticarete mal talebi ve fiyatlar hızla düşmüştü. Ticari ilişkileri, ağırlıklı olarak krizin etkisi altındaki ülkelerle, Türkiye'de bu olumsuz sonuçların dışında kalamamıştı. 1928 ile 1933 yılları arasındaki ihracat gelirleri toplamı Türk Lirası bazında % 48 azalmıştı. En büyük düşüş ise 1928 yılı

---

²⁸ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 113.

değerlerine oranla pamuk ihracatında % 89, halı-kilim ihracatında²⁹ ise % 88 oranında olmuştu. Dolar bazında ise ihracat değerleri 1928 yılında 88.000.000 Dolardan 1933 yılında 58.000.000 Dolara (% 34) düşmüştü. Bu büyüklükte, bir dış şok başta tarım kesimi olmak üzere ülke ekonomisinin tüm sektörlerini derinden sarsmıştı. Çiftçi 1931 yılında 1929 yılına göre % 10 daha fazla ürün elde ettiği halde eline geçen para 1929 yılındakinden 1/3 daha azalmıştı³⁰.

Dünya Ekonomik Bunalımı yıllarında Türkiye'deki ticaret sermayesi de bunalımdan önemli oranda etkilenmişti. Önce ticaret hacmi ciddi oranda daralmış, sonra da fiyatların düşmesi sonucu kredi kullanan ticaret kesimi, borçlarını geri ödemede güçlüklerle karşılaşmıştı. O dönemde ithalatın bankalar tarafından finansmanı olmadığı için, tüccar genellikle yabancı üreticiden 6 ay- 1 yıl süreli krediler almıştı. Bu durum kriz yıllarında tüccarın risklerle karşı karşıya gelmesine neden olmuştu. Çünkü daha kredi borcu geri ödenmeden Türk Lirası'nın değerinde ciddi düşüşlerin yaşanması bugünkü gibi o zamanlarda da büyük kur farklarının meydana gelmesine neden olmuştu. Türk Lirası 1929 yılında değer kaybına uğramış, 1930-1931 yıllarında ise Türk Lirası'nın değeri sabit kalmış ve 1932-1934 yıllarında ise Türk Lirası değer kazanmıştı³¹.

Ekonomik Kriz süresince köylünün ürününün değerindeki düşüş ciddi boyutlara ulaşmıştı. Başta tarım sektörü olmak üzere tüm sektörlerin girdileri azalmış, dolayısıyla yurt içinde iktisadi faaliyet yavaşlamıştı. Bunalım'ın etkisiyle sadece ihracat değerleri değil, ithalat değerleri de azalmıştı. Devletin gümrüklerden aldığı vergiler eski düzeylerini koruyamamış, bu da bütçede sorunlar yaşanmasına neden olmuştu. İthal mallarında yaşanan kıtlık, gümrük oranlarındaki artış Türk Lirası'nın özellikle 1928- 1929 yılları arasında değer kaybetmesi ve fırsatçılık nedeni ile bazı

---

²⁹ *Milliyet*, 14 Haziran 1930, Halı piyasası da yaşanan bunalımdan ciddi şekilde etkilenmişti. Adı Acem Tebrizleri piyasaya daha düşük fiyatla çıkarıldığı için Anadolu halılarına talep azalmıştı. İstanbul'dan halı ihracatı da ayda bir yada iki defa yapılmaktaydı. Daha önce Amerika'ya yapılan halı ihracatı da durmuştu. Almanya'ya yapılan ihracatta Alman hükümetinin ağır gümrük resmi nedeniyle daha önceki oranda değildi. Halıların bunalımla birlikte satış fiyatları ise şöyleydi; Demizci halıları birinci çeşidinin metresi 5,1-2'den 7,1-2 Liraya kadardı. Birinci cins Isparta halıları ise 22 Liraya kadar, ikinci cins ise 10-12 Liraydı. Bu adı geçen halılar ise piyasa da az sayıda bulunmaktaydı. Çünkü satışı yoktu. Tebriz halılarının metresi 10-15 Liraya satılmaktaydı. Ayıntap kilimlerinin fiyatları da çok düşüktü. 16 Liradan 22 Liraya kadar alınıp satılabiliyordu. Buna rağmen Avrupa kilimlerinin fiyatları ise yükselmişti.

³⁰ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, 1. basım, Homer yay., İstanbul, 2003, s. 62-64.

³¹ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 114.

tüketim mallarının fiyatlarının hızla artması, özellikle kent halkının şikayetlerinin de artmasına neden olmuştu³².

Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığına yeni kavuşmuş bir devlettir. Bu nedenle sosyal ve ekonomik durumu açısından birçok yeni düzenlemeye ihtiyacı vardı. Bu yeni düzenlemelerin yapılması için olanaklar ölçüsünde yeni yatırımların yapılmakta olduğu, ülkenin yeniden imar edilmeye çalışıldığı bir dönemde ortaya çıkan Bunalım, Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemişti. Özellikle bunalımın ortaya çıktığı yıl, dış borçların ödemelerinin başlaması, yaşanan bunalımın daha da derinleşmesine neden olmuştu.

Türk Ekonomisi'nin en büyük kesimini hala tarım sektörü oluşturmaktaydı. Bu kesimde, savaş sonrasında ilk yıllarındaki iyileşme çarpıcıydı. (1923–1926 yıllarında % 90) 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılıp yerine satış vergisinin konulmasıyla çiftçiye kolaylık sağlanmıştı. Fakat tarım sektöründe bu gelişmelerin yaşandığı dönemde 1927 ve 1928 yıllarındaki uzun bir kuraklık döneminin yaşanması tarımı sarsmış, bu da 1927–1930 dönemi boyunca tarım kesimindeki büyümenin ancak % 11 oranında gerçekleşmesine neden olmuştu³³.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, tarımsal ihracat ürünleriyle dışarıya bağlı olan Türkiye'nin tarım sektörü için de büyük bir yıkım olmuştu. Bu koşullar içinde çiftçi, perişan olmuş ve dış ticaret hacmi büyük ölçüde daralmıştı. Bu elverişsiz koşullarda, bir yandan Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi gerekmekte, diğer yandan yaklaşan savaş nedeniyle uçak, tank, silah vb. ihtiyaçların dış ülkelerden satın alınarak savunma harcamalarının artırılmasının gerekmesi devlet eliyle sanayileşmeye gidilmesindeki en önemli nedenleri oluşturmuştu³⁴.

Türkiye'nin önemli oranda tarım ürünü ihraç etmesi nedeniyle, tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen düşüş, dış ticaret gelirlerinde de düşüşe neden olmuştu. 1928 yılında 173,5 banknot Lira gerçekleşen ihracat, 1931 yılında 127 banknot Liraya düşmüştü. İthalat oranlarında da aynı derecede düşüşler yaşanmıştı.

---

³² Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 65; *Ahenk*, 7 Ocak 1929, İngiliz Sterlini'nin fiyatının sürekli inip çıkması Türk Lirası'nın değerinin de sürekli değişmesine neden olmaktadır. Bu durum da ithalat ve ihracat değerlerini önemli ölçüde etkilemişti.

³³ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 16. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2003, s. 285.

³⁴ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 114.

1928 yılında 223,5 banknot Lira olan ithalat gelirleri, 1931 yılında 126,6 banknot Liraya gerilemişti. 1927-1929 yılları arasındaki dönemi karla kapatan ticaret kesimi, 1929 yılından itibaren zarar etmeye başlamış ve tekrar eski halini alması için uzun yılların geçmesi gerekmişti. 1927 yılında ticaret kesiminde karlılık oranı % 10, 1928 yılında % 16, 1929 yılında % 10'du. 1930-1931 yıllarında ise zarar edilmiş ve 1932 yılında % 1,2 oranında kar elde edilmişti³⁵.

Hükümetin mali politikaları devam eden ekonomik süreçte muhafazakar kurallar çerçevesinde sürdürülmüştü. Bu koşullarda amaçlanan dengeli bir bütçe, düşük enflasyon ve sıkı bir para politikası ile güçlü Türk Lirasıydı. Ancak Türkiye'nin 1920'li yıllar boyunca dış ticaret açığı olması Türk Lirası'nın kambiyo kurunun düşmesine neden olmuştu. Arkasından yaşanan 1929 ve 1930 yıllarındaki Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'ye ulaşması nedeniyle, Türkiye'nin de diğer bütün tarım üreticileri gibi ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Bunalımın başlamasından itibaren iki yıl içinde buğday fiyatı 2/3 oranında düşmüş ve buğday üreticileri için dış ticaret haddi (sanayi üreticilerine karşı) 1929 yılı 100 kabul edilirse, 1934 yılında 49'a inmişti. Fiyatları düzene koyacak tampon stok sistemi olmadığından tarım sektöründe çalışan kesim Bunalım'ın etkisini ciddi şekilde hissetmişti. Halkın satın alma gücündeki azalmanın ve hükümetin koyduğu kota ve sınırlamaların sonucunda, 1929 yılında 256.000.000 Lira olan ithalat 1932 yılında 85.000.000 Liraya inmişti. Tüketim malları ithalatı ise daha da hızlı düşmüştü. Sonuç olarak tarım ürünleri fiyatlarının düşmesine rağmen Türkiye'nin ticaret açığı 1930'larda fazlalığa dönüşmüştü. Fakat Türk vatandaşlarının alışmış oldukları küçük lüks malların birçoğu piyasadan yok olmuştu. Bu durum kendi kendine yetme siyasetinin artık siyasal bir ülkü olmaktan çıkıp pratik bir gereklilik haline gelmiş olduğunu da gösteriyordu. Bu amaçla daha az ithalat yapılmasının sağlanması amacıyla bağımsız Türk Sanayi Tesislerinin kurulmasıyla ilgili çalışmalar yapılmıştı. Fakat kurulan bu sanayi tesisleri o günün koşullarında şeker ve dokuma üretimi ile sınırlı kalmıştı³⁶.

---

³⁵ A.g.e., s. 114.

³⁶ Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 285-286.

Bunalım'ın etkisiyle 1930'lu yıllarda uluslar arası fiyatlarda keskin bir düşüşün yaşanması, Türkiye'nin de diğer ülkelerle ticari ilişkilerde bulunması nedeniyle, ekonomisini doğrudan etkilemişti. Bunalım koşullarında bütün malların fiyatlarında düşüş yaşanmış olmakla birlikte, tarımsal ürünlerin fiyatları, sanayi mallarının fiyatlarına göre daha hızlı düşmüştü. Ekonomik Bunalım'ın bu özelliği krizin etkilerinin tarımsal çevre ülkelere hızla aktarılmasına neden olmuştu. Bu durum Bunalım'ın, Türkiye'nin de içinde bulunduğu çevre ekonomilere tarımsal ürünlerde ortaya çıkan bir fiyat krizi olarak yansımıştı³⁷.

Bunalım'ın Türkiye'de etkisini göstermeye başladığı dönem, Türkiye'nin Lozan Anlaşması'na göre dış borçlarının da ödemelerinin başladığı dönemdi. 1854 yılından itibaren Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Batı ülkelerinden alınan borçlar Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra yeni kurulan devletler arasında paylaştırılmıştı³⁸. Lozan Anlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin borçlarının, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında paylaştırılmasına rağmen, borçların 2\3'ünün ödemesi Türkiye'ye kalmıştı. Borçların ödemelerinin başlayacağı yıl, dünyada Ekonomik Bunalım'ın başladığı yıldır. Anlaşmaya göre her yıl 6.000.000 Lira borç ödenecek, fakat ilk taksit ödemesi 15.000.000 Lira olacaktı. Bu durum ekonomik bunalımın yaşandığı dönemde Hükümetin daha da zor durumda kalmasına neden olmuştu³⁹.

1929 yılında New York Borsası'ndaki çöküşle Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkışı buna Türkiye'nin kendi içindeki olumsuz koşulları (kötü ürün yılı nedeniyle tahıl ithali artışı, yeni gümrük vergisi konacak beklentisiyle tüccarın artan ithalat talebi) ve ilk taksidinin ödenmesi gereken Osmanlı borçları eklenince, Türkiye'de ciddi bir kambiyo krizi patlak vermişti⁴⁰. Bir yandan da tarım ürünü fiyatlarının dünya piyasalarında hızla düşmesi bir yandan spekülasyonun

---

³⁷ Nadir Özbek, *a.g.d.*, s. 220.

³⁸ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, 5. baskı, İstanbul, 1979, s. 100.

³⁹ Korkut Boratav, *“İktisat Tarihi 1908-1980”*, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, 7. baskı, Cem yay., İstanbul, 2002, s. 313; Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 57. 85.000.000 altın lira tutan borcun ödeme taksitleri 1929 yılına kadar ertelenmişti. 1929 yılında başlayan ve yıllık tutarı bütçenin % 20'sine varan borç ödemelerine dünya bunalımı sırasında hızla düşen vergi gelirleri de eklenmesi ekonomideki bunalımın derinleşmesine neden oldu.

⁴⁰ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi I: Küreselleşmeden II: Küreselleşmeye*, 1. baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2002, s. 64.

dünya fiyatlarındaki düşme nedeniyle ortaya çıkan iflaslar bir yandan Türk Lirası, Sterlin kurundaki hızlı artış üzerine kısa vadeli dış borçların meydana getirdiği iflaslar 1930 yılının ne kadar zorlu geçeceğini göstermişti⁴¹.

1920'ler de Türkiye'nin ekonomik yapısına baktığımızda ekonominin zayıf ve dışa bağımlı olduğunu görmekteyiz. Bunun başlıca nedeni ise para-kambiyo sistemiydi. Osmanlı Bankası'nın bir emisyon (kağıt para) bankası olarak çalışma yetkisi 1925 yılında sona erdiği ve Türkiye'de henüz bir Merkezi Bankası kurulmamış olması nedeniyle hükümet belirli miktarda kağıt parayı (153.000.000 Lira) genişleterek kalkınmayı finanse etmek zorundaydı. Bu nedenle çok sayıda yabancı bankanın varlığı ve serbest kambiyo sisteminden yararlanarak faiz artışı yoluyla fonların içeri akmasına ve bu yolla banka kredilerinin artmasına dayanmak zorundaydı. İngiliz Sterlini'ne bağlı, değişken kambiyo sisteminde değeri belirlenen Türk Lirası ile dış ticaretin sürekli açık vermesi ve kısa vadeli dış borç birikiminin yaşanması Türk Lirası'nın değerinin sürekli düşmesine neden olmuştu⁴².

Kurtuluş Savaşı'nın ideolojisi, anti-kapitalist değil, anti-empyalisti. Daha doğrusu ilk olarak siyasi kurtuluşa önem verilmiş, iktisadi kalkınma siyaseti kurtulustan sonra ele alınmıştı. Savaştan sonra ise çağdaşlaşmak yani Batı gibi olmak için kapitalist ülkelerin ekonomi anlayışı ile hareket etmenin daha doğru olduğuna karar verilmişti. Zaten Lozan Barış Anlaşması ile 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinin sabit kalması yükümlülüğü altına girilmişti. Bu nedenle devlet 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinde düzeltme yapamamıştı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte yabancı yatırımların azalması da bu etkilere eklenince ister istemez ekonomik yapıda himayecilik anlayışının kabul edilmesi gerekmişti⁴³.

Bunalımla birlikte İngiliz Lirası'ndaki yükselişin devam etmesi ve ekonomik durumun ciddiyeti nedeniyle, başvekil İsmet Paşa mecliste yaptığı konuşmasında da

---

⁴¹ A.g.e., s. 65.

⁴² A.g.e., s. 63; *Ahenk*, 26 Ocak 1929, Kambiyo piyasasında Türk Lirası değer kaybetmekte ve İngiliz Lirası'ndaki sürekli dalgalanmalar yaşanmaktaydı. Bu durumun yaşanmasında özellikle ülke içinde yaşayan yabancıların önemli etkisi vardı. Örneğin İzmir'de sarraflık yapan Bohor Mizrahi Efendi kambiyo işlerinde İngiliz Lirası'nın değer kazanmasına çalışmış, Türk Lirası'nın değerinin düşmesi için bir takım usulsüzlükler yaptıktan sonra Fransa'ya kaçmıştı. İngiliz Lirası'nda geçen ay sonlarında tasarruf yapılmasına karar verildiği dönemde Roma Bankasından 17.000 İngiliz Lirası olarak kambiyo piyasasında panik yaratarak Türk Lirası'nın değer kaybetmesine neden olmuştu.

⁴³ Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 4. baskı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2005, s. 188-189.

ülkenin içinde bulunduğu durumun üzerinde önemle durmuştu. İsmet Paşa meclisteki konuşmasına Türk Lirası'nın değer kaybetmesinin nedenlerini açıklayarak başlamıştı. İsmet Paşa paranın değerinin günden güne düşmesinin başlıca nedeni olarak savaştan çıkan bir ülkenin neredeyse tüm ihtiyacını yurt dışından karşılaması olarak ele almıştı. Geçmiş yıllardan neredeyse iflas halinde bir maliye devralınmasının da bu durumda etkili olduğunu belirtmişti. Bu nedenle Yerli Malı Kullanımı üzerinde önemle durarak, yerli malı kullanımının artmasıyla yurt dışına çıkan paranın, ülke içinde kalmasına olanak sağlanarak, bu şekilde ülkenin kalkınmasının hızlanacağını belirtmişti⁴⁴.

Ayrıca Türk Lirası'nın değerinin düşmesi nedeniyle halkın panik halinde yabancı para alması, Türk Lirası'nın değerinin daha da düşmesine neden olduğunu belirterek, özellikle ihracat ve ithalat değerlerini dengelemek için lüks tüketimden kaçınılmasının gerektiğini de vurgulamıştı. Bu dönemde halkın Türk Lirası almaktan kaçması daha ciddi sorunlarla yüz yüze gelmesine neden olmuştu⁴⁵.

Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında belirttiği hızlı kalkınma ve ekonomik bağımsızlık ilkeleri 1930'lara gelindiğinde istenilen düzeyde gerçekleştirilememişti. Ekonomik Bunalımla birlikte dışa mal satma olanaklarının azalması ve tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş, tarıma dayalı dışsatım mallarının gelirlerinde azalmaya neden olmuştu. İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeye karşı olunmadığı vurgulanmış olmasına rağmen, ağır bunalım koşullarında yabancı sermayenin ülkeye girişi de sınırlı olmuştu⁴⁶.

Kuruluşundan itibaren Türkiye'de izlenen ekonomik gelişme modeli "özel girişim" yanlısı olmuş, çeşitli arayış ve yönelmeler, bu çerçevenin dışına çıkmamıştı. Uzmanların genel kanısı 1929 yılına kadar "liberal" bir çizgide yürüdüğü, sonra daha çok "himayeciliğe" başvurulduğu, 1932 yılından itibaren ise devlet kapitalizmine yönelme anlamında "devletçilik" de karar kılındığı yolundaydı⁴⁷.

Devletçilik, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkilerinin Türkiye'de hissedilmeye başlanmasından sonra eylemli ve zorunlu olarak başlamış, uygulamaya

---

⁴⁴ *Hizmet*, 13 Aralık 1929.

⁴⁵ *Hizmet*, 13 Aralık 1929.

⁴⁶ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 6. basım, İstanbul, 1994, s. 54.

⁴⁷ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s. 188.

konulmuştu. Devletçilik, devletin ekonomik yapıda, sanayi alanında, işleme sektöründe ulus ve toplum yararına görev üstlenmesi, ulusal ekonominin ana kaynaklarına, bağımsızlığın gerektirdiği ana kesimleri yaratacak, kuracak, bunları işletecek, yarattığı değerleri gene ulus ve halk yararına işlerde değerlendirip kullanarak, Atatürkçülüğün tüm ilkelerine işlerlik kazandıracak bir ekonomik politika olarak kabul edilmişti⁴⁸.

Devletçilik ilkesi özel girişimciliği reddetmez. Tüm üretim araçlarının devletin elinde toplanmasını öngörmez. Sahiplik hakkına saygılıdır, fakat sahiplik hakkının toplumun, ulusun yararına aykırı biçimde kullanılmasına da izin vermez. Devletçilik, ekonomide devleti hem düzenleyici, tasarlayıcı, güdümlenici hem de işletmeci ve girişimci olarak görür⁴⁹.

1930'lu yıllardan itibaren devletçiliğe yönelmenin başlıca nedeni, Türk burjuvazisinin gelişmemişliği, liberal bir ekonomi siyaseti çerçevesinde ulusal bir burjuvazinin yaratılması çabasının bile devlet eliyle yapılmasının gerekliliği⁵⁰ ve Dünya Bunalımı nedeniyle ekonomideki başıboşluğa son verme zorunluluğuydu. Devlet, Dünya Bunalımı'nın etkisinden korunmak için ekonominin dizginlerini ele almak zorunda hissetmişti. Yaşanan koşullar nedeniyle ticaretle ilgilenmemiş memurların arasında liberalizme karşı tepki başlamıştı. Ayrıca Kadro Dergisi'nde toplanan aydınlar tarafından devletçilik felsefesi araştırılarak, kalkınma ilkeleri tartışmaya başlanmıştı⁵¹.

Buna ek olarak Bunalım nedeniyle dışa satılan malların dünya piyasasındaki fiyatlarının gittikçe düşmesi Türkiye'nin sattığı ürünlerden elde edilen gelirin de azalmasına neden olmuştu. Bu süreçte Türkiye, ekonomisini korumak ve dışa satılmayan ürünlerin işlenerek sanayi alanında kullanılarak, sanayi sektöründe olumlu adım atma gereğini duymuştu. Bunalım'ın etkisiyle aşırı liberal ekonomi

---

⁴⁸ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, 8. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2003, s. 290.

⁴⁹ *A.g.e.*, s. 290.

⁵⁰ Levent Aksu, "M. Kemal Atatürk'ün Devletçilik İlkesi ve İktisadi Devletçilik Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 158, Eylül- Ekim 2005, s. 84.

⁵¹ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 115; Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 16, 1930-1931 döneminde yerel özel sermayeye dayanan sanayileşme politikaları, gümrük vergilerinin yükselmesiyle garantiye alınmış ve yerel sermaye korunmaya çalışılmıştı. Bu dönemde sanayi sektöründe özel kesimin ön plana çıkarılmasıyla istenen başarının sağlanamaması ve planlı Sovyet ekonomisi örneğinin başarı göstermesi gibi etkenlerin etkisiyle "Devletçilik" gündeme gelmişti.

yanlıları bile bunalımdan çıkış için hükümetin daha etkili bir rol oynaması gerektiğini vurgulamaya başladıkları bu süreçte Türkiye’de kendi ekonomik koşulları içinde devletçilik ilkesi adı altında yeni bir ekonomik yapı oluşturmaya çalışmıştı⁵².

Bu koşullarda ortaya çıkmaya başlayan devletçilik olgusu devletin üretim ve yatırım alanlarında büyük bir rol oynamıştı. Devletçilik ilkesi çerçevesinde devlet, özel sektöre yol göstererek ve özel sektörün gücünün yetmediği alanlarda özel sektörü destekleyerek, özel sektörün gelişmesine ve olgunlaşmasına yardımcı olmayı planlamıştı⁵³.

1930’ların başında tasarlanan bu yeni ekonomi planıyla, yapılması gerektiği halde yapılamayan işlerin devlet tarafından yapımı üstlenilecekti. Bu ekonomi politikasını oluşturan görüşün, temel kavramı devletçi terimiyle adlandırılmıştı. Devletçilik anlayışında en önemli nokta ise milli bir ekonomi politikasının yaratılması ve milli kalkınmanın sağlanmasıydı⁵⁴.

Devlet, özel sektörün ve özellikle de sanayi sektörünün gelişmesi için devletçilik ilkesinden yararlanmıştı. Bu amaçla 1932 yılında çıkarılan Devlet Sanayi Ofisi Kanunu ile devlet sanayi tesisleri kurabilecek ve işletebilecekti. Devlet bu kuruluşlar aracılığıyla karma sermayeli işletmeler üzerinde denetim ve katılım payı ne olursa olsun bütün bu işletmelerde yönetimi kendi üzerine alma olanağına sahip olmuştu⁵⁵.

Devletçilik ilkesinin Türkiye’nin kendi ihtiyaçlarından ortaya çıktığını ve bu sistemin Türkiye’ye özgü bir sistem olduğu Atatürk tarafından da önemle üzerinde durulan bir nokta olmuştu. Devletçilikte kişinin çalışması esas olmakla birlikte, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha kavuşturmak ve ülkeyi geliştirmek için özellikle ekonomik alanda devletin fiili katılımı üzerinde durulmuştu. Devletin ekonomik alanda programlı, planlı hareket etmesinin, yaşanan ekonomik bunalım koşulları içinde zorunlu olduğu tespit edilmişti⁵⁶.

---

⁵² Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 55.

⁵³ Feroz Ahmat, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 2. baskı, Doruk yay., Ankara, 2002, s. 128.

⁵⁴ Levent Aksu, *a.g.d.*, s. 62.

⁵⁵ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 118.

⁵⁶ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1977, s. 162-163.

Devletin ekonomik yaşamda etkinliği, devletin kuruluşundan itibaren var olan bir gerçektir. Fakat devletçilik resmi bir siyaset olarak 1931 yılında kabul edilmiştir. Özel girişime 1923–1930 yıllarında atılım yapması için olanaklar tanınmıştır. Ancak özel girişim ekonomik kalkınmada güçlü ve yeterli bir etken olabilecek durumda değildi. Özel sermaye kıtlığı, teknik bilgi eksikliği ve deneyimli Türk işadamlarının bulunmaması gibi nedenlerle özel girişim, o yıllarda ekonomik kalkınmada bir güç oluşturamamıştır. Oysa devletçiliğin resmi tanımına göre ekonomik çalışmaların genel gereksinimini, devlet düzenleyerek özel girişimin ilgilenmediği yada başarılı olamadığı alanlarda yada kamu yararı ile ilgili alanlarda doğrudan doğruya ekonomik girişimde bulunacaktı.⁵⁷

Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda özel teşebbüsün gerekli olduğu, uygun bir devletçilik politikası kabul edilmiştir. Ancak özel teşebbüsün 1920'li yıllarda kendisinden beklenilene verememesi, ardından 1929 yılında Dünya Ekonomik Krizi'nin ortaya çıkması ülkenin ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalması, ekonomik alanda da değışikliğe gidilmesine neden olmuştur. Devletin, özel sektörün alanını daraltmaksızın ekonomik alanda daha fazla sorumluluk alması 1930'lu yıllardaki ekonomi politikalarında kendini göstermiştir. Yaşanan bunalımla birlikte devlet, ekonomiye daha fazla müdahale etmek zorunda kalmıştır. Atatürk, uygulamayı düşündüğü devletçiliği hiçbir zaman aşırıya kaçacak şekilde yorumlamamıştır⁵⁸.

Devletçilik ilkesi hiçbir ideolojik anlam taşımayan tamamen ülke şartlarının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Özel teşebbüsün yapamadığı işleri, devletin üstlenerek kısa sürede yapması planlanmıştır. 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Bunalımı ile birlikte birçok Batılı devlet, liberal sistemden devletçiliğe geçmek zorunda kalmıştır. 1930'lu yıllar devletçiliğin Türkiye'de yoğun bir şekilde uygulandığı dönem olmuştur⁵⁹.

Devletçilik, bu süreçte ülkenin kendi koşulları gereği ortaya çıkmıştır ve amaç kendi gücüyle hiçbir yabancı güce dayanmadan kendi kalkınmasını sağlamaktır. Bu koşullarda devletçiliğin amacı; sanayi kuruluşlarını ülkenin içlerine kadar

---

⁵⁷ Suna Kili, *a.g.e.*, s. 285-286.

⁵⁸ Rıfat Önsoy, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik, Atatürkçü Düşünce ve El Kitabı II.*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2005, s. 150.

⁵⁹ *A.g.e.*, s. 151.

yaymak, uygar ileri bir yaşam tarzını ülkenin her yerine götürerek uygarlığın örneklerini göstermek, gerek teknik gerek işletme alanlarında çok sayıda eleman yetiştirerek ilerde bunların özel alanda teşkilatlanmasına önderlik etmek, devlet kuruluşlarını milli ekonominin bütün alanları ve sektörleri için bir okul haline getirmek, işletme muhasebesi, doğru hesap, modern işletmecilik açısından organizasyon alanlarında örnek vermek ve tam istihdam, tam randıman alanları ile dürüst vergi hesabı alanında örnek olmak ve bu konularda gelenek yaratmak, yönetici, müstahdem ve işçiyi yalnız hizmetlerinden faydalanıp, hayatları ile ilgilenilmeyen kör iş kuvvetleri halinde almayıp, onların lojman, günlük hayat, sağlık, eğitim ve çocuklarının bakımı ile spor işlerine ve toplu eğlencelerine kadar bütün alanlarda insanca yaşamalarını ve gelişmelerini sağlamak ve bu alanda özel teşebbüse örnek olmak⁶⁰.

Bu dönemde Devlet Bankası'yla ilgili çalışmalar da hızla devam etmişti. Devlet Bankası'yla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilen yasa tasarısına göre banka, hisse senedi üzerinden avans vermeyecek ve iskontoyu kabul etmeyecekti. Banka kendi adına ticaret yapamayacağı gibi sanayi alanındaki bir girişime de katılamayacaktı. Banka kendi sermayesinin % 10'undan fazla bir poliçeyi iskonto edemeyeceği gibi bu miktardan daha fazla senet ve ticari vesika kabul edemeyecekti. Hazine ve İhisar İdareleri'ne ait nakitler Cumhuriyet Merkez Bankası'na emanet bırakılacak, banka bu mevduata faiz vermeyecekti. Özel mevduata Merkez Bankası'nın vereceği faiz % 2 yi geçmeyecekti⁶¹.

İthalat konusunda ise Şubat ayına kadar yapılan dış alımlarla sağlanan stokların sonraki ayların eksik stoklarıyla bir birbirini tamamlayacağı planlanmıştı. Yapılan istatistiklere göre 1930 yılının Ocak ve Şubat aylarında yapılan ihracat 1929 yılının Ocak ve Şubat aylarında yapılan ihracattan daha az değildi. Alınan önlemler sayesinde 1929 yılında piyasadan devlet ihtiyacı için alınan dövizler 1930 yılında satın alınmamıştı. Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey meclisteki konuşmasında ülkenin birkaç aydan beri yabancı paraya ihtiyacı olduğunu ve döviz sıkıntısı çektiğini söylemişti. Ülkenin geçirmekte olduğu bu sıkıntının zaman zaman bir

---

⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, 7. baskı, cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 446.

⁶¹ *Anadolu*, 28 Mayıs 1930.

bunalım korkusu yarattığını söyleyerek sadece döviz bunalımının tek başına önemli olmadığını fakat döviz bunalımının ülkenin maliyesini, ekonomisini ve ticaretini birer birer bunalıma sürüklemesinin ülkenin ekonomik yapısını bozabileceğini belirtmişti. Bunalım karşısında öncelikle maaş ve ücret alan kesim aldıklarıyla geçinemez hale gelmekte, masrafların artması ve gerekli paranın olmayışı da süreç içinde ekonomi ve ticaretin bozulmasına neden olmaktaydı. Bu nedenle hiç kimse uzun süreli işlere cesaret edememekteydi. Onun içindir ki döviz bunalımı önemli bir bunalımdı ve mutlaka önüne geçilmesi gerekmekteydi⁶².

Döviz bunalımının en önemli nedenlerinden biri de tüccarların ihtiyaçtan çok malı ülkeye getirmiş olmalarıydı. Ekonomi alanında yaşanmakta olan bunalım nedeniyle çok ciddi önlemler alınması gerekmekteydi. Döviz bunalımının ortaya çıkmaya başladığı süreçte gümrük tarifelerinin yükseltilmesi önemli bir tedbir olmuştu. Gümrük vergisi arttırılmadan önce ithal edilen eşyanın değeri üzerinden % 11 oranında vergi alınmaktaydı. Gümrük vergilerinin yükseltilmesiyle bu tarife % 20 ile % 21 oranına getirilmişti. Fakat yeni tarife, ilk anda uygulamaya konulduğu zaman % 19 ila % 21 arasında uygulanmıştı. Gümrük resminin yükseltilmesiyle ülke içi üretim korunmaya çalışılmıştı⁶³.

Dünya Bunalımı'nın da etkisiyle İngiliz Lirası'nın değerinin yükselmesine bağlı olarak Türk Lirası'nın değeri düşmüştü. Bu durumun önüne geçilmesi amacıyla çeşitli önlemler alınmıştı. Alınan önlemler kapsamında Maliye Vekaleti'nin izni olmadan Türkiye'den borç alınan paraya karşılık senet, hisse senedi kuponları ve Türk Lirası ihracı yapılamayacaktı. İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilen kararname ile Türk Lirası Koruma Kanunu'yla ilgili kararlar alınmıştı. Buna göre kambiyo, nakit ve hisse senedi işlerinde spekülasyon yasaklanmıştı, kambiyo spekülasyonu 1947 numaralı kanunun 59'uncu maddesine göre, Maliye Vekaleti tarafından düzeltilen ve ilan olunan ihtiyaç listesinin dışında yada borsa, banka ve Maliye Vekaleti'nden izin almış bankerlerin dışında veya açıktan yapılan kambiyo alım ve satımlarına denmekteydi. Kambiyo, nakit ve hisse senedi alım ve satımı Maliye Vekaleti tarafından izin verilecek olan bankalar aracılığıyla yapılacak, borsa

---

⁶² *Anadolu*, 23 Şubat 1930.

⁶³ *Anadolu*, 23 Şubat 1930.

acenteleri ancak bu banka ve bankerlerden aldıkları alım ve satım emirlerini yerine getirebileceklerdi. Kambiyo işleri yapanların bu işleri kimin için yaptıklarını kambiyo denetçilerine bildirmeleri ve iş yaptırılanın da işlerin ihtiyaç listelerine sahip olduklarını ispat eden belgeyi ihtiyaç listesinde göstermeleri zorunlu idi. Bankalarla bankerlerin yabancı kambiyo nakitlerine karşılık Türk Lirası avans göstermeleri yasaklanmıştı. Banka ve bankerler her gün alıp sattıkları kambiyo farkını ertesi günün akşamına kadar borsada karşılayarak kapatmaya mecburdu, ancak sattıkları kambiyo farkı 500 Sterlinden daha az olanlar ertesi güne devir edilebilecekti. Borsa’da, banka ve banker gişelerinde kambiyo alım ve satım fiyatları işlemlerin yapıldığı anda borsadaki Sterlin fiyatına göre beher Sterlinin değeri üzerinden satış yapılabilecekti. Banka ve bankerlerin Türk parası olarak yaptıkları yatırımı maliyenin ihtiyaç listesi dışında hiçbir şekilde yabancı kambiyo ve nakdine çevirmesi yasaktı. Türkiye’de kurulmayan yada şubeleri bulunmayan bankalar ve kurumlar adına banka ve bankerlere ve bu şekildeki diğer kuruluşlara Türk parası üzerinden kredi açılmayacaktı. İmtiyazlı ve sermayesinde devletin katkısı olan şirketler, mevduatını ancak sermayesi Türk parası olan bankalarda bulundurabileceklerdi⁶⁴.

1447 numaralı kanunun 29’uncu maddesine göre Maliye Vekaleti tarafından düzeltilen ve 17 Temmuz 1929 tarihinden itibaren geçerli olan ihtiyaç listeleri dışında döviz ihtiyacının karşılanmasının yasaklanması amacıyla yapılan, bireylerin ve kurumların arasında yabancı kambiyo ve nakit esaslı üzerine yapılmış ve yapılacak diğer alım ve satım, borç verme ve faizle para alma işlemleri nedeniyle meydana gelen borçlar döviz olarak ödenemeyecekti. Bu borçların ödeme yapılacağı günkü borsa fiyatları üzerinden Türk parası olarak ödemeleri yapılacaktı. Maliye Vekaleti adına Borsa komiserliğinin ve kambiyo denetçilerinin kambiyo, nakit ve hisse senedi işlemlerine ait incelemelerin yapılması için banka, bankerler, ticarethaneler ve diğer kurumlardaki evrak ve defterleri inceleme hakkı bulunmaktaydı. Bu kurumlar komiserlik veya denetçiler tarafından istenilen belgeleri vermeye mecburdu ve borsa acenteleri acentelikten başka hiçbir iş yapamayacaktı. Borsa acenteleri yaptıkları işlemleri günü gününe defterlerine kaydetmeye ve aynı gün bir cetvelle borsa komiserliğine yada denetçilere bildirmeye mecburdu, ithalat eşyalarının borçlarının

---

⁶⁴ *Anadolu*, 28 Şubat 1930.

ödenmesi için bankalardan döviz almak ancak bu ithalata ait olup gümrük idareleri tarafından verilecek olan Muamele vergisi makbuzunu teslim etmeleri halinde mümkün olabilecekti, verilecek olan bu döviz miktarı malın makbuzdaki Muamele vergisinin esaslarından birisini oluşturan maliyet fiyatına engel oluşturmayacaktı⁶⁵.

Ayrıca fazla kambiyo almak amacıyla maliyet fiyatını, gerçek miktar ve ihtiyaçtan fazla göstermek yasaklanmıştı. Muamele vergisinin dışında olan ithalat dövizini, denetçiler tarafından yapılacak inceleme sonunda sağlanacaktı. Bankalar Muamele vergisi makbuzu almadan müşterilerine işin tekamül safhasında döviz avansı yapabileceklerdi. Tüccarlara işin tekamül safhasında döviz avansı yapmak amacıyla bir miktar açıktan döviz almak isteyen bankalar olursa, Maliye Vekaleti tarafından tespit edilecek döviz miktarı üzerinden döviz alınmasına izin verilecekti. Maliye Vekaleti'nin izni olmadan Türkiye'de borç alınan paraya karşılık senet ve borç senedi kuponlarının ve Türk parasının ihracı yasaklanmıştı. Açıktan, borsa veya banka dışında yapılan borç senedi ve kupon alım ve satımı spekülasyon olarak kabul edilecekti. Maliye Vekaleti'nin izni olmadığı sürece Türkiye'ye, borç alınan paraya karşılık senet, hisse senedi ve kupon ithal edilemeyecekti. Ceberler kendi hesaplarına da olsa borsadan hisse ve borç senedi alıp satamayacaklardı, alınacak borç kuponları ile birlikte kişilerin adına ancak bankalar bu işlemleri yapabileceklerdi. Açıktan, borsa ve bankalar dışında yapılan ve ihtiyaç listesine uygun olmayan yabancı nakit alım ve satımı spekülasyon sayılacaktı. Yabancı nakit alım ve satımının kambiyo işlemleri hakkındaki kanun ve ihtiyaç listesine göre bankalar ve bankerler tarafından yapılacaktı. Sarraflar yalnız yabancı paraları Türk parasına çevirebilecekti ve çevirdikleri yabancı paraları banka ve bankerlere satmak zorundaydı⁶⁶.

İzmir'deki yabancı bankaların yöneticileri Bir Numaralı Vekiller Heyeti Kararnamesi üzerine bir toplantı yapmıştı. Kararnamenin 11. maddesi bankacılar tarafından incelenerek, Maliye Vekaleti'nden bu madde üzerinde düzeltme yapılmasının istenmesine karar verilmişti. Ayrıca kararnamede açık olmadığı düşünülen maddelerin de düzeltilmesiyle ilgili Maliye Vekaleti'ne bilgi verilecekti. Yabancı banka yöneticilerinin yanı sıra ihracatla ilgilenen tüccarlarda kararnamenin

---

⁶⁵ *Anadolu*, 28 Şubat 1930.

⁶⁶ *Anadolu*, 28 Şubat 1930.

eksik olduğunu iddia ederek Ticaret Odası'na başvurmuşlardı. İhracatla ilgilenen tüccarların şikayet ettiği konu ise Vekiller Heyeti Kararnamesi'nde alivre satışlarına ait kambiyo işlemlerinin ne şekilde yapılacağıyla ilgili bir maddenin olmamasıydı. Örneğin yıl içinde 50.000 ton üzüm alivre olarak satıldığında İngiliz Lirası 1.130 Türk Lira iken malın gönderildikten sonra bankadan alınacak olan İngiliz Lirası'nın aynı fiyattan alınması gerekmekteydi. Alivre satışı yapıldıktan sonra, İngiliz Lirası 900 Türk Lirasına düşerse, ihracatçıların bankadan bu fiyat üzerinden para alıp alamayacakları belli değildi. Bu nedenle ihracat yapan tüccarlar bu konuyla ilgili, kararnameye madde konulmasını istemişlerdi⁶⁷.

Ekonomik alanda yeni bir yapılanmaya gidildiği bu dönemde para-kambiyo rejimi de 1930 yılından itibaren tümüyle değişmeye başlamıştı. 1930 yılında Merkez Bankası'nın kurulmasıyla birlikte Türkiye kendi parasına egemen olmuştu. Türk Parası'nın Değerini Koruma Kanunu da aynı yıl çıkarılmıştı. 20 Şubat 1930 yılında Türk Lirasını Koruma Kanunu'nun ceza hükmü Büyük Millet Meclisi'nin verdiği yetkiyle Vekil Heyeti tarafından kararlaştırılacaktı. Türk Lirası'nın değerini düşürmek için çalışanlar ve Vekil Heyeti'nin uygulamaya koyduğu kuralları ihlal edenler hakkında, Borsa Kanunu Nizamnamesi'nin önemle uygulanması ve gerekli görülen durumlarda, bu Nizamname'deki cezalara ek olarak Türk Lirası'nın değerinin nasıl korunacağıyla ilgili önlemler Vekil Heyeti tarafından çıkarılacak kararnameyle tespit edilecekti⁶⁸.

Döviz Talimatnamesi'nde yer alan maddeler ise şunlardı: Borsa dışında da muamele yapılabilecekti, Borsa işlemleri mutlaka zamanında kapatılacaktı, ihracat yapan tüccarlar kambiyoalarını mutlaka bankalar aracılığıyla Borsa'da satmak zorundaydı ve bunları kimseye devredemeyeceklerdi. Türkiye'den hisse ve borç senedi ihracı Maliye'nin sorumluluğunda olacaktı. Bankaların kambiyoyla ilgili işlemleri Maliye tarafından incelenecekti ve bu incelemeler şu önlemler çerçevesinde olacaktı: Altın ihracı yapılabilecekti, bu işlem süresince hükümet lehine altınların müsadereesi gerekli olduğu durumlarda, kanunen altınlar hükümet tarafından müsadere edilebilecekti⁶⁹.

---

⁶⁷ *Anadolu*, 9 Mart 1930.

⁶⁸ *Anadolu*, 23 Şubat 1930.

⁶⁹ *Anadolu*, 23 Şubat 1930.

Türk Parasını Koruma Kanunu çerçevesinde 27 Şubat 1930 yılında Vekil Heyeti tarafından on bir maddelik bir kararname kabul edilmişti. Buna göre banka ve bankerler Türk parası olarak yapılan yatırımlar dışında hiçbir şekilde yabancı kambiyo ve nakit tahvil edemeyeceklerdi, Türkiye’de müessesesi ve şubeleri olmayan kişilere kredi verilmeyecekti, imtiyazlı ve devletin katılımıyla kurulan şirketler paralarını ancak sermayesi Türk parası olan bankalarda bulundurabileceklerdi, ihtiyaç listesi dışında borçlar döviz olarak ödenmeyecekti, ithalat bedelleri gümrüklerin vereceği Muamele Vergi makbuzu ile yapılacaktı, bankalar ödeme dönemlerinde döviz avansı yapabileceklerdi, Maliye Vekaleti’nin izni olmaksızın Türk parası ihraç edilemeyecekti; Kambiyo işi peşin olarak yapılacaktı ve kambiyo işlemlerini yapan denetçiler defter tutmak zorundaydı; denetçi bulunmayan yerlerde bu iş mal memurları tarafından yapılacaktı. Bankalarda Türk Lirası olarak açılan hesaplardan döviz hesabına para aktarılamayacaktı ve bu kararnameden önce ithalattan mütevellit kambiyo ihtiyaçları denetçinin iznine bağlı olacaktı Bu nedenle kararnamenin onaylanmasından itibaren beş gün içinde beyanname verilmesi gerekliydi. Altın ihracı ise bu kararname hükümlerine bağlı değildi. Altın ihracında kanuna göre işlem yapılacaktı⁷⁰.

Türkiye’nin Türk Lirası serbest kambiyo rejiminden ayrılarak kısa-vadeli dış borçlarını Türk Lirası olarak ödemeyi kabul etmesi, Türkiye’ye verilen kısa vadeli dış kredilerin de kesilmesine neden olmuştu. Türkiye, Merkez Bankası’nın kurulmasıyla senyoraj hakkına sahip olurken faiz haddini, kambiyo düzenini, finans kapitali ve dış ticaret denetimini ele alarak, kriz yıllarında dünyanın bağımsız kesimin izlediği yolu izleyebilmişti. Ayrıca 1924 yılında 23 tane olan ve 1929 yılına kadar sayısı 34’e çıkan yabancı bankaların 1929 Dünya Bunalımı nedeniyle ve alınan önlemlerin sonucunda 1933 yılında sadece 10 tanesinin kalmasına karşılık 1923–1929 yılları arasında 34 tane, 1930–1933 yılları arasında da 5 tane milli banka kurulmuştu⁷¹.

Türkiye’nin ulusal parasının olması gibi ulusal bir Merkez Bankası’nın olması da önemliydi. Atatürk, yerli para piyasasının Türklerin yönetiminde olmasını istemiş, bu amaçla danıştığı, dünyanın iki ünlü merkez bankacısı Dr. H. Schacht ve K.

---

⁷⁰ *Anadolu*, 27 Şubat 1930.

⁷¹ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s. 65.

Müller'in olumsuz görüşlerine rağmen, Türk Emisyon Bankası'nın kurulmasını sağlamıştı. Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı yasayla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuş, Ekim 1931 tarihinde de banka faaliyetlerine başlamıştı. Banka'nın faaliyete başlamasıyla birlikte piyasadaki yaklaşık 159.000.000 Liralık "evrak-nakdiye" yeni bankanın sorumluluğuna geçmişti. 1933 yılında "Mevduatı Koruma Kanunu" ve krediyle ilgili "Ödünç Para Verme Kanunu" çıkarıldı. İlki aslında Cumhuriyet yönetiminin ilk bankalar yasası sayılmaktadır. 1920'li yıllarda sadece 10 olan banka sayısına 34 tane yeni banka eklenmişti⁷².

1923-1938 yıllarında bir yanda toplam üretim hacmi artmış, diğer yanda üretimin piyasa ilişkilerine konu olan bölümünün genişlemesiyle hükümet ekonomide para hacmini aşağı yukarı sabit tutmuştu. Bunun bir nedeni Hükümetin para politikasının başlıca kurumsal aracı olan bir Merkez Bankası'ndan 1930 yılına kadar yoksun olması ve böyle bir bankanın etkinliğe tam olarak 1932-1933 yıllarında başlayabilmesiydi. Bir başka neden de Türkiye'nin yönetici kadrosunun İkinci Dünya Savaşına kadar son derece ihtiyatlı, tutuk bir para politikası izlemesiydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkartılan Osmanlı banknotlarının altın para karşısında hızla değer kaybettiğini gören ve kağıt para hacmindeki artışın bu dönemdeki enflasyona katkıda bulunduğunu anlamış olan Kemalistler, Türk Lirası'nın altın ve yabancı para karşısında değerini adeta bir ulusal namus sorunu gibi ele almışlardı. Dönemin iktisadi kültüründeki eksik bilginin de etkisi ile piyasadaki mübadele hacmi, artan gerçek gelir ve büyüyen piyasalaşma oranı nedeniyle genişlerken para arzı, paranın değerini korumak gerekçesi ile uzun bir süre sabit tutulmuştu. Bu durumda Türkiye'deki Bankalar Sistemi'nin genişlemesi, ekonomideki nakit ihtiyacının karşılanmasında birincil bir önem kazanmıştı. Yeni bankaların kurulması banka şube sayılarının arttırılması geniş bir "tasarruf-mevduat" kampanyasının sürdürülmesi ile Bankalar Sistemi'nin toplam mevduat ve kredi hacminde büyük bir artış sağlanmıştı⁷³.

---

⁷² İrfan Kalaycı, "Atatürk'ten Günümüze Dersler", *Strateji*, sayı: 185, İstanbul, Ocak 2008, s. 16.

⁷³ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 5. baskı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2002, s. 122-124.

Türkiye’de bir Merkez Bankası’nın bulunmadığı 1924–1929 yıllarında dolaşımdaki para miktarı sadece 12.000.000 Lira artarken toplam mevduat 135.000.000 Liralık bir artışla 76.000.000 Liradan 211.000.000 Liraya çıkmıştı. Küçük cari hesapların sayısı da 1924 yılında 10.500’den 1929 yılında 59.600’e yükselmişti. Türk sermayeli İş Bankası’nın gösterdiği gelişme sayesinde yabancı bankaların Türkiye’de bankacılık sistemi içerisindeki yeri hızla daralmıştı. 1924 yılında yabancı sermayeli bankalarda 5.500 ve Türk sermayeli bankalarda 5.000 mudi varken, 1929 yılında yabancı bankalardaki mudi sayısı sadece 6.400’e, Türk bankalarındaki mudi sayısı ise 53.200’e çıkmıştı. Ekonomide en önemli nakit varlıklarını oluşturan para ve mevduat toplamı içinde mevduatın payı 1924 yılında % 33’ten 1929 yılında % 56’ya yükselmişti. Mevduattaki genişleme ile birlikte toplam kredi hacmi 1924 yılında 123.000.000’den 1929 yılında 204.000.000 Liraya çıkmıştı. Bu dönemde para-piyasa ilişkilerinin genişlemesinde banka kredileri büyük rol oynamıştı. Bankalar Sistemi’nin mevduat ve kredi hacminde 1930’lu yılların başında önemli bir azalma görülmüştü. Mevduat 1929 yılında 211.000.000 Liradan 1932 yılında 184.000.000 Liraya, krediler ise 1930 yılında 214.000.000 Liradan 1932 yılında 175.000.000 Liraya inmişti. 1930’ların başında Dünya Bunalımı’nın etkisi ile Türkiye’de de bu alanda yeniden yapılanmaya gidilmişti. Ancak fiyatların genel düzeyindeki düşüş nedeniyle bankalardaki mevduat ve kredi hacminin satın alma gücü azalmamıştı⁷⁴.

Atatürk dönemi, para konusu üzerinde önemle durulan bir dönem olmuştu. Çünkü bu konuda uygulanan politikalar birbirine bağlıydı, birindeki aksama diğerini de etkileyebilecek durumdaydı. Örneğin paranın türü ve basımı, merkez bankacılığı, bütçe disiplini, döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişki bir zincirin halkalarına benzemektedir. Herhangi bir halkanın eksikliği yada zayıflığı, para politikaları zincirine dolayısıyla o zincire bağlı ulusal ekonomiye zarar vererek zayıflatabilirdi. Özellikle yerli para ve emisyon konusu önemli bir konuydu. Çünkü para Atatürk’ün düşüncesine göre “... her türlü aracın üstünde bir varlık silahıydı”⁷⁵.

---

⁷⁴ A.g.e., s. 124-125.

⁷⁵ İrfan Kalaycı, a.g.d., s. 16.

Atatürk döneminde ekonomiden sorumlu yöneticiler hiçbir şekilde paranın değerini düşürmeyi, enflasyon ve devalüasyon yoluna başvurmayı düşünmemişlerdi. Paranın değerinin korunmasıyla ilgili politikanın arkasında Atatürk'ün güçlü iradesi bulunmaktaydı. Ayrıca, Kurtuluş Savaşı sürecinde bile enflasyon uygulaması yoluna gidilmemiş olması dikkate değer bir gelişmeydi. Cumhuriyet, “sağlam para” politikasını iktisadi bağımsızlığın ve egemenliğin gereği saymıştı⁷⁶.

Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki enflasyon nedeni ile bankalardaki mevduat artışı, para hacminde ortaya çıkan büyük artıştan daha az olmuştu. Yabancı bankaların Türkiye'deki toplam mevduat içindeki payı 1924 yılında % 78'ten 1950 yılında % 14'e toplam krediler içindeki payı da % 53'ten % 12'ye düşüştü. Aynı dönemde özel sermayeli Türk bankalarının mevduattaki payı % 10'dan % 45'e, kredilerdeki payı % 42'den % 58'e çıkmıştı. Devlet Bankacılığı 1930'larda önem kazanmıştı. Ekonominin yönlendirilmesinde bankalar sisteminin ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yabancı bankaların, Türk ekonomisindeki dolaşım ilişkileri ve bu süreçler üstünde kurduğu denetimin kırılması, Cumhuriyet döneminin en önemli ekonomik gelişmelerinden birisi olmuştu⁷⁷.

Devlet Bankacılığı 1930'lu yıllarda önem kazanmıştı. 1924–1938 yılları arasında toplam kredilerin % 70'inden fazlasının tarım dışı iş sektörüne ki büyük ölçüde ticarete tahsis edilmiş olduğu görülmekteydi. 1924–1928 yılları arasında tarım sektörüne verilen kredilerin toplam içindeki payı % 12 ile % 19'du⁷⁸.

Türkiye genelinde Cumhuriyetin kuruluşundan 1930 yılına kadar devlet tarafından özel girişimci kesimin yaratılması ve ihtiyaç duyulan banka hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla bir takım önlemler alınmıştı. İş Bankası, Tütünçüler Bankası, Ege Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulduğu 1929 yılında İzmir'in merkezinde 13, ilçelerinde 16 olmak üzere toplam 29 banka şubesi faaliyet göstermekteydi. Bu dönemde İzmir Ticaret Odası milli bir temele oturtulan Türk ekonomisini dış ülkelere tanıtmak amacıyla Fransızca yayınlanan bir dergi

---

⁷⁶ A.g.d., s. 16.

⁷⁷ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 125-126.

⁷⁸ A.g.e., s. 126-127.

hazırlayarak bu dergiyi Batılı ülkelere göndermeye başlamıştı. 1924–1930 yılları arasında İzmir Ticaret Odası'na toplam 301 firma kayıt olmuştu⁷⁹.

Ekonominin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle ticaret, sanayi gibi alanlarda da bir takım olumsuzluklar yaşanmıştı. Hem tarımla ilgilenen kesim hem de ticaretle ilgilenen kesim açısından zor bir dönem yaşanmıştı. Yaşanılan bu olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle de ticaret ve sanayi alanında iflasların yaşanması da kaçınılmaz hale gelmişti. Örneğin İstanbul'da ticaretle uğraşan Ermeni tüccarlardan Mercimekyan 500.000 Lira açık ile iflas etmişti⁸⁰. İstanbul'daki bir diğer iflas ise büyük bir manifatura şirketi olayıydı. Bu şirket 100.000 Lira açık vererek iflas etmişti⁸¹. İstanbul'da büyük bir manifatura şirketi olan Müflis Çakmakçılardaki Samoil Aciman'ın şirketi 187.000 lira açıkla iflas etmişti.⁸²

İflas eden Hocasade Halil ve Ragıp şirketi tarafından üç taksitle verilmek üzere % 50 üzerinden teklif edilen konkordato (bir şirketin borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmesi ve bunu ilan etmesi ve sonrasında alacaklıların alacaklarını belli bir plana göre tahsil edebilmeleri için kendi aralarında bir anlaşma yapmaları) konusu ele alınmıştı. Yetmişden fazla alacaklıdan altmış üçü konkordato üzerine müzakere yaparak elli yedisi tarafından konkordato yapılması kabul edilmişti⁸³.

İzmir'de ikinci sınıf afyon tüccarlarından Moralızade Abdi Bey de işlerinin iyi gitmemesi nedeniyle intihar etmişti. Bıraktığı mektupta bankaların kendisine ikrazat yapmadığını ve bir çok yerden alacağı olduğu halde bunları alamadığını belirtmişti⁸⁴.

Bunalım döneminde iflasların yaygınlaşması nedeniyle Adliye Encümeni, Ticaret Mahkemeleri bulunan yerlerde iflas işlerine bakmak üzere Müstakil İflas Daireleri açılmasını uygun görmüştü⁸⁵.

---

⁷⁹ *Osmanlıdan Günümüze Ege Ekonomisi*, İzmir Sanayi Odası, İzmir, 1990, s. 33–35; Feri Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 124, 1930 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı 2.072 adet firma bulunmaktaydı. Şehirde faaliyet gösteren toplam 318 simsarın 86'sı gümrük simsarlığı yapmaktaydı. İzmir'deki her çeşit küçük esnaf ve küçük tüccarın sayısı ise 2.144'dü. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre 1930 yılında İzmir'de 13 banka faaliyet göstermekteydi.

⁸⁰ *Anadolu*, 24 Nisan 1929.

⁸¹ *Anadolu*, 28 Haziran 1929.

⁸² *Milliyet*, 7 Nisan 1930.

⁸³ *Anadolu*, 29 Nisan 1930.

⁸⁴ *Milliyet*, 5 Nisan 1930.

⁸⁵ *Anadolu*, 21 Haziran 1931.

Yabancı kambiyo karşısında, Türk Lirası'nın değerinin sürekli düşmesi ülke içinde şikayetlerin artmasına neden olmuştu. Üç yıl önce İngiliz Lirası 820-830 Kuruştu. 1929 yılının başlarında İngiliz Lirası 850 Kuruş, yıl içinde bu değer 900 ve 930 Kuruş olmuştu. Yıl içinde ise 1.000-1.115 Kuruş arasında değişmişti. Avrupa'dan gelen ithalat mallarının yabancı parayla alınması, yabancı paraya ülke içinde talebi arttırmıştı. İhracat mallarının da karşılığının yabancı para ile ödenmesine rağmen ithalatın ihracattan fazla olması gelir dengesini alt üst etmişti. Yabancı paranın sürekli değer kazanması Türk Lirası'nın değer kaybetmesine neden olmuştu. İthalat ve ihracat arasında denge sağlanabilse İngiliz Lirası bu kadar yükselmeyebilecekti. Bunun içinde halkın özellikle yerli malı kullanımına önem vermesi ithalatın azalmasını sağlaması açısından önemli bir durumdu ⁸⁶.

1- Ticaret

a- Türkiye ve İzmir'in Ticaret Hacmi

İzmir kenti hem Türkiye'nin hem de Ege Bölgesi'nin gelişmiş bir ticaret kenti olması açısından önemli bir kent olma özelliğine sahipti. Bu nedenle İzmir her zaman önemle üzerinde durulan bir kent olmuştu. Kurtuluş Savaşı da İzmir'in işgaliyle başlamış ve Türk askerlerinin İzmir'e girişiyle savaş kazanılarak, son bulmuştu. Böylece askeri mücadeleler, askeri zaferlerle sonuçlanmış ve toplumsal mücadelenin, iktisadi mücadele dönemi başlamıştı. Atatürk bu durumu Belkahve'de yaptığı konuşmada "Bu iş burada bitti. Şimdi başka işlerimize bakabiliriz. O başka işlerimizde iktisadi zaferler kazanmaktır. Bilimsel zaferler kazanmaktır." diyerek bu yeni dönemin amacını açıklamıştı⁸⁷.

Cumhuriyet ilan edilmeden sekiz ay on iki gün önce Milli Hükümet'in ilk Türkiye İktisat Kongresi'ni İzmir'de toplanması da rastlantı değildi. Milli mücadeleyi

---

⁸⁶ *Hizmet*, 5 Aralık 1929.

⁸⁷ Hakan Tartan, *Atatürk'ün İzmir'i*, 4. baskı, Türkiye Tanıtım Araştırma Demokrasi ve Laik Oluşum Vakfı yay., İzmir, 2006, s. 41-52.

başaranlar on yıl içinde üç çetin savaştan çıkıp gelmişti. Onlar için ulusal ekonomi en az ulusal ordu kadar önemliydi ve bunların ikisi birbirini tamamlıyordu⁸⁸.

Türkiye İktisat Kongresi'nin İzmir'de toplanması tabii ki bir tesadüf değildi; işgalin tüm ağırlığını çekmiş, savaşın yıkımını yaşamış, büyük yangın atlatmış ve nüfus yapısında meydana gelen değişikliklerin sonucu iktisadi bakımdan çökmüş olan İzmir, Kurtuluş Savaşı'nın bir sembolü olmuştu. Şimdi bu sembol, İktisadi kurtuluşun, kozmopolit ve yabancı sömürüye bağlı ekonomik yapıdan ulusal ekonomiye geçişin de bir sembolü haline gelecekti. İzmir'i sadece Kurtuluş Savaşı'ndaki konumu ile de değerlendirmemek gerekir; tarihin her döneminde ticari potansiyele sahip olan İzmir 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı kapitalizmi ile en önemli değme noktalarından biri haline gelmişti⁸⁹.

19. yüzyılda Batı kapitalizmine eklenerek, sanayileşmiş devletlerin at koşturduğu bir alan haline gelen Osmanlı topraklarında sürekli olarak iktisadi olanaklarını kaybeden insanlar, ilk kez sorunlarını ortak bir biçimde dile getirmek ve gelecekte uygulanacak iktisadi politikalar üzerinde etkili olma şansını elde etmişlerdi⁹⁰.

İzmir'de 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal yaptığı açılış konuşmasında, ulusal sermayenin önemi üzerinde durarak gayrimüslimlerin ticarete sahip olduğu etkinliğin azaltılması için önlem alacağını belirtmişti. Ayrıca yabancı sermayeye de Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda açık olunduğu belirtilmişti. Tüccar tarafından kongrede önemle üzerinde durulan nokta ise iç pazarın gümrük duvarlarıyla korunması ve ticaret-sanayi kredileri verebilecek milli bankaların kurulmasıydı. İşgal sonrasında yabancı sermaye Türkiye'deki faaliyetlerinde temkinli davranmasına rağmen, Lozan Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte tekrar faaliyete geçmişti. Özellikle İzmir ve hinterlandında yine eski ilişkilerini devam ettirerek bölgedeki Levanten ve Musevileri tercih etmeye başlamıştı⁹¹.

---

⁸⁸ Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, 1. baskı, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986, s. 199.

⁸⁹ Ferit Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 64.

⁹⁰ *A.g.e.*, s. 65.

⁹¹ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, *İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'ndan Egebank'a*, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 2000, s. 28; Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 50-51, Kongre'de alınan en önemli kararlar aşarın kaldırılması ve

Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar bağlamında 1923 yıllarında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde ülkenin anatomisi masaya yatırılmıştı. Kongre'de devletin Ekonomi Bakanı şöyle diyordu; “Yeni Türkiye'nin ekonomik modeli, var olan ekonomik rejimlerin hiçbiri ile aynı değildir. Bizim kuracağımız ekonomi politikası Türk ekonomi tarihi gereksinimleri ve düşüncesi ile oluşan özgün bir siyasettir. Biz dünyadaki fikir akımlarının hiç birine dahil değiliz. Ne “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” görüşü ne de sosyalist komünist görüş yada devletçilik ile korumacılıktan yanayız. Biz tersine “Türkiye'nin Yeni Ekonomik Modeli” adını verdiğimiz yeni bir ekonomik düşünce sistemi yaratıyoruz. Özel girişimler ve devlet ekonomik işleri geliştirmek için işbirliği içinde olmalıdır. Büyük kredi sistemi ile sanayi devrimini devlet yönetmelidir.” Özetlersek bazı alanlar devlete bazı alanlar ise özel girişimcilere bırakılmıştı. Bu yapılan tanım Karma Ekonomi Düzeni anlayışına dayalı bir devletçiliği yansıtmaktaydı⁹².

Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkması ve Bunalım'ın tüm dünyayı etkilemesi nedeniyle, devlet daha önce kabul ettiği ekonomi politikalarını daha geniş bir anlamda yönlendirme düşüncesini bırakmak zorunda kalmıştı. Özel girişimcilik konusunda beklenilenin elde edilememesi nedeniyle özel sektörün arkasına takılıp zaman kaybetmenin anlamsızlığı ortaya çıkmıştı. Bunlara bir de halkın ekonomik koşullarla ilgili şikayetleri de eklenince tüm ekonomik çalışmaları bir kalkınma planı çerçevesinde gerçekleştirerek ciddi bir ekonomik modelin yaşama geçirilmesi de kaçınılmaz olmuştu⁹³.

Devletçilik ilkesi yalnızca 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na karşı geliştirilen bir politika olmayıp, savaştan yeni çıkmış bir ulusun Batı'ya karşı verdiği ekonomik bağımsızlık savaşının da bir tanımı olduğu söylenebilir. Bu savaşın salt Türkiye'yi bir hammadde ve tarımsal ürün kaynağı olarak ele alıp onu bir pazar olarak kullanmak isteyen güçlü Batı merkezlerine karşı olduğu kadar, içteki toprak ağalarına karşı da verilmiş bir savaşım olarak da kabul edilebilir⁹⁴.

Fransızların sahip olduğu tütün tekeline son verilmesiydi. Atatürk'e göre ülkenin ekonomik bakımdan kalkınması Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması kadar önemliydi ve bu kalkınma halkın kalkınmasıyla sağlanacaktı.

⁹² Bekir Özgen, *Atatürkçü Düşünce ve Atatürkçülük*, Etki Ofet yay., İzmir, 1997, s. 79-80.

⁹³ Bekir Özgen, *a.g.e.*, s. 81.

⁹⁴ *A.g.e.*, s. 82.

Atatürk, devletçilik düşüncesi çerçevesinde yaptığı tanımlarla devletçiliği bütün üretim ve tüketim araçlarını bireylerden alarak ulusun yapısını tamamen başka temeller çerçevesinde düzenlemek olarak tanımlamamıştı. Bu nedenle Atatürk, devletçilik ilkesinin özel, bireysel ekonomik girişim ve etkinliklere yer bırakmayan sosyalizm ilkesine dayanan kolektivizm, komünizm gibi bir düzen olmadığı üzerinde sık sık durarak devletçiliği açık ve net olarak açıklamaya çalışmıştı⁹⁵.

Türkiye'nin ekonomik yapısına bakıldığında, Türkiye ekonomisinde 1926 yılından sonra ekonomik bunalımın ilk belirtileri görülmeye başlanmıştı. 1926 yılında yabancı kuruluşların büyük bir bölümü, uygulanan politikalar çerçevesinde çalışamayacaklarını belirterek Türkiye'yi terk etmişler ve giderken de sermayelerinin hepsini yada bir kısmını beraberinde götürmüşlerdi. Bu nedenle 1927 yılında büyük bir para darlığı içine girilmişti. İç ve dış kaynaklar özellikle ihracat mevsiminde artan para talebini karşılamakta çok yetersiz kalmışlardı. Piyasalardaki darlık insanları arayışa sevk etmişti. Bu nedenle 1926–1929 yılları arasında Anadolu'da küçük sermayeli birçok yerel banka kurulmuştu. Bu dönemde İzmir ve çevresinin var olan ekonomik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla toplanan kongrede, tüccarlar Ziraat Bankası'nın yetersiz kaldığını ve çiftçiye daha fazla yardımcı olması gerektiğini vurgulayarak, tüccarı ve esnafı destekleyecek finans kurumlarının yokluğunu dile getirmişlerdi⁹⁶.

Bunalım döneminde Türkiye'de diğer ülkelere nazaran bankacılık konusunda daha rahat bir dönem yaşanmıştı. Bunalım etkili olduğu dönem gelişmiş ülke bankaları için iflas yılları olmasına rağmen aynı dönem Türkiye'de özel bankacılığı fazla sarsmamış, üstelik bazı açılardan gelişimini teşvik etmişti. Bu yıllarda Türkiye'de kapitalizmin bu arada para ekonomisinin az gelişmişliğinin ve bankaların dar bir alanda faaliyet gösteriyor olmalarının etkisiyle mevduat çekme paniği Batı ülkelerine oranla daha küçük çapta yaşanmıştı⁹⁷.

Türkiye'nin ekonomisi, tarıma dayalı bir yapıya sahipti. Bu nedenle yapılan ihracat ve ithalat ağırlıklı olarak bu yöndeydi. Yapılmakta olan ticari faaliyetlerdeki aksamalar köylüyü de etkilemişti. Aynı zamanda Lozan Anlaşması ile 1929 yılına

---

⁹⁵ A.g.e., s. 83.

⁹⁶ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, a.g.e., s. 31.

⁹⁷ A.g.e., s. 66.

kadar gümrük tarifelerinde değişim yapma hakkının olmaması, gümrük duvarlarıyla iç piyasanın korunmasına olanak vermemiş olması, hem sanayi kesimini hem de tarım sektöründe çalışanların ciddi şekilde sarsılmalarına neden olmuştu. 1929 yılıyla birlikte gümrüklerde ithalat ve ihracat ücretlerinde değişmelere gidilmişti. Buna göre ithal mallardaki gümrük ücretleri % 13'ten % 46'ya çıkarılmış, 1930'ların ortalarına doğrudan bu oran % 60'ı aşmıştı⁹⁸.

1929 yılında Dünya Ekonomik Bunalımı'nın başladığı dönemde, Türkiye'nin de Lozan Anlaşması'nda kabul ettiği gümrük tarifelerinde değişim yapmayacağına ilişkin hüküm sona ermişti. Buna göre Lozan'da kabul edilen 1916 yılına ait % 11 üzerinden yapılan gümrük tarifesi de son bulmuştu. 1499 sayılı kanun ile Ağustos 1929 tarihinde yürürlüğe giren yeni gümrük tarifeleri ile yabancı ülkelerle ticari ilişkilerin yeniden düzenlenmesi sağlanmıştı. Bu şekilde dış ticarın 1923-1929 yılları arasında verdiği açığına önüne geçilmesi planlanmıştı. 1923-1929 yılları arasında toplam açık 396.403.000 Liraya ulaşmıştı. Bu da yılda ortalama 56.629.000 açık demekti. Bunu dengelemek için yeni gümrük tarifeleriyle düzenlemeler yapılmıştı. Yapılan ihracat, ithalatın miktar olarak ancak % 89 ve değer olarak % 74'ünü karşılıyordu ve ihracatın ortalama ton fiyatı 250 Liraydı. Yani yükte ağır, paha da hafif mallar satılmaktaydı⁹⁹.

Gümrük tarifelerindeki değişimi, hükümet içindeki kaynakları sayesinde tüccarlar, 1929 yılında ithalata konulacak yeni tarifeler hakkında her şeyi öğrenmişlerdi. Sonuç olarak tarifeler yürürlüğe girmeden önce yabancı mal ithal edip stok yapmışlardı. Bu durum ticaret dengesinde büyük bir bozulmaya ve Türk Lirası'nın değerinde ciddi düşüöşlere neden olmuştu. Bunun sonucunda kamu borçlarının maliyeti hızla yükselmiş ve hükümet 1930 yılında yabancı ülkelere yapacağı ödemeleri durdurmak zorunda kalmıştı. Hükümet 1929- 1931 yılları arasında ekonomiyi özellikle de dış ticareti korumacı bir yaklaşımla devletin denetimi altına almak için tedbirler almıştı¹⁰⁰.

---

⁹⁸ Şevket Pamuk, Dünya İktisadi Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış, Bilanço 1923-1998: "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış" *Uluslar Arası Kongresi- II*, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 1999, s. 34; Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Akbank Kültür yay., s. 79.

⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 425-426.

¹⁰⁰ Feroz Ahmat, *a.g.e.*, s. 127; *Ahenk*, 30 Kasım 1929, Tüccar yurt dışından mal almak için bankalardan aldığı bonoları ödeyememesi, tüccarın ciddi bir kriz yaşamasına neden olmuştu. Tüccar bu koşullarda kar

Dönemin getirdiği şartlar nedeniyle ticari yaşamda haksız kazanç ve vurgunculuk da artmıştı. Devlet, bu tür uygulamaların önüne geçmek için 1930 yılında iç pazarda ve dış ülkelere karışık ve hileli mal satanların para ve hapis cezalarına çarptırılmaları hakkında bir kanun çıkarmıştı. Alınan bu önlemlerle ticarete hilenin önlenmesi ve ihracatın denetlenmesinin sağlanması amaçlanmış ayrıca Türkiye’den ihraç edilen ürünlerin uluslar arası standartlara uygun bir şekilde üretilmesi ve pazarlanması hedeflenmişti¹⁰¹.

İthalatın azalması devlet bütçesinde sıkıntı yaşanmasına neden olmuştu. Lozan’da gümrük vergisi oranlarına koyulan sınırlama süresi sona erip ortalama gümrük vergisi oranı % 11-12’den % 19-20’ye çıkarıldığı halde toplam gümrük vergileri hızla düşmüştü. Yurt içindeki iktisadi faaliyette yavaşladığı için kazanç ve muamele vergilerinden elde edilen gelirden düşmüştü. Diğer yandan Lozan Anlaşmasına göre yeni Türkiye’nin payına düşen fakat ödenmesi ertelenen Düyun-u Umumiye borçlarının ödenme zorunluluğu tam Dünya Ekonomik Bunalımı’nın Türkiye’yi vurduğu 1929 yılında ödenmeye başlanmıştı. 1923 yılından itibaren devlet kurmaya, bayındırlık yatırımlarına ve eğitim ile sağlık harcamalarına az da olsa bütçe denliğini bozmadan kaynak ayırabilen hükümet, mali alanda da büyük bir deprem ile karşı karşıya kalmıştı. Bunalımın henüz etkisini göstermediği 1928 yılı bütçesi ile bunalımın en fazla derinleştiği 1932 yılı bütçelerini karşılaştıracak olursak yönetime, iktisadi ve toplumsal kamu hizmetlerine harcanabilecek kaynaklarda % 22 oranında yani 48.000.000 Lira değerinde bir azalma meydana geldiği görülmekteydi. 1928 ile 1932 yılları arasında bütçenin vergi gelirlerinde 1/3 oranında bir düşme olmuştu¹⁰².

Devlet’in ilk bütçesi, yaklaşık 120.000.000 Lira olarak kabul edilerek 1 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe girmişti. Kabul edilen bütçede kamu harcama kalemleri; savunma için 33.000.000, içişleri için 15.000.000, eğitim için 6.100.000, adalet için 4.500.000, sağlık hizmetleri için 2.200.000 Lira ayrılmıştı. 1928 yılında vergi gelirleri 4 grupta toplanmıştı: Mali tekeller, tüketim ve gümrük vergileri, kazanç vergisi ve dolaylı vergiler, belediye ve özel idare vergileri. Kişi başına alınan vergi İstanbul’da

---

sağlamak amacıyla yeni gümrük tarifesi uygulamaya konulmadan önce büyük oranda mal ithal ederek stok yapmıştı

¹⁰¹ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰² Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 64.

32 Lirayla en büyük paya sahipti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihtiyatlı bir mali politikada ısrar edilmişti. "Denk bütçe, düzgün ödeme" ilkesine bağlı kalınmıştı. Atatürk döneminde 15 mali yıl bütçesi yapılmış ve uygulanmıştı. Bu bütçelerin 11'inde gelir gider dengesi sağlanmış, 3'ünde bütçe fazla vermiş, 1924 bütçesi ise açık vermişti¹⁰³.

İzmir Ticaret Odası ve İhracat Ofisi tarafından 1931 ve 1932 yıllarının ilk dokuz ayında İzmir Limanı'ndan ihraç edilen ürünlerin aylar itibariyle kilo değerlerine ilişkin bir istatistik yayınlanmıştı. Ülkenin temel ihtiyaç, ara malı ve yatırım malları sanayilerinin henüz gelişmediği ve imalat sektörünün tamamen tarımsal üretime endeksli olarak yapıldığı bu dönemde Avrupa pazarlarına bağımlılığın hala sürdüğü görülmekteydi. 1931 ve 1932 yıllarında ithalatın görece düşüşü, hiç kuşku yok ki, "Ankara" odaklı ve yerel sermayenin korunmasına yönelik iç pazar endeksli bir büyüme modelinin tercihinin işaret etmekteydi. Nitekim, ülkeye giriş yapan ithal ürünlerin değerleri arasındaki fark incelendiğinde, 1931 yılında, 1930 yılına oranla 32.311.796 Lira değerinde daha az ithalat yapıldığı görülmekteydi. Bir başka anlatımla ithalat sadece miktar olarak değil, değer olarak da azalmıştı. Diğer yandan her iki yıl arasındaki ihracatta artış olan maddeler yumurta, tiftik, kuru üzüm, maden kömürü ve incirdi. İhracatında azalma olan ürünler ise tütün, arpa, yapağı, fındık, afyon, zeytinyağı ve ham pamuktu. Kilo itibariyle ihracatın artmış olmasına karşın, değer olarak 1931 yılına oranla ihracatta 1.745.929 Liralık bir değer düşmesi söz konusuydu¹⁰⁴.

Dünya Bunalımı'nın Ege Bölgesi ve İzmir ticaretine etkilerini daha iyi görmek için 1926-1932 yılları arasındaki liman hareketine göz atmak yeterli olacaktır. Bu yıllarda İzmir Limanı'na giren ve çıkan ticari vapur, motor ve yelkenlilerin adedi ve tonilatoları, bunalımın Ege Bölgesi'ne ve İzmir'e etkilerine dair önemli ipuçları vermektedir. 1928 yılında İzmir Limanı'na gelen vapurların tonilatosu 2.054.068 iken, 1932 yılında bu rakam 1.744.036'ya; motor ve yelkenlilerin tonilatosu ise 48.607'den 36.367'ye düşmüştü¹⁰⁵.

---

¹⁰³ İrfan Kalaycı, *a.g.d.*, s. 16.

¹⁰⁴ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 32-33.

¹⁰⁵ Feri Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 128.

Dünya Bunalımı'nın dış ticaretten sonra en fazla etkilediği kesim olan tarım sektörü, Ege Bölgesi ekonomisinin bel kemiği durumundaydı. Bu nedenle, kriz Ege Bölgesi'nin ekonomisini ve ticaretini derinden sarsmıştı. Bu durum hem Ege Bölgesi'nin temel ürünleri olan üzüm, incir, pamuk ve tütüne olan talebin azalmasına neden olmuş hem de ürünlerin fiyatlarında hızlı düşümlere yol açmıştı¹⁰⁶.

Gümrük Umum Müdürlüğü'nün 1931 Aralık ayı için Türkiye'nin dış ticaretine ilişkin olarak yayınladığı sayılara göre 1930 ve 1931 yıllarının toplamları üzerinden bir değerlendirme yapmak mümkün olabilmekteydi. Buna göre yapılan ithalat ve ihracatın değer miktar cinsinde sonuçları şu şekildeydi: İhracat 1931 yılında 127.274.807 Lira, 1930 yılında 151.480.382 Liraydı. İthalat 1931 yılında 126.659.893 Lira, 1930 yılında 147.344.911 Liraydı. Buna göre 1931 yılında ihracat fazlası 614.914 Lira, 1930 yılında ise 4.135.471 Liraydı¹⁰⁷.

İhracat ve ithalat oranlarındaki azalmada İzmir Limanı'ndan alınan ücretlerin yüksekliği de etkili olmaktadır. Örneğin Yunanistan'daki Pire Limanı'yla İzmir Limanı karşılaştırıldığında bu fark daha net ortaya çıkmaktadır. Pire Limanı'nda Tahmil ve Tahliye ücretleri otuz bir tondan sonra 22 Kuruştur. İzmir Limanı'nda asgari 70 Kuruş azami ise 400 Kuruş ücret alınmaktaydı. Bu durum hem tüccarları zor durumda bırakmakta hem de deniz yoluyla gelen ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır¹⁰⁸.

1930 yılında göze çarpacak kadar önemli görünen ihracat fazlalığı esasen tesadüftü ve 1931 yılında ihracatın azalması nedeniyle de etkisini kaybetmişti. 1930 yılına oranla ihracat % 16, ithalat da % 14 oranında azalmıştı. Miktar olarak ise ihracatta % 7.30 oranında artış kaydedilmişti. Değer ve miktar arasındaki farktan anlaşıldığı üzere Türkiye'nin ihracatı hemen hemen aynı düzeyde kaldığı halde ihracat değeri tarımsal ürünlerin değerindeki genel düşüşten etkilenmişti. Değeri en fazla olan ihracat malı tütün ve pamuktu. İthalatta ise miktar olarak % 18 oranında azalma, değer cinsinden azalmadan daha fazlaydı. Bunun nedeni ise maden, yakacak ve şeker gibi değeri daha düşük ve ağırlığı fazla ürünlerin ithalatta önemli bir

---

¹⁰⁶ A.g.e., s. 128.

¹⁰⁷ Emel Göksu, a.g.e., s. 10.

¹⁰⁸ Anadolu, 29 Mayıs 1930.

yer tutmuş olmasıydı. 1924-1931 yıllarını kapsayan bir değerlendirme ise daha geniş ölçekli bir değerlendirmeye olanak verecektir¹⁰⁹.

Yıl	İthalat milyon L.	İhraca t milyon L.	Yeku n milyon L.	Muva zene milyon L.	İhraca tın yekun nispeti
1924	193.6	158.7	352.3	-34.9	45
1925	241.6	192.4	434	-49.2	44.33
1926	234.7	186.4	421.1	-48.3	44.27
1927	211.4	158.4	369.8	-53	42.83
1928	223.5	173.5	397	-50	43.7
1929	255.9	155.4	411.3	-100.5	37.77
1930	147.4	151.4	298.7	4.1	50.69
1931	126.6	127.2	253.8	0.6	50.12

Emel Göksu, 2003; 12

Tablodan görüleceği üzere 1925 yılından itibaren gümrük tarifelerinin artması nedeniyle alışılmışın üstünde ithalat yapılmış olan 1929 yılı hariç tutulursa ihracat ve ithalat toplamı sürekli olarak azalmıştı. 1925 yılından 1931 yılına kadar Türk Lirası'nın altına oranla değerinden % 12 kaybetmesi bu düşüşe engel olamamıştı. Bununla beraber bu azalma gerçek olmaktan çok görünüşten ibaretti, çünkü dünya piyasalarındaki değer kayıpları esasen iki yıldan beri önüne geçilmiş olan Türk Lirası'nın değer kaybından daha büyük olmuştu. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için miktar üzerinden değişimleri veren aşağıdaki sayılara bakmakta yarar vardır:

¹⁰⁹ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 12.

Yıl	İthalat milyon L.	İhracat milyon L.	Yekun milyon ton
1924	702.6	633.9	1.336.50
1925	732.2	668.8	1.401.00
1926	627.9	770.9	1.398.80
1927	642.8	697.0	1.339.80
1928	720.5	626.0	1.346.50
1929	965.3	669.4	1.635.70
1930	548.7	618.1	1.166.80
1931	449.5	669.9	1.116.40

Emel Göksu, 2003; 14

1928 yılına kadar toplam üzerinde hissedilecek bir değişiklik gözükmemekle birlikte 1929 yılında yeni gümrük tarifesinin uygulamaya başlanması nedeniyle ithalatın olağandışı arttığı görülmektedir. 1931 yılında oluşan azalma ise 16 Kasım 1931 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan ithalat kontenjanından kaynaklanmıştı. Bu nedenle ithal edilen miktar Kasım'da % 32 ve Aralık'ta % 35 oranında azalmıştı. Bu azalma bütün yılın toplamı üzerinde etkili olmuştu¹¹⁰.

Bunalım'ın, dünya piyasalarında neden olduğu ürün fiyatlarındaki düşme, Türkiye'nin ihraç ürünlerine de yansımıştı. Ülkenin pazarlama olanağı bulunduğu yerel ürünlerde ise, dünya sistemiyle rekabet edebilmek için düşük satış fiyatlarına razı olmak zorunda kalmıştı. İthalatın miktar ve değer olarak azalmasına karşın, ihracatın miktar olarak artması ancak değer olarak azalması, ürünlerin dış pazarlarda düşük fiyatlarla satıldığını göstermekteydi. Ülke ekonomisinin, dünya piyasaları ile olan bu dalgalı ilişkisinde, kuşkusuz bunalım koşullarının payı daha büyüktü. Ancak, diğer yandan İzmir Limanı'ndan ihraç ve ithal edilen ürünlerin miktarlarındaki ve değerlerindeki azalma, ülkede ekonomik odağın Batı Anadolu'dan Anadolu merkezli

¹¹⁰ A.g.e., s. 14.

İstanbul çıkışlı yeni bir ekonomi politikasının hayata geçirildiğinin de göstergesiydi. İzmir ekonomisinde görülen bu değer kaybı, kentsel mekanlara yoksulluk olarak geri dönmüştü¹¹¹.

Dünya piyasasındaki fiyat düşüşleri, Türkiye’de gümrük vergilerinin arttırılması nedeniyle iç piyasaya ciddi şekilde yansımamıştı. Örneğin şeker fiyatlarında dünyada % 59.6 oranında bir düşüş yaşanırken, bu oran İstanbul’da % 19.3, İzmir’de % 22.5, Mersin’de % 26, Samsun’da % 27.3 olmak üzere Türkiye’de sadece % 19.3 ile % 27.3 arasında dalgalanan bir düşüş yaşanmıştı. Dolayısıyla bu ürünün yurt içinde tüketilmesinde, dünya fiyatlarındaki düşüşlerden tam anlamıyla yararlanılamamıştı. Buna karşılık, devlet gelirlerinin arttırılması amacıyla yükseltelen vergiler de buna eklenince ülkede hayat pahalılığı önemli ölçüde artmıştı¹¹².

Özellikle İzmir yangınında, limandaki ambarlarında yanması sonraki dönemde, ihracat ve ithalat konusunda sorunların yaşanmasına neden olmuştu. Ambarların tamir edilmesi ve yenilerinin yapılmasının istenen şekilde gerçekleştirilememesi, limandaki ambarların yetersiz kalmasına neden olmuş ve bu da tüccarların şikayetlerine yol açmıştı¹¹³.

Ticaret alanında bu tür sorunlar devam ederken yabancı ülkelerle yapılan anlaşmalarla ticari ilişkiler devam ettirilmeye çalışılmıştı. Örneğin Rusya ile yapılan 1929-30 yılı ticaret anlaşmasına göre ihracat devam etmişti. Buna göre 1929 yılında da Rusya’ya yapılan ihracatın miktarı 1928 yılındaki ihracat miktarıyla aynıydı. Rusya’ya 1.585.000 kilo incir, 650.000 kilo üzüm, 1.000.000 kilo palamut, 4.500 kilo valeks, 200.000 kilo ham pamuk ve 4.000 kilo pamuk ipliği sevk edilmişti¹¹⁴.

Rusya’ya ihracat yapacak limitet şirketinin bir türlü ortaya çıkmayışı piyasada ciddi sorunlara neden olmuştu. Rusya’yla yapılan anlaşmanın üstünden yirmi gün geçmesine rağmen hiçbir alım olmamıştı. 1928 yılında Aralık ayına kadar Türkiye’den bir milyon kusur okka incir ve 300.000 okka üzüm sevk edilmişti ve yapılan ihracattan 4-5.000.000 Lira elde edilmişti. Her geçen gün tüccarın aleyhine

---

¹¹¹ *A.g.e.*, s. 33.

¹¹² *A.g.e.*, s. 14.

¹¹³ *Hizmet*, 19 Ağustos 1929.

¹¹⁴ *Hizmet*, 1 Aralık 1929.

işlemekteydi. Çünkü beklemekte olan incir ve üzüm bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı¹¹⁵.

Rusya'ya sevkiyatın Arkos şirketine verilerek tek elde toplanması Rusya'ya ihracat yapan tüccarlar açısından ciddi bir sorun olmuştu. Çünkü ihracatın tek elde toplanması 1928 yılında 10 Liraya satılan limon ve portakalın 1929 yılında 40 Liraya satılacağı kuşkusunun ortaya çıkmasına neden olmuştu¹¹⁶.

İzmir'in Urla Limanı'ndan özellikle 1928 yılında kuru üzüm ve prina ihracatı yapılmıştı. Almanya'ya 484.735 kilo, İngiltere'ye 542.641 kilo, İtalya'ya 101.629 kilo, Hollanda'ya 542.685 kilo, Sovyet Rusya'ya 50.936 kilo çekirdeksiz kuru üzüm ihraç edilmişti. Yunanistan'a ise 27.493 kilo prina ihraç edilmişti¹¹⁷.

İzmir Ticaret Odası tarafından 1928 yılının ikinci altı ayı içinde ihraç edilen ürünlerin miktarı belirlenmişti. Buna göre 13.438.442 kilo tütün, 9.916.037 kilo palamut, 5.020.790 kilo meyankökü, 59.728 kilo meyanbalı, 1.299.631 kilo pamuk, 105.896 kilo afyon, 1.273.231 kilo zeytinyağı¹¹⁸, 552.789 kilo halı¹¹⁹ ihraç edilmişti. 1927 yılına göre bu miktarlar azdı. Fakat zeytinyağı rekoltesinin 1929 yılında 33.000.000 kiloyu bulması diğer ihraç edilen ürünlerin düşen oranlarını kısmen telafi etmişti¹²⁰.

Kuşadası Limanı'ndan ise 1928 yılı içinde Yunanistan ve Bulgaristan'a önemli miktarda balık ihraç edilmişti. Yunanistan'a 185.018 kilo taze kefal balığı, 1.132 kilo tuzlu kefal balığı 2.677 kilo taze sarıbalık, Bulgaristan'a da 24.331 kilo sarıbalık ihraç edilmişti¹²¹.

---

¹¹⁵ *Hizmet*, 24 Aralık 1929.

¹¹⁶ *Hizmet*, 30 Aralık 1929.

¹¹⁷ *Anadolu*, 31 Ocak 1929.

¹¹⁸ *Anadolu* 5 Mart 1929, Dünya zeytinyağı üretimi ise 1928 yılında 730.000 tondu. 1927 yılında ise 867.000 tondu. İtalya'da 225.000 ton, İspanya'da 200.000 ton, Yunanistan'da 110.000 ton, Türkiye'de 80.000 ton, Tunus'ta 60.000 ton, Cezayir'de 15.000 ton, Fransa'da 7.000 ton, Fas'ta 7.000 ton, Portekiz'de 6.000 ton zeytinyağı üretilmişti.

¹¹⁹ *Milliyet*, 27 Mart 1930, Halıcık, İzmir açısından önemli bir ihraç ürünüydü. Bu nedenle yapılan çalışmalar büyük öneme sahipti. İzmir'deki halı tüccarları Cumhuriyet hükümetinin halıcılığın gelişmesi için gösterdikleri ilgiye teşekkür etmek ve bu konudaki çalışmaların daha da geliştirilmesi için İktisat Vekaleti nezdinde teşebbüslerde bulunmak amacıyla Ankara'ya bir temsilci göndermeye karar vermişlerdi.

¹²⁰ *Anadolu* 21 Şubat 1929; *Anadolu*, 29 Nisan 1930, Halılardan alınan gümrük vergisinin düşürülmesinden sonra 500.000 Liralık halı satılmıştı. Amerikalılarda İzmir halılarından numune istemişti.

¹²¹ *Anadolu*, 17 Şubat 1929.

Türkiye'den yurt dışına ihraç edilen ürünler arasında tuz da bulunmaktaydı. Foça'nın Çamaltı tuzlasından 1929 yılında Sırbistan'a 20.000 ton tuz sevk edilmişti. 15.000 ton daha da sevk edilecekti. İzmir tuzlasının 1929 yılındaki üretimi ise 100.000 tondur¹²².

Türkiye'den ihraç edilen mallar arasında özellikle İzmir'in Çeşme kazasından yakın adalara ihraç edilen hayvanlarda bulunmaktaydı¹²³. Çandarlı'dan her yıl büyük oranda hayvan ve hayvan ürünü ihraç edilmekteydi. 1928 yılında vilayetten yapılacak hayvan ve diğer ihracatlar için dört liman tespit edilmişti. Belirlenen limanlar Kuşadası, Dikili, Çeşme ve İzmir limanlarıydı. Bu durum Çandarlı halkı tarafından Vekaletle bildirerek yeni bir düzenleme yapılması teşebbüsünde bulunulmasına neden olmuştu. Çünkü Çandarlı halkı sadece hayvan ithalat ve ihracatıyla ilgilenmekteydi. Bu koşullarda Çandarlı'dan hayvan ihraç ve ithaline izin verilmezse, halk büyük oranda geçim sıkıntısına düşecekti. Bu nedenle İktisat Vekaleti tarafından Vilayete gelen emirle Çandarlı'ya da ithal ve ihracat için iskele yapılıp yapılamayacağı sorulmuştu¹²⁴.

Bir yıl içinde yabancı ülkelere sevk edilen hayvan miktarı ile hayvani maddeler hakkında bir istatistik yayınlanmıştı. İstatistikte aynı zamanda Türkiye'den ihraç edilen hayvan miktarı hakkında da bilgi toplanarak ikinci bir istatistik yapılmıştı. Bu istatistiğe göre İzmir Limanı'ndan yabancı ülkelere ihraç edilen hayvanların ve hayvani maddelerin miktarları şu şekildeydi. 7.555 erkek, 1.394 koyun, 506 öküz, 15 manda, 22 yabancı domuz, 12.197 kuzu, 160 oğlak, 87.474 tane koyun derisi, 198.031 kuzu derisi, 31.805 keçi derisi, 24.869 oğlak derisi, 48.013 av derisi, 4.212 kilo deri kazıntısı, 750 kilo tuzlu balık, 17 kilo domuz sucuğu, 97.135 sığır derisi, 6.000 kilo kuru kan, 19 tane domuz derisi, 21.046 kilo salamura bağırsak, 7.599 kilo kuru bağırsak, 344.000 kilo kemik, 21.100 kilo boynuz ve tırnak, 19.457 kilo kıl, 33.116 kilo tiftik, 81.935 kilo yapağı ve 7.757 kilo yün. Yabancı ülkelere İzmir Limanı'na yapılan ithalatın miktarı ise 4.571 koyun, 34 koç, 17 beygir, 7 kısırak, 1 tay, 14 çoban köpeği, 67 kuzu, 17 keçi, 7 at, 2 merkep, 5.669 kilo domuz eti, 6.414 kilo peynir, 505 kilo karides, 9.000 kilo kuru balık, 74.465 kilo tütün balığı, 42.393

---

¹²² *Anadolu*, 30 Temmuz 1929.

¹²³ *Anadolu*, 3 Ocak 1929.

¹²⁴ *Anadolu*, 5 Nisan 1929.

kilo kutu balığı, 279 kilo kaz ciğeri, 3.289 kilo iç yağı, 4.843 kilo kuzu ve sığır derisi, 64.360 kilo yaş manda derisi ve 344.333 kilo kuru manda derisiydi. Türkiye'nin bütün limanlarından yabancı ülkelere gönderilen hayvan ve hayvani ürünlerin miktarı ise 54.426 koyun, 6.628 kuzu, 73 at, 534 öküz, 18 manda, 5 kısırak, 13 merkep, 61 keçi, 1.670 manda derisi, 3.995 sığır derisi ve 3.982 kilo Arinti'ydi¹²⁵.

Mısır'a ihraç edilecek koyunlarla ilgili İktisat Vekaleti'nden Ticaret Odası ile Baytar Müdürlüğü'ne gelen emirde koyunların ne gibi vergilere tabi tutulacağı bildirilmişti. Buna göre bir koyundan 8 Mısır Kuruşu gümrük resmi, 8 Mısır Kuruşu da mezbaha ücreti alınacaktı¹²⁶.

Diğer bir önemli ihraç maddesi de yumurtaydı. Özellikle Avrupa'ya önemli miktarda yumurta ihraç edilmekteydi. Fakat son zamanlarda ambalajının iyi yapılamaması nedeni ile yumurta ihracında düşüşler yaşanmaya başlamıştı. Bu sorun ortaya çıkmadan önce İzmir'den yılda 21.000 sandık yumurta ihraç edilirken ambalaj sorunun yaşanmaya başlanması ile toplam ihraç 1.200 sandıkla sınırlı kalmıştı. Ayrıca sandıklara belirtilen miktardan fazla yumurta konulması da yumurtaların Avrupa'ya gidene kadar bozulmasına ve kokmasına sebep olmuştu. Sandıklara 720 yumurta konulması gerekirken 1.400 yumurta konulması bu durumu arttırmış ve bu nedenle yurt dışına yapılan yumurta ihracı daha da düşmüştü¹²⁷.

İsviçre, 1928 yılında yumurta ihtiyacının önemli miktarını Türkiye ve Bulgaristan'dan karşılamıştı. 1928 yılının sonlarına doğru Bulgaristan'ın İsviçre'ye ihraç ettiği yumurtanın fiyatında önemli oranda indirim yapması nedeniyle Türkiye'den İsviçre'ye yumurta ihracı kesilmiş, Bulgaristan'ın ihracatı ise iki katına çıkmıştı. 1929 yılı içinde İsviçre'ye yumurta ihracatı yeniden başlamıştı. Haziran ayından itibaren Türkiye'den 7.000 Franklık ihracat yapılmış ve bu miktar Temmuz ayında 45.500 Franga yükselmişti¹²⁸. Özellikle Türkiye'den İsviçre'ye yapılan yumurta ihracatı Haziran'da 7.000 Frank iken Temmuz'da bu miktar birden bire 45.500 Franga yükselmişti¹²⁹.

---

¹²⁵ *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

¹²⁶ *Anadolu*, 11 Nisan 1930.

¹²⁷ *Hizmet*, 9 Ağustos 1929.

¹²⁸ *Hizmet*, 12 Kasım 1929.

¹²⁹ *Hizmet*, 12 Kasım 1929.

Türkiye'nin Almanya ile yaptığı ticarete de yeni gümrük vergileri belirlenmişti. Almanya tarafından belirlenen yeni gümrük resmine göre zeytinyağlarının beher 100 kilosu için 10 Mark (varil içindeki zeytinyağlarından resim alınmayacaktı), işlenmemiş yaprak halindeki tütünden 80 Mark, işlenmiş tütünden 280 Mark, üzüm 5 kilo veya daha az kilodaki kaplarda ise beher 100 kilosundan 8 Mark, arpadan 5 Mark, hayvan yemlerinden 2 Mark, her çeşit derinin on kilosundan 3 Mark alınacaktı. Palamut, pamuk, afyon, meyankökü ve meyan balı ise serbestti¹³⁰.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yapılan ticaret anlaşması da her iki ülke açısından önemli olmuştu. Ticaret anlaşması 4 Temmuz 1927 yılında imzalanmıştı ve 1929 yılında son bulacaktı. Anlaşmanın imzalanmasından 1929 yılına kadar Sovyet Rusya'ya pamuk, yün gibi ürün ihracı artmıştı. Özellikle bu ürünlerin Türkiye'den alınma sebebi ise diğer üreticilere göre Türkiye'nin bu ürünleri daha ucuza mal etmesiydi¹³¹.

İzmir Ticaret Odası'nın yayınladığı cetvele göre Şubat ayında İzmir'den Rusya'ya yapılan ihracat şöyleydi: Paenzon ve Palamut Şirketleri tarafından 21.800 Lira değerinde 400.000 kilo palamut, Ahmet Muhtar ve ortakları ile Alyoti Biraderler tarafından 14.064 Lira değerinde 89.690 kilo üzüm, J.Taranto tarafından 2.266 Liralık 5.010 kilo siyah mazı, Şerif Rıza ticarethanesi tarafından 13.952 Lira değerinde 23.298 kilo üzüm, İzmir Sanayi Şirketi tarafından 49.657 Liralık 206.045 kilo valeks, Türk Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından 126.546 lira değerinde 59.569 kilo valeks, Alyoti biraderler tarafından 3.908 Lira değerinde 3.553 kilo badem, Manisa Bağcılar Bankası tarafından 10.055 Lira değerinde 68.874 kilo üzüm, Aydın İncir Kooperatifi ve Bilal zade Sabri Bey ticarethanesi tarafından 21.466 Lira değerinde 164.290 kilo incir, Paenzon Şirketi ile Palamut Şirketi tarafından 15.150 Lira değerinde 275.000 kilo palamut, Türk Sanayi ve Ticaret Şirketi tarafından 21.949 Lira değerinde 93.000 kilo valeks ihraç edilmişti. Ağırlıklı olarak üzüm ve incir ihraç edilmişti. Bunun dışında, palamut, badem, mazı ve valeks de ihraç edilmişti. Satışlara

---

¹³⁰ *Anadolu*, 23 Nisan 1929.

¹³¹ *Ahenk*, 9 Kasım 1929.

bakıldığında yapılan satışların şirketler ve ticarethaneler tarafından yapıldığı görülmektedir.

27 Nisan 1930 tarihinde de İzmir'den 330 ton incir ile 200 ton üzüm, 500 ton palamut satın almıştı. Rus Ticaret Temsilcisi alımlara devam edileceğini açıklamıştı¹³².

Ticaret Odası İdare Heyeti tarafından, Ticaret Odası'nın 1930 yılı bütçesi ve kutuluk keresteler ile ilgili birtakım kararlar alınmıştı. Yeni yılın bütçesinde Oda memurlarından az maaş alanlara bir miktar zam yapılmasına da karar verilmişti. Özellikle kutuluk keresteler üzerinde de önemle durulmuştu. 1930 yılı içinde kutu imali için yurt dışından kereste getirilmeyecek ve yerli keresteler kullanılacaktı. Toplantı da ayrıca yerli kerestelerden kutu yapılıp yapılamayacağı ve kereste tüccarlarının kereste ihraç eden tüccarlara zamanında kereste verip veremeyeceği üzerinde durulmuştu. İncir ve üzüm ihracında kullanılacak kerestelerin kokusuz olması gerekmekte ve bu keresteler Karadeniz sahillerinde fazla miktarda bulunan Köknardan sağlanmaktaydı. Bozüyük Kereste fabrikası her yıl 1.000.000 mamul kutu göndereceğini İzmir Ticaret Odası'na bildirerek, kutuları inşa edeceği kereste örneklerini de göndermişti. Kereste fabrikası yılda 7-800 metreküp kereste verebilecekti. Yapılan incelemeler sonucunda yurt dışından getirilen kereste ile imal edilen on kiloluk bir kutuya nazaran yerli keresteden yapılacak kutunun 10 Kuruş fazlaya mal olacağı anlaşılmıştı. Bu farkın ne şekilde kapatılacağı Ticaret Odası İdare Heyeti tarafından belirlenecekti. Her yıl 26.000 metreküp Romanya kerestesi getirilmekteydi. Yerli kerestelerden yapılacak kutuların her yıl zamanında temin edilip edilmeyeceği ise önemli bir sorundu¹³³.

Demiryolları ile yapılan ürün nakliyatındaki sorunlar da ayrı bir konuydu. Aydın ve Isparta çevresinde yetişen ürünlerin trenle nakli için Aydın Demiryolu Kumpanyası tarafından fazla ücret alındığı için ürünlerini satmak amacıyla nakil etmek zorunda kalan köylü şikayetçiydi. Bu nedenle Ticaret Müdürlüğü tarafından hat komiserliği aracılığıyla birtakım teşebbüslerde bulunulmuştu. Yapılan inceleme sonucunda Aydın ve Isparta'dan İzmir'e kadar olan, hatta Aydın ve Isparta'dan birkaç

---

¹³² *Anadolu*, 27 Nisan 1930.

¹³³ *Anadolu*, 11 Mart 1930.

istasyon ileride bulunan diğ er il ve kaza istasyonlarına sevk edilen ürünlerden İzmir'e sevk edilen ürünlere göre daha fazla nakliye ücreti alındığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Kumpanya ile Hükümet arasında bir anlaşma imzalanarak tarifelerde düzenlemeye gidilmişti¹³⁴.

Ticaret Odası tarafından yapılan istatistiklere göre 1930 yılında Ocak ayından 29 Nisan'a kadar İzmir Limanı'ndan 2.664.173 kilo pamuk, 10.860.368 kilo palamut, 876.750 kilo zeytinyağı, 1.149.960 kilo arpa ve 664.300 kilo bakla ihraç edilmişti¹³⁵.

1930 yılı başından itibaren Avrupa'da yalnız bir firma önemli miktarda afyon alımı da bulunmuş ve bu alımını da Fransa'daki fabrikası için yapmıştı. Fakat Fransa hükümeti son zamanlarda afyon alımı konusunda çekingen davrandığından Fransa'ya ihracat günden güne güçleşmekteydi. Bu durum da afyon piyasalarına olumsuz olarak yansımış ve fiyatlar önemli ölçüde düşmüştü¹³⁶.

Afyon üretimi ve satışıyla ilgili olarak gerek İzmir İktisadi Bölgeleri'ne ve gerekse diğ er ekim alanlarıyla ilgili olarak İzmir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan incelemelere göre en önemli üretim alanları Afyonkarahisar, Sandıklı, Uşak, Isparta, Burdur, Eskişehir, Bolvadin, Gediz, Kütahya, Simav, Balıkesir, Çal, Ilgın, Zile, Tokat, Sivas, Amasya, Maraş, İnegöl, Akhisar, Çanakkale, Edirne ve Tekirdağ olarak tespit edilmişti. Bunlardan % 10-15 derecesinde morfin içeren Isparta'nın İslam köyü ürünleri ve Uşak afyonları İzmir piyasasının; Zile, Tokat Hacıköse ürünleri ise İstanbul piyasasının birinci çeşit ürünleriydi. Yapılan istatistiğe göre 1928 yılında İzmir İktisadi Bölgesi'nde üretilen 220.000 kilo afyondan 146.000 kilosu ihraç edilmiş ve 1929 yılında ise 174.000 kilo ürün 1928 yılındaki önceki stokla birleştirilerek toplam 212.000 kilo afyon ihraç edilmişti. 1928 yılında Türkiye'de üretilen 330.000 kilo afyondan 313.721 kilosu ihraç edilmiş ve 1929 yılında ise 190.000 kilo ürün 1928 yılındaki stoklarla birlikte birleştirilerek toplam 290.834 kilo ihraç edilmişti. 1928 yılında İzmir piyasasında bir okka afyon 1.400 Kuruştan 3.200

---

¹³⁴ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

¹³⁵ *Anadolu*, 30 Nisan 1930.

¹³⁶ *Anadolu*, 30 Nisan 1930.

Kuruşa kadar satılmış. 1929 yılında ise 1.200 Kuruştan 4.400 Kuruşa kadar satılmıştı¹³⁷.

Müskirat İdaresi'nin de 1927 yılı geliri 4.750.000 Lira, 1928 yılında 5.516.000 Lira, 1929 yılında 5.800.000 Lira ve 1930 yılında ise 5.900.000 Lira'ydı.

Ege Bölgesi'nin 1931 yılı ihracat değerleri 1930 yılına göre % 28,9 oranında azalarak 20.655.554 Lira ve ağırlık itibariyle % 19.02 azalarak 54.720.214 kilo olarak gerçekleşmişti¹³⁸.

Türkiye'yi etkisi altına almaya başlayan bunalım kendisini özellikle ticaretin yoğun olduğu büyük kentler de ciddi şekilde hissettirmeye başlamıştı. Bu nedenle İzmir'in ekonomik durumunu incelemek amacıyla şehre gelen ve bir haftadır incelemelerde bulunan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Ankara merkezi müdürlerinden Vedat Nedim Bey Ticaret Odası'na ve ihracat kuruluşlarına ziyaretlerde bulunmuştu. Yapılan incelemeler sonucunda Vedat Nedim Bey'in rakamlarla ifade ettiği üzere İzmir ekonomisi oldukça önemli bir bunalım geçirmekteydi. Borsa'da ürünlerin 1928 ve 1929 yılındaki satış durumuna bakıldığında İzmir'in 1930 yılındaki ekonomik durumunun 1929 yılına göre gerilediği görülmekteydi. Ürünlerin satış fiyatları da 1929 yılına göre düşmekle birlikte satış miktarı da azalmıştı. İzmir ekonomisinin içinde bulunduğu bu durgunluğun nedeninin mevsim ve Ramazan ayından kaynaklandığının belirtilmesine karşın Vedat Nedim Bey bu durgunluğun özellikle piyasayı sarsan genel durgunlukla ilgili olduğunu belirtmişti. Vedat Nedim Bey yaptığı bu incelemeleri hükümete rapor halinde sunacaktı. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin¹³⁹ görevlerinden biri de ülkenin ekonomisiyle ilgili incelemeler yaparak hükümete rapor vermektir. Buna göre Vedat Nedim Bey'in raporunun İktisat Vekaleti tarafından ciddiye alınacağı düşünülmüştü. Yapılan bu incelemeler yakında Ankara'da toplanacak Sanayi Kongresi'nde de ele alınacaktı¹⁴⁰.

---

¹³⁷ *Milliyet*, 21 Haziran 1930.

¹³⁸ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 123.

¹³⁹ *Hizmet*, 20 Aralık 1929, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin amacı halkı israfla mücadeleye, hesaplı ve tutumlu yaşamaya alıştırmak, yerli mallarını tanıtmak, sevdirmek, kullandırmak ve yerli malı kullanımını yaygınlaştırmaktır. Yerli malı kullanmayı ve kullandırmayı taahhüt eden her Türk cemiyete üye olabilecektir. Üyeler yılda 1 Lira aidat verecektir.

¹⁴⁰ *Anadolu*, 26 Şubat 1930.

22 Nisan'da Ankara'da açılacak olan Sanayi Sergisi'ne İzmir'den de önemli miktarda örnek gönderilecekti. Çeşitli sanayi gruplarının Ticaret Odası'na teslim ettikleri örnekler sandıklara yerleştirilerek Ankara'ya gönderilmek üzere hazırlanmaktaydı. Halı, pamuk, kendir ve yulaf sanayisiyle uğraşan tüccarlar ve deri, kutu sanayi şubeleri ile diğer sanayi şubeleri tarafından da raporlar hazırlanmıştı. Hazırlanan bu raporlar kongrede okunacaktı. İzmir-Kasaba Şimendifer Kumpanyası (Demiryolları Şirketi) ile Devlet Demiryolları sergiye gidecek eşya için nakliye ücretlerinde % 50 indirim yapmıştı. Sanayi Sergisine katılacak bütün firma sahipleri Ticaret Odası'ndan alacakları birer vesika ile indirimli tarifelerden yararlanabileceklerdi¹⁴¹.

Ankara'da toplanan Sanayi Kongresi'nde önemli kararlarda alınmıştı. Bu kararlar arasında Manisa ve Aydın'da bulunan pamuk istasyonlarının en kısa sürede faaliyete geçmesi, Geyve ve Akhisar'daki pamuk ovasında bir pamuk istasyonunun kurulmasıyla ilgili kararlarda vardı¹⁴². Özellikle yurt dışından ithal edilen ipliklerde yaşanan sorunlar ve bunların gümrük vergisinden muaf tutulması konusu da ele alınmıştı. Yurtdışından ithal edilen bu ipliklerin gümrük vergisinden muaf tutulmaları, yerli iplikçiler açısından ciddi sorunlara neden olmuştu. Bu konuyla ilgili kanun düzenlemesi yapılmasına karar verilmişti. Ayrıca sanayide kullanılan elektriğin ücreti yüksek bulunarak indirilmesi de kararlaştırılmıştı¹⁴³.

17 Haziran 1926 tarih ve 905 numaralı gümrük kanununun beşinci maddesi de düzeltilerek, ilgili kurumlara yapılan değişiklik bildirilmişti. Buna göre Türkiye'ye ithal edilen malın iadesi yapılması gerektiğinde eşyanın beyannamede gösterilmesi şartıyla vergi alınmayacaktı. Türkiye'ye ithal edilmek üzere gümrüğe beyanname verilen eşyanın ithalinden vazgeçilecek olursa gümrük müdürü veya müfettişi dahil olmak üzere en az üç kişiden oluşan bir heyet tarafından eşyanın kontrol edilerek para cezası verilmesine yada el konulmasına gerek olmadığı anlaşılırsa eşyalar geri verilecekti, kontrol sonucu para cezasının kesilmesini gerektiren bir durum ortaya çıkarsa eşyanın geri verilmesi para cezası kesildikten yada vergi alındıktan sonra yapılabilecekti, mal sahibi eşyayı gümrüğe bırakıp gitmek isterse kendisinden

---

¹⁴¹ *Anadolu*, 8 Nisan 1930.

¹⁴² *Milliyet*, 28 Nisan 1930.

¹⁴³ *Anadolu*, 6 Mayıs 1930.

yalnızca para cezası alınacaktı, kontrol yapılırken eşyanın kaçak olduğu ortaya çıkarsa hem eşyaya el konacak hem de gerekli cezalar uygulanacaktı¹⁴⁴.

1930 yılının ilk aylarında da İzmir'deki bankacılar ile yerli ve yabancı tüccarlar Ticaret Odası'nda bir araya gelerek ülkenin ticaretle ilgili konuları, muamele vergisi, kutuluk kereste ve zeytinyağı varilleri konularıyla ilgili bir toplantı yapmışlardı. İlk olarak yurt dışından gelen kutuluk keresteler üzerinde durulmuştu. Tüccarlar yurt dışından getirilen kutuluk kerestelerin ücretlerini ödeyemediklerini, bu nedenle yabancı bankaların protestolarıyla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdi. Bankaların protesto etmelerinin nedeni tüccarların kambiyo tedarik edememelerinden kaynaklanmıştı. Tüccarların yerli bankalardan kambiyo alamadıkları için 1.030 Kuruşa alacakları İngiliz Lirası'nı yabancı bankalardan 1.040 Kuruşa almak zorunda kalmaları tüccarın zararına olmuştu. Bir diğer sorun da İzmir'de transit ambarların olmamasıydı. Bu nedenle tüccarlar daha az iş yapmak zorunda kalmalarından şikayetçiydi. Transit ambarların olması durumunda ise daha çok iş yapabileceklerini belirterek, İzmir'de transit ambar yapımının ne kadar önemli olduğunu belirtmişlerdi. Ayrıca ülkenin yabancı sermayeye ve yabancı ticaret kuruluşlarına ihtiyacının olduğu da üzerinde durulan bir diğer konuydu. Bankacılar ise İngiliz Lirası'ndaki dalgalanmaların ve kambiyo ihtiyacının üzerinde durmuşlardı. Ekonomik durumla ilgili alınacak önlemler konusunda uzun konuşmalar yapılmıştı. Özellikle ithalatla ilgilenen tüccarlar İzmir'in Türkiye'nin ticaret hayatında önemli bir yeri olduğunu, İstanbul'dan sonra geldiğini belirterek kambiyonun İzmir'de de fazla muamele gördüğünü belirtmişlerdi. Yabancı tüccarlardan Mösyö Etikli ise yeni yapılan binalardan on yıl boyunca müssakafat vergisinin daha az alınması üzerinde durmuştu. Bunun üzerine Maliye müfettişlerinden Mithat Bey Avrupa'da müssakafat vergisinin daha yüksek olduğunu, hatta % 60'ı bulduğunu, Türkiye'de ise bu vergi oranının % 17 olduğunu söylemişti. Bir diğer yabancı tüccar Mösyö Jiro da zeytinyağı varillerinin iki yıl daha ithal edilmesini istemişti¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ *Anadolu*, 2 Mart 1930.

¹⁴⁵ *Anadolu*, 7 Şubat 1930; *Anadolu*, 17 Şubat 1930, İzmir'de İstanbul gibi yoğun kambiyo işlemlerinin yapıldığı bir ticaret şehriydi. Bu nedenle İzmir'de de İstanbul'daki gibi bir Borsa'nın açılması gündeme gelmişti. Bu nedenle Maliye Vekaleti Müsteşarı Ali Rıza Bey İzmir'deki ekonomik durumu ve kambiyo konularında araştırmak yapmak amacıyla İzmir'e gelmişti. Yaptığı incelemeler sonunda Borsa'nın açılması için bazı şartların ve masrafların olduğunu belirtmişti. Banka yöneticilerinin yaptığı inceleme olumlu olursa Maliye Vekaleti'ne bildirilecek ve İzmir'de bir para Borsa'sı açılabilirdi.

1931 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanarak, İzmir ziyaretinde Mustafa Kemal'e sunulan raporda 1923-1930 yıllarında Ege Bölgesi'nin ekonomik durumu incelenmişti. Bu rapora göre Ege İktisadi Bölgesi'ni; İzmir, Manisa, Aydın, Denizli illeri ile Balıkesir ilinin merkez kazası; Ayvalık, Edremit, Burhaniye ve Sındırgı kasabaları; Kütahya ilinin Kütahya, Gediz, Simav, Uşak kazaları, Afyon-Karahisar ilinin Afyon-Karahisar, Sandıklı ve Dinar kazaları; Isparta ilinin Isparta, Eğridir, Uluborlu kazaları; Burdur ilinin Burdur merkez kazası oluşturmaktaydı. 93.907 kilometreyi içine alan İzmir İktisadi Bölgesi'nin nüfusu 2.338.305'ti¹⁴⁶.

Bu dönemde İzmir merkezinin toplam alanı 1.400 kilometre olup, nüfusu 88.688 kadın ve 101.603 erkek olmak üzere 190.291'di. Buna göre kilometre başına 25 kişi düşmekteydi. Temel gelir kaynağı tarım olan Ege Bölgesi'nin toplam ihracatının % 90'ını üzüm, incir, palamut, pamuk, afyon, zeytinyağı, meyan kökü, arpa, bakla, halı¹⁴⁷ ve çeşitli maddelerden oluşmaktaydı. Bu ürünler başta Almanya olmak üzere İngiltere, Fransa, Rusya, Mısır, İtalya, Hollanda, Belçika, İran, İspanya ve Yunanistan'a ihraç edilmekteydi¹⁴⁸.

Temel gelir kaynağı tarım olan Ege Bölgesi üretiminin ihracat işlemleri, İzmir şehriden İzmir Limanı aracılığıyla yapılmaktaydı. İzmir Limanı'nın faaliyet dönemi ihracat mevsimi başlangıcı olan Ağustos ayında başlamakta ve yıl sonuna kadar devam etmekteydi. İhracat mevsimi bittikten sonra da birçok Türk ve yabancı gemi limana uğramaktaydı. 1923-1932 yılları arasında İzmir Rıhtım Şirketi tarafından işletilen İzmir Limanı 1933 yılında devletçilik uygulamaları kapsamında satın alınarak devletleştirilmişti¹⁴⁹.

Alsancak semti, her dönem olduğu gibi, 1930'lu yıllarda da ticari yaşamın merkezi durumundaydı. Bugünkü Halkapınar ve çevresinde Melez Çayı'nın körfezle birleştiği yerde küçük sanayi ve ticaret binaları ile gaz fabrikaları bulunmaktaydı. 1922 yılındaki yangından sonra 1925 yılında Rene Danger tarafından hazırlanarak uygulanan kent planlaması çalışmasıyla Alsancak, İzmir'in ticaret, alışveriş, eğlence

¹⁴⁶ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁴⁷ *Milliyet*, 13 Nisan 1930, 1929 yılının son altı ayında İzmir İktisadi Bölgesi'nden yabancı devletlere 206.028 metre halı ihraç edilmişti. Yapılan ihracattan ise 2.465.198 Lira gelir elde edilmişti.

¹⁴⁸ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁴⁹ *A.g.e.*, s. 121.

ve kültür yönünden en canlı semti haline gelmişti. İzmir Limanı ve Karataş arası (bugünkü Konak) eski liman çevresindeki ticarethaneler, merkezi işyerleri, hastaneler, okullar ve cami, kilise, havra gibi ibadethanelerin çokluğu nedeniyle merkez durumundaydı¹⁵⁰.

b- Yabancı Ülkelerin Ticaret Hacmi

Dünya Bunalımı Avrupa ülkelerini de ciddi şekilde etkileyerek ihracat ve ithalat oranlarında ciddi düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştu. Bunalımla birlikte ülkelerin ihracat ve ithalat oranlarının düşmesi büyük miktarda stokların birikmesine neden olmuştu. Bu da ürünlerin fiyatlarının daha da düşmesine yol açmıştı.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce dünyanın en büyük ihracat ülkesiydi. Fakat bu durumunu savaştan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne kaptırmıştı. Yaşanan bunalımla birlikte ihracatta Almanya'nın da gerisinde kalmıştı. Yıl içinde İngiltere 257.000.000 Liralık ürün ihraç etmesine karşın Almanya 374.000.000 Liralık ihracat yapmıştı¹⁵¹.

Deri ticaretinde de son zamanlarda yaşanmakta olan bunalımdan dolayı fiyatlardaki düşme devam etmişti. Bu durum özellikle Almanya'da bir çok milyonerin zor durumda kalmasına neden olmuştu. Bunun en önemli nedeni ise fazla stoklardı. Fransa, İngiltere ve Almanya'daki mevcut stokların elden çıkarılması bile piyasadaki durgunluğu etkilememişti¹⁵².

Kahve fiyatları da ani düşüşten etkilenmişti. Bu düşüşün en önemli nedeni ise Brezilya hükümetinin elindeki kahve stoklarından önemli bir kısmını piyasaya sürmesiydi. Bu durum fiyatların daha da düşmesine neden olmuştu¹⁵³.

Türkiye'nin sınır komşusu olan ve uluslararası piyasalara aynı ürünleri satan Yunanistan'ın 1929 yılı ihracat ve ithalatına baktığımızda ise nüfusu Türkiye'den az olmasına rağmen Türkiye'den daha fazla ithalat yaptığını görmekteyiz. Bu durum

---

¹⁵⁰ *A.g.e.*, s. 123.

¹⁵¹ *Hizmet*, 19 Kasım 1929.

¹⁵² *Hizmet*, 20 Kasım 1929.

¹⁵³ *Hizmet*, 20 Kasım 1929.

ithalat mallarından fazlasını dışa mı satıyor düşüncesini akla getirmekteydi. Türkiye'nin de aynı şeyi yapması zor değildi. Fakat bu tüccarların ve sermaye sahiplerinin birlikte hareket etmesiyle mümkündü. Yunanistan'ın çok çeşitli ülkelerle ticari ilişkiler içinde olması ithalat ve ihracat hacminin daha geniş olmasını sağlamıştı. Bunun yanında geniş ticaret filolarının bulunması da Yunanistan için diğer bir ayrıcalıktı. Yunanistan'ın 1929 yılında Mısır, Belçika, Fransa, Almanya, Yugoslavya, İtalya, Kanada, Felemenk, Britanya, Romanya, Çekoslovakya ve diğer ülkelerden yaptığı ithalatın değeri İngiliz Lirası'yla 33.480.224, Drahmi olarak ise 12.488.122.600'dü. Aynı ülkelerle yapılan ihracatın İngiliz Lirası olarak değeri 16.848.028, Drahmi olarak değeri ise 6.282.075.200'dü¹⁵⁴.

Yunanistan'ın 1928 yılındaki ithalat ve ihracat oranlarıyla ilgili istatistiğe bakıldığında, Yunanistan'a yapılan ithalatın özellikle % 49,40 oranında Pire gümrüğünden yapıldığı görülmektedir. Bundan sonra Selanik gümrüğü (% 21,61) gelmekteydi. Patras (% 6,20), Vol, Kalamata, Kavala ve Aleksandroplo gümrüklerinden de ithalat yapılmaktaydı. İhracat ise büyük oranda Kavala gümrüğünden yapılmaktaydı. Bu limandan tütün ihracatı yapılmaktaydı ki bu ürün Yunanistan'ın en önemli ihraç maddelerinden biriydi. Yunan ihracatının % 20,47'si Kavala Gümrüğü'nden, sonra Patras gümrüğünden yapılmaktaydı. Patras gümrüğünden ise Yunanistan'ın tütünden sonra ikinci ihracat ürünü olan üzüm (% 7,25) ihraç edilmekteydi. Selanik Limanı ise ihracatta % 15,13'lük oran ile üçüncü sırada yer almaktaydı. % 14,19 ile Pire Limanı dördüncü sırada yer almakta ve bunu Aleksandroplo, Volos ve Kalamata gümrükleri takip etmekteydi. 1927 yılına göre 1928 yılında hayvan sayısının arttığı görülmekteydi. Bunun nedeni yerli hayvanların ıslah edilmesinden ve Yunanistan'dan Romanya'ya giden mübadillerden hayvancılıkla ilgilenenlerin sürülerini Yunanistan'da bırakmalarından kaynaklanmıştı. Var olan fabrikaların düzenlenmesi ve yeni açılmakta olan fabrikaların makine ihtiyacı nedeniyle makine ithalatında da artış olmuştu.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ *Anadolu*, 12 Şubat 1930.

¹⁵⁵ *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

Yunanistan'da bataklık arazide tütün ekiminin yasaklanması nedeniyle 1930 yılında tütün ekim alanı 1.221.000 dönümden 800.000 dönüme düşmüştü. Bu durum, tütün rekoltesinin 1929 yılına göre % 30-35 oranında düşmesine neden olmuştu¹⁵⁶.

Almanya'nın 1930 yılının başında tütünden alınan vergilerde yaptığı değişiklik İzmir piyasalarında dikkatle takip edilmişti. Çünkü özellikle İzmir için Almanya önemli bir tütün ihraç pazarıydı. Almanya 23,000 ton tütün üretmekte, 133,000 ton ise yurtdışından ithal etmekteydi. Bu nedenle Almanya'daki tütün vergilerindeki değişiklik Türkiye açısından da dikkatle takip edilmişti. Almanya'da, tütün yetiştiricilerinden arazi vergisi alınmakta, dış ülkelerden ithal edilen tütünlerden ise beher 100 kilo için 80 Mark gümrük vergisi alındığı gibi bu tütünlerde ayrıca bandrol bulundurulma zorunluluğu vardı. Almanya, puro ve pipo da kullanılan tütünlerden % 20, sigaralarda kullanılan tütünden % 30, kıyılmış tütünden % 45 ayrıca sigara doldurmak için kullandıkları kağıt kalıplarının 1.000 tanesinden 1.50 Mark vergi almaktaydı. Sigara imalatında kullanılan tütünlerden fazla olarak fabrikada kilo başına materyal vergisi adıyla % 40 vergi alınmaktaydı. 1930 yılında ise Almanya'da sigara yapımında kullanılan tütünlere diğer tütün cinslerine göre daha ağır bir vergi getirilmesi gündemdeydi¹⁵⁷.

Berlin'deki Türk Ticaret Odası'ndan İzmir Ticaret Odası'na Almanya'ya tütün ithali ile ilgili bilgi verilmişti. Buna göre Almanya'ya ithal edilen tütünlerde her 100 kilo başına 80 Mark vergi verilmekteydi. Sigara yapımında kullanılan tütünlerden fazla olarak kilo başına Materyal vergisi adı altında 4 Mark alınmaktaydı. Yeni kanunda da Almanya'da yetişen tütünlerden alınan arazi vergisi ve bir de puro bandrolü aynı kalmıştı. Sigara ve bandrol resmi % 30'dan % 33'e, pipo tütün bandrolü % 49'dan % 69'a, kağıt sigara kalıplarından alınan vergi ise 1.000 tane için 1.50 Marktan 6 Marka çıkarılmıştı. Materyal vergisi 4 Marktan 5 Marka çıkarılmıştı. Bandrol vergisinin toplanması amacıyla hükümet tarafından fabrikalara verilen altı aylık süre üç aya indirilmişti. Yeni tütün vergisi yabancı ülkelere gelen tütünlerle rekabeti ortadan kaldırarak Almanya'da bulunan Reemtsma ve Haus Neuerburg şirketlerinin bu alandaki tekeli daha da sağlamlaşmasına neden olmuştu. Fabrikalara

---

¹⁵⁶ *Anadolu*, 30 Mayıs 1930.

¹⁵⁷ *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

verilen imalat hisselerinin 1 Nisan - 1 Ekim 1929 yılındaki imalat miktarına göre belirlenmesi, bu iki şirketin durumunu piyasada daha da sağlamlaştırmıştı. Bu şirketlerin dışında kalan bir çok fabrikanın imalatı bu süre içinde bazı nedenlerle daha da azalmıştı. Bununla birlikte iki şirket, imalatın % 90-92'sine hakim olmuştu. Piyasaya tütünler bu iki şirketin ihtiyaç ve isteklerine göre sunulacaktı. Bu iki şirket tüm alımını Almanya piyasasından yapmakta ve ihtiyaçlarını doğrudan doğruya tütün üreten ülkelerden kendileri yapmaktaydı¹⁵⁸.

Almanya yıllık 35.000.000 kilo Doğu tütünü ithal ettiğine göre % 90'ı yani 30.000.000 kilo tütün bu iki şirket tarafından doğrudan tütün üreten ülkelerden alınmaktaydı. Almanya'nın tütün piyasasında yılda yalnız 2-3.000.000 kilo Doğu tütünü yer almaktaydı. Bu kadar daralan bir pazara Doğu tütünü alacak bir piyasa demek doğru değildi. Bu nedenle Almanya'ya gönderilecek tütünlerin büyük kısmı elde kalabilirdi. Gönderilen tütün mevcut iki tekel karşısında alıcı bulamayacak ve nakliye ücretlerinin yüksekliği malın geri sevk edilmesine de olanak vermeyeceği için mallar yok bahasına elden çıkarılacak yada çürüyecekti. Bu nedenle Almanya'da tütün stoklarının satılması zorlaşmıştı. Bu durumda Türk tüccarları için Reemtsma ve Haus Neuerburg tekelleri alım şekillerini değiştirmedikçe Almanya'ya tütün göndermelerinin hiçbir anlamı olmayacaktı¹⁵⁹.

1930 yılıyla birlikte bunalım etkisini daha sert bir şekilde hissettirmeye başlamıştı. Özellikle Almanya'nın ticaret hayatı bu bunalımın da etkisiyle ciddi sarsıntıya uğramıştı. Ticaret Nezareti tarafından yapılan istatistiğe göre 1929 Nisan ayı ihracatı 1928 yılının Nisan ayı ihracatına göre 100.000.000 azalmıştı¹⁶⁰.

Mısır Hükümeti de Dünya Bunalımı'nın ülke ekonomisine olan etkisinin en aza indirilmesinin sağlanması amacıyla yeni gümrük tarifesini uygulamaya başlamıştı. Bu tarifeye göre tütünlerden ağır vergi alınmasına karar verilmişti. Bu durum Mısır'a tütün ihraç eden Türk tüccarlarını korumak amacıyla Türk Hükümeti'ni de harekete geçirmişti. Çünkü Tütün İnhisar İdaresi tarafından bu ülkeye

---

¹⁵⁸ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

¹⁵⁹ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

¹⁶⁰ *Milliyet*, 13 Haziran 1930.

büyük miktarda tütün satılmaktaydı. Bu nedenle de tütünden alınmaya başlanılan ağır vergi Türk tütüncülerini ciddi şekilde etkilemekteydi¹⁶¹.

Bulgaristan'ın 1929 yılındaki ihracat tutarı 6.097.000 Leva, 1928 yılı ihracatı ise 6.379.000.000 Leva'ydı. Buna göre 1929 yılı ihracatı 1928 yılı ihracatından 285.000.000 Leva azdı. 1929 yılı ithalatı ise 1928 yılına göre artmıştı. 1929 yılı ithalatı 1928 yılına göre 920.000.000 Leva daha fazlaydı. 1929 yılı ithalatı 8.126.000.000 Leva, 1928 yılı ithalatı 7.192.400.000 Leva, 1927 yılı ithalatı 6.173.600.000 Leva ve 1926 yılı ihracatı ise 6.684.200.000 Leva'ydı. Bulgaristan'ın ihracatında görülen düşüş özellikle mısır, fasulye, kömür, peynir, yumurta ve gündoğdu çekirdeğinde olmuştu. Diğer bütün ihracat ürünlerinde de ciddi düşüşler olmuştu. Özellikle buğday ve yulaf ihracatı daha önceki yıllara göre çok azalmıştı. Tütün ihracatının ise miktarı 1928 yılına göre az olmasına rağmen değeri artmıştı. 1929 yılı tütün ihracatının değeri 1928 yılı ihracat değerinden 561.000.000 Leva daha fazlaydı. Bulgaristan'ın belli başlı ihracat maddelerinden biri olan gülyağının ise 1929 yılı ihracatında 1928 yılına göre 55.800.000 Leva fazla gelir elde edilmişti¹⁶². Bulgaristan'ın 1928 yılı ürünlerinden 500.000 kilo cebelbasma tütün ve 500.000 kilo kadar da başıbağlı tütün elde kalmıştı. 1929 yılındaki ürünlerin fiyatları çok düşmüştü. Bunun nedeni stoktaki ürünlerin 1929 yılında yetiştirilen ürünlerden daha kaliteli olup daha çok rağbet görmesiydi. Son zamanlarda cebelbasma türü tütünün satımına başlanmış ve en iyi cins tütün balyaları 100-110 Leva üzerinden satılmaya başlanmıştı. Bu fiyat üzerinden 1.500.000 kilo basma tütün satılmıştı. Daha satılacak ise 2.500.000-3.000.000 kilo tütün bulunmaktaydı¹⁶³.

Mısır'ın 1929 yılı ithalatı 1928 yılına göre daha fazlaydı. Buna karşın ihracatı ise 1928 yılına göre 1929 yılında azalmıştı. Özellikle pamuk fiyatlarının düşmesi bütçede önemli etkilere neden olmuştu. Mısır'ın 1929 yılı ihracatı 51.151.994 Mısır Lirası, ithalatı ise 56.089.512 Mısır Lirası'ydı. 1928 yılı ihracatı 55.135.256 Mısır Lirası olan Mısır'ın 1928 ithalatı ise 52.043.969 Mısır Lirası'ydı. Buna göre Mısır'ın 1929 yılı ihracatında düşüş, ithalatında ise artış olmuştu. 1928 yılındaki tütün ithalatı 1.454.331 Mısır Lirası, 1929 yılı tütün ithalatı ise 1.606.345

---

¹⁶¹ *Anadolu*, 25 Şubat 1930.

¹⁶² *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

¹⁶³ *Anadolu*, 15 Mayıs 1930.

Mısır Lirası, 1928 yılı pamuk ihracatı 45.107.823 Mısır Lirası, 1929 yılı pamuk ihracatı 41.361.040 Mısır Lirası, 1928 yılı sigara ihracatı 346.249 Mısır Lirası ve 1929 yılı sigara ihracatı ise 351.916 Mısır Lirası'ydı. Buna göre Mısır'ın 1929 yılı ithalatı 1928 yılına göre 4.045.543 Mısır Lira daha fazlaydı. Buna karşın 1929 yılı ihracatı 1928 yılına göre 4.413.262 Mısır Lirası azdı. Pamuk, Mısır ihracatının %70-90'ını oluşturmaktaydı. Bu nedenle pamuk ihracatının düşüşü bütçe üzerinde büyük etki yapmıştı. 1929 yılında tütün ithalatının azalmasının nedeni Mısır üreticilerinin pamuk yerine tütün üretimine başlamasıydı. Bu durum pamuk üretiminin azalmasına neden olmuştu¹⁶⁴.

Türkiye'nin komşusu olan Yunanistan ise özellikle üzüm üretiminde Türkiye'ye rakipti. Yunanistan'ın 1929 yılı ihracat değeri 6.985.196.000 Drahmi, ithalat değeri ise 13.275.531.000 Drahmi'ydi. 1928 yılı ihracat değeri ise 6.282.075.000 Drahmi ve aynı yıl ithalatı ise 12.409.122.000 Drahmi'ydi. Yunanistan'a en fazla ithalat yapan ülkeler ise Almanya, Amerika ve İngiltere'ydi. Yunanistan'dan ihraç edilen ürünler arasında birinci sırada 5.268.839.000 Drahmi değerinde üzüm ve tütün, ikinci sırada ise müskirat gelmekteydi. Son yıllarda Korent'te meydana gelen depremler ve seller nedeniyle üzüm üretimi diğer yıllara göre düşmüştü.

Romanya'nın ise 1929 yılı ithalatı 29.896.504.418 Ley, ihracatı ise 28.914.939.340 Ley'di. 1928 yılı ithalatı ise 32.145.101.188 Ley, aynı yıl ihracatı ise 26.919.256.563 Ley'di. Buna göre Romanya'nın 1929 yılı ithalatı 1928 yılına göre 2.248.596.110 Ley düşmüştü. Buna karşın ihracatı ise 1.995.677.777 Ley artmıştı. Romanya'nın 1929 yılında yapmış olduğu ihracatta hayvan ve hayvan ürünleri 235.347.524 Ley, hububat ve kereste 1.925.855.957 Ley, gazyağı 742.774.310 Ley ve çeşitli ürünler 21.658.472 Ley değerinde tutmuştu. Dünya Bunalımı'nın etkisiyle ülkelerin ithalatının arttığı ve ihracatının ise düştüğü bir sırada Romanya'nın ithalatını azaltarak, ihracatını arttırmayı başarması önemli bir durumdu¹⁶⁵.

Bunalım'ın etkisinin hızla artması Amerika'nın gümrük tarifelerinde düzenlemeye gitmesine neden olmuştu. Ancak, bu durum Amerika ile ticaret yapan

---

¹⁶⁴ *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

¹⁶⁵ *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

lkeleri olumsuz Şekilde etkilemişti. Özellikle Fransa Amerika'ya eliŐi, tentene gibi ürünler ihraç etmekteydi. Amerika'nın gümrük tarifelerindeki değişiklik Fransa'yı ciddi Şekilde etkilemişti. Bu nedenle Amerika'daki gümrük tarifelerinin yükselmesi ile iş olanaklarının azalması Fransa'daki işsiz sayısının da artmasına neden olmuŐtu¹⁶⁶.

2- Sanayi

Savaşın İzmir'den başlaması ve savaş süresince İzmir ve Ege Bölgesi'nin işgal altında kalması bu bölgelerde bulunan sanayilerin ciddi Şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Bu nedenle 1913-15 sayımlarında İzmir'de tespit edilen çoğunluğu yabancıların elinde bulunan sanayi kuruluşlarının pek çoğu 1920'li yıllara geldiğinde kapanmıştı. 1919 yılında başlayan İzmir'in işgal dönemindeki ve Kurtuluş Savaşı'nın baŐlatılmasını sağlayan ilk tepkinin İzmir'den gelmesinde Müslüman asıllı küçük burjuvazi etkili olmuştu. Bunun en önemli nedeni Müslüman Türk esnafın azınlık tüccarının yerini alma isteğiydi. Kurtuluş Savaşı'nın sonunda Batılı lkelere Türkiye'nin hedeflediği ekonomik düzenin kapitalizmin çıkarları ile çeliŐmeyeceĐi mesajının verildiği Birinci İktisat Kongresi'nin toplanma yeri olarak İzmir'in seçilmesinde Müslüman asıllı Türk esnafın verdiği mücadelenin, maddi ve manevi desteğin payı büyük olmuŐtu¹⁶⁷.

İzmir'in kurtuluŐunu izleyen bir ay içinde yaklaşık 1.000.000 Osmanlı uyruğu Rum, gemilerle ve Trakya üzerinden kara yoluyla Yunanistan'a kaçmıştı. Savaşın sonunda yapılan görüŐmelerde zorunlu nüfus mübadelesi üzerinde anlaşmaya varılmıŐtı. Yapılan anlaşmaya göre Yunanistan'dan Türkiye'ye 450.000 Müslüman, Türkiye'den Yunanistan'a 150.000 Hıristiyan gnderilmıŐti. Sadece İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar bu mübadele dışında bırakılmıştı. 1924 yılında mübadele tamamlandığında toplam 120.000 Rum Yunanistan'a kaçmıŐ veya mübadele ile gitmişti. Mübadele sonunda İzmir nüfusunda da azalma olmuştu. Azalan

---

¹⁶⁶ *Milliyet*, 17 Mayıs 1930.

¹⁶⁷ R. Funda Barbaros, *1830-1930 Döneminde Sosyo-Ekonomik zm Arayışları erevesinde İzmir'de Sanayileşme*, Ebso yay., İzmir, 1995, s. 75-76.

nüfus içinde Rum tüccarların ağırlıkta olması İzmir’de ticaret burjuvazisinin yok oluşuna zemin hazırlamıştı. Bu durum Dünya Bunalımı ortaya çıktığında henüz kendisini toparlamaya çalışan Türkiye’nin ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu¹⁶⁸.

Yabancı uyruklu sanayi kuruluşları bölgede yeni bir üretim tarzını geliştirme yönünde bir çaba içinde olmamışlardı. Hammaddenin ucuz temin edilmesi nedeniyle kısa süreli üretimi hedeflemişler ve istedikleri karları elde ettiklerinde veya aralarındaki kıyasıya rekabete yenildiklerinde geriye ne bir makine ne de bir üretim tecrübesi bırakmadan gitmişlerdi¹⁶⁹.

1927 yılında kurulan İzmir Sanayi Birliği’ni oluşturan firmaların ve temsilcilerinin hala ağırlıklı olarak Müslüman Türklerden oluşmasına rağmen Kurtuluş Savaşı sonunda yaşanan mübadele ile birçok yabancı tüccar ve sanayicinin gitmesi İzmir’de faaliyet gösteren imalatçı firmaların sayı ve işkolu çeşitliliğinde azalmaya neden olmuştu. Sayıları az olmakla birlikte faaliyetlerini devam ettiren firmaların hala azınlık tüccarın elinde olduğu görülmekteydi¹⁷⁰.

Türkiye’de dış pazarlara yönelik üretilen tarım ürünleri tütün, pamuk, üzüm ve incirdi. Bu ürünler 1920’lerde ihracatın % 60’ını oluşturuyordu. Tarımsal üretim Batı Anadolu ve Çukurova dışındaki bölgelerde ulaşım olanaklarının sınırlı olması nedeniyle içe dönük bir yapıda devam etmişti. Tarımsal alanda kullanılan teknoloji çok ilkel bir durumdaydı. 1920’li yıllarda Türkiye bir tarım ülkesi görünümüne sahip olmasına rağmen hala birçok bölgede tarih öncesinin teknikleri ve araç gereçleriyle üretim yapıyordu. Örneğin tanenin sapından ayrılması için önceden olduğu gibi rüzgardan yararlanılıyordu¹⁷¹.

İzmir’de 20. yüzyılın başlarında en fazla 391 fabrika bulunmaktaydı ve bunlardan sadece 14 tanesi Türklere aitti. 244 tanesi ise Rumlar tarafından çalıştırılıyordu. Ayrıca 9 Musevi, 6 İngiliz, 5 Fransız, 3 İtalyan, 3 Ermeni ve 1 Belçikalıya ait fabrikada bu rakama ekleniyordu. 3 Avusturyalı, 2 Alman ve 1

---

¹⁶⁸ A.g.e., s. 29.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 75.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 94.

¹⁷¹ Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, 1996-1997, s. 213.

Amerikalıya ait olan atölyelerde bu rakamın içine giriyordu. Bu fabrikaların toplam gücü 6.787 buhar beygiriydi. Rumlar ise 3.725'ini kullanıyordu. Diğerleri ise 20'si Türklere, 52'si Musevilere, 31'i Fransızlara, 1.742'si İngilizlere, 850'si bir tek fabrika kurmuş olan Belçikalılara, 12'si İtalyanlara, 95'si Amerikalılara, 235'i Avustralyalılara ve 25'i Almanlara aitti. Bu kuruluşlarda toplam 5.708 işçi ve 568 çırak çalışmaktaydı. Türk kuruluşlarında 115 işçi 4 çırak, Rum kuruluşlarında 4.584 işçi 485 çırak, Ermeni kuruluşlarında 12 işçi 2 çırak, Musevi kuruluşlarında 27 işçi 13 çırak, Fransız kuruluşlarında 13 işçi 10 çırak, İngilizlere ait kuruluşlarda 1.062 işçi 25 çırak, Belçika kuruluşlarında 520 işçi 8 çırak, İtalyan kuruluşlarında 70 işçi 5 çırak, Amerikan kuruluşlarında 20 işçi 2 çırak, Avustralya kuruluşlarında 53 işçi 11 çırak ve Alman kuruluşlarında 32 işçi 3 çırak çalıştırılmaktaydı. Arazi değeri olarak ise Rumların 1.035.795 Türk Liralık araziyi kullanmalarına karşılık diğer kuruluşların kullandığı arazi ise 394.320 Türk Liralık bir değere sahipti. Rumlara ait çoğu tesis kentin içinde yada hemen civarında kurulmuştu¹⁷².

Türkiye modern sanayi tesislerinden de yoksun bir ülkeydi. İhtiyaç duyulan ürünlerin büyük bölümü ithal ediliyordu¹⁷³. 1929 yılı sanayi sayımında ülkede 650.000'den fazla sanayi kuruluşunun olduğu belirlenmişti. Bu işletmelerin % 43,59'u tarım, % 23,88'i dokuma ve % 22,61'i maden sanayi, makine yapımı ve onarımından meydana gelmekteydi. Toplam 256.855 çalışanın % 43,01'i tarım, % 18,70'i dokuma sanayisinde çalışmaktaydı. İşletmelerin % 35,74'ü tek kişilik, % 35,76'sı 2-3 kişilik işletmelerden meydana gelmişti. Beş kişiden daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı % 8,94, 100 kişiden fazla işçi çalıştıranlar ise % 0,23 dolaylarındaydı. Toplam sanayi işletmelerinde kullanılan hammaddenin % 12,62'si ithalat yolu ile karşılanmaktaydı. Toplam üretimin % 65'i tarım, % 18'i dokuma sanayisinden oluşmaktaydı. Buna göre sanayide ağırlıklı olarak tarım ürünleri işlenmiş, bunun yanında maden ve dokuma sanayisiyle ilgili çalışmalar da yapılmıştı¹⁷⁴.

¹⁷² Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, Esiad yay., İzmir, 1993, s. 140-141.

¹⁷³ *Anadolu*, 24 Ocak 1929, Türkiye büyük oranda sanayisi gelişmemiş ve dışarı bağlı olmasına karşın yerli sanayisini kurmaya ve bunu korumaya çalışmaktaydı. Bu nedenle 1929 yılında Milli Sanayinin Korunması ile ilgili kanun meclise sevk edilmişti.

¹⁷⁴ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 38-39.

Başlıca mal gruplarının 1929 yılında ihracat içindeki payı hububat-bakliyat % 1, kabuklu ve kuru meyveler % 14, yaprak tütün % 26, pamuk % 7, diğer toprak ürünler % 14, canlı hayvan ve hayvancılık % 18, madencilik ürünleri % 4; 1930 yılında ise hububat-bakliyat % 2, kabuklu ve kuru meyveler % 17, yaprak tütün % 28, pamuk % 11, diğer toprak ürünleri % 6, canlı hayvan ve hayvancılık % 6, madencilik ürünleri % 3 idi. 1929 yılında çeşitli mal gruplarının ithalat içindeki oranları ise gıda malları % 18, kumaşlar % 26, iplikler % 4, tarım makineleri % 1; 1930 yılı için gıda malları % 13, kumaşlar % 15, iplikler % 4 ve tarım makineleri % 1'di¹⁷⁵.

1927 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 13.500.000'nun biraz üstünde olan toplum nüfusun 5.350.000'i bir işte çalışmaktaydı. Bu sayının 300.000'den daha azı (% 5,5 kadarı) endüstri sektöründe çalışmaktaydı (yaklaşık 267.000 erkek, 32.500 kadın). Aynı yıl yapılan sanayi sayımında ev sanayi (ayrıca ulaştırma kesimi ve il-ilçe merkezleri dışındaki değirmenler) hariç ama esnaf ilişkileri dahil 256.800 endüstri çalışmanı saptanmıştı. İş yeri sayısı 65.000 kadardı. Çalışanların, çalıştıkları alanlara bakıldığında işletmelerin yoğunluğu bakımından tarımla ilgili endüstriler dokuma endüstrisi ve maden, makine onarım ve yapımı ilk üç sırayı almaktaydı. Üç kişiye kadar çalışanların oluşturduğu küçük işliklerin toplamının endüstri içinde payı ise % 80'di. 100 ve daha çok kişinin çalıştığı kuruluşlar ise 155 taneydi. Endüstri işletmelerinin ancak % 4,3'ü motor kullanmaktaydı. 1929 yılına ait endüstrinin üretim değerinin toplamı 432.741.400 Lira olarak hesaplanmıştı. Yapılan bu hesaplamalar da bu işletmelerin çok küçük ölçekli olduğunu ortaya koymuştu¹⁷⁶. 1926–1930 yıllarında kişi başına düşen yıllık gelir 1.260 Lira'ydı. Aynı tarihlerde tarımın yıllık gelir içindeki payı % 49, sanayinin payı % 14, ulaştırma ve haberleşmenin payı % 4 idi¹⁷⁷.

1923–1929 yıllarında endüstri alanındaki gelişme tarım sektöründeki gelişmenin gerisinde kalmıştı; ancak dış ticaret açığının büyümesi karşısında 1929 yılından itibaren başvurulmuş korumacılık önlemleri ile endüstrideki gelişme tarım sektöründeki gelişme hızını geçmişti (Yaşanan bu gelişmede tarım ürünlerindeki fiyat düşüklüğünün de önemli bir payı bulunmaktaydı). Cumhuriyetin 10. yıldönümü dolayısıyla çıkarılan bir kitapta (X. yıl rehberi) “Sanayi İşleri” ile ilgili şu bilgiler

¹⁷⁵ Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 119-121.

¹⁷⁶ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s. 196.

¹⁷⁷ Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 112-113.

verilmekteydi (s. 81–85). Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletme sayısı 1923 yılında 147 iken bu sayı 1927 yılında 589'a, 1933 yılında ise 2.317'ye ulaşmıştı. Bu dönemde, ithal ikamesine yönelik olmak üzere, dokuma vb. endüstrilerinde aşağıdaki başarılar elde edilmişti:

Pamuklu Mensucat:

1923 yılında mamul ithalat 21.500 ton; dahili imalat: yerli iplikten 700 ton, yabancı iplikten 3.000 ton.

1927'de memul ithalat 19.300 ton; dahili imalat: yerli iplikten 2.470 ton, yabancı iplikten 32.250 ton.

1932'de dahili imalat: yerli iplikten 2.415 ton, yabancı iplikten 6.640 ton.

Yünlü dokuma:

1923'de ithalat 1242,6 ton, imalat 400 ton.

1927'de ithalat 1.840 ton, yerli imalat 576,7 ton.

1932'de ithalat 452,2 ton, yerli imalat 1694,77 ton,

İpekli dokuma:

1923'de ithalat 17 ton, yerli imalat 2 ton.

1927'de ithalat 173,6 ton, yerli imalat 9,3 ton.

1932'de ithalat 6,6 ton, yerli imalat 91,6 ton'du¹⁷⁸.

Şeker üretiminin yerli fabrikalarda 1927 yılında 5.184 tondan 1932 yılında 27.549 tona çıkması üzerine, yıllık ithalat değeri 1923 yılında 16.000.000 Liradan 1932 yılında 3.000.000 Liraya düşmüştü. Kösele ve deri ticaretinde 1923 yılında 500 tondan fazla deri ve 2.000 tona yakın kösele ithal edilirken 75 ton deri ve 2.000 tona yakın kösele imal ediliyordu. 1932 yılında deri ithali 55 tona inmişti. Kösele ise ithal edilmemişti. Yapılan imalat, deride beş kat, köselede iki kattan fazla artmıştı. 1923 yılında 3.000.000 Lira değerinde 26.690 ton un ithal edilirken, 1933 yılında yerli imalat tüketimi tamamıyla karşılayacak düzeye gelmişti. Çimento da, 1923 yılında 24.000 ton olan üretim 1927 yılında 41.000 tona inmiş, 1932 yılında ise üretim

¹⁷⁸ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s. 196-197.

129.000 tona çıkmış, 1927 yılında 65.000 ton olan ithalat 1932 yılında 2.300 tona inmişti. Aynı şekilde 1923 yılında 2.675 ton olan sabun ithalatı 1932 yılında 25 tona inmişti¹⁷⁹.

1927 yılında sanayi sektöründe kullanılan 232.500.000 Liralık hammaddenin % 13'ü (29.300.000 liralık bölümü) ithal edilmişti. Bu, toplam ithalatın ancak 1/7'sini oluşturmuştu. Bu orandan da doğrudan doğruya tüketim için yapılan ithalatın yüksekliği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sanayide kullanılan yerli hammadde oranının artması, devletin aldığı çeşitli özendirme koşullarının ve ithal mallarını yasaklama önlemlerinin sonucuydu. Özel endüstri girişimleri 8 Haziran 1929 tarih ve 1499 sayılı gümrük tarife kanunu ile himaye duvarları arkasına alınmadan önce, devlet, 19 Nisan 1925 tarih ve 633 sayılı kanunla Sanayi ve Maadin Bankası'nı kurmuştu. Devlet, kurulan bu bankanın aracılığıyla kamuya ait fabrikaların işletilmesini, kendisi doğrudan doğruya yada özel sermayeye katılarak yeni endüstri girişimlerinde bulunmayı ve özel-kamusal endüstri kuruluşlarına kredi sağlamayı amaçlamıştı¹⁸⁰.

1927 sanayi sayımına göre Türkiye'de toplam 62.245 işyerinin % 5,4'ü İzmir'de, % 13'ü ise İstanbul bulunmaktaydı. Bu işletmelerde çalışan toplam 257.000 kişinin % 10,8'i İzmir'deki işletmelerde, % 16,5'i ise İstanbul'daki işletmelerde çalışmaktaydı. İzmir sanayisinin Türkiye içindeki yeri, büyük ve orta işletmeler açısından da önem taşımaktaydı. İzmir'de 3.522 işyeri bulunmaktaydı. Bu işyerlerinin çoğunda işçi sayısı 6'dan azdı. 20'den fazla işçi çalıştıran işyerleri daha çok tarıma dayalı sanayi kollarında bulunmaktaydı. Ancak 1927 yılında Türkiye genelinde toplam işyerleri içinde küçük işyerlerinin payı % 80 iken bu oran İzmir sanayisinde % 88'di¹⁸¹. İzmir'de gerçek sanayi karakterine sahip ilk fabrikalar 1924–1935 yılları

---

¹⁷⁹ A.g.e., s. 197.

¹⁸⁰ A.g.e., s. 198.

¹⁸¹ Tuncer Baykara, İzmir, İzmir'de İlk Ulusal Sanayiciler ve Sanayi Odasının Kuruluşu, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu Tebliğleri*, 28.IX-2.X, İzmir, 1994, s. 206; Yaşar Aksoy, a.g.e., s. 206, 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de toplam 62.245 işyerinin % 5,4'ü İzmir'de, % 13'ü de İstanbul'daydı. Bu işletmelerdeki toplam 257.000 kişinin % 10,8'i İzmir'deki, % 16,5'i İstanbul'daki işletmelerde çalışmaktaydı. İzmir sanayisinin Türkiye içindeki yeri, büyük ve orta işletmeler açısından da önem taşımaktaydı. 1927 Sanayi Sayımı'na göre İzmir'de 3.522 işyeri vardı ve işyerlerinin büyük çoğunluğunda işçi sayısı 6'dan azdı. 20'den çok işçi çalıştıran işyerleri, daha çok tarıma dayalı sanayi kollarındaydı. Ancak 1927 yılında Türkiye genelinde toplam işyerleri içinde küçük işyerlerinin payı % 90 iken aynı oran İzmir sanayisinde % 88'di.

arasında ortaya çıkmıştı. Bunlar genellikle dokuma sektöründe yer alan Şark sanayi (1924), İzmir Pamuk Mensucat (1932), Kula Mensucat (1933) ve İzmir Yün Mensucat (1935) fabrikalarıydı. Yine bu dönemde un fabrikaları, orman ürünlerini işleyen tesisler faaliyete geçirilmişti¹⁸².

Cumhuriyet'in ilk yıllarında merkezi yönetimin kredi piyasaları ve bankacılık sektörüyle ilgili çalışmaları oldukça sınırlı kalmıştı. Ulusal bankaların kurulmasını teşvik edip onlara önyak olmaktan ileri gidilememişti. 1929 yılında başlayan ekonomik krizi aşmak için sanayileşme atılımını hedefleyen yönetim, bu alanda en önemli sorunun finans olduğunu fark ederek bankacılık sektörüyle özel olarak ilgilenmeye başlamıştı. Sanayinin finansmanı açısından bakıldığında devlet toplayacağı vergilerde son noktaya gelmişti. Özel tasarruf çok yetersizdi ve bunun için yeni bir yol bulunması gerekmektedir. Sanayinin finansmanı için bulunan yol ise dönemin koşulları içinde özel tasarrufun arttırılmasıydı. Buna göre uygulanacak ve teşvik edilecek tasarruf politikalarıyla özel tasarruf arttırılacak, yapılan tasarruflar ulusal bankalarda toplanacak, bankalarda biriken kapital ulusal sermayeye dönüşecek ve böylece sanayileşmenin finansmanı sağlanacaktı¹⁸³.

1927–1928 yıllarına ait devlet salnamesinde, 60'ı sigortacılık, 121'i başka iş dallarında olmak üzere 181 yabancı şirkete karşılık 11'i sigortacılık, 233'ü başka iş dallarında olmak üzere 244 yerli şirket sıralanmaktadır. Sigortacılık dışındaki yerli şirketlerin 123 tanesi, yani yarısından çoğu İstanbul da bulunmaktaydı. İzmir ve Ankara'da ise 16 şirket bulunmaktaydı¹⁸⁴.

1929 yılında başlayan ekonomik krizden kurtularak sanayileşmeye gitmeyi ve bunun doğal sonucu olarak kalkınmayı hedefleyen hükümetin politikaları yerel ölçekte hemen uygulama sahasına girmişti. Bu süreçte İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nın kuruluş amacı ulusal kalkınmayı sağlamak için küçük sermayeli kitleyi kalkındırabilmek ve onlara tasarruf bilincini aşılarmaktı. Hükümetin isteğine paralel bir çalışma içine giren banka özel tasarrufu arttırabilmek için aileleri hedef alarak, her ailenin tasarruf mevduatını arttırmaya çalışmıştı. Bunun için banka ilk kez 1929 yılında 1.000 tane kumbara yaptırarak köylere varıncaya kadar dağıtmış ve büyük boy

---

¹⁸² Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 207.

¹⁸³ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 69-70.

¹⁸⁴ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s. 199-200.

gazete ilanları vererek hem kumbaralarını tanıtmayı hedeflemiş hem de halkı tasarrufa teşvik etmişti¹⁸⁵.

Esnaf ve Ahali Bankası kumbara dağıtımını ile toplumun ilgisini çekmişti ve beş aylık süre içinde kumbaralardan 10.000 lira değerinde tevdiat elde edilmişti. 1928 yılında 15.422 lira aile tasarruf hesabı toplanırken bankanın özendirici çalışmaları evlere kumbara sokarak ailelere tasarruf fikrini yerleştirmişti ve 1929 yılında aile tasarruf mevduatında altı kattan fazla bir artış sağlanarak 97.314 Liraya ulaşılmıştı¹⁸⁶. Banka yaptığı çalışmalarla 1929 yılında büyüme ve yükselmesine devam ederek parasını 1.000.000 Liraya çıkarmayı başarmıştı¹⁸⁷.

İzmirli sanayiciler 1930'larda gayri resmi İzmir Sanayi Birliği isimli bir dayanışma grubu oluşturmuşlardı. İzmir Ticaret Odası bünyesi içinde oluşturulan bu grup Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin girişimiyle 22 Nisan 1930'da Ankara'da toplanan Sanayi Kongresi'ne İzmirli Sanayiciler örgütü olarak katılmıştı¹⁸⁸.

Sanayi alanındaki yapılan üretim, temel tüketim ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktaydı. Örneğin şeker üretimi toplam tüketimin % 14,5 gibi bir kısmını karşılamakta, geriye kalan % 85,4'lük kısım ise dışarıdan ithal edilmekteydi. Şeker üretimi Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarından karşılanmaktaydı. Örneğin 1930 yılında Alpullu şeker fabrikası 800 vagon, Uşak şeker fabrikası ise 500 vagon şeker imal etmişti. Bu üretimde ülke içi ihtiyacı karşılamamıştı¹⁸⁹.

Türkiye'de üretilen şekerin bir kilosunun fiyatı diğer ülkelerdeki şekerin fiyatından 40 Kuruş daha fazlaydı. Bunun nedeni ise şeker üretim fabrikalarının yeni kurulmuş olması ve üretimin henüz başlarında olunmasıydı. Diğer bir deyişle oturmuş bir sistem henüz yoktu. Diğer ülkelerde şeker pancarı üreticileri tarafından ekim yapılarak toplanan ürün fabrikalarda şeker haline getirilirken, Türkiye'de şeker

---

¹⁸⁵ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 70; *Ahenk*, 14 Kasım 1929, Gazetelerin reklam sayfalarına kumbara reklamları verilmekte ve "Birike Birike Göl Olur" sözüyle halk tasarruf yapmaya özendirilmekteydi.

¹⁸⁶ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁸⁷ *Ahenk*, 18 Ocak 1929.

¹⁸⁸ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁸⁹ *Milliyet*, 17 Mayıs 1930; Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 438, Uşak şeker fabrikasının 6 Kasım 1925 yılında temelleri atılarak 19 Aralık 1926 yılında işletmeye açılmıştı. Alpullu Şeker Fabrikası'nın temeli de 22 Aralık 1925 yılında atılmış ve 26 Ocak 1926 yılında işletmeye açılmıştı. İşletmeye açılan bu fabrikalar ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştı. 1923 yılında 50.000 ton şeker ithal edilirken 1930 yılında bu ihtiyaç 75.000 tona çıkmıştı ve bunun 63.000 tonu ithal edilerek karşılanmıştı.

pancarını da fabrika ekmekteydi. Fabrika pancarın tohumunu dağıtmakta, köylüye kredi açmakta, pancar yetişinceye kadar başında mütehassıslar bulundurmakta ve yeni topraklar üzerinde denemeler yapmaktaydı. Bu nedenle de Türkiye'deki şeker üretimi daha pahalıya mal olmaktaydı¹⁹⁰.

Benzer durum diğer temel ihtiyaç maddeleri içinde geçerliydi. Dokuma ve giyimde de toplam dışalım 1928 yılında % 41,48 ile en yüksek oranı oluşturmuştu. Temel tüketim maddelerinin çok büyük bölümünün dışardan ithal edilmesi yerli üretimi korumak amacıyla bir takım çalışmaların da yapılmaya başlamasına neden olmuştu¹⁹¹.

Bunun birlikte ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalan, ülkede yetiştirilen ya da üretilen maddelerde bulunmaktaydı. Bu nedenle Maliye Bakanlığı tarafından alınan kararlar ülke içinde üretilmekte olan eşyanın yurt dışından getirilmesi halinde ağır gümrük vergisi uygulanmasına karar verilmişti. Böylece ülkedeki ticaret ve sanayi ile uğraşan kesimler korunmaya çalışılmıştı¹⁹².

Tarım ve sanayi iç içe iki unsuru oluşturmaktaydı. Birinin gelişmesi bir diğerinin de gelişmesinde etkiliydi. Tarımın gelişmesi sanayi sektöründe ham madde kaynağının sağlanması açısından önemliydi. Çünkü sanayi işleyeceği maddeleri tarım sektöründen sağlamaktaydı. Kuruluş sürecinde olan sanayi sektörünün ağırlıklı olarak yerli ziraata dayanarak gelişmesi planlanmıştı. Bu nedenle yerli ziraat yeni kurulmakta olan sanayinin de kaynağının oluşturacaktı¹⁹³.

Atatürk yaptığı konuşmalarla ve hayata koyduğu uygulamalarla hem tarıma verdiği önemi vurgulamış hem de kalkınmanın sanayileşmeye bağlı olduğu üzerinde de önemle durmuştu. Sanayi de tarımsal alandaki gelişmeleri takip etmekteydi. Çünkü sanayinin tarımsal sanayi şeklinde ortaya çıkması, toplumun yapısı açısından büyük bir öneme sahip bulunmaktaydı¹⁹⁴.

---

¹⁹⁰ *Milliyet*, 13 Haziran 1930.

¹⁹¹ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁹² *Anadolu*, 24 Ocak 1929.

¹⁹³ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Türkiye'de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri", *Ülkü*, cilt: 1, sayı: 2, Ekim 1941, s. 6-7.

¹⁹⁴ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model*, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., s. 16.

Mustafa Kemal sanayi ve ticaret konusunun önemi üzerinde durarak, sanayileşmeyi en büyük milli dava olarak kabul etmişti. Sanayileşmeyi bir varlık savaşı ve bir milli savunma mücadelesi olarak görmüştü. Bu nedenle sanayi ve ticaret alanında en önemli işlerden biri olarak ihracat ve ithalata aracılık eden ticareti yabancıların elinden kurtarmanın milli bir iktisat politikasında ne kadar önemli bir yer teşkil ettiğini vurgulamış, çalışmalarını da bu yönde gerçekleştirmişti¹⁹⁵.

Bu dönem de tarım sektöründeki gelişmelerin sağlanması amacıyla bir takım çalışmalarda yapılmaya başlanmıştı. Özellikle aşar vergisinin kaldırılması tarımın gelişmesi açısından önemli bir adım olmuştu. Ayrıca sanayi ve tarım alanlarının da aynı süreçte geliştirilmesinin sağlanması amacıyla tarıma dayalı sanayilerin kurulmasına da öncelik verilmişti. Ziraat Bankası'nın da çiftçilere daha yararlı olması için Ziraat Bankası Anonim Şirketler haline getirilmişti. Tarım alanında makineleşmenin az olması nedeniyle ortaya çıkan olumsuzlukların önüne geçilmesi amacıyla traktör ve bazı tarım makinelerinin yurt dışından ithal edilmesi sağlanmış ve bu ithal makineleri köylünün alabilmesi için bazı kolaylıklar sağlanmıştı. Özellikle traktör kullananlara kullandıkları petrol ve gaz resimsiz verilerek tarım sektöründe makineleşme teşvik edilmeye çalışılmıştı¹⁹⁶.

Sanayi alanında yapılan çalışmalar devletin teşvikleri ile de desteklenmeye çalışılmıştı. Bu şekilde ülkenin sanayi sektörünün daha hızlı geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmişti. Bu amaçla toplantılar, sergiler ve kongreler düzenlenmişti. Bunlardan birisi de 22 Nisan'da Ankara'da toplanacak olan Sanayi Kongresi öncesi İzmir Ticaret Odası'nda yapılan Sanayi Kongresiydi. Kongre'ye İzmir'de sanayi ile ilgilenenler katılacaktı. Kongre'de, 22 Nisan'da Ankara'da yapılacak kongreye katılacak olan üyeler seçilecek ve kongrede talep edilecek isteklerle ilgili olarak rapor hazırlanacaktı. Kongrede okunacak olan bu raporda Milli Sanayi'nin gelişmesi için bir takım tedbirler ileri sürülecekti. Ayrıca kongreye katılacak halı tüccarlarının ne şekilde katılacağı görüşülerek karara bağlanacaktı. Kongre kararlarının dışında Ticaret Odası'nın yeni yıl bütçesinin de ne kadar olacağı

---

¹⁹⁵ Levent Aksu, *a.g.d.*, s. 69.

¹⁹⁶ Fahrettin Keskin, *63. Yılında Türk Ekonomisi*, t.y., İzmir.

tespit edilmişti. Buna göre Ticaret Odası'nın yeni yıl bütçesi 71.000 Lira olarak kabul edilmişti¹⁹⁷.

3- Alınan Genel Önlemler

1929 yılında Dünya Bunalımı'nın başlaması ve bunalımın hızla tüm dünyaya yayılması nedeniyle, devletler bunalımdan en az zararla çıkmak amacıyla bir takım önlemler almaya başlamıştı. Türkiye'de Bunalım karşısında önlem alan devletlerden birisiydi. Türkiye bunalımın etkisini hissetmeye başladığı döneme kadar ağırlıklı olarak 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları uygulamaya çalışmıştı.

1923 yılının Şubat- Mart aylarında İzmir'de bir ulusal iktisat kongresi toplanmıştı. Kongre'nin amacı uygulamaya konulacak ekonomi politikasıyla ilgili olarak hükümet kadroları ile meclis üyeleri, bazı büyük topraklı zengin çiftçiler, İstanbul'daki Türk iş adamları, Anadolu esnafının önde gelenleri ve işçiler arasında bir uzlaşma sağlamaktı. Mustafa Kemal Paşa kongredeki açılış konuşmasında, Türkiye'nin arazi varlığı ve doğal kaynaklarına göre nüfusunun yetersiz olduğu, iş gücü eksikliğinin, sermaye-yoğun üretim teknikleri kullanılarak giderilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Yerli gayrimüslimlerin ticarete sahip olduğu etkinliğin azaltılması için hükümetin önlemler alacağından söz etmesi özellikle İstanbullu Türk, Müslüman tacirler arasında büyük hoşnutluğa yol açmıştı. Diğer yanda ise Türkiye'de yeni kurulmakta olan devletin siyasal bağımsızlığına aykırı düşecek arayışlar içinde olmamak koşulu ile yabancı sermaye ile iş birliği yapılmasına olumlu yaklaşıldığını ifade etmişti¹⁹⁸.

Sanayileşmenin can alıcı bir önem taşıdığı belirtilmişti. Devletin özel girişimlere kredi, teknik yardım sağlayarak ve koruyucu bir gümrük politikası getirerek sanayileşmeyi hızlandırabileceği öne sürülmüştü. Tarım sektöründe çalışan üreticilerin vergi yükü çok ağır bulunmuştu. Köylülerin kapitalist kooperatifler etrafında yeniden örgütlenmesinin yararlı olacağı belirtilmişti. Birleştirilmiş bir iç

---

¹⁹⁷ *Anadolu*, 24 Mart 1930.

¹⁹⁸ Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 148-149.

piyasa oluşturulmasının iktisadi gelişme için taşıdığı önem vurgulanmış, iç piyasanın oluşturulmasında demiryolu ve karayollarının yapımına büyük ağırlık tanınması istenmişti. Kongre'ye İstanbullu Türk tüccarların sunduğu rapor da önemliydi. İstanbullu Türk tüccarlar da sundukları raporda Türk limanları arasındaki deniz taşımacılığında yabancı şirketlere tekeli ayrıcalıklar tanınmamasını, yabancı sermaye ile birlikte imalat sanayi, ticaret kesimlerinde tekeli ortaklıklara gidilmemesini istemişti. İstanbullu tüccarlar banknot çıkarmakla yetkili bir banka kurulmasını, bu bankanın pay senetlerinin sadece Türklere ve hükümete satılmasını da önermişti¹⁹⁹.

Sanayicilerle ilgili “ esaslar “ ise bir koruyucu gümrük tarifesi ve dış ticaret politikası uygulanması; sanayi makine ve gereçlerinin ithalatının gümrükten bağışık tutulması; 1913 “Teşvik-i Sanayi” kanununun getirdiği kolaylık ve yararların daha da genişletilmesi; bir sanayi kredi bankasının kurulması; sanayi üretiminin girdi ve çıktıklarına kamu deniz ve demiryolu taşımacılığında düşük tarifeler uygulanması gibi ilke kararlarını içermekteydi. Çiftçiler hakkındaki “esaslar” ise, iç bölgeleri başlıca ihraç limanlarına bağlayacak demiryolu ve limanların yapılması; tütün tekelinin kaldırılması ve bu ürünün ekimindeki sınırlamalardan vazgeçilmesi; ülkede asayiş ve kanun egemenliğinin sağlanması; tarım makineleri, gereçleri ve girdi ithalatının gümrükten bağışık tutulması gibi istekler kongreye katılanların oy birliği ile ilke kararlarına bağlanmıştı. İşçiler için kabul edilen “esaslar” arasında, işçilere sendika kurma ve grev yapma haklarının tanınması ile ilgili ilke kararı oy birliği ile kabul edilmişti. Yabancı sermayenin ülkeye girişinin belli bir denetim altında olmasının sağlanması istenmişti. Yabancıların yerli ortaklarla birlikte karma şirketler kurması tercih edilecek, yabancı sermayeye ait pay oranları ise sektörler ve kurulan şirketlerin mali büyüklüğüne göre ayarlanacaktı. Mustafa Kemal'in 23 Nisan'da, Halk Fırkası'nın ana ilkeleri ile ilgili yaptığı açıklamasının iktisadi bölümü kongre kararlarının bir özeti gibiydi²⁰⁰.

Ulusal egemenliğin ekonomik bağımsızlıkla mümkün olduğu temel prensibinin hakim olduğu bu dönemde ulusal bankalar kurulmuş, demiryolu yapımına ağırlık verilmiş ve sanayileşme ön plana çıkarılmıştı. Buna paralel olarak 1927

---

¹⁹⁹ A.g.e., s. 149-152.

²⁰⁰ A.g.e., s. 149-152.

yılında yeniden düzenlenerek yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sanayi kesimi için getirdiği tedbirler yatırım ve üretimin arttırılması ve girişimciliğin özendirilmesine yöneliktir. Un, şeker ve patiska gibi tüketim mallarına yönelik ülke içi talebin karşılanması açısından tüketim malları üreten sanayi kuruluşlarına öncelik tanınmıştı²⁰¹. 8 Haziran 1929 tarihli sanayiye koruma amacıyla çıkarılan kanun da bu alanda yeni hükümler getirmişti²⁰².

Sanayi alanında yapılan çalışmalar 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinin Türkiye tarafından belirlenememesi nedeniyle istenilen gelişme düzeyine ulaşamamıştı. Bu dönemde devlet sanayiye desteklemek amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu kabul ederek sanayi sektörünü desteklemeye çalışmıştı. Bu kanunla, yapılacak yeni sanayi yatırımları için gerekli olan makine ve araçlardan vergi alınmayacak, sanayi kuruluşlarının demiryollarıyla taşınan ürünlerinden nakliye ücreti alınmayacak, devlet tekelinde olan malların teşvik edilmesi amacıyla bu kuruluşlara indirimli satışı yapılabilecek ve kamu sektöründen yapılacak alımlarda yerli ürünlerin % 10'dan daha pahalı olmamak şartıyla aynı kalitedeki yabancı ürünlere tercih edilecekti²⁰³. Yasanın en önemli hükümlerinden biri de özel girişimlerde kural olarak Türklerin çalıştırılması gerektiği ve yalnız yönetici ve muhasebecilerin yabancı olabileceği; nitelikli işgücü gerektiği durumlarda ülke dışından kısa süreli ve Türklere aynı işi öğretmek amacı ile yabancı işçi getirilebilmesiydi²⁰⁴. Bu şekilde yerli sanayinin gelişmesi için alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştı.

Hükümet tarafından yerli sanayinin geliştirilip güçlendirilmeye, tarımsal üretimin iyileştirilmeye ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan fiziki ve kurumsal alt yapının oluşturularak dış ticaret politikasının uygulanmaya başlandığı süreçte 1929 Dünya Ekonomik Krizi çıkmıştı. Bu nedenle hükümet bir taraftan ekonomik kalkınma çabalarını sürdürürken diğer taraftan da ülkenin Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkilerinden mümkün olduğunca korunması amacıyla bir takım önlemler almaya başlamıştı. 1929 yılında Menkul Kıymetler ve Kambiyo

---

²⁰¹ R. Funda Barbaros, *a.g.e.*, s. 96.

²⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 443.

²⁰³ Memduh Yaşa, *a.g.e.*, s. 79.

²⁰⁴ Levent Aksu, *a.g.d.*, s. 81.

Borsası Kanunu ve 1930 yılında da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yürürlüğe konularak kambiyo borsasında devletin etkinliği sağlanmıştı.

Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası Kanunu'ndan yola çıkarak hazırlanan listeye göre Kambiyo ve Para alım satımının hangi ihtiyaçlara dayanarak yapılabileceği tespit edilmişti. Bu çalışma Türk kağıt parasının korunmasıyla ilgili yapılan ilk çalışma olmuştu. Bunu 25 Şubat 1930 yılında çıkarılan 1567 numaralı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu takip etmişti²⁰⁵.

Bu kanunlara dayanılarak bir kararname ile Kambiyo Murakabe Teşkilatı kurulmuş, daha sonra yabancı bankaların da katılımıyla Mart 1930 tarihinde bu teşkilat bir Şirketler Birliği haline getirilmişti²⁰⁶.

1929 yılının başında 900 Kuruş olan Sterlin yılsonunda 1.115 Kuruşa kadar yükselmişti²⁰⁷. Kambiyo Murakabe Teşkilatı'nın çalışmaları sonucu 1930 yılında İngiliz Lirası 1.030 Kuruş civarında dondurulmuş ve daha sonra İngiliz para sisteminin altın esasından ayrılması ile Türk parası devrin geçerli ödeme araçlarından biri olan Fransız Frangına bağlanmıştı. Bu önlemler Osmanlı borçları nedeniyle Avustralya ve Alman Merkez Bankalarında rehinde bulunan altınların Birinci Dünya Savaşı sonunda müttefiklerin eline geçmiş bulunması ve 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye üzerindeki etkilerinin en aza indirilmesi zorunluluğu ile alınmıştı²⁰⁸.

Alınan tasarruf tedbirleri kendini her alanda hissettirmişti. Halkın ihtiyacından fazla malı kullanmasını önlemek ve yerli malların kullanımını teşvik etmek amacıyla bazı hükümet ve meclis üyeleri tarafından 1930 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştu²⁰⁹.

---

²⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 431-432.

²⁰⁶ *Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişikliği)*, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 7-8.

²⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 431.

²⁰⁸ *Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişikliği)*, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 8; Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s. 50, Osmanlıdan devralınan 160.000.000 Liralık karşılıksız kağıt paranın, karşılığı Almanya ve Avustralya bankalarındaki altınlarla Alman hazine bonolarıydı. Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler savaş tazminatı olarak bunlara el koymuştu. 1925 yılındaki değiştirme işleminde bu paraların miktarı 153.000.000 Liraya inmişti. Bir anda 7.000.000 Lira bir kayıp yaşanması Türkiye açısından büyük sorun yaşanmasına neden olmuştu.

²⁰⁹ Memduh Yaşa, *a.g.e.*, s. 80.

Dış ticaretle ilgili olarak da bir takım kararlar alınmıştı. Ticaretle ilgili malları, ticaret senetlerini, ticaret şirketlerini ve tüccarlarla ilgili konularda düzenleme yapmak amacıyla 1926 yılında Batı ülkelerinin kanunlarından yararlanılarak Türk Ticaret Kanunu'nun birinci kitabı çıkarılmıştı. Deniz ticaretine ait ikinci kitap ise 1929 yılında kabul edilmişti. Bu dönemde iç piyasaların düzenlenmesi, kontrolün sağlanması ve tüketicinin korunması açısından önemli kanunlar da çıkarılmıştı. 1930 yılında Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakebesi ve Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe konularak ticaret malları üzerinde tağşiş ve yapılan hileleri, önlemek amacıyla hükümete yetkiler tanınmıştı. Ticari konularda alınan önlemlerin yanında sağlık ve diğer konularda da birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştı. 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na her çeşit gıda maddesi ve giyim maddelerinin sağlık bakımından kontrol edilmesi yetkisi verilmişti. 1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Kanunu ve daha sonra yapılan değişikliklerle belediyelere gıda maddeleri, odun, kömür ve gerekli ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına narh koyma, bazı maddelerin kar oranlarını belirleme, stok yapma, tanzim satışlarında bulunma ve toptancı halleri kurma yetkileri verilmişti²¹⁰.

Hükümet tarafından 1930 yılında ticaretle ilgili yapılacak olan işler tespit edilmişti. Özellikle ürünlerde hile yapılarak ihraç edilmesi nedeniyle dış ticarete ciddi düşüşler yaşanmıştı. Bunun için ihraç edilen ürünlere başka şeylerin karıştırılarak değerlerinin düşürülmesine engel olunmasına çalışılmıştı. Gerekirse bu konuda kanuni düzenlemelere gidilmesine karar verilmişti. Dış piyasalarda satılan malların düzenlenmesi ve bunların kimyasal ve ticari durumlarının tespit edilerek kaydedilmesine ve bunlarla ilgili önlemler alınmasına karar verilmişti. Dış piyasalardaki ticaretle ilgili durumlar incelenerek, bunların yakından takip edilmesi kararlaştırılmıştı. Ürünlerin tanıtılması amacıyla broşürler dağıtılacak, afişler yapılacak ülke içindeki ve yabancı ülkelerdeki tüccarların birbirleriyle tanıştırılması amacıyla ülkeye seyyah gelmesi teşvik edilecekti. Deniz ticaretinin geliştirilmesine

---

²¹⁰Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişikliği, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 9–10.

çalışılacak, balık ve balıkçılıkla ilgili konular incelenerek ıslah edilecekti. Bu amaçla İstanbul'da Balık Araştırma Enstitüsü açılmasına karar verilmişti²¹¹.

Devlet, bunalımın ülke ekonomisine olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla bir dizi yeni düzenleme yapmıştı. Öncelikle ülke çapında tasarruf seferberliği başlatılmıştı. Bu amaçla 30 Ocak 1930 tarihinde Tasarruf Cemiyeti kurulmuştu. Diğer önemli düzenleme ise 20 Şubat 1930 tarihinde de Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun çıkartılması ve kambiyo kontrolü rejiminin başlatılmasıydı. 1930 yılının Şubat ayında çıkartılan Türk Parasını Koruma Kanunu ve bu konuyla ilgili çıkartılan kararnameler ile düzenlenen yeni para sistemi oluşturulmuştu. Bu kanun ile devlet, kambiyo kontrolünü tümüyle eline almıştı. Bu şekilde devlet, döviz kurunu ve dövizin kimin tarafından kullanılacağını belirtmişti²¹².

Ekonomik Bunalım'ın aşılmasına yönelik önlemlerin başında vergiler gelmekteydi. 1930 yılından sonra bunalımın etkisinin daha ciddi şekilde hissedilmesi ve bunalımın etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla halktan alınan vergiler olağanüstü boyutlara ulaşmıştı. 1931 yılında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde çalışanların tümünün ödemekle yükümlü olduğu İktisadi Buhran Vergisi çıkarılmıştı. Bunu kazanç, muamele ve istihlak (iç tüketim) vergileri izlemişti²¹³.

Tüm ülke genelinde 1930'lu yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan devletçilik politikaları İzmir'i de içine almıştı. Öncelikle İzmir Limanı ardından da demiryolları, telefon, tramvay ve su işleri üzerindeki tüm yetkiler devlete geçmişti²¹⁴.

B- BUNALIM KARŞISINDA YAŞAM KOŞULLARINDAKİ DEĞİŞİM

Bunalımın etkisiyle birlikte yaşam koşullarında da birtakım değişiklikler görülmeye başlanmıştı. Özellikle toplumdaki ekonomik sıkıntılarla birlikte insanlar daha tutumlu davranmaları konusunda yönlendirilmeye çalışılmıştı. Örneğin İş Bankası gazete reklamlarında kumbara ve para biriktiren çocuk resimleri ile halkı

---

²¹¹ *Anadolu*, 7 Mayıs 1930.

²¹² Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 117.

²¹³ *A.g.e.*, s. 118.

²¹⁴ *A.g.e.*, s. 145.

daha tutumlu olmaya çağırmakta ve halk yapılan bu çalışmalarla para harcama konusunda daha fazla bilinçlendirilmeye çalışılmıştı²¹⁵.

Yaşam koşullarındaki değişim hükümet tarafından alınan kararlarda da kendini göstermişti. Ekonomik Bunalım'ın etkisiyle çeşitli alanlarda kısıtlamalara gidilmişti. Bu kısıtlama kendisini 1930 yılı bütçe kararlarında da göstermişti. Örneğin 1930 yılında şeker ve petrol inhisarlarının dört aylık bütçesi için 140.000 Lira ayrılmasına karar verilmişti²¹⁶.

Dünya Ekonomik Bunalımı, Ege Bölgesi'ni ve özellikle Türkiye ekonomisinin dünyaya açılan penceresi olan İzmir'i de büyük ölçüde etkilemişti. İzmir, antik çağlardan bu yana Türkiye'nin ve Ege Bölgesi'nin dünyayla bağlantısını kuran önemli bir liman kenti olmuştu. Bu nedenle bunalımın etkilerinin önemli bir ihracat ve ithalat şehri olan İzmir'e ulaşması çok uzun sürmemişti. Bunalım'ın ilk etkileri tarım ürünleri üzerinde görülmüştü. Pazarlar daralmış ve fiyatlar hızla düşmüştü. İhracat yapılamaz hale gelmişti. Bu durum, nüfusun yarısından fazlası tarımla uğraşan Ege Bölgesi'nde ve İzmir'de etkisini hemen göstermişti. Bunalım, özellikle iç piyasa için üretim yapan küçük üreticileri derinden sarsmıştı. Krizin etkisiyle küçük üreticiler yok olma noktasına gelmişti. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç eden tüccarların bunalımdan ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu²¹⁷.

Bunalımla birlikte yaşam koşulları daha da zorlaşmış; hayat pahalılığı artmıştı. Örneğin 1928 yılının Mart ayında yalnız yiyeceği için 100 Lira harcayan bir aile 1929 yılının aynı döneminde 155 Lira ile geçinmek zorunda kalmıştı²¹⁸. 1928 yılı ile 1929 yılındaki temel tüketim maddelerinin fiyatlarına bakıldığında bu durum daha net ortaya çıkmaktaydı.

---

²¹⁵ *Anadolu*, 1 Mayıs 1930.

²¹⁶ *Anadolu*, 19 Mayıs 1930.

²¹⁷ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 127.

²¹⁸ *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1929.

	1927 Nisan Ayı	1928 Nisan Ayı	1929 Nisan Ayı
Ekmek	14,5	16,5	17
Et	120	110	150
Yumurta	3,25	4	5
Şeker	60	56	58
Yoğurt	60	70	100
Tavuk	100	110	150
Bakla	15	18	40
Ispanak	6	14	25
Süt	25	25	30

Cumhuriyet, 13 Nisan 1929.

Tablodaki fiyatlara bakıldığında 1927 yılı ile 1928 yılındaki fiyatlar arasında ciddi farklar olmamasına rağmen 1928 yılı ile 1929 yılı arasındaki fiyatlarda ciddi artışlar olmuştu. Özellikle 1929 yılında gıda ürünlerinin fiyatları önemli oranda artmıştı²¹⁹.

Yaşanmakta olan koşullarda halkta, tasarruf yapması konusunda yönlendirilmeye çalışılmıştı. Bu amaçla düzenlenen tasarruf haftası etkinlikleri ile halk bu konuda bilinçlendirilmeye çalışılmıştı. 1931 yılında başlayan tasarruf coşkusu ertesi yıl da devam etmişti. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, İktisat ve Tasarruf Haftası dolayısıyla halka yaptığı konuşmada, milli tasarruf ve milli sermaye fikrinin ve hareketinin yaygınlaştırılması, yerli gıda, giyecek ve sanat ürünlerinin tüketilmesini, Türk kadınlarının milli iktisat yolunda aktif görevler almasını istemişti. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nın 12. sayısı Yerli Malı ve Tasarruf Haftası nedeniyle iktisat ve tasarrufa ayrılmış, İzmir valisi Kazım Bey, yerli malı

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1929.

kullanmanın, tasarrufun ve kooperatiflerin önemine değinen bir başyazı yazmıştı. Tasarruf Haftası boyunca İzmir kahvehanelerinde kahve ve çay yerine üzüm, incir, badem ve fındık gibi yerli ürünler ikram edilmişti²²⁰.

1929 yılındaki Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle ortaya çıkan bazı yeni vergi türleri Türkiye genelinde tüm vatandaşlar için ağır bir yük oluşturmuştu. Türkiye'nin 1930'lu yılların başındaki nüfusu 14.000.000'du ve bunun % 15'i yani 2.000.000 kişisi kentlerde yaşamaktaydı. Şehirde yaşayan halk taşınmaz, kazanç, buhran, denge vergileri ödemekte ayrıca vasıtalı vergiler ile tüketim resimleri bunun üzerine eklenmekteydi. Köylünün doğrudan ödediği vergi ise arazi ve hayvan vergisi olup, yol mükellefiyeti ve köy sandığı gibi vergiler de ayrıca alınıyordu. Bu hesaba göre kentli köylüden 15 kat fazla vergi ödemekteydi. Kentte yaşayanların toplam 200.000 kişisi memurluklarda ve devlet hizmetlerinde çalışan işçilerden oluşuyordu. Bu kesimin kişi başına ödediği vergi 157 Lira iken kentin diğer kesimini oluşturan iş sahibi mükellefler, yani tüccar, fabrikatör, esnaf vs. ise kişi başına 15 Lira vergi ödemekteydi. Buna göre farklı toplum kesimlerinin kazançları üzerinden ödediği kişi başına vergiler şu şekildeydi:

	Kişi sayısı	Ödenen vergi kişi/yıl	Ödenen toplam vergi
Köylü	12.000.000	7.50	90.000.000
Şehirli	1.600.000	10.00	16.000.000
Şehirli maaşlı memur	200.000	157.00	35.000.000
Şehirli tüccar vs.	200.000	15.00	3.000.000
Toplam	14.000.000		144.000.000

Emel Göksu, 2003; 31

²²⁰ Ferlâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 147.

Vergi yükünün kentli ve memur üzerine endekslenmesi nedeniyle, nüfusun % 1'ini oluşturan memurlar kazanç vergilerinin % 25'ini ödüyordu. Benzer biçimde kazanç, buhran ve denge vergilerini ödeyen kesim nüfusun % 1'iydi ve devlet gelirlerinin 1/5'i bu kesimin ödediği vergilerden oluşmaktaydı. Sayısı 200.000 kişiyi bulmayan memur kesiminden alınan dolaysız vergiler ise ülkenin geri kalan kesiminden alınan toplam vergiye eşitti. Ayda 70 Lira geliri olan bu kesim ücretlerinin 1/3'ünü devlete vergi olarak geri ödüyordu. Buna karşılık, kentli yerel sermayeyle ilgili koruyucu tedbirler nedeniyle tüccar, sanayici, esnaf gibi kentli yerel sermayenin ödediği vergi, toplam kazanç vergilerinin % 2'si kadardı. Çoğunluğu oluşturan köylü ise nüfusun % 85'ini meydana getirmekte ve bu kesim toplam kazanç vergilerinin % 62.5'ini ödemekteydi. Kişi başına köylüden alınan verginin daha az olması tarım üreticisini kısmen koruma kaygılarından kaynaklanmakla birlikte gerek kentlinin, gerekse köylünün ödemekle yükümlü olduğu diğer vergiler dikkate alındığında toplam vergi yükünün bu kesimlerin üzerine yüklenmiş olduğu görülmekteydi²²¹.

Örneğin yol vergisi bedeni ve fiziksel bir mükellefiyetti ve herkesin ya bedenen yol yapımında çalışması ya da sekiz gün çalışma karşılığında günlük 50 Kuruştan 4 Lira ödemesi zorunluydu. Bu verginin de sosyal statüye ve gelir düzeyine uygun olarak belirlenmemesi, köylü için de banker içinde aynı yevmiye üzerinden hesaplanması adaletsiz bir tutum olarak nitelendirilmişti. İzmir'de 5.000 kişinin yol vergisi ödeyemediği için mükellefiyetini bedenen yerine getirmek zorunda kalması halkın gelir düzeyinin düşüklüğü hakkında fikir vermekteydi²²².

Bütün bunlara ilaveten İzmir'e özgü ve Belediye'nin kaynak yaratmak amacıyla aldığı vergiler de vardı. Örneğin İzmir'de Belediye Meclis Kararı ile Halkapınar ve Bostanlı bataklıklarının kurutulması için halktan beş taksitle 25'er Kuruştan 125 Kuruş alınması öngörülmüştü. On beş yaşından küçükler, altmış yaşından büyük olanlar ve kadınlar bu mükellefiyetten hariç tutulmuşlardı. Gerek merkezi yönetimin vergi politikaları, gerekse yerel yönetimin kaynak sıkıntılarını aşmak için yüklediği mükellefiyetler, iş ve üretim alanları daralan kent ve köyde

---

²²¹ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 31.

²²² *A.g.e.*, s. 31.

yaşayan insanın gelir düzeyi ve yaşam koşulları üzerinde olumsuz etki yapmış ve toplumda yoksullaşmayı yaygınlaştıran bir unsur olarak kabul edilerek eleştirilmişti²²³.

1923 yılından itibaren hızlı bir gelişme gösteren Ege Bölgesi ihracatı, Ekonomik Bunalım'ın etkilerinin yoğun olarak görülmesi sonucu 1930 yılından başlayarak düşüşe geçmişti. 1929 yılında İzmir Limanı'ndan yapılan ihracat, 1929 yılında 314.135 ton 89.863.751 Türk Lirası iken, 1930 yılında 287.779 ton 71.257.459 Türk Lirası'na, 1931 yılında ise 233.059 ton 50.601.942 Türk Lirası'na düşmüştü. İthalat değerleri de aynı şekilde düşüşe geçerek 1929 yılında 166.996 ton 37.694.690 Türk Lirası, 1930 yılında 103.941 ton 21.671.238 Türk Lirası, 1931 yılında 100.762 ton 18.366.987 Türk Lirası olarak gerçekleşmişti²²⁴.

1- Köylüler

Türkiye'nin nüfus yapısında, köylü nüfusu önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle İzmir'den Amerika'ya ve Avrupa'ya ihraç edilen ürünler büyük oranda tarımsal ürünlerdi. Fakat buna rağmen, Türkiye'nin tam bir ziraat ülkesi olduğu da söylenemezdi. Çünkü köylü yetiştirdiği ürününün miktarını daha fazla nasıl arttıracığını ya da ürününü nasıl daha verimli hale getireceğini tam olarak bilmemekteydi. Bir köylü ektiği üründen bire on alırken yanındaki tarladan bire beş bile alınamabiliyordu. Bunun sebebi ise köylülerin tarımla ilgili bilgilerinin de yetersiz oluşuydu.²²⁵

Nüfusun çoğunluğunu köylülerin oluşturması nedeniyle köylünün kalkınması bir anlamda ülkenin de kalkınması anlamına gelmekteydi. Köyün kalkınması ise özellikle devletin köye yapacağı yardımlarla ve köylünün desteklenmesiyle gerçekleşecekti. Öncelikle köylünün makineye ihtiyacı vardı. Devletin yaptığı kömür, benzin ve yağ yardımları, makinesi olan köylüler için geçerli

---

²²³ A.g.e., s. 31.

²²⁴ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, a.g.e., s. 127.

²²⁵ Anadolu, 16 Haziran 1929.

bir durumdu. Bunun yanında toprak, tohum, damızlık hayvan, alet ve teknik unsurlara da ihtiyaç vardı²²⁶.

Hükümet tarafından tarım kesimine yapılan yardımların yanında hayvancılıkla ilgilenen kesimlere de çeşitli yardımlar yapılmıştı. Örneğin Hükümet tarafından köylüye, koyun sahiplerine Merinos cinsi hayvan verilerek, bu hayvanların cinsinin ıslahı için çalışmaların yapılmasını planlamıştı. Bunun için Tire kazasındaki koyun sahiplerine 44 koç ile 176 koyun verilmesine karar verilmişti²²⁷.

Yapılan araştırmalarda ülke genelinde 9.216.918 çiftçinin bulunduğu tespit edilmişti. Bu miktar, nüfusun % 67.7'sini meydana getirmekteydi. Çiftçi nüfusunun yoğun olduğu yerler Mersin, İzmir, Mardin, Siirt ve Diyarbakır'dı. Bu yerlerde çiftçi yoğunluğu % 50'nin altındaydı. Her çiftçi ailesinin ortalama olarak aile nüfusu beş kişi olarak tespit edilmişti. Bu ailelerin sahip olduğu ortalama toprak ise 25 dönümdü. Akdeniz bölgesi ile Adana ve Mersin illeri en çok ekim yapılan yerlerdi. Bu çiftçi aileleri ortalama bir çift hayvana sahipti. Ekilen toplam arazi miktarı 43.637.727 dönümdü. Bu alan da ülkenin % 4,86'sını oluşturmaktaydı. Ekim yapılan bu alanların 39.093.220 dönümünde hububat, 1.840.403 dönümünde bakliyat ve 2.804.104 dönümünde nebatat yetiştirilmişti²²⁸.

Köylünün durumunun tespiti için çeşitli araştırmalar yapılmıştı. Bunlardan birisi 1927 yılında yapılan tarım sayımıydı. Buna göre 4.000.000 hektardan fazla olan ekili alan, ülke topraklarının ancak % 5'ini oluşturmaktaydı. Ulaşım olanaklarının son derece kısıtlı olması kıyı bölgelerine ve demiryollarına yakın bölgeler dışında kapalı ekonomik yapıyı egemen kılmış, kıyı bölgelerindeki tarımsal üretimin neredeyse tümü dış pazarlara yönelmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden devir alınan toprak dağılımı da oldukça düzensizdi. 1912 yılında Anadolu'daki 20 ili içine alarak yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, 50 dekardan az toprağı olan ailelerin oranı % 73'ü buluyordu. Savaşlar nedeniyle tarımsal üretimde büyük bir düşüş olmuş, bir tarım ülkesi olan Türkiye, yurt dışından buğday satın alır duruma gelmişti. Tarımın

---

²²⁶ Mehmet Tuğrul, "Köy Ekonomisi", *Ülkü*, cilt: 6, sayı: 64, Mayıs 1944, s. 3.

²²⁷ *Ahenk*, 21 Eylül 1929.

²²⁸ *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1929.

içinde bulunduğu bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren tarım politikasının yeniden ele alınmasını gündeme getirmişti²²⁹.

1930 yılının sonlarında yapılan toprak sayımına göre ise 1.100.000 işletmenin % 99,7'si 500 dönümden az ve % 88,7'si de 100 dönümden az toprağa sahipti. Kırsal kesimdeki köylünün % 5,5'i topraksızdı ve % 36,7'si 20 dönümden küçük toprağa sahipti. 500 dönümden az toprağa sahip olanlar işlenebilir alanın % 86,3'ünü elinde tutarken geri kalan kesim ise % 14'ünü işliyordu. 1927 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre ise aile başına işlenen toprak miktarı 25 dönümdü. Ancak bu ortalama, bölgelere göre farklılıklar göstermekteydi. En yüksek ortalama 40,5 dönümle pamuk tarımı yapılan Güney bölgelerindeydi. Karadeniz'de ise bu ortalama 14,9 dönüme kadar düşmüştü²³⁰.

Ege ve Güney bölgelerinde ise daha çok büyük aile işletmeleri bulunmaktaydı. Bu işletmelerin genişliği Ege Bölgesi'nde 3.000 dönüm, Güney bölgelerinde 2.300 dönümdü. Ege Bölgesi'nde çoğunlukla büyük işletmelerin bulunması ulaşım ve dış ticaret olanağının bu bölgede daha elverişli olması dış pazara yönelik üretim yapılmasını olanaklı kılmıştı²³¹.

1927 yılı için yapılmış ortalama üretim tahminlerini kullanarak bir köylü ailesinin kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek toprak miktarı Anadolu'nun iç bölgelerinde 25–35 dönüm, Trakya ve Adana'da 20 dönüm, Doğu Anadolu'da 40–45 dönümdü. 40 dönüm toprağa sahip olan köylüye ise orta köylü denilmekte ve bu köylülerin ürünlerini pazara götürmeleri dış faktörlere bağlıydı. Ağırlıklı olarak bu durumu hava koşulları belirlemekteydi. 200 dönümden fazla toprağı olan işletmeler ise ürünlerini dış pazarlara götürebilmekteydi²³².

1920'li yıllarda Türkiye'de orta köylü oranı % 15–20 oranındaydı. Bu oran bütün çiftçilerin % 3'ünü oluşturuyordu. Geriye kalan % 80 içinde hiç toprağı olmayan aileler kırsal kesimdeki tüm ailelerin % 5'ini oluşturuyordu. Buna göre ailelerin 3\4'ünün kendilerine ait toprağı olmasına rağmen bu aileler pazarda satabilecekleri miktarda ürün yetiştirememekteydi. Toprağın % 80'ine sahip olan

²²⁹ *Cumhuriyetin 75. Yılı (1923-1953)*, cilt:1, Yapı Kredi Kültür Sanat yay., İstanbul, 1998, s. 47.

²³⁰ Çağlar Keyler, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye*, Yurt yay., Ankara, 1982, s. 26.

²³¹ *A.g.e.*, s. 27.

²³² *A.g.e.*, s. 30.

köylü ailelerinin % 40'ı pazara yönelik çok az ürün yetiştirebilirken, toprağın % 20'sini işleten tarım ailesi ise pazara yönelik ürün yetiştiremeyecek durumdaydı²³³.

Ortalama köylü ailesi pazarda satacak kadar ürün yetiştiremediği için daha çok sebzeçilik ve hayvan yetiştiriciliği ile ilgilenmek ve hayvansal ürünleri pazarda satmak zorunda kalmaktaydı. 1927 yılında ise bir köylü ailesinin ortalama 1,9 yük hayvanı, 6 koyunu ve 5 keçisi bulunmaktaydı. Aslında hayvansal ürünlerin elde edilmesi, toprakları geçimlerine yetmeyen köylüler için bir ek gelir sağlama yoluydu. Özellikle yün ve yumurta gibi hayvansal ürünleri köylülerin tüm tabakaları satmaktaydı²³⁴.

Cumhuriyet döneminin ilk resmi sayımı olan 1927 yılında yapılan nüfus sayımında ise İzmir kent nüfusu 100.599 kişiydi²³⁵. Son nüfus araştırmalarına göre ise İzmir İktisadi Bölgesi'nin alanı 93.907 kilometreydi. Bu alandaki nüfus 2.338.905 kişiydi. Buna göre kilometre başına 25 kişi düşmekteydi. İzmir İktisadi Bölgesi İzmir, Manisa, Aydın ve Muğla; Denizli Vilayetleriyle Balıkesir Vilayetinin Balıkesir merkez kazası, Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Sındırgı kazaları; Kütahya Vilayetinin Kütahya, Gediz, Simav ve Uşak kazaları; Afyonkarahisar Vilayetinin Afyonkarahisar, Sandıklı ve Dinar kazaları; Isparta Vilayetinin Isparta, Eğirdir, Uluborlu kazaları; Burdur Vilayetinin Burdur merkez kazasını içine almaktaydı. Adı geçen yerlerdeki çiftçi nüfusu İzmir Vilayeti'nde % 45.1, Manisa Vilayeti'nde % 67.4, Aydın Vilayeti'nde % 54.3, Muğla'da % 70.9, Denizli Vilayetinde % 80.4, Kütahya'da % 72.9, Afyonkarahisar'da % 87.4, Isparta'da % 98.5 ve Burdur'da % 83.2'ydi. Bölge nüfusunun % 74'ü çiftçiydi. Bölgede tarım için elverişli arazi 272.524.078 dönümdü. Bu arazinin 5.756.011 dönümü bağlık, zeytinlik ve meyvelik olarak kullanılmaktaydı. 14.582.575 dönüm ziraata elverişli alan ve dağlık kısımdan meydana gelen arazi bulunmaktaydı. Ziraata elverişli olmayan arazi 24.878.901, çalılık ve ormanlık arazi de 17.855.115 dönümdü. Bu anlamda arazi 90.325.080 dönümdü. İzmir Vilayetinde 2.738.258, Manisa'da 1.821.538, Aydın'da 2.904.014, Muğla'da 2.410.000, Denizli'de 1.415.686, Balıkesir merkeziyle Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Sındırgı kazalarında 1.215.000, Kütahya merkeziyle Gediz, Uşak, Simav kazalarında

---

²³³ A.g.e., s. 31.

²³⁴ Çağlar Keyler, a.g.e., s. 32.

²³⁵ Emel Göksu, a.g.e., s. 23.

1.168.996, Isparta ile Uluborlu ve Eğridir’de 450.000, Burdur kaza merkezinde 263.114, toplam olarak 14.431.606 dönüm arazide tarımsal faaliyetlerde bulunulmaktaydı. Bölgede yılda 48.483.000 kilo üzüm elde edilmekteydi. En fazla ürün elde eden merkezlerden Manisa’da 16.000.000 kilo, Kemalpaşa’da 6.000.000 kilo, Urla’da 3.000.000 kilo, Alaşehir’de 3.000.000 kilo, Menemen’de 2.500.000 kilo, Turgutlu’da 24.000.000 kilo, Isparta, Karaburun ve Seferihisar’da 1.500.000 kilo rekolte elde edilmişti. İncir’den ise 29.550.000 kilo rekolte elde edilmişti²³⁶.

Mübadele ile İzmir ve çevresindeki köylerde yaşayanların sayısı önemli oranda değişmişti. İzmir il genelinde göç eden sadece gayri mübadil aile sayısı 17.000 civarındaydı ki bu yaklaşık 60-70.000 kişi demektir. Nitekim 1927 yılı sayımında 531.579 olan il genel nüfusu, 1935 yılında 596.850 kişiye ulaşmıştı. İzmir Emvali Metruke İdaresi, il genelindeki yerleştirme işlemlerinden sorumluydu ve Nisan 1931 tarihinden itibaren 1.500 aileyle ilgili yerleştirme işlemi bitmişti. Temmuz 1931 tarihinde de 9.000 başvurunun 4.700’ü sonuçlanmıştı. Bunlara mübadil, harikzade ve mültecilerde eklenince İzmir’in bu yıllarda yaşadığı iskan sorununun ne kadar ciddi olduğu anlaşılır²³⁷.

Her göçmen ayrı statüye tabi olup, her gelene verilecek emlak da değişiyordu. Gayri mübadillere Yunan malları, harikzedelere Ermeni malları, Lozan Anlaşması kapsamına giren mübadillere ise sadece Rum malları verilebiliyordu. Harikzedeler, savaş sırasında evleri yanan yerli Türk vatandaşlarıydı ve iskan sorunlarını çözebilmek ve can güvenliklerini sağlayabilmek için Batı Anadolu’dan İzmir’e gelmişlerdi. Fuzuli işgalciler ise çoğunluğu memur ve asker olan devlet görevlileriydi. Cumhuriyet sonrası oluşan yeni bürokratik örgütlenme çerçevesinde devlet hizmetine atanan görevliler kent merkezindeki barınma sorunlarını terk edilen evlere yerleşerek, aşma yolunu seçmişlerdi²³⁸.

Göç edenlerin alışkın olmadıkları bir coğrafyada, alışkın olmadıkları koşullarda üretim yapma, ürettikleri ürünlere pazar bulamama, ürünlerini hak ettikleri değer üzerinden satamama ve bunalımın getirdiği ekonomik sıkıntılar gibi sorunlarla baş etmeleri gerekmişti. Diğer yandan taksitle kendilerine ihale edilen mülkleri,

---

²³⁶ *Hizmet*, 25 Aralık 1929.

²³⁷ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 23.

²³⁸ *A.g.e.*, s. 23.

taşınmaz değerlerinin yüksek olduğu bir zamanda ihalelere girerek satın alıp borçlandıkları için, geçen süre içinde nakit kıymetinin artması buna karşılık taşınmaz gelirlerinin % 60-70 azalması nedeniyle taksitlerini ödeyememiş ve haciz yoluyla mülkleri tekrar geri alınmıştı²³⁹.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toprak kullanımı çok düşük düzeyde olup, kullanılan toprağın oranı ekilebilir alanın 1/5'ine ulaşmaktaydı. 1927 yılında ekili alanların % 90'ına yakınında tahıl, % 3,9'unda baklagil, % 6,6'sında da endüstri bitkileri (pamuk, tütün, susam, afyon ve patates) üretilmekteydi. Toplam değeri 337.000.000 Lira olarak hesaplanan tarımsal üretimin değerinin % 70'e yakını tahıldan, % 3,4'ü baklagillerden, % 27,26'sı da endüstriyel bitkilerden sağlanmıştı. Kurak geçen 1928 yılında da verimli tarım bölgeleri, Akdeniz, Marmara ve Ege bölgeleriydi. Orta Anadolu Bölgesi ise daha yoksul durumdaydı. Fakat en yoksul bölgeler Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleriydi²⁴⁰.

Türkiye'de çiftçi ailesi sayısı ile tarım işletmesi sayısı hemen hemen eşitti. Bundan da küçük aile işletmelerinin egemen olduğu anlaşılmaktaydı. Bütün ülkede makine sayısı 15.711'di. Çeki hayvanı 3.300.000 dolayındaydı. Çeki ve kümes hayvanları dışında her çiftçi ailesine ortalama 14,5 hayvan düşmekteydi. Bu tarımsal yapı, esas itibari ile ülkenin yiyecek gereksinimini karşılamaya yönelikti. Hatta çoğu yörelerde küçük köylü işletmeleri iç pazara bile açılmadan kendi geçimlerini sağlamakla yetinmişlerdi (Bunda verim düşüklüğü, dolayısıyla artı ürün azlığı kadar, ulaşım şebekelerinin elverişsizliğinin de payı vardı). 1929 Dünya Bunalımı Türkiye tarımını ciddi şekilde etkilemişti. Bu durum tarım ürünü fiyatlarının ve dış talebin düşmesine yol açarak, tarımsal gelişmenin yavaşlamasına neden olmuştu²⁴¹.

1927 tarım sayımında "gerçi soru kağıdında köylünün elindeki toprağın miktarı da sorulmuştu. Fakat verilen cevaplar istatistiki bir incelemeye esas teşkil edecek derecede doğru görülmemişti". Çiftçi ailesi başına (1927 yılında nadas vb nedenlerle kullanılmayan arazi hariç) ortalama 25 dönüm toprak ekildiği ortaya çıkmıştı. Ancak bu durum toprak mülkiyetini değil, ortakçılık türleri dahil, zilyetlik durumunu göstermekteydi. Bölgeler arası dağılımda önemli farklar görülmekte, çiftçi

---

²³⁹ A.g.e., s. 24.

²⁴⁰ Mete Tuncay, a.g.e., s. 192.

²⁴¹ A.g.e., s. 192-193.

ailesi başına ekilen arazi ortalaması Mersin ilinde 108,3 dönümden Rize ilinde 4,1 dönüme kadar düşmekteydi²⁴².

1930 yılında çeşitli kaza ve bölgelerde ekili alanlarla ilgili cetveller hazırlanarak ekilen ürünlerin cinsi ve kaç dönüme ekildikleriyle ilgili bilgi verilmişti. Nazilli’de 40.000 dönüm arpa, 7.500 dönüm buğday, 2.700 dönüm çavdar, 4.000 dönüm bakla, 200 dönüm kum darı, 2.000 dönüm burçak, 50 dönüm nohut, 1.500 dönüm haşhaş, 300 dönüm kendir, 150 dönüm patates ve 500 dönüm soğan ekilmişti. Bandırma’da 59.750 dönüm arpa, 62.500 dönüm buğday, 1.865 dönüm çavdar, 49.800 dönüm yulaf, 19.050 dönüm bakla ve 8.640 dönüm keten ekilmişti. Gediz’de 135.000 dönüm buğday, 95.000 dönüm arpa, 1.500 dönüm yulaf, 3.000 dönüm burçak, 12.000 dönüm afyon, 30.000 dönüm susam, 15.000 mısır, 7.000 dönüm nohut, 8.000 dönüm fasulye, 6.000 dönüm patates, 8.000 dönüm mercimek ve 5.000 dönüm çeşitli sebze ekilmişti. Gönen’de 20.242 dönüm buğday, 8.878 dönüm arpa, 10.044 dönüm yulaf, 260 dönüm burçak, 281 dönüm çavdar, 608 dönüm bakla ve 333 dönüm afyon ekilmişti. Yalvaç’ta 30.000 dönüm arpa, 90.000 dönüm buğday ve 12.000 dönüm çavdar ekilmişti. Sarayköy’de 15.000 dönüm arpa, 8.000 dönüm buğday, 50 dönüm afyon, 1.500 dönüm mısır, 500 dönüm kum darı, 200 dönüm bakla, 250 dönüm burçak ve 1.500 dönüm susam ekilmişti. Sarayköy’de geçen yıla göre kışlık üretim % 200 daha fazla gerçekleşmişti. Ekili alanlara ve bu alanlardaki ürün çeşidine bakıldığında arpa, buğday ve çavdarın diğer ürünlere göre ağırlıklı olarak ekildiğini görmekteyiz²⁴³.

Tarım sektöründe yapılan çalışmaların yanı sıra ekonomik altyapı alanında en önemli faaliyet hiç kuşkusuz Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra başlatılan demiryolu programıydı. Cumhuriyet döneminde özellikle de 1920’li ve 1930’lu yıllarda devlet tarafından inşa edilen demiryollarının iktisadi mantığı 19. yüzyılda Batı Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’nin topraklarında yaptıkları demiryollarından farklıydı. 19. yüzyılda Avrupalı girişimciler verimli ovaları Anadolu limanlarına ve oradan da Manchester, Marsilya ve Hamburg gibi Batı Avrupa limanlarına bağlamayı amaçlarken, Cumhuriyet dönemi demiryolları

---

²⁴² A.g.e., s. 193.

²⁴³ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

siyasetinde demiryolları aracılığıyla bir iç pazarın yada milli ekonominin oluşturulması hedeflenmişti. Bu nedenle Batı'da değil, Orta ve Doğu Anadolu'da demiryolu yapımına ağırlık verilmişti²⁴⁴.

İzmir- Aydın demiryolu 1930'lu yılların başlarında İngilizlere ait şirketten satın alınarak millileştirilmişti. 1930'lu yılların Dünya Bunalımı koşullarında Avrupa sermayesi için Anadolu'da demiryolu işletmek artık önemini kaybettiği için, pay sahipleri İzmir-Aydın ve diğer demiryollarının satın alma yoluyla millileştirilmesine karşı fazla direnmemişlerdi²⁴⁵.

Bu koşullarda devlet de yabancıların elindeki demiryollarının satın alınması ve çok dar bütçelerle bile demiryolu inşasına ödenek ayrılması, hem ülkenin savunması hem de halkın birliğinin sağlanması ve pazarların geliştirilmesi açısından bu yatırımlara verilen önemi vurgulamaktaydı²⁴⁶.

1923–1929 yılları arasında 800 kilometrelik demiryolu hattı döşenmişti ve 1929 yılında ise 800 kilometrelik demiryolu daha inşa halindeydi. 1924 yılında hükümet, ülkenin batısında etkili olan yabancıların mülkiyetindeki demiryolu şirketlerinin bütün hisse ve ticari haklarını almaya karar vermişti. 1930 yılında 3000 kilometrelik demiryolu hattı satın alınmış bulunuyordu²⁴⁷.

Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda tarımsal üretim hızla arttırılarak savaş öncesi düzeye gelmişti. 1924–1929 yılları arasında tarım sektöründeki büyüme hızı sanayideki büyüme hızının üstünde gerçekleşmiş, ortalama olarak yılda % 12'yi bulmuştu. Tarım alanındaki gelişmeler yanında küçük sanayi kesiminde de şeker fabrikaları dışında küçük bir yatırım hareketi olmakla birlikte canlılık görülmeye başlamıştı. Üretimin çok düşük seviyelere inmesine neden olan savaşın yıkıntılarının

---

²⁴⁴ Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s. 36.

²⁴⁵ *A.g.e.*, s. 36.

²⁴⁶ Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 53; Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 127.

²⁴⁷ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 284; Mete Tuncay, *a.g.e.*, s. 201, Deniz ulaşımında ise yabancı gemiler söz sahibiydi. Türklerin 26.000'i devlete, bir o kadarı da İstanbul, İzmir vb körfez işletmelerine ait olmak üzere toplam 72.000 tonilatoluk motor ve vapuru vardı. Devlet bir yandan armatörlerin gemi almalarını kolaylaştıracak vergi bağışıklıkları tanımış, bir yandan da Seyri Sefain İdaresini güçlendirmeye çalışmıştı. En önemli gelişme 19 Nisan 1926 tarih ve 815 sayılı yasa ile Türk karasularında kabotaj hakkının yalnız Türk vatandaşlarına verilmesi olmuştu.

onarılması, hammadde oranının artması ve daha iyi ulaşım ve pazar olanakları sayesinde yılda % 10 gibi hiç küçümsenemeyecek bir üretim artışı sağlanmıştı²⁴⁸.

1930'larda buğday ve arpa üretimi hektar başına ortalama olarak 0,8 tondu. Eğer ekim yapılan toprağın yarısının nadasa bırakıldığını ve ortalama beş veya altı kişiden oluşan köylü hanesinin bir yıl içindeki tahıl tüketiminin iki tona yaklaştığını varsayarsak o zaman bir ailenin kendi geçimliğini sağlaması için en az beş hektar toprağa ihtiyaç duyulmaktaydı. Diğer bir deyişle beş hektardan az toprağa sahip her toprak sahibi ve beş hektardan az toprağı işleme durumunda olan her kiracı çiftçi, ailesinin ihtiyaç duyduğu yiyecek miktarını karşılamakta yetersiz kalacaktı. 1930'lu yıllarda yoksul köylüler toplam kırsal nüfusun yarısını oluşturmaktaydı. Sekiz ile on hektar arasındaki toprağı işleyen çiftçiler orta köylüyü temsil etmekteydi. On hektar toprağa sahip bir orta köylü ailesi dört ton kadar buğday ve arpa üretmekteydi. Bu miktarın yarısı hane halkının kendi tüketimi için saklanırken geri kalanı pazara götürülmekteydi²⁴⁹.

Yukarıdaki tahminler pazara yönelik buğday üretiminin büyük bölümünün orta ve büyük ölçekli işletmeler tarafından karşılandığını göstermektedir. Ancak küçük köylülerin pazar için üretimden bütünüyle bağımsız ve kendi tüketimine yönelik davrandığını düşünmek hatalı olur. Yoksul köylüler nakit vergilerini ödemek ve piyasadan mal almak için ürettikleri buğdayın bir bölümünü yerel pazarda satmak zorundaydı. Bu nedenle küçük üretici buğdayını yerel pazarda çok düşük fiyatla satarak vergi ve borçlarını ödemişti²⁵⁰.

Topraksız köylülerle ilgili olarak alınan kararın ardından İzmir vilayeti dahilindeki köylerde yaşamakta olan köylünün durumu hakkında inceleme yapılarak topraksız köylülerin tespit edilmesine başlanmıştı²⁵¹. Yapılan çalışmalarla, belirlenen bölgelerde köylüye toprak dağıtımına başlanmıştı. Örneğin Köylüye toprak dağıtımıyla ilgili çalışmaların devam ettiği dönemde Tefviz Komisyonu Tire kazasının Yenioba köyünde bir mübadile verilmiş olan 600 dönüm arazi ile 700

---

²⁴⁸ Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 60-61.

²⁴⁹ Nadir Özbek, *a.g.d.*, s. 223.

²⁵⁰ *A.g.d.*, s. 223.

²⁵¹ *Hizmet*, 25 Kasım 1929.

dönüm meranın köy halkına verilmesine karar vermişti²⁵². Ayrıca Ödemiş kazası çevresindeki Davityan çiftliği arazisinin de köylüye dağıtılmasına karar verilmişti. Fakat çiftliğe zengin bir mübadil tarafından el konulması buna engel olmuştu. İskan Genel Müdürü H. Mehmet Bey Ödemiş'e gittiğinde çiftlik sahibi ile konuşarak arazinin bir kısmının yerli halka verilmesi konusunda arazi sahibini ikna etmişti. Sonuçta çiftlik arazisinden 2000 dönüm kadarı yerli halka verilecekti²⁵³. Torbalı çevresindeki Yeniköy, Ertuğrul, Arapçı, Subaşı, Meşhet ve Naim köylerindeki 1.500 dönüm arazinin dağıtımını da bitmişti²⁵⁴.

İzmir'in Bergama ilçesinde bulunan Peştimalcı çiftliğinin de hükümet tarafından köylüye dağıtılmasına karar verilmişti. Fakat bu çiftlik muhacir bir ailenin eline geçmiş, hatta üstlerine tapu bile çıkartmışlardı. Bu çiftlik Ermeni bir aileye aitti ve Ermeni malları bölgeye gelen muhacirler için Rum emlakı kalmadığında dağıtılmaktaydı. Bölgede ise giden Rumlardan kalma yerler vardı ve bu çiftliğin, çiftliğin arazisinde yaşayan köylülere dağıtılmasına karar verilmişti. Fakat böyle bir durumun ortaya çıkması konunun daha geniş bir şekilde ele alınmasını gerektirmişti²⁵⁵. Yapılan çalışmalar sonunda Dahiliye Vekaleti'nden gelen emirle Peştimalcı çiftliğinin köylüye dağıtılmasına karar verilmişti²⁵⁶. Çiftlik arazisinin haritasının yapılmasından ve araziye ihtiyacı olan nüfus miktarının tespit edilmesinden sonra çiftlik arazisinin dağıtılmasına başlanacaktı²⁵⁷.

İzmir vilayeti çevresindeki birçok köyde Metruk Mallar İdaresi'ne ait toplu araziler bulunmaktaydı. Hükümet, çiftlikler gibi bu araziye de köylüye dağıtmaya karar vermişti. Diğer taraftan İskan Dairesi de mübadillere bu arazileri dağıtmak için resmi muameleye başlamıştı. İskan Dairesi'nin köylüye dağıtılacak arazileri mübadillere vermeye devam etmesi halinde Peştimalcı çiftliğini de aynı son beklemekteydi. Vali Kazım Paşa bu işle ilgilenerek mübadillere verilecek birçok arazi varken, bunları bırakarak köylülere verilecek toplu bir araziye bir kişiye vermenin elbetteki mümkün olmadığını belirtmişti. Eğer Peştimalcı çiftliği gibi köylüye

---

²⁵² *Hizmet*, 29 Kasım 1929.

²⁵³ *Ahenk*, 24 Eylül 1929.

²⁵⁴ *Hizmet*, 13 Aralık 1929.

²⁵⁵ *Anadolu*, 4 Şubat 1930.

²⁵⁶ *Anadolu*, 9 Şubat 1930.

²⁵⁷ *Anadolu*, 9 Mart 1930.

verilecekken mübadillere verilen araziler varsa bunlarda da düzeltmeler yapılacaktır. Bu şekilde Gölcükler köyünde bulunan 450 dönüm arazinin de aynı şekilde onu yıllardır ekip biçen köylüye dağıtılması planlanmıştır. Köylüye toprak dağıtım işinin düzgün bir şekilde yapılması sağlanacaksa Metruk Mallar İdaresi ile İskan İdaresi'nin işbirliği içinde çalışma yapması gerekmektedir²⁵⁸.

İzmir ve çevresinde bulunan bazı çiftlikler mübadillere verilmeyerek köylüye dağıtılmasına karar verilmişti ve bu çiftlikler tespit edilmişti. Fakat muhacirlerin gelerek bu çiftliklere yerleşmesi ciddi sorunlara neden olmuştu. Metruk Mallar Müdürlüğü tarafından da hangi arazinin mübadillere verileceği belirtilmişti. Bergama'daki Peştemalcı ve Ödemiş'teki Davityan çiftliğine ait arazinin köylüye dağıtılması yerine araziye mübadillerin yerleşmesi köylüler arasında da huzursuzluklara neden olmuştu. Hem bu çiftliklere yerleşen mübadilleri çıkarmak ve onlara yeni yer bulmak hem de köylüye belirtilen arazileri dağıtmak büyük sorunlara neden olmuştu²⁵⁹.

İzmir vilayeti çevresinde bulunan çiftliklerle ilgili yerli halka dağıtılması için beklenen cevap Maliye Vekaleti'nden gelmişti. Buna göre çiftlikler tespit edilerek vilayet çevresindeki köylülere dağıtılacaktı. Bu şekilde dağıtılacak daha on üç çiftlik bulunmaktaydı. Büyük çiftlik verilmiş mübadillere Envali Metruke'den, başka mal verilerek çiftlik arazilerin yerli halka dağıtılmasına karar verilmişti²⁶⁰.

Bayındır kazasının Turan köyü çevresindeki çiftlik arazisinin bulunduğu alanda yapılan ölçümlerle arazinin büyüklüğü tespit edilerek topraksız köylüye dağıtılacaktı. Yapılan araştırma sonunda köyde araziye ihtiyacı olan 34 aile tespit edilmişti²⁶¹.

Hükümet tarafından yerli halkın toprak sahibi olması için yapılan çalışmalar devam etmekteydi. Yapılan çalışmalar kapsamında İzmir ve çevresindeki kazalarda ve köylerde bulunan köylülere de toprak dağıtılmasına başlanmıştır. Bu kapsamda

---

²⁵⁸ *Anadolu*, 13 Şubat 1930; *Anadolu*, 17 Mart 1930; *Anadolu*, 28 Nisan 1930, Peştemalcı çiftliğinin 14.000 dönüm arazisi Bergama'nın Kurfalı, Aşağı Kırklar, Sarıdere, Tekkedere ve Yeniköy halkından araziye ihtiyacı olan 277 aileye tamamen dağıtılmıştı. Nüfus sayısına göre bir aileye en az 35 en fazla 120 dönüm arazi verilmişti.

²⁵⁹ *Anadolu*, 10 Şubat 1930.

²⁶⁰ *Anadolu*, 24 Şubat 1930.

²⁶¹ *Anadolu*, 17 Mart 1930.

Rumlardan kalma arazilerin de köylüye dağıtılması için çalışmalar yapılmıştı. Rumlardan kalan bu araziler yıllardır köylü tarafından ekilip biçilmekte ve kullanılmaktaydı. Hükümetin yerli halkı toprak sahibi yapma konusundaki kararı ve bu karar çerçevesinde Mustafa Kemal'in, köylünün mutlaka toprak sahibi yapılacağına dair söz vermesi, mübadil Rumlardan kalan arazinin de toprağa muhtaç köylülere dağıtılması için ortam hazırlamıştı. Alınan bu karar mübadillere mal dağıtımının yapılmasından sonra elde kalan topraklar için geçerliydi. Mübadillere verilemeyen ve elde kalan bağların harap olması nedeniyle, birçok zeytinlik tarla haline getirilmişti. Gün geçtikçe biraz daha harap olan bağlara, bahçelere, zeytinliklere talip çıkmamış, bu arazilerdeki zeytinliklerde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle Rumlardan kalan arazinin yerli halka dağıtılması talep edilmişti²⁶².

Mübadillerin mallarının köylüler tarafından işlenip kullanılması nedeniyle Vilayet makamı, Metruk Mallar Müdürlüğü ile Dahiliye ve Maliye Vekaletine müracaat ederek yıllardır köylünün elinde bulunan arazinin mübadillere dağıtılmayarak yerli halka dağıtılmasının daha uygun olacağı bildirilmişti. Dahiliye Vekaleti'nden Vilayete gelen emirde ise mübadil Rumlardan kalan arazilerin mübadillere verilmesinin daha uygun olacağı bildirilmişti. Gelen emre rağmen Vilayet makamı ile Metruk Mallar Müdürlüğü teşebbüste bulunarak Rumlardan kalan arazinin yerli ahaliye verilmesinin tekrar talep edilmesine karar vermişti. Torbalı kazasında Tepeköy Emlakı Milliye çiftliklerine ait arazisi köylüye dağıtılmıştı. Bergama'da Peştemalcı çiftliği arazisinin köylüye dağıtılmasına devam edilmişti. Dört köy halkına dağıtım yapılmış, son olarak bir köy halkı kalmıştı. Son dağıtımında tamamlanmasının ardından Kıranta çiftliği arazisinin dağıtımına başlanacaktı. Reşadiye nahiyesi halkı ile çevredeki köylüye bu arazi tamamen dağıtılacaktı. Peştemalcı çiftliğinden zengin ailelerde yararlanmak istemelerine rağmen arazi dağıtımının yalnızca fakir ve elinde az arazi bulunan köylüye yapılacağı bildirilmişti. Bayındır kazasının Turan köyü çevresindeki arazi de tamamen Turan köyü halkına dağıtılacaktı²⁶³.

---

²⁶² *Anadolu*, 1 Nisan 1930.

²⁶³ *Anadolu*, 1 Nisan 1930.

Dikili kazasının Çandarlı nahiyesiyle Demirtaş ve Dikilitaş köylerinde toprağa ihtiyacı olan köylüye arazi verilmesine dair emir Dahiliye Vekaleti'nden Vilayete gelmişti. Köylüye verilecek arazi Rumlardan kalan arazilerdi. Metruk Mallar Müdürlüğü tarafından yapılan inceleme sonunda arazinin köylüye dağıtımına başlanmasına karar verilmişti. Bergama köylülerine dağıtılmakta olan Peştemalcılar çiftliğinin arazisinin dağıtımı bittikten sonra herkese tapu senetleri verilecekti. Köylülere dağıtılan arazi üç sınıfa ayrılmıştı. Birinci sınıfın dönümü 11 Lira, ikinci sınıfın 8 Lira ve üçüncü sınıf arazinin dönümü ise 3 Lira'ydi²⁶⁴.

Hükümet, köylüyü ve yerli halkı arazi sahibi yapma çalışmaları kapsamında Tire kazası dahilinde Mahmutlar çiftliği arazisinde, dağıtımın dışında kalmış olan bölümlerin Hamidiye köyü halkına verilmesine karar verilmişti. Hamidiye köyü halkı hükümetin bu çalışmaları sonucunda arazi sahibi olmuşlardı²⁶⁵.

Tire kazası sınırları içinde bulunan Mahmutlar çiftliğinin de yakında yerli halka dağıtımına başlanacağı planlanmaktaydı. Çiftliğin arazisi Hamidiye, Yenioba ve Alacalı köylerinde az araziye sahip yada arazisiz köylüye dağıtılacaktı. Torbalı kazası sınırları içindeki Fuyadis çiftliğinin de 4.000 dönümlük olan toprağı çevrede bulunan üç köy halkına dağıtılacaktı²⁶⁶.

Toprağı olan köylü ise tohum, çift hayvanı, su ve gübre ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadığı için sorun yaşamaktaydı. Bu nedenlerle toprakların büyük bir kısmında iki yada üç yılda bir ekim yapılmakta, bu da köylü açısından tam bir yıkım olmaktaydı. Tınaz ve harman makinelerinin olmaması da ürünlerin zamanında kaldırılamayışına neden olduğu için ürünler dışarıda zarar görmüştü²⁶⁷.

1930 yılı Türkiye'de ekonomik bunalımın, durgunluğun doruğa çıktığı bir yıl olmuştu. Dünya Ekonomik Bunalımı bir dalga halinde Türkiye'yi de etkisi altına almıştı. Tarım ürünlerinin fiyatları hızla düşerken köylülerin durumu da aynı hızla kötüleşmiş, ücretlerin yetersizliği devam etmiş, sanayi ve ticaret alanında yaygın bir durgunluk yaşanmaya başlamıştı. Bu durumda halkın şikayetleri de artmıştı. Bu nedenle bu dönemde Serbest Fırka denemesine gidilerek halkın şikayetlerini daha net

---

²⁶⁴ *Anadolu*, 2 Nisan 1930.

²⁶⁵ *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

²⁶⁶ *Anadolu*, 30 Mayıs 1930.

²⁶⁷ Mehmet Tuğrul, *A.g.d.*, s. 4.

dile getirmesi ve yaratılan tartışma ortamında içinde bulunulan ekonomik koşullara daha iyi çözümler getirilebileceği düşünölmüştü²⁶⁸.

Türk olmayanların özellikle ticaret ve ekonomi alanından çekilmesi ve 1930 Dünya Bunalımı'nın ortaya çıkışı Türkiye ve Ege Bölgesi'nin büyük oranda sıkıntıya düşmesine neden olmuştu. Bu koşullarda halkın şikayetlerine alternatif olması açısından Atatürk'ün de desteğiyle 1930 yılı Ağustos ayında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. Fırka, dönemin de koşullarının etkisiyle kısa sürede başlıca merkezlerde örgütlenmesini tamamlayarak yurt içi gezilerine de çıkmaya başlamıştı. İlk yurt içi gezisine İzmir'den²⁶⁹ başlayan fırkanın, İzmir gezisinde ciddi olaylar yaşanmıştı. Fethi Bey yaptığı konuşmalarda Cumhuriyetçilik ve laiklikten yana tavrını kesin bir şekilde koymuş, ekonomi konusunda ise liberal, kişisel girişime destek vermişti. Devleti, ancak kişilerin başaramayacağı işlerde yatırımcı olarak kabul etmişti²⁷⁰.

1930'lu yılların getirdiği yeni koşullarla birlikte, devletçilik, dışa kapalı bir ekonomik yapıda büyük ölçüde iç kaynaklarla finanse edilen sanayileşme girişiminin motoru olmuştu. Bu alandaki ilk hedef ise üç beyazın yani pamuklu dokuma, pamuk ve unun yurt içi üretimini sağlamak olmuştu²⁷¹.

Ülkede en büyük sorunlardan biride faizcilikti. Özellikle son yıllarda % 120'yi geçen faiz oranları köylüde hayvan, tarla; şehirlide ev bark bırakmamıştı. Ülkedeki geçinme zorluğu ve hayat pahalılığının da en temel nedeni yüksek orandaki faizlerdi. Yüksek faiz oranlarından ise en fazla zarar gören kesim ise çiftçi kesimiydi. Bazen ürünlerin para etmemesi, bazen kuraklık gibi nedenlerle zor durumda kalan çiftçileri faizler daha da kötü koşullar içine itmişti. Bu durum çiftçilerin yaşam koşullarının daha da geriye çekilmesine neden olmuştu²⁷².

Köylünün faiz sorununa çözüm bulmak amacıyla Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından toplanan kongrede, 1929 yılından itibaren vilayetin tüm kaza ve köylerinde kredi kooperatifleri kurulmasına karar verilmişti. Kurulacak olan bu kooperatiflere

---

²⁶⁸ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s. 497.

²⁶⁹ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 16.

²⁷⁰ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 225-226.

²⁷¹ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s. 70.

²⁷² *Anadolu*, 19 Mart 1929.

tüm köylüler katılabilecekti. Köylüler bu kooperatiflerin kurulması için üç yıl boyunca sahip oldukların malın % 3'ünü bankaya yatıracaklar ve böylece üç yıl sonunda her kaza merkezi için üç yüz bin lira biriktirilmiş olacaktı. Biriktirilen bu paralarla kredi kooperatifleri oluşturulacaktı. Böylece hem köylüler kendi olanaklarını zorlamadan kooperatif kurmuş olacaklar hem de kurulan bu kooperatifler köylüye % 9 faiz ile para verebilecekti²⁷³.

İlk olarak İzmir ve Torbalı kazalarında kredi kooperatifi kurulması çalışmalarına başlanmıştı. Bu kooperatifler sayesinde çiftçilere ve bağcılara destek olunması sağlanacaktı. Ziraat Bankası 1929 yılında İzmir ve çevresinden 1.500.000 Lira değerinde alım yapmıştı. Kurulacak olan kredi kooperatifleri ile alımların daha da artması planlanmıştı²⁷⁴.

Kredi kooperatifleri köylünün en büyük iki sorunu olan kredi yokluğuna ve olan kredinin de pahalılığına çözüm bulacak olması açısından önemliydi. Köylü kredi bulamadığı gibi, diğer taraftan bulduğu krediyi çok pahalı ödemek zorunda kalmaktaydı. Bu durum da köylerde sermaye birikimi olmasını engellemekteydi. Çoğu zaman köylü, kuraklık ve şiddetli yağış nedeniyle ektiği üründen tohumunu bile alamamaktaydı. Ayrıca şehirdeki faizcilere de esir olmuş durumdaydı. Kendi kazancını ürün kalkınca yüksek faiz nedeniyle elinden çıkarmak zorunda kalmaktaydı. Bir anlamda köylü tüm yıl başkasının hesabına çalışmış olmaktadır. Ziraat Bankası, köylüye kredi vermiş olmasına rağmen tek başına Ziraat Bankası'nın verdiği krediler yeterli olamamıştı. Köylü de bu koşullar altında kendisi için gerekli olan krediyi faizcilerden almak zorunda kalmıştı. Özellikle tütünde olduğu gibi köylü kaldıracak olduğu ürün üzerinden borçlanarak para almakta, ürün kalktığında borç aldığı kişilerin belirlediği fiyat üzerinden malını satmak zorunda kalmaktaydı. Bu da köylerde sermaye birikimine engel olmaktadır. Kredi kooperatiflerinin köylünün içinde bulunduğu bu koşullar altında köylüye destek olması planlanmıştı²⁷⁵.

Kredi kooperatiflerine özellikle ihtiyaç olunan yerler murabbaanın hüküm sürdüğü yerlerdi. Sermayesiz sanayi kuruluşları ve çiftçiler bu kooperatifler sayesinde

²⁷³ *Anadolu*, 1 Ocak 1929; *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1929; *Ahenk*, 1 Ocak 1929, İzmir'de açılacak olan bu kooperatiflere İzmir valisi Kazım Paşa'nın da desteklemesi amacı ile bir miktar ikrazatta bulunulmasına karar verilmişti.

²⁷⁴ *Ahenk*, 2 Ekim 1929.

²⁷⁵ *Ahenk*, 3 Ekim 1929.

ihtiyaçlarını karşılayabileceklerdi²⁷⁶. Ayrıca İzmir’de kurulan bu kredi kooperatiflerini desteklemek amacıyla başlangıçta Ziraat Bankası tarafından ikrazatta bulunulacaktı²⁷⁷.

Köylü açısından en önemli sorunların başında gelen faizcilik sorununun önüne geçilmesi için her köyde birer kredi kooperatifinin kurulması için Ziraat Bankası tarafından da çalışmalar yapılarak, projeler hazırlanmıştı. Kurulması planlanan kooperatifler ile köylünün ihtiyacı olan paranın bu kredi kooperatifleri aracılığı ile sağlanarak köylünün faizcilerin eline düşmesi engellenmek istenmişti²⁷⁸.

Türkiye nüfusunun dokuz milyondan fazlasını köylüler oluşturmaktaydı. Bu nedenle köy ve köylünün gelişmesi ülkenin gelişmesi ile de bağlantılı bir durumdu. Köylünün gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birisi ise faizcilik sorunuydu. Ziraat Bankası kredi kooperatifleri ile ilgili projeyi Vekiller Heyetine göndererek projenin kanun olarak meclisten çıkması konusunda da ilk adımı atmıştı. Bu şekilde köylü, hazırlanan projelerle desteklenerek köylünün kalkınması sağlanmaya çalışılmıştı²⁷⁹.

Köylülerin birleşerek kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için sayılarının artırılması planlanan kooperatifler, köylüler için ihtiyaç olan nakit parayı da sağlayacaktı. Örneğin Ödemiş incir kooperatifi tarafından hissedarlarına % 19 kar dağıtılmıştı. Yıllık sermayesi ise 175.000 Liraya çıkmıştı. Bir yıl içinde ise üye sayısı 59’dan 139’a çıkmıştı. Kooperatifin gelirleri arttıkça üye olan köylülerinde kar oranı artmakta ve buna bağlı olarak köylünün durumu daha da iyileşmekteydi²⁸⁰.

Ziraat Bankası tarafından köylüleri faizcilik sorunundan kurtarmak amacıyla açılması planlanan kredi kooperatifleri ile ilgili yapılan görüşmeler sonucunda kırk iki köyde kredi kooperatifinin kurulmasına karar verilmişti. Daha önce tarım birliği kurmak için Ziraat Bankası’na yatırılmış olan paralar kredi kooperatiflerinin sermayesine ilave edilecek ve parayı verenlerde kooperatife ortak olacaklardı. Nüfusu

²⁷⁶Ahenk, 20 Ekim 1929, Türkiye’de kurularak yaygınlaştırılmaya çalışılan bu kooperatiflerden Avrupa’da çok sayıda bulunmaktaydı. Örneğin Almanya’da 1920 yılında 40.630, Rusya’da 60.000, Fransa’da 1910 yılında 13.380, İngiltere ve İrlanda’da 4.616, İsviçre’de 1919 yılında 11.242, Macaristan’da 9.000, Belçika’da 3.089 ve Bulgaristan’da 5.000 kooperatif bulunmaktaydı.

²⁷⁷Ahenk, 1 Ocak 1929.

²⁷⁸Anadolu, 26 Mayıs 1929.

²⁷⁹Anadolu, 26 Mayıs 1929.

²⁸⁰Anadolu, 20 Haziran 1929.

500'den fazla olan bir veya birkaç köy ve kasabada kooperatif kurulacaktı. Kooperatifin açılması için ise köylerde 30, şehirlerde 60 ortağı olması gerekmektedir. Bu kooperatifler Ziraat Bankası'ndan istikraz yapabilecekler ve çalışmalarını süresince bankanın kontrolü altında bulunacaklardı. Bu kooperatifler köyde ortaklarına 500 Lira, kasabada ise 1.000 Liraya kadar para verebileceklerdi. Ayrıca kooperatifler, çiftçileri ekonomik alanda desteklemek amacıyla kurulduğu için kazanç ve muamele vergilerinden de muaf tutulmuşlardı²⁸¹. İlk kooperatiflerin Bornova, Torbalı, Çeşme ve Seydiköy'de açılmasına karar verilmişti²⁸².

İzmir şehrinde faaliyet gösteren kredi kooperatiflerinin geçen haftaki sermayesi 738.000 Lira iken bu rakam bu hafta 751.000 Lira olmuştu. Hisse sayısı ise 33.531'e ulaşmıştı²⁸³. Bu da kredi kooperatiflerine köylülerin verdiği desteği göstermesi açısından önemliydi.

Kredi kooperatiflerinin İzmir'de açılmasından sonra çeşitli kazalarda da kurulması amacıyla çalışmalar başlatılmıştı. Yapılan çalışmalar sonunda on sekiz kredi kooperatifi kurulmuştu. Bu kredi kooperatiflerinin kurulması için gerekli belgeler İktisat Vekaleti tarafından onaylanarak Vilayetlere gönderilmişti. Bunlardan bir kısmı çalışmalara başlamış; fakat Foça, Tire, Bayındır, Ödemiş, Seferihisar ve Çeşme'deki Kredi kooperatifleri ise bankacılarında içinde bulunduğu bir topluluk tarafından merasimle açılarak çalışmalarına başlayacaktı²⁸⁴. Kemalpaşa kazasının Armutlu köyündeki²⁸⁵ kredi kooperatifi de törenle açılmıştı. Menemen, Emiralem, Karaburun, Mordoğan ve Torbalı'daki kredi kooperatiflerinin açılması için gerekli belge onaylanarak Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nden vilayete gelmişti. Vilayet sınırları içinde kurulması planlanan 45 kredi kooperatifinden 24 tanesinin

---

²⁸¹ *Anadolu*, 8 Temmuz 1929.

²⁸² *Anadolu*, 24 Temmuz 1929; *Hizmet*, 28 Ekim 1929, Kredi kooperatiflerinin açılması devam etmekteydi. Son olarak Karaburun'un Mordoğan nahiye merkezi ile Seferihisar'ın Ulamış merkezinde ve Kemalpaşa kazasının Parsa merkezi ile Bergama kazasının Kozak nahiyesinde kredi kooperatiflerinin yapımı tamamlanmıştı.

²⁸³ *Hizmet*, 16 Aralık 1929.

²⁸⁴ *Anadolu*, 6 Şubat 1930.

²⁸⁵ *Anadolu*, 17 Şubat 1930; *Anadolu*, 1 Nisan 1930, İki ay önce 196 ortakla işe başlayan Armutlu kooperatifi ortak sayısını 450'ye kadar yükseltmeyi başarmıştı. 5.000 Liralık ilk mevduatını 21.000 Liraya çıkarmış ve geçen sürede Ziraat Bankası'ndan 74.000 Lira alarak ortaklarına vermişti. 50 ortak 500 Liralık hisse almıştı. 45 kadın çiftçi azası da bulunmaktaydı. Kredi kooperatifleri kurulana kadar faizcilerden kurtulamayan köylüler kredi kooperatiflerinin kurulmasıyla faizcilerden kurtulmayı başarmışlardı. Bu nedenle köylüler arasında kredi kooperatiflerine 'Cankurtaran' ismi verilmişti.

kurulmasıyla ilgili belge onaylanarak vilayete gönderilmişti²⁸⁶. Kemalpaşa kazasının Ulucak ve Parsa köylerindeki kredi kooperatifleri de törenle açılmıştı²⁸⁷. Kredi Kooperatiflerinin açılış törenleri sırasında köylü de, artık faiz derdinden kurtulacağı için, memnuniyetini dile getirmişti²⁸⁸.

İzmir merkezine bağlı Narlıdere Köyü'ndeki kredi kooperatifi Vali Kazım Paşa ile Cumhuriyet Halk Fırkası üyesi Talih Bey, Ziraat Bankası Müdürü İsmail Hakkı Bey ve Jandarma bölük kumandanı Yüzbaşı Nazmi Beylerin de katıldığı bir törenle açılmıştı. Kooperatif hemen çalışmaya başlayarak, İdare Meclisi Üyesi ve denetçiler seçilmişti. Kooperatifin açılması halk tarafından sevinçle karşılanmıştı. Kurulmuş olan kredi kooperatiflerinin hissedarlarına kooperatif tarafından yatırdıkları paranın dört katı kadar borç verilebilecekti²⁸⁹. Menemen, Emirakın ve Foça kooperatifleri²⁹⁰ ile Turanlı, Kınık nahiyeleri ve Dikili kazası kredi kooperatifleri törenle açılmıştı²⁹¹. Torbalı kaza merkeziyle Çapak köyünde de iki tane kredi kooperatifi açılmıştı²⁹².

Çiftçinin yaşadığı bir diğer sorun ise yaygın çekirge sürüleriydi. Kış koşullarında çekirge yumurtaları telef olmasına rağmen çekirge sürülerinin yaygınlığı yine de tarım alanları için ciddi sorun olmaya devam etmişti²⁹³. Bu nedenle çekirge tohumu bulunan araziler sürülerek çekirge tohumları imha edilmişti²⁹⁴.

Aydın Vilayetine bağlı altı köyde ve Söke'nin Akköy civarında çekirge ortaya çıktığı Ziraat Müdürlüğü'ne bildirilmişti. Bu bölgelerde çekirge mücadelesine başlanacaktı²⁹⁵. Kaza Ziraat Memurluklarından alınan bilgilere göre çeşitli yerlerde yeşil çekirgeye rastlanmıştı²⁹⁶.

---

²⁸⁶ *Anadolu*, 16 Şubat 1930.

²⁸⁷ *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

²⁸⁸ *Anadolu*, 20 Şubat 1930.

²⁸⁹ *Anadolu*, 21 Şubat 1930.

²⁹⁰ *Anadolu*, 9 Mart 1930.

²⁹¹ *Anadolu*, 25 Mart 1930; *Anadolu*, 2 Nisan 1930, Kredi kooperatifleri hızla yayılmaya devam etmekte ve açılan kooperatifler de halk tarafından büyük destek görmekteydi. Yapılan çalışmalar sonucunda İzmir Vilayeti dahilinde 35 kredi kooperatifinin kuruluşu tamamlanarak, kredi kooperatifleri çalışmalarına başlamıştı. *Anadolu*, 3 Nisan 1939, Nisan ayı içinde beş kredi kooperatifi daha açılacaktı. Bunlar; Torbalı, Çapak, Dikili, Kınık ve Beydağı kredi kooperatifleriydi.

²⁹² *Anadolu*, 2 Mayıs 1930.

²⁹³ *Anadolu*, 24 Ocak 1929.

²⁹⁴ *Ahenk*, 12 Ocak 1929.

²⁹⁵ *Anadolu*, 8 Nisan 1929.

²⁹⁶ *Anadolu*, 15 Nisan 1929.

Bergama’da bazı köylerde ve Seferihisar kazasındaki bir köyde de çekirgeye rastlanmıştı. Bunun üzerine çekirgelerin imhası için tedbirler alınmıştı²⁹⁷.

Mevsimlerin değişmesi nedeniyle çeşitli vilayet ve kazalarda da çekirgeler ortaya çıkmıştı. Çekirge ortaya çıkan bölgelerde çekirgeleri yok etmek için önlemler alınarak, Ziraat Başmüdürlüğü tarafından Afyon, Muğla, Manisa, Kütahya, Burdur ve Aydın vilayetlerine çekirge ile mücadele için hamızı arsenik ve uranya gönderilmişti²⁹⁸.

Bayındır kazasının Fırınlı ve Elifli köylerinde 250 dönümlük alanda çekirge ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Ziraat Müdürlüğü çekirgelerin ortaya çıkma mevsiminin geldiğini bildirerek, çekirgelerin ortaya çıktığı alanlarda çekirgeyle mücadeleye başlanması emrini vermişti²⁹⁹. Kuşadası’ndaki arazilerde ortaya çıkan çekirgeye karşı Ziraat Müdürlüğü tarafından önlem alınmasına karar verilmişti³⁰⁰.

Vilayetin çeşitli kazalarında ortaya çıkan çekirgelerle de mücadele edilmişti. Seferihisar kazasının Doğanbey nahiyesinde Armutçuluk mevkiinde Beyler köyünde ve Fırın tepesi mevkiinde çekirge ortaya çıkmış ve mücadeleye başlanmıştı. Yapılan çalışmalarda bu bölgeden toplatılan 150 kilo çekirge yumurtası imha edilmişti. Kuşadası’nın Kuyumcu köyünde de çekirgeyle mücadeleye devam edilmekteydi³⁰¹. Mücadele için genel bütçeden 1.250 Lira, özel bütçeden 1.700 Lira ayrılmış ve bu para çekirgeyle mücadele edilen kazalara gönderilmişti³⁰². İzmir civarındaki Balçova ve Armutlu Köyü’nde de önemli miktarda çekirge ortaya çıkmış ve bunun üzerine Ziraat Memurları tarafından çekirgelere karşı mücadele başlatılmıştı³⁰³. Torbalı, Değirmendere ve Kuşadası sınırları içinde kanatlanmış çekirge ile zirai mücadeleye devam edilmişti. Babacan, Arnavutluk ve İzmir boğazı çevresinde çarşaf, çinko ve çalı yakılarak 3.750 kilo çekirge imha edilmişti³⁰⁴. Menemen’de 17.000 kilo, Urla’da 1.200 kilo, Bayındır’da 400 kilo ve Seferihisar’da 9.500 kilo çekirge itlaf edilmişti³⁰⁵.

---

²⁹⁷ *Anadolu*, 9 Mayıs 1929.

²⁹⁸ *Anadolu*, 12 Mayıs 1929.

²⁹⁹ *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

³⁰⁰ *Anadolu*, 11 Nisan 1930.

³⁰¹ *Anadolu*, 16 Nisan 1930.

³⁰² *Anadolu*, 21 Nisan 1930.

³⁰³ *Anadolu*, 6 Mayıs 1930.

³⁰⁴ *Anadolu*, 18 Mayıs 1930.

³⁰⁵ *Anadolu*, 26 Mayıs 1930.

İzmir, Torbalı ve Kuşadası kazalarında ortaya çıkan çekirgelerin imhası için Ziraat Müdürlüğü tarafından devam eden çalışmalar sonunda 15 Mayıs'tan 24 Mayıs'a kadar yapılan mücadelede çarşaf usulü ile 225 kilo, çalı ile 750 kilo, çingo ile 45 kilo, ihrak suretiyle 250 kilo ve uranya mücadele usulüyle 500 kilo çekirge imha edilmişti. Toplam 2.125 kilo çekirge imha edilmişti³⁰⁶. Yapılan çalışmalarla bir hafta içinde Vilayet'in her tarafında çekirge imha çalışmalarının bitirilmesi planlanmıştı³⁰⁷.

Bergama'da da üç köy arazisinde ortaya çıkan ve ürünlere zarar veren tarla farelerinin imhası için köylü tarafından önlem alınmaya çalışılmıştı³⁰⁸. Menemen ve Kemalpaşa kazalarında da tarla farelerinin yaygın olması ve tarım alanlarını etkilemesi nedeniyle başlatılan çalışmalar sonuç vererek araziler büyük oranda tarla farelerinden temizlenmişti³⁰⁹.

Ziraat Bankası her yıl köylülere verdiği ikrazata 1929 yılında da devam ederek köylülerden başvuranlara dönem dönem borç verilmişti. 1928 yılında Torbalı ve çevresinde çiftçiye yapılan ikrazattan alacaklı olduğu parayı 1929 yılında da köylünün durumunun iyi olmaması nedeniyle tahsil edememişti. Bankanın, Torbalı ve çevresindeki çiftçilerden 70.000 Liradan fazla alacağı bulunmaktaydı³¹⁰.

Ziraat Bankası borç verdiği üreticilerden Ağustos ayının gelmesiyle birlikte ürünlerini almaya başlamıştı. Banka aldığı bu ürünleri kendisi satacaktı. Satışın yapılmasından sonra banka köylüye borç verdiği parayı alacaktı. Böylece köylü araçlardan ve komisyonculardan kurtulmuş olacak ve köylünün bunlara vereceği paranın kendisine kalması sağlanacaktı³¹¹.

Hayat pahalılığı köylüyü en çok zorlayan konuların başında gelmekteydi. Bu durum Ziraat Bankası'ndan alınan borçların da zaman zaman ödenmesinde sorunların yaşanmasına neden olmaktaydı. İzmir ve çevresinde köylünün en çok yetiştirdiği ürünlerin başında üzüm, incir ve tütün gelmekteydi. 1929 yılındaki şiddetli yağışlar ise özellikle üzüm ve inciri büyük oranda zarara uğratmıştı. 1928 yılındaki üzüm ve

---

³⁰⁶ *Anadolu*, 29 Mayıs 1930.

³⁰⁷ *Anadolu*, 30 Mayıs 1930.

³⁰⁸ *Anadolu*, 15 Nisan 1929.

³⁰⁹ *Anadolu*, 18 Haziran 1929.

³¹⁰ *Anadolu*, 4 Nisan 1929.

³¹¹ *Ahenk*, 25 Ağustos 1929.

incir rekoltesi 1929 yılından daha az olmasına rağmen tamamen piyasa ve üretime yönlendirilebildiği için 1929 yılında yağmurlardan sonra elde edilen incir ve üzümünden daha fazlaydı. Bu nedenle incir hanları bile iki üç ay kadar çalışmış ve buralardaki amele kışlık ihtiyaçlarını ancak çıkartabilmişti³¹².

1928 yılında amelenin inciri işlemesine ve üreticinin malını satabilmesine rağmen herkesi endişeye düşürecek derecede hayat pahalılığı sorunu vardı. Kömür fiyatı 25 Kuruşa, kuru fasulyenin fiyatı da 80 Kuruşa kadar fırlamıştı. 1928 yılında kazanç ve para olduğu halde bu kadar sıkıntı yaşanmamış, 1929 yılında ise sıkıntı daha fazla hissedilmişti. İncir hanları, yağmurların neden olduğu zarar nedeniyle bir iki gün içinde kapanmıştı. 1928 yılında da aynı zamanlarda incir hanlarında incir işlemesi devam etmekte ve daha işlenecek incir bulunmaktaydı. 1929 yılında ise özellikle Aydın ve çevresindeki incirlerin büyük oranda zarar görmesi nedeniyle incir hanları erken tatile girmek zorunda kalmıştı. Aynı zamanda yabancı piyasalarda son yağmurların incirlere verdiği zararı bildikleri için daha az incir istemişlerdi. Bu durum 1930 yılı kışında ciddi bir hayat pahalılığı yaşanacağını göstermesi bakımından önemliydi³¹³.

Şiddetli yağışlar nedeniyle ürünlerin çok fazla zarar görmesi üreticinin zarar etmesine neden olmuştu. Ayrıca kış daha erken gelmişti ve odun, kömür alımı büyük bir sorun olarak insanların önünde durmaktaydı. Yazın kış için gelen kömür miktarının geçen yıla göre daha az olması fiyatların daha da artmasına neden olmuştu. Orman dairesi ve İzmir Belediyesi'nin konunun üzerinde yeterince durmamaları hem İzmir'e daha az kömür gelmesine neden olmuş hem de fakir halkın kışın kömürsüz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. Kışlık ihtiyaç için linyit kömürü kullanılmayıp sürekli ormanların tahrip edilmesi de ayrı bir sorundu³¹⁴.

---

³¹² *Ahenk*, 23 Eylül 1929.

³¹³ *Ahenk*, 23 Eylül 1929; *Ahenk*, 4 Kasım 1929, Müskirat İnhisar İdaresi 3 Kasım'dan itibaren borsadan ıslak üzüm almaya başlamıştı.

³¹⁴ *Ahenk*, 28 Eylül 1929.

2- Kentliler

Köylü nüfusu, toplam nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğu için ülke nüfusunun çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktaydı. Kentliler ise nüfusun neredeyse dörtte birine yakınına oluşturmaktaydı.

1923 yılı istatistiklerine göre İzmir şehrinde 48.131 erkek ve 39.592 kadından oluşan Müslüman nüfus bulunmaktaydı. Bu nüfus içinde Gayrimüslim nüfus ise 24.385 kişiydi. Bunlardan 12.834 erkek ve 12.551 kadındı. 1926-27 yılında İzmir'in merkezinde erkeklerin sayısı 64.231'e kadınların sayısı ise 55.343'e yükselmişti ki bu önemli bir artışı. Hiç şüphesiz bu nüfus artışının en önemli sebebi göçlerdi. 1927 sayımına göre 13.648.000 olan Türkiye nüfusunun 132.516'sı İzmir'in merkezinde yaşamaktaydı. 61.171 erkek ve 71.345 kadından oluşan bu nüfus içinde en geniş din grubunu Müslümanlar ve en çok konuşulan dili Türkçe oluşturmaktaydı. Ardından hem dil hem de din sıralamasında Museviler geliyordu. En geniş iktisadi sektör ise ziraattı. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere göre 1935 nüfus sayımında İzmir'in merkezindeki nüfus 87.592 erkek ve 83.367 kadın olmak üzere toplam 170.959'du. En geniş yaş grubunu 1927 yılında olduğu gibi 25 yaşından küçükler oluşturuyordu. Genel nüfus ise köyler de dahil olmak üzere 304.628 erkek ve 291.450 kadından oluşuyordu. Bu da şehirlerde % 52 ve köylerde % 49.8 kadın oranına eşitti³¹⁵.

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımının sonuçlarına göre 3.300.000 ile kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 24,2'dü. Köylü nüfusu ise 10.342.000 ile % 75,8'lik bir paya sahipti³¹⁶.

Yaşanan savaşlar ve mübadele nedeniyle hızla azalan nüfusu dengelemek ve arttırmak amacıyla devlet bekarlık vergisi adı altında vergi alınması konusunda Büyük Millet Meclisi'ne layiha vermişti. Buna göre yirmi beş ile kırk beş yaş

---

³¹⁵ Tülay Alim Baran, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir (1923-1938)*, 1. baskı, Arma yay., İstanbul, 2003, s. 178-179-180; Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 223, Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında İzmir nüfusu 531.579'du. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki % 2'lik nüfus artışı giderek hızlanmıştı. Uzun süren savaşlar, kentin önemli bir bölümünün yanması ve çöken sosyo-ekonomik yapının büyük zararlara yol açması ilk yılların düşük nüfus artışında önemli rol oynamıştı.

³¹⁶ Türkan Çetin, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, 1996-1997, s. 213.

arasındaki bekar erkekler kazanç, arazi, ev, dükkan ve yol vergilerinin iki katı oranında bekarlık vergisi vereceklerdi. Kadınlardan ise yirmi ile otuz beş yaş arasında olup da resmi daireden maaş ve ücret alanlarda erkekler gibi bekarlık vergisi vereceklerdi. Bekarlık vergisini ödemekle yükümlü olan fakat öğrenim görenler eğitim sürelerince bu vergiden muaf olacaklardı. Bu vergiden toplanan paranın % 20'si beşten fazla çocuk sahibi olan erkeklere ikramiye olarak verilecekti. Uzun yıllar süren savaşlar ve yapılan mübadeleler sonucu azalan nüfusun bu şekilde arttırılması planlanmıştı³¹⁷.

Fakat Mecliste yapılan görüşmeler sonucu Bekarlık Vergisi Kanunu kabul edilmeyerek onun yerine çok çocuklu ailelere yardım yapılmasına karar verilmişti³¹⁸.

Bununla birlikte ülkenin kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla yerli malı ile ilgili çalışmalar da yapılmıştı. Bu konuyla ilgili ilk çalışmalar 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde yapılmıştı. Kongre'de Türklere ait Yerli Mallarını tanıtan sergide, savaştan çıkmış Anadolu'nun ilk defa tüm emeği sergilenecek, sanayileşmiş bir yurt yaratmak için elde bulunan olanaklar gözler önüne serilmişti. Serginin beğenilmesi nedeniyle Kongre'de söz alan birçok delege serginin geliştirilerek her yıl yine İzmir'de açılmasını önermişti. İktisat Kongresi'nde ortaya çıkan bu görüş daha sonra İzmir valisi Kazım Paşa'nın çevresinde toplanan İzmirli taraflarından önemli bir ekonomik araç olarak kabul edilmişti. İzmir İl Genel Meclisi ile Belediye Meclisi üyeleri işbirliği yaparak, kentte büyük çaplı bir ekonomik panayır açılması tasarısını geliştirmişlerdi³¹⁹. Serginin açılması önemliydi. Çünkü yerli mallarının sergileneceği bir mekanın etkisi daha kitlesel olacaktı. Yerli mala ilgi artarsa üretimde artacak, ülkenin ekonomisi canlanacaktı. Bu amaçla açılan sergiler önce panayıra daha sonra da Kültür Park'a ve Fuar'a dönüşmüştü. Fuarın kuruluş amacı da bir dönemin ekonomik koşullarını ve buna karşı alınan önlemleri göstermesi açısından önemliydi. Savaş sonrasının sıkıntıları ve Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkileri Türkiye'de Hükümetin belirli bir iktisadi anlayışı yerleştirmek için önlemler almasını zorunlu hale getirmişti. Bu iktisadi anlayış "Yerli Malı Kullanmalı" kampanyasıyla ifadesini

---

³¹⁷ *Anadolu*, 19 Mart 1929; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1929.

³¹⁸ *Anadolu-Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1929.

³¹⁹ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 238.

bulmuştu. Yerli Mallarının Korunması ve Kullanımı, Hükümetin iktisadi politikası açısından çok önemliydi³²⁰.

Yapılan çalışmalar sonunda 4 Eylül 1927 yılında İzmir’de Sanatlar Mektebi’nde Birinci Dokuz Eylül Sergisi açılmıştı. Sergi’ye 195 Türk firması, Türk Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar kuruluşu ve 72 yabancı firma katılmıştı. Sergiyi 20 gün içinde 80.744 kişi ziyaret etmişti³²¹. Birinci Dokuz Eylül Sergisi büyük bir taktirle karşılanmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendini toplamayı başaran Türkiye’nin gururu olan bu sergide halılar, Bursa kumaşları, ipekleri, yerli mobilyalar ve İzmir’e has yiyecekler yer almıştı. Bunun yanı sıra işgale ait izlerin sergilendiği pavyonlara da yer verilmişti³²². İlginin yoğun olması nedeniyle İkinci Dokuz Eylül Sergisi 4 Eylül 1928 yılında aynı binada açılmıştı. Bu kez 302 Türk firma, 155 yabancı firma ve 58’i Türk Ticaret ve Sanayi Odası kuruluşu olmak üzere 515 kuruluş sergiye katılmıştı. Sergiyi ziyaret edenlerin sayısı ise 86.908’di³²³. Birinci ve İkinci Dokuz Eylül Sergilerinin başarıları sonraki yıllarda da serginin tekrarlanma isteğinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştı. 1929 yılında serginin açılıp açılmayacağı büyük tartışmalara neden olmuştu. Sergi komitesi serginin açılmasını kararlaştırmış ve bunun için gerekli olan her türlü girişimi başlatmıştı. Ancak İktisat Vekaleti’nin serginin her yıl açılmaktansa üç yılda bir açılmasının daha uygun olduğunu belirtmesi üzerine bir dahaki serginin 1931 yılında açılması için çalışmalar yapılmasına karar verilmişti. Çünkü artık bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bunalımın etkileri hissedilmeye başlanmıştı³²⁴.

---

³²⁰ Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 91-92.

³²¹ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 238.

³²² Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 92.

³²³ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 238; Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 108-110, Birinci Dokuz Eylül Sergisi 4-25 Eylül tarihleri arasında düzenlenmişti. Sergiyi; 195 Türk firması, 71 Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları, resmi ve yarı resmi kuruluş ve 72 yabancı firma olmak üzere 338 müessese katılmıştı. Yabancı firmalardan 21’i Leh, 17’si Alman, 16’sı Rus, 5’i Amerikan, 4’ü İngiliz, 3’ü İtalyan, 3’ü Fransız, 2’si İsviçreli ve 1’i Macar’dı. Sergiyi gezen ziyaretçi sayısı ise 50.530’ü ücretli olmak üzere 80.744 olarak tespit edilmişti. Sergi sonunda başarılı görülen işletmelere altın, gümüş, madalya ve takdimeler verilmişti. Sanayi Mektebi’nde açılan serginin beklenenden aha büyük başarı göstermesi, bölge ürün ve mamullerin yeni pazarlar bulması yolunda büyük yararlarının olacağını anlaşılmaması, konu üzerinde daha bilinçli ve düzenli çalışma yapılması için önemli bir etken oluşturdu. Birinci ve İkinci Dokuz Eylül Sergileri sonraki yıllarda İstanbul, Bursa, Konya ve diğer illerde düzenlenen sergilere örnek oluşturduğu gibi günümüze kadar uzanan ve İzmir’in sembollerinden biri haline gelen İzmir Enternasyonal Fuar’ının da kökeni sayılmaktadır.

³²⁴ Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 110.

1926 yılında İzmirli esnaf ve tüccarlar tarafından kurulan İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti, 1930 yılında Türkiye Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin İzmir Şubesi'ne dönüştürülmüştü. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 8 Eylül 1931 tarihinden itibaren her hafta Salı günü Ticaret Odası'nda ve Vilayet Salonu'nda vali Kazım Paşa'nın huzurunda toplanarak etkili bir çalışma gerçekleştirmişti. Bu çalışmalardan bazıları şunlardı; Cemiyet'in iyi konuşan üyeleri tarafından şehrin değişik yerlerinde okullarda, kahvehanelerde, fabrikalarda öğrencilere, işçilere ve halka konferanslar verilmiş, Tasarruf Haftası'nda okullarda iktisat, tasarruf ve yerli malları ile ilgili yarışmalar yapılmış, filmler ve tiyatro gösterileri sunulmuş, her semtte İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne bağlı kadın ve erkek kolları oluşturulmuştu. Ayrıca Ege Bölgesi'nin Kadıköy ve Buldan civarında faaliyette bulunan el tezgahları ile imal olunan kumaşları ucuz ithal edilen Oril Japon kumaşlarının rekabeti nedeniyle iç mensucat sanayinin felce uğradığını gören Cemiyet yönetimi çeşitli toplantılarında bu konuyu tartışmıştı. Ankara'ya bir heyet gönderilerek, kontenjan listesi ile bu sorun Türkiye sanayisinin lehine çözülmüştü. Yerli malları yerine Avrupa malı satanların ve Avrupa malı yerine yerli malı satanların takibine karar verilmiş ve bu karar gazetelerde duyurulmuştu³²⁵.

Temel ihtiyaç maddelerinin bile dışardan alınarak, büyük miktarlarda paranın dışarıya aktarılmasına engel olunup, paranın ülke içinde kalmasının ve ülkedeki yerli mallarının satışının desteklenmesi amacıyla yerli malları kullanımıyla ilgili çalışmaların desteklenmesi yoluna gidilmişti. Bu nedenle kentlerde, üniversite öğrencileri tarafından da yerli malları kullanımı desteklenerek gösteri ve mitingler düzenlenmişti³²⁶. Bu gösterilerde, milli fabrikaların ürünleri gösterilerek halkın bu ürünleri kullanması istenmiş ve bu fabrikaların ihtiyaca cevap vereceği vurgulanmıştı³²⁷. Özellikle İstanbul'da yaşayan kadınların ve gençlerin bu konuya önem vermesi nedeniyle yerli malı kullanılması hızla yaygınlaşmaktaydı. Kadınların yerli malı ürünleri kullanarak tepeden turnağa üç liraya giyinebilmesi mümkündü.

---

³²⁵ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 146.

³²⁶ *Anadolu*, 1 Nisan 1929.

³²⁷ *Anadolu*, 4 Nisan 1929.

İzmir’de yaşayan kadınların da aynı dikkati ve özeni göstererek yerli malı kullanımını arttırmaları önerilmişti³²⁸.

İzmir’de de öğrenciler tarafından yerli mallarının kullanılması desteklenmekteydi. Örneğin İzmir Erkek Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından konferans salonunda yerli mallarından oluşan bir sergi düzenlenmişti. Şehirdeki ilkokul ve ortaokul öğrencileri de sergiyi ziyaret ederek destek vermişlerdi. Aynı zamanda yerli malından başka mal kullanmayacaklarına dair yemin etmişlerdi. Bu da yerli malı kullanımına verilen önemi göstermekteydi³²⁹.

Yerli mallarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli çalışmalar yapılarak ve sergiler düzenlenerek bu malların halk arasında kullanımının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı dönemde Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti de senelik toplantısını yapmıştı. Yapılan toplantıya Manisa ve Balıkesir vilayetleri ile Kadıköy nahiyesinden temsilciler katılmıştı. Toplantıda yerli malı kullanımının herkes için vatan ve vicdan borcu olduğu üzerinde durulmuştu. Cemiyet üyelerinin her geçen gün arttığı görülerek yerli malları sergisi açmak için İktisat Vekaleti tarafından 2.500 Lira verilmesi kararlaştırılmıştı. Cemiyet’in bir yıllık geliri ise 400 Lira’ydı. Toplantıda alınan en önemli karar ise 300.000 Lira sermayeli Yerli Malı Kooperatifi’nin kurulmasına karar verilmesiydi³³⁰. Kooperatif yerli malı satış yerleri ve sergiler açarak yerli malı kullanımının yaygınlaştırılmasına çalışacaktı³³¹. Kooperatif tarafından hazırlanan nizamnameye göre kooperatifler Türkiye sınırları içinde üretilmekte olan yerli mallarını ham ve işlenmiş olarak toptan ve perakende satmak için merkezi İzmir’de bulunmak üzere ve gerektiğinde diğer illerde de şubeler açabilme hakkına sahipti³³².

Yerli Malı Kooperatifinin kurulmasından sonra çeşitli yerli malı kollarının şehrin kaza ve nahiyelerinde de açılmasına olanak sağlanarak yerli malı kullanımı yaygınlaştırılmak istenmişti³³³. Düzenlenen konferanslarla da Yerli Malı Cemiyetleri

---

³²⁸ *Ahenk*, 15 Ocak 1929.

³²⁹ *Anadolu*, 10 Nisan 1929.

³³⁰ *Anadolu*, 28 Nisan 1929; *Ahenk*, 11 Ocak 1929.

³³¹ *Anadolu*, 29 Nisan 1929.

³³² *Anadolu*, 3 Mayıs 1929; *Ahenk*, 22 Eylül 1929.

³³³ *Anadolu*, 25 Haziran 1929.

tarafından halk bilgilendirilmeye çalışılmıştı. Gazete ilanlarıyla daha geniş halk kitlelerine ulaşılmaya çalışılmıştı³³⁴.

Ayrıca Ticaret Odası tarafından yerli malı kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla kitap çıkartılmasına karar verilmişti. Çıkarılması planlanan kitapta İzmir şehrinde yerli malı imal eden fabrika ve sanayilerle, yerli malı satan ticarethanelerin adresleri, ürettikleri yada sattıkları malların cinsiyle ilgili bilgilere yer verilecekti³³⁵.

Yerli malı kullanımının artırılması ile ilgili yapılan çalışmaların yanında İzmir'deki İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından özellikle Buca ve Karşıyaka'da yaşayan kadınlardan oluşan bir Kadınlar Komitesi kurulmuştu. Yerli Mallarını Koruma Cemiyetinin Kadınlar Teşkilatı'nda görev alan tüm kadınlar İktisat ve Tasarruf Cemiyetine katılmışlardı. Komitenin üyeleri 6 Şubat'ta yapılacak olan toplantıyla çalışmalarına başlayacaktı. Kadınlar Komitesi tarafından yerli mallarının kullanımının yaygınlaştırılması, ailede iktisat ve tasarruf, aile bütçesi fikrinin gelişmesi, tasarruf fikrinin oluşturulması, aileler tarafından dikiş ve biçki yurtlarında yapılacak elbiselerin yerli mallarından yapılması konularında çalışmalarda bulunulması planlanmıştı³³⁶.

İzmir'de de Türk Lirası'nın değerini korumak ve tasarruf yapmak amacıyla bir takım çalışmalarda bulunulmuştu. Bu amaçla Yerli malı kooperatifi kurulmuş, ayrıca bu çalışmalarla paralel olarak 100.000 sermayeli Yerli Malları Türk Limited Şirketi de kurulmuştu. Kurulan yerli malı şirketlerinin yanında İzmir'in bir kıyı kenti olması nedeniyle deniz ulaşımının da yerli şirketler tarafından yapılması için çalışmalar yapılmıştı. Özellikle Tahmil, Tahliye ve Körfez vapurlarının tarifeleri, üzerinde önemle durulan konular arasındaydı. İzmir'de tarifeli birkaç şirket bulunmaktaydı. Bunlardan Liman Körfez Şirketi, Türk sermayesi ile kurulmuştu. Liman Şirketi'nin kurulmasından itibaren her altı ayda bir tarife Vekalet tarafından düzenlenmekteydi. Yapılan çalışmalarla özellikle vapur ulaşımında da yerli

---

³³⁴ *Ahenk*, 17 Ocak 1929.

³³⁵ *Anadolu*, 3 Şubat 1930; *Anadolu*, 21 Şubat 1930, Bir çok ilden İzmir Ticaret Odası'na gelen resmi yazılarda, İzmir'de faaliyette bulunan yerli malı kullanan fabrika ve imalathaneler hakkında bilgi istenmekte ve bazı eşyaların siparişi verilmek istendiği bildirilmekteydi. Ticaret Odası bu başvuruları dikkate alarak yerli malı işleyen büyük ve küçük fabrikaların adreslerini bir kitapta toplatarak önemli vilayet ve kaza merkezlerine göndermişti.

³³⁶ *Anadolu*, 2 Şubat 1930.

şirketlerden yararlanılarak Türk Lirası'nın yurt dışına çıkmasına engel olunması ve Türk Lirası'nın değerinin düşmesinin önüne geçilmesi planlanmıştı³³⁷.

Gazeteye verilen ilanlarla da yerli malı kullanımının önemi anlatılmaktaydı. Yerli malından yapılan ürünlerin kullanılmasıyla paranın yabancı üreticiye gitmeyerek, paranın ülke içinde kalacağı ve bu şekilde refahın artacağı belirtilmişti. Ayrıca yabancılara tek kuruşta olsa verilmek istenmediği üzerinde durulmuştu³³⁸.

İzmir İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin yayın ve propaganda komitesi 12 Mart 1930 tarihinde Milli İktisat ve Tasarruf konularında çalışmalarda bulunmak amacıyla kurulmuştu. Cemiyet tarafından, İstanbul'dan yerli malı hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlanan filmler getirilerek bunların İzmir sinemalarında halka gösterilmesi planlanmıştı. Ayrıca tasarruf ve ekonomiye ait atasözleri toplanacak ve günlük gazetelerde bunlar yayınlanacaktı. Sinemalarda perde aralarında bunlardan birkaç tanesi projeksiyonla perdeye yansıtılacak ve bu yayınlar her sinema gösterisinde izleyicilere gösterilecekti. Bununla birlikte çeşitli zamanlarda afişlerle halk tasarruf ve iktisat konusunda teşvik edilecek, aile bütçesi hakkında eserler yazılacak, iktisat ve tasarruf hakkında broşürler dağıtılacaktı. Lüks ve gereksiz eşyanın ithalat miktarı hakkında istatistikler hazırlanarak yayınlanacaktı. Ayrıca dün yapılan toplantı da Maarif Vekaleti'ne bir teklifte bulunulmasına karar verilmişti. Bu teklif, okullarda öğrenciye numara verilen çeşitli derslerde tasarruf numarası adı ile bir numara açılması ve bu şekilde öğrencilere tasarruf hakkında bilgi verilmesi hakkındaydı³³⁹.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'in yaşadığı sorunların başında kentin imar çalışmaları gelmekteydi. Bu işlerden birisi de İzmir'in en önemli banliyölerinden birisi olan Karşıyaka'nın elektrikle aydınlatılması işiydi. İzmir'de faaliyet gösteren İzmir Elektrik Şirketi, Karşıyaka ilçesinin elektriği konusunda duyarsız kalmakla suçlanmaktaydı. Konuyla ilgili gerekli çalışmaların yapılmaması nedeniyle sorun uzun zamandır gündemdeydi. 1929 yılında Karşıyaka halkının çeşitli girişimlerde

---

³³⁷ *Anadolu*, 5 Şubat 1930.

³³⁸ *Ahenk*, 25 Ocak 1929.

³³⁹ *Anadolu*, 13 Mart 1930.

bulunarak elektrik işlerinin çözümlenmesini istemesi üzerine Belediye ve Nafia (Bayındırlık) Müdürlüğü de bu işi üstlenerek girişimcilerin başvurmasını istemişti³⁴⁰.

İzmir Esnaf ve Ahali Bankası, İzmir Elektrik Şirketi ve adı açıklanmayan bir İtalyan Şirketi İzmir'deki elektrik fabrikasından elektrik alıp tesisat döşeyerek fiyat farkı ile Karşıyaka halkına elektrik satmaya talip olmuşlardı. Fakat bu konuda yapılan tartışmaların uzaması sonucu Nafia Vekaleti konuya son noktayı koyarak, Karşıyaka'nın elektrik işini İzmir'deki Elektrik Şirketine havale ederek fabrika yapılmaksızın mevcut tesisten elektriğin Karşıyaka'ya aktarılmasına karar vermişti³⁴¹.

İzmir'de bir süredir belirlenmeye çalışılan tramvay ve elektrik kilovat ücretleri sonunda belirlenerek, bir kilovat ücreti 22 Kuruş olarak kabul edilmişti³⁴².

Elektrik sorunu dışında İzmir halkı için ulaşımda kullandıkları vapurların fiyatlarının yüksek olması da çözüm bekleyen sorunlar arasındaydı. İzmir'deki körfez vapurlarının bilet ücretlerinin yüksek olduğu Karşıyaka bilet ücretleri üzerinde inceleme yapılarak karara bağlanmıştı. Buna göre birinci ve ikinci mevki ücretlerinde birer kuruş indirim yapılmasına karar verilmişti. Konak iskelesinden Karşıyaka'ya birinci mevki 10 Kuruş, aynı iskeleden Karşıyaka'ya ikinci mevki 7,5 Kuruş olacaktı. Ayrıca Alsancak iskelesinde kömürden alınan 70 Kuruş tahliye ücreti de 60 Kuruş olarak kabul edilmişti³⁴³.

Kentteki imar ve yerleşim de bir plana göre düzeltilmeye çalışılmıştı. Bu süreçte İzmir'de yaşayan ve İzmir yangınından sonra arsaları tarla haline getirilmiş olan İngilizler mahkemeye başvurarak arsalarının aynen iadesini talep etmişler, fakat istekleri reddedilmişti³⁴⁴. İzmir'de yaşayan diğer yabancılarda İzmir yangınında bankalarda bulunan para ve mücevherlerinin yandığını belirterek Türk-İtalyan mahkemelerine başvurmuştu. Yapılan incelemeler sonucunda mahkeme yapılan iddiaların haksız olduğuna karar vermişti³⁴⁵.

---

³⁴⁰ *Ahenk*, 10 Ocak 1929.

³⁴¹ Sabri Yetkin- Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 68-69.

³⁴² *Anadolu*, 5 Mayıs 1929.

³⁴³ *Anadolu*, 11 Şubat 1930.

³⁴⁴ *Ahenk*, 17 Ocak 1929.

³⁴⁵ *Ahenk*, 10 Ocak 1929.

İzmir Belediyesi tarafından da şehrin imarı yeniden düzenlenmeye çalışılmıştı. Bu çalışmalar için İş Bankası'nın da vereceği 2.000.000 Lira ile şehrin önemli ihtiyaçlarının temin edilmesi planlanmıştı. Şehir için en önemli ihtiyaçlardan birisi hal diğeri ise ekmek fiyatlarının yükselmesini önleyecek yeterli sayıda ekmek üretecek bir fırındı. Hal'in, Mezarlıkbaşı'nda kurulması düşünülmüştü. Kurulan bu halde sebze ve et satılacaktı. Han sahiplerine ve sebze dükkanlarına yüksek miktarda kira veren sebzeciler hal'de ucuz sebze satma olanağına da sahip olacaklardı. Kasaplar da halde satacakları eti, daha ucuza mal edecekleri için sattıkları fiyattan daha ucuza satacaklardı. Fırının yapılması ile birlikte İzmir'in bir günlük ekmek ihtiyacını karşılayabilecek miktarda ekmek çıkarmak mümkün olabilecekti. Fırınlarda ekmek imal işi, makineler tarafından yapılacağı için maliyet ücretlerinin düşmesinden dolayı ekmek fiyatları hiç olmazsa 1–2 Kuruş düşebilecekti. Bu şekilde halin açılması ile şehirde özellikle temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında düşme sağlanabilecekti. Bu durumda da, şikayet eden halk tarafından ekonomik açıdan bir rahatlama olanağı elde edilebilecekti³⁴⁶.

İzmir'deki fırınların halkın ekmek ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması nedeniyle yeni bir fırın yapılmasına karar verilmişti. Yeni yapılacak bu fırında günde 56.000 kilo ekmek yapılması planlanmıştı. Belediye'nin aldığı karara göre fırın Halkapınar'da inşa edilecekti³⁴⁷.

Belediye tarafından alınan kararla 27 Mayıs'tan itibaren birinci çeşit ekmeğin kilosu 30 Para indirilerek, 18 Kuruş 10 Para ve ikinci çeşit ekmeğin fiyatı da 30 Para indirilerek, 15 Kuruş olmasına karar verilmişti³⁴⁸.

Ekmek fiyatlarındaki sürekli değişme nedeniyle Belediye tarafından dönem dönem ekmek fiyatlarına müdahale edilmişti. Örneğin 25 Ekim 1929 Cuma gününden itibaren her iki çeşit ekmeğin kilosundan yirmişer Para indirim yapılmıştı. Buna göre birinci çeşit ekmek 17 Kuruş 20 Para, ikinci çeşit ekmek de 13 Kuruş 30 Para

---

³⁴⁶ *Anadolu*, 24 Mayıs 1929; *Anadolu*, 16 Haziran 1929, Halin yapılması için İş Bankası'ndan Belediyeye verilen 2.000.000 Lira, bankadan iki taksitle alınacaktı. İlk taksit olan 1.000.000 Lirası Eylül sonunda, diğer kısmı ise Mart sonunda alınacaktı. Alınan borç ise Belediye tarafından yılda % 10 ve % 8 faizle ödenecekti.

³⁴⁷ *Hizmet*, 1 Aralık 1929.

³⁴⁸ *Anadolu*, 26 Mayıs 1929; *Hizmet*, 11 Kasım 1929, 11 Kasım'dan itibaren birinci çeşit ekmeğin kilosu 10 Para düşürülerek 17 Kuruşa, ikinci çeşit ekmeğin kilosu ise 13,5 Kuruştan satılmasına Belediye meclisi tarafından karar verilmişti.

üzerinden satılacaktı. Ayrıca yapılan incelemeler sonunda sığır eti fiyatlarında da fazlalık görülmüştü. Bu nedenle cumartesi günü toplanacak olan Belediye heyeti tarafından sığır etinin fiyatının indirilmesi için karar verilecekti³⁴⁹.

Ekmek fiyatlarında Belediye tarafından indirim yapılmasına rağmen son günlerde yağmur yağmamasının gelecek yılki buğday üretimi konusunda endişeye neden olması ekmek fiyatlarının artmasına neden olmuştu. Bu nedenle birinci ve ikinci çeşit ekmek fiyatlarına 30'ar Para zam yapılarak, birinci çeşit ekmek 18 Kuruş ve ikinci çeşit ekmek 14,10 Kuruştan satılmaya başlanmıştı³⁵⁰.

Buğday tüccarları ile un tüccarları üçüncü çeşit ekmek çıkarılması için belediyeye başvurmuşlardı. Başvurunun yapıldığı günlerde İzmir piyasasında 500.000 çuval darı ve 50.000 çuval arpa bulunmaktaydı. Piyasada yeteri kadar buğday ve un bulunamaması ve stok halinde fazla miktarda arpa ve darı bulunması bunların karıştırılarak üçüncü çeşit ekmek çıkarılması amacıyla belediyeye başvurulmasına neden olmuştu³⁵¹. Üçüncü çeşit ekmeğin fiyatının ise 12 Kuruş olması planlanmıştı. Bu ekmeğin içinde akdarı, mısır unu ve buğday bulunacaktı. Durumu iyi olmayan kesim ise bu şekilde ekmeği daha ucuz fiyata alabilecekti³⁵².

İzmir Belediyesi buğday fiyatlarındaki değişikliklerden dolayı birinci çeşit ekmeğin fiyatını otuz para düşürerek 17 Kuruş 10 Para, ikinci çeşit ekmeğin fiyatını 40 Para düşürerek 13 Kuruş 10 Para fiyatla satılmasına karar vermişti. Bununla birlikte Ramazan ayı olması nedeniyle dördü tam bir kilo gelen ve beş kuruş olan ekmeklerin değerinin arttırılmasına karar verilmişti³⁵³. Şubat ayının sonlarında ise Belediye Meclisi tarafından ekmek fiyatlarında fiyat indirimine gidilmişti. Buna göre 24 Şubat'tan itibaren birinci çeşit ekmeğin fiyatı 16,5 Kuruş, ikinci çeşit ekmek 12 Kuruş 10 Paraya satılacaktı. Durum tüm fırıncılara bildirilmişti³⁵⁴.

Belediye ekmek fiyatlarında indirim yapmasına rağmen yapılan indirim buğday fiyatlarıyla karşılaştırıldığında yetersiz kalmıştı. Çünkü Zahir Borsaları'nda buğday fiyatları hızla düşmüştü, bu da ekmek fiyatlarındaki indirimin buğday fiyatları

---

³⁴⁹ *Hizmet*, 24 Ekim 1929.

³⁵⁰ *Hizmet*, 19 Aralık 1929.

³⁵¹ *Anadolu*, 3 Şubat 1930.

³⁵² *Anadolu*, 4 Şubat 1930.

³⁵³ *Anadolu*, 7 Şubat 1930.

³⁵⁴ *Anadolu*, 24 Şubat 1930.

karşısında yetersiz kalmasına neden olmuştu. Eğer Zahir Borsası'ndaki fiyatlar incelenmiş olsaydı ekmeğin okkasının 10 Kuruşa indirilebileceği düşünülmekteydi. Bu şekilde buğdayını ucuz satan çiftçinin hiç olmazsa ekmeği daha ucuza alması sağlanabilecekti. Bu şekilde üçüncü çeşit ekmek çıkarılmasına gerek kalmayabilirdi³⁵⁵.

Buğday fiyatlarındaki sürekli dalgalanma ekmek fiyatlarını da etkilemişti. Kısa bir süre önce ekmek fiyatlarında indirim yapılmasına rağmen Belediye Meclisi tarafından alınan kararla ekmek fiyatlarına tekrar zam yapılmıştı. Birinci çeşit ekmeğin kilosuna 10 Para zam yapılarak ekmeğin kilosu 14 Kuruşa yükseltilmişti. Belediye Meclisi ekmek fiyatlarını artırırken et fiyatlarında da indirime gitmişti. Yeni alınan kararla, kuzu etinin okkası 5 Kuruş indirilerek, 70 Kuruşa satılmasına karar verilmişti³⁵⁶.

Hayat pahalılığı ve halkın içinde bulunduğu ekonomik sorunlar toplumun her alanında kendini göstermekteydi. Özellikle kışın gelmesiyle yoksulluk kendini daha net hissettirmeye başlamıştı. Bu nedenle şehirdeki öğretmenler de okullara devam eden fakir ve yetim öğrenciler için kendi bölgelerinde çocuklara yardım edebilecek durumda olanlardan yardım istemişlerdi. Gelen yardımlarla öğrencilerin kıyafet ihtiyacı ve günlük ihtiyaçları karşılanacaktı³⁵⁷.

Hayat pahalılığını etkileyen en önemli faktör ise İngiliz Lirası'nın sürekli yükselmesiydi. İngiliz Lirası yükseldikçe Türk Lirası değer kaybetmekteydi. Bu durum da, piyasadaki malların fiyatlarını arttırmakta ve bu da alım gücünün düşmesine neden olmaktadır³⁵⁸.

Bunalım'ın da etkisiyle parasızlık ve işsizlik ciddi bir sorun haline gelmişti. Hem kentlerde yaşayanlar için hem de köylüler için sağlık gibi temel ihtiyaçların bile karşılanmasında sorunlar yaşanmıştı. Bu nedenle maddi durumu iyi olan insanlar yardıma ihtiyacı olanlar için çalışmalar yapmıştı. Örneğin İzmir'de bu amaçla Doktor

---

³⁵⁵ *Anadolu*, 26 Şubat 1930; *Anadolu*, 28 Nisan 1930.

³⁵⁶ *Anadolu*, 19 Mayıs 1930.

³⁵⁷ *Hizmet*, 20 Kasım 1929; *Hizmet*, 24 Kasım 1929.

³⁵⁸ *Ahenk*, 24 Ekim 1929.

Demir Ali Bey yeni bir dispanser açarak burada durumu iyi olmayanlara ucuz tedavi olanağı sağlamıştı³⁵⁹.

Bunalım'ın piyasa koşullarında neden olduğu bozulma ve Türkiye'nin yeniden yapılandırılma koşulları dışında, İzmir'de hayatın pahalılaşmasını yaratan özgün koşulların yerli ve yabancı imtiyazlı şirketlerin uyguladıkları tarifelerden etkilenmesi de kaçınılmazdı. Kentsel hizmetlerin özel şirketler aracılığıyla yapılması ve şirketlerin kar rasyonelleri gereği, hizmetin ekonomik olduğu yörelerde yapılması ve pahalı satılması, kentsel yaşamdaki pahalılığı arttırmıştı. Mezbaha vergilerinin neden olduğu et pahalılığını, bütün deniz ve kara ulaşım, sigorta tarifelerini, yükleme ve boşaltma tarifelerini, kordon vergilerini, oktrua resmini bunların arasında sayabiliriz. Demiryolları Vapur İdaresi, limanda yükleme-boşaltma faaliyetlerini koordine eden Tahmil ve Tahliye Şirketi ve Kordon Şirketi'nin yanı sıra sigorta kumpanyaları da devletin daimi kontrolü altında olmasına karşın, tarifelerin indirimiyle ilgili herhangi bir girişimde bulunulmaması, yaşamı pahalılaştıran etkenlerdi³⁶⁰.

İzmir Ticaret Odası tarafından Mart ayına ait bir geçinme cetveli anne ve baba ile biri bir buçuk, diğeri üç ve on beş yaşlarında üç çocuklu ve orta halli bir aile dikkate alınarak hesaplanmıştı. Beş kişilik bir aile Ocak ayında 162 Lira 42 Kuruş ile geçinebilirken Şubat ayında ise 158 Lira 2 Kuruşla geçinebilmişti. Mart ayına ait bu cetvele göre aynı aile 155 Lira 10 Kuruş ile geçinebilmişti. Buna göre İzmir'de yaşam her ay biraz daha ucuzlanmıştı. Şubat ve Mart ayları arasındaki fark 2 Lira 98 Kuruştur. Bu ucuzluğun nedeni ise parasızlıktı³⁶¹.

Karşıyaka'nın elektrik konusu Karşıyaka Belediyesi tarafından, Karşıyaka'nın İzmir elektrik imtiyazına dahil olmasının kabul edilmesi nedeniyle Karşıyaka'da kullanılan elektriğin İzmir'deki elektrik tarifesiyle aynı olması üzerinde durulmaktaydı. Karşıyaka'nın elektrik tesisatının, İzmir belediyesi ile elektrik şirketi arasında yapılan anlaşmadan yedi ay sonra bitirilmiş olması planlanmıştı. Böylece Karşıyaka, elektrik sorunundan kurtulmuş olacaktı. Karşıyaka, İzmir imtiyazı

---

³⁵⁹ *Ahenk*, 19 Ocak 1929.

³⁶⁰ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 35.

³⁶¹ *Anadolu*, 10 Nisan 1930.

sınırlarına girdiği için Karşyaka'da kullanılan elektriğin kilovat ücretleri % 15 oranında düşecekti³⁶².

Vergilerin tahsil edilmesi de önemli bir konuydu. Bu konuyla ilgili olarak Maliye Vekaleti'nden Defterdarlığa önemli bir emir gelmişti. Bu emirde Nisan sonuna kadar belirlenen tahsilatın % 75'i ve yıl sonuna kadar da tamamı toplanmadığı takdirde Defterdarların kendilerine verilen görevleri yerine getiremeyeceklerine karar verilerek defterdarlar başka vilayetlere tayin edilecekti. Maliye Vekaleti, defterdarların görevlerini yerine getirip getirmediğinin ölçüsü olarak artık topladığı vergi miktarını ölçüt alacaktı. Dokuz aylık vergi tahsilatı miktarı İzmir Vilayetinde % 58, Ankara'da % 55 ve İstanbul'da % 53'tü. Denizli, Aydın, Isparta ve Manisa'da ise bu oran daha da azdı. Vergilerin en çok tahsil edilebildiği vilayet ise Zonguldak'tı³⁶³.

Tütün İnhisar İdaresi yeni bir sigara imal etmişti. İmal edilen bu sigaralar Milli Sanayi Sergisi markasını taşımaktaydı. Ankara'da açılan Milli Sanayi Sergisi süresince Ankara, İstanbul ve İzmir'de satılacaktı. Piyasaya sürülecek bu yeni sigaraların fiyatı 20 Kuruş olarak belirlenmişti³⁶⁴.

a- İşçi Zümresi

Dünya Bunalımı toplumun her kesimini etkilediği gibi işçi sınıfını da ciddi şekilde etkilemişti. Özellikle fiyatlardaki düşüş tarım sektörünü ve tarım sektörüne bağlı sanayiye ciddi şekilde sarsmıştı. Bu durum da, işçilerin sayısında düşümlere ve daha az işçiyle daha fazla üretim yapmak için var olan işçinin daha fazla çalıştırılmasına ortam hazırlamıştı.

1929 Dünya Bunalımı'nın ortaya çıkardığı bu koşullarla birlikte işsizlik de ciddi bir sorun olarak gündeme gelmişti. Bu konuda özellikle çeşitli iş yerleri ve yabancı kuruluşlar çalıştırdıkları işçi sayısının belli bir yüzdesinde de Türk işçi çalıştırmaları gerekirken, bu konudaki kurallara uymayarak kendi vatandaşlarına

---

³⁶² *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

³⁶³ *Anadolu*, 27 Mart 1930.

³⁶⁴ *Anadolu*, 22 Nisan 1930.

öncelik vermişlerdi. Ayrıca bu kuruluşlar kazançlarına ters orantılı olarak daha az işçiyi düşük ücretle uzun süre çalıştırmıştı. Göz ardı edilen bu önemli durum gazetelerde eleştirilerek kamuoyunun dikkati, bilinçli bir şekilde konuya çekilmeye çalışılmıştı. Üzerinde önemle durulan bir diğer nokta da yabancı kuruluşların ülke içinde kazandıkları paraların bir kısmını, hiç olmazsa belli oranda Türk işçi çalıştırarak, yine ülke için kullanması gerektiği düşüncesiydi. Bu konu kanunlarda da belirtilen bir zorunluluk olarak kabul edilmişti³⁶⁵.

İzmir basını hayat pahalılığını takip ederken 1928 tarihli Hizmet gazetesinde işçilerin bir günde bir Liradan fazla kazanamadıkları, dolayısıyla çocuklarına bakamadıklarıyla ilgili bir haber yayınlanmıştı. Ayrıca kadınların çoğunun dul olmasının da yaşam koşullarını daha da zora soktuğu açıklanmıştı. Zeytin yağının 120 Kuruşa, sade yağın 250 Kuruşa, etin 100 kusur Kuruşa satıldığı İzmir’de insanların neredeyse bir sıcak çorbayı unuttukları belirtilmişti. Ayrıca fiyatlar üzerinde denetim sağlanamayarak satılan ürünlerin her semtte farklı fiyata satılması da ayrı bir sorundu. Örneğin bir okka ıspanak beş değişik mahallede beş değişik fiyata satılabilmekteydi³⁶⁶.

İzmir basınına göre Türkiye’de en pahalı ve geçinmenin en zor olduğu yer İzmir’di. İstanbul’da 100 Lira ile geçinebilen dört beş nüfuslu bir ailenin İzmir’de yaşamasının mümkün olmadığı ve bu nedenle de birçok kişinin İstanbul’un 100 Lirasını İzmir’in 150 Lirasına tercih ettikleri söylenmişti. Ev, mağaza ve dükkan kiralarının çok yüksek olması örneğin mütevazı bir semtte dört beş odalı bir evin kirasının 350-400 Lira, lüks bir semtte 800-1000 Lira gibi rakamlarla ifade ediliyor olması üzerine ev, mağaza ve dükkan kiralaları % 35- 40 oranında düşürülmüştü. Bu sıkıntılara 1929 Dünya Bunalımı’nın da etkileri eklenince memnun olmayan bir halk ve basın, buna karşılık kendisini devamlı savunan Belediye görüntüsünün, aynen devam etmesine neden olmuştu³⁶⁷.

İşçiler de içinde buldukları koşullardan şikayetçiydiler. Özellikle Göztepe elektrikli tramvay işçileri çok fazla çalıştırıldıklarından şikayet ederek bazı makamlara başvurmuşlardı. İşçiler iş saatlerinin azaltılmasını ve az olan

---

³⁶⁵ *Ahenk*, 7 Ocak 1929.

³⁶⁶ Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 53-54.

³⁶⁷ *A.g.e.*, s. 54-55.

gündeliklerinin arttırılmasını talep etmişlerdi. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın merkezinde ele alınan bu konuyla ilgili olarak yapılan toplantı sonucunda iş saatlerinin azaltılmasına ve gündeliklerinin eskisi gibi verilmesine karar verilmişti³⁶⁸.

İşçiler saat başına 15'er Kuruş, mesai saatlerinin üzerinde çalıştıklarında ise saat başına 12 Kuruş alıyorlardı. Mesai saatlerinin azalması ile artık işçilerin alacağı para da azalacağı için kendilerine saat başına 2 Kuruş zam yapılarak, maaşlarının 17 Kuruşa yükseltilmesi ve kontrol memurlarına da verilen 20 Kuruşun 24 Kuruşa çıkarılması düşünülmüştü. Fakat bu şekilde mesai saatleri azaltılır ve maaşlara zam yapılırsa bilet fiyatlarına ve kilovat ücretlerine de zam yapılması gerekecekti³⁶⁹.

Bunalım'ın etkisinin hızla artması işsizliğin de artmasına neden olmuştu. Bu konuyla ilgili İzmir ve İstanbul basınında şikayetler yer almıştı. İstanbul basınında tütün ve deniz işçilerinin işten çıkarılmasıyla ilgili bilgilere yer verilmişti³⁷⁰.

b- Bürokratlar ve Memurlar

Bunalımla birlikte ihracat ve ithalat oranlarının ve buna bağlı gelirlerin düşmesi devlet bütçesinin gelirlerinin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştu. İçinde bulunulan ekonomik koşullar nedeniyle sadece tarım yada hayvancılık sektöründe sıkıntı yaşanmamıştı. Bu alanlarda yaşanan sıkıntılar diğer sektörlerin de bu sıkıntıdan olumsuz şekilde etkilenmesine sebep olmuştu. Bu durum, hazırlanan 1929 bütçesine de yansımıştı. Buna göre her alanda en az % 5 oranında kısıtlamaya gidilerek tasarruf yapılmasına karar verilmişti³⁷¹.

Mecliste hazırlanan 1929 bütçesinde ise gelir ve gider arasında 10.000.000 Lira fark ortaya çıkmıştı. Bu farkın kapanması amacıyla daha önce yapılan % 4

---

³⁶⁸ *Ahenk*, 12 Ocak 1929; *Hizmet*, 29 Ekim 1929, Ekim ayında hala Göztepe tramvay amelelerinin şikayetlerinin devam etmesi konunun hala çözümlenmediğini göstermekteydi. Ameleler hala günde 14-15 saat çalıştıklarından ve buna karşın çok az ücret aldıklarından şikayet etmekteydiler. Nafia Vekaleti ise amele sayısının ve ücretlerin arttırılmasının, tramvay tarifelerini de yükselmesi ihtimali üzerinde durmaktaydı. Bu nedenle de konu hala çözümlenmeyi beklemekteydi.

³⁶⁹ *Hizmet*, 17 Kasım 1929.

³⁷⁰ *Milliyet*, 2 Nisan 1930.

³⁷¹ *Anadolu*, 10 Ocak 1929.

oranındaki tasarruftan başka masraflarda da % 4 oranında daha kısıtlamaya gidilmesi planlanmış ve böylece 1929 bütçesi oluşturulmaya çalışılmıştı³⁷².

Bütçede yapılması planlanan tasarrufların yanı sıra 1929 yılında ağnam vergisinin ve tabanca taşıyanlardan alınan vergilerden elde edilen gelirle, memurların hepsine zam yapılamasa bile belirlenen kadrolardaki memurların maaşlarına zam yapılması planlanmıştı³⁷³. Maliye vekili Şükrü Saraçoğlu tarafından yapılan açıklamada da kanunda belirlenen ölçüde, memurlara zam yapılamasa bile yine de eldeki imkanlar ölçüsünde zam yapılmasının düşünüldüğü açıklanmıştı³⁷⁴. Maliye Bakanlığı tarafından memurlara yapılacak zamlarla ilgili projeler hazırlanarak 1929 yılından itibaren memurlara asgari oranda zam yapılmasına karar verilmişti³⁷⁵.

Memurlar kıdemlerine göre on dokuz dereceye ayrılmıştı. Birinci derecedeki memur 600 Lira, ikinci derecedeki 500 Lira, üçüncü derecedeki, 400 Lira, dördüncü derecedeki 288 Lira, beşinci derecedeki 256 Lira, altıncı derecedeki 210 Lira, yedinci derecedeki 165 Lira, on altıncı derecedeki 52 Lira, on yedinci derecedeki 49 Lira, on sekizinci derecedeki 45 Lira ve son derecedeki memurda 40 Lira almaktaydı³⁷⁶.

Memurlara yapılan zamlarda hayat pahalılığı da dikkate alınmıştı. Örneğin Küçük memurlara % 10 oranında pahalılık zamu verilmişti. Verilen zamdan vilayetlerdeki küçük memurların hepsi yararlanmıştı³⁷⁷.

Memurlar yapılan zamlara karşın hayat pahalılığı karşısında yoksulluktan kurtulamamaktaydı. Barem Kanunu terfi ve iktidar koşullarını düzenlemekten çok maaş dağıtımını düzenlemekle ilgili kuralları içermekteydi. Memurlar arasında bu kanundan yararlanan çok az kişi bulunmaktaydı. Bunlarında maaşlarına birer ikişer Lira zam yapılmıştı. Yapılan zamlar da devletin bütçesi dahilindeydi. Memurların maaşlarının artırılması üzerinde durulmasına rağmen bu durum çoğunlukla kağıt üzerinde kalmıştı. Memurların kendi haklarını aramak amacıyla bir kooperatif meydana getirmeleri, memur bütçeleriyle ilgili konularda daha fazla söz hakkına sahip olmalarını sağlamıştı. Barem Kanunu'na göre yapılan zamlar memur için yeterli

---

³⁷² *Anadolu*, 21 Mart 1929.

³⁷³ *Anadolu*, 17 Ocak 1929.

³⁷⁴ *Anadolu*, 28 Ocak 1929.

³⁷⁵ *Anadolu*, 14 Şubat 1929.

³⁷⁶ *Hizmet*, 23 Ağustos 1929.

³⁷⁷ *Anadolu*, 16 Nisan 1929.

gelmemekteydi. Bu nedenle memurlar hayat pahalılığı karşısında kooperatif çatısı altında birleşerek ihtiyaçlarını daha iyi dile getirebileceklerini ve haklarını daha iyi arayabileceklerini düşünmüşlerdi. Özellikle İzmir çok pahalı bir şehirdi ve bundan en fazla etkilenen sınıf da memur sınıfıydı³⁷⁸.

Memurlarla ilgili 1930 yılında da hükümet tarafından yeni kararlar alınmıştı. Alınan kararlar içerisinde belki de en önemlisi üç yıl boyunca memur alınmamasına karar verilmiş olmasıydı. Ancak hakimler, doktorlar, veterinerler, tahsil memurları ve zabıtlar bu kararın dışında tutulmuştu³⁷⁹.

İzmir Belediyesi için 1929 yılı bütçesinden 2.526.190 Lira ayrılmıştı. Bunun 886.100 Lirası eğitim işlerine, 732.610 Lirası yol işlerine ayrılmıştı. 1929 yılında toplanacak yol vergileri ise 2.166.740 Lira olarak kabul edilmişti. Buna göre yol vergisi olarak halktan 10 Lira alınmasına karar verilmişti. Arazi vergilerine de 20.000 Lira zam yapılmıştı³⁸⁰.

İzmir İl Genel Meclisi tarafından hazırlanan 1929 bütçesine göre halktan alınacak vergiler belirlenmişti. Buna göre arazi vergisine 1928 yılına göre 20.000 Lira zam yapılmıştı. Yol vergisi de kişi başına 10 Lira hesaplanarak, toplam 900.000 Lira toplanması planlanmıştı. Eşrefpaşa hastanesinde yatan hastalardan da günde birer Lira, il dışından gelen hastalardan ise günde 2 Lira yatak ücreti alınmasına karar verilmişti³⁸¹.

Hazırlanan 1929 İzmir Vilayet bütçesi yapılan çalışmalara rağmen daha Nisan ayının sonunda 600.000 Lira açık vermişti. Bu miktarın 200.000 Lirası çeşitli devlet dairelerinin bütçelerinden toplanmıştı. Geriye kalan miktarında toplanarak açığın kapatılmasına çalışılmıştı³⁸². Meclis Genel Bütçe Encümeninin son yaptığı tasarrufla bütçe açığı 150.000 Liraya indirilmişti. Yapılmakta olan tasarruflar eğitim alanında da kendini göstermişti. Örneğin yıl içinde yeni okul yapılmamasına karar verilmişti. Ancak daha önce inşasına başlanan okulların yapımı ise devam edecekti. Bununla birlikte Genel İdare memur sayısından fazla olduğu düşünülen 15

³⁷⁸ Orhan Rahmi, "Memur Sınıfını da Düşünelim", *Ahenk*, 21 Eylül 1929.

³⁷⁹ *Anadolu*, 15 Nisan 1930.

³⁸⁰ *Anadolu*, 22 Mart 1929.

³⁸¹ *Anadolu*, 22 Mart 1929; *Hizmet*, 18 Kasım 1929, Belirlenen yol vergilerini veremeyenler ise kaza ve merkezde yol yapımında çalışacaklardı.

³⁸² *Anadolu*, 26 Nisan 1929.

tahsildarın, kaza ve merkez memurlarından da 40 kişinin açığa alınmasına karar verilmişti³⁸³.

Hükümet tarafından 1930 yılı bütçesi 222.992.000 Lira olarak kabul edilmişti. Giderler ise 222.834.330 Lira olarak hesaplanmıştı. Buna göre Duyun-u Umumiye'ye 33.666.591 Lira, Maliye Vekaleti'ne 15.885.792 Lira, İktisat Vekaleti'ne 8.482.234 Lira, Sıhhiye Vekaleti'ne 4.399.106 Lira ve Nafia Vekaleti'ne 34.600.000 Lira ayrılmıştı. 1930 yılı gelir bütçesinde ise vasıta vergileri 49.525.000 Lira, bilvasıta vergileri 9.435.000 Lira, damga harçları 14.806.000 Lira, inhisar gelirleri 47.130.000 Lira, müesseselerin geliri 7.346.000 Lira, müteferrik geliri 8.835.000 Lira, tavizat (ödünç alınan para) geliri 800.000 Lira ve mülga (lav edilmiş, kaldırılmış) vergilerinin tahsilatı 800.000 Lira olarak hesaplanmıştı³⁸⁴.

İzmir Vilayeti'nin 1930 yılı bütçesi 2.452.000 Lira, giderleri ise 1.891.000 Lira ve olağanüstü masraf bütçesi 560.354 Lira olarak belirlenmişti. Buna göre 1930 yılı bütçesi, 1929 yılı bütçesinden 74.190 Lira daha az hesaplanmıştı³⁸⁵. Buca Belediyesi bütçesi için 24.000 Lira ve Bornova Belediyesi bütçesi için 44.654 Lira ayrılmıştı³⁸⁶.

Yol yapımı konusu da üzerinde önemle durulan konular arasındaydı. Demiryolu ve karayollarının yapımına devam edilerek ulaşım alanındaki sorunların çözümlenmesine çalışılmıştı. Özellikle demiryolu ulaşımı 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde de çiftçiler tarafından üzerinde önemle durulan bir konu olmuştu. Çiftçiler demiryolu ulaşım maliyetinin ucuzlatılmasını ve yeni yolların yapılmasını talep etmişlerdi. Hükümetin demiryolu fiyat politikası çerçevesinde belirlediği fiyatlar şikayet konusu olmuştu. Demiryolu yapımının yanı sıra karayolu yapımı da önemle üzerinde durulan başka bir konuydu. Karayolu yapımına ağırlıklı olarak İzmir, İstanbul, Aydın ve Trabzon gibi şehirlerde önem verilmişti. Yeni devletin kurulmasıyla birlikte karayolu yapımına da hızlı bir şekilde devam edilmişti. Karayollarındaki bu hızlı gelişme öşür vergisinin yerine getirilen yol vergisine kısmen bağlanabilirdi. Bu vergi yoluyla sağlanan iş gücü, getirdiği nakdi gelirden daha önemli olmuştu. Vergi aslında bütün

---

³⁸³ *Anadolu*, 29 Nisan 1929.

³⁸⁴ *Hizmet*, 3 Kasım 1929.

³⁸⁵ *Anadolu*, 19 Mayıs 1930.

³⁸⁶ *Anadolu*, 20 Mayıs 1930.

yetişkin erkekleri belirli sayıda işgünü çalışmakla yükümlü tutuyordu. Ancak bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler nakdi olarak ödeme yapmak zorundaydı³⁸⁷.

Ekonomik açıdan yaşanan olumsuzluklara rağmen İzmir’de yol yapmak için son bir iki yıldır çok fazla para harcanmıştı. Fakat bütün bu çalışmalara ve yapılan masraflara karşın doğru dürüst yol yapılamamasından şikayet edilmişti. İzmir’den Kemalpaşa’ya, Bergama’ya, Çeşme’ye ve Menemen’e yapılan yollar için milyonla ifade edilen paralar harcanmasına rağmen yazın bile bu yollardan kırılıp dökülmeden, kazaya uğramadan gitmek mucize olarak nitelendirilmekteydi. Yolun yapımı en düşük fiyatı veren müteahhide verilmekteydi. Yolun yapımı süresince yapılan işlerin düzenli şekilde takip edilmemesi, yolların daha sonra kısa sürede bozulmasının nedeni olarak gösterilerek, şikayet konusu olmuştu³⁸⁸.

Bu duruma rağmen yol inşaatları için ayrılan bütçelerle yol yapımı devam etmişti. Fakat bazen yol için ayrılan ödenek yeterli gelmediğinde vilayet bütçesinden gerekli olan para tamamlanarak yolun yapımına devam edilmişti. Örneğin Tire-Aydın yolunun yapımı devam ederken ayrılan bütçenin yetmemesi üzerine eksik olan 26.000 Lira vilayet bütçesinden sağlanmıştı³⁸⁹.

İzmir merkezinde de şehir içi yolların asfaltlanması için belediyeye başvuran Amerikan şirketinin başvurusu kabul edilerek İzmir’deki büyük caddelerin asfaltlama işinin Amerikan şirketine verilmesine karar verilmişti³⁹⁰. Asfaltlama işleri ağırlıklı olarak kullanılan yollarda yapılacaktı. Bu yollar on yıl dayanacak ve daha sonra yapılan tamirlerle on yıl daha kullanılabilir şekilde yapılacaktı. Bu yolların

---

³⁸⁷ Çağlar Keyler, *a.g.e.*, s. 46-50.

³⁸⁸ *Anadolu*, 7 Mart 1929; *Ahenk*, 29 Ağustos 1929, Yol yapımına önem verilmekte ve yapılan yolların uzunluğunun daha da artırılmasına çalışılmakta olduğu halde yolların yine de istenilen düzeye gelememesi şikayet konusu olmaktaydı. Yol yapımı için keşif yapıldıktan sonra ihale ile başkasına keşifte belirtilen rakamın altında bir fiyatla yaptırılmasının yolların çok çabuk bozulmasında etken olduğu belirtilmekteydi. Bu durum da yol yapımı için her yıl dünya kadar yol parası verildiği halde halk bir türlü yolların düzgün bir şekilde yapıldığını görememekten şikayetçiydi. Bu nedenle şehir içi yollar bile istenilen nitelikten çok uzaktı. *Ahenk*, 5 Kasım 1929, Yapılan yolların sürekli bozulup tekrar yapılmak zorunda kalması ve bazı semtlerle belediyenin hiç ilgilenmemesi halk arasında ciddi bir şikayet konusuydu.

³⁸⁹ *Hizmet*, 11 Ağustos 1929; *Hizmet*, 25 Eylül 1929, Tire-Torbalı ve İzmir-Menemen yol yapımları da devam etmekteydi. *Hizmet* 25 Eylül 1929, Yol ve köprü yapımları devam etmekteydi. Aydın’da da yeniden üç büyük beton köprü yapılmasına karar verilmişti.

³⁹⁰ *Hizmet*, 26 Ağustos 1929.

asfaltlanmasına karar verilmesinde yapılmakta olan kaldırımların maliyetinin ucuz olması önemli bir etken olmuştu³⁹¹.

Vilayet Genel Meclisi, vali Kazım Paşa başkanlığında toplanarak Maarif İnşaat bütçesi ve vilayetin çeşitli harcamalarıyla ilgili bütçeler hakkında konuşularak, bütçe tespit edilmişti. Tespit edilen bu bütçeden Bergama ve Ödemiş'teki okulların çatılarının inşası için 9.000 Lira ayrılmıştı. Buna göre Menemen'de inşa edilecek okul için 20.000 Lira, İzmir Hakimiyeti Milliye Okulu binası için 40.000 Lira, Karşıyaka'da inşa edilecek okul binası için 15.000 Lira ve Bayraklı Okulu'nun inşası için de 5.000 Lira ayrılmıştı. Narlıdere Okulu için 3.000 Lira, Yekenli Köy Okulu için 600 Lira, Ödemiş'in Birgi Nahiyesi'nde inşa edilecek okula yardım için 400 lira, Havlucuk Okulu ile Orta Köy ve Üzümlü Köyü okullarının inşası için 800 Lira bütçeden para ayrılmıştı. Çeşitli masraflar için de ayrıca bütçeden belli bir miktar para ayrılmıştı. Bunların yanında Tayyare Cemiyeti'ne 117.209 Lira, Hilaliahmer Cemiyeti'ne, Veremle Mücadele Cemiyeti'ne, Himayeci Etfal'e, lise mezunlarına ikişer bin Lira, Türk Ocağı'na 1.000 Lira, Zührevi Marazlar Cemiyeti'ne 500 Lira, Milli Kütüphane'ye 300 Lira yardım edilmesine karar verilmişti. Çeşitli hayır cemiyetlerine ve spor klüplerine verilmek üzere Cumhuriyet Halk Fırkası emrine 20.000 Lira verilmesine karar verilmişti. Emlak olarak gelir sağlayan mallar ve bu yapıların masrafı için 20.000 Lira, olabileceği düşünülen herhangi şeyler için 1.000 Lira, telefon ücretleri için 4.500 Lira, kadro harici bırakılan memurlar için 6.600 Lira, eski yıllara ait borçlar için 1.200 Lira, Vilayet otomobilinin masrafı ve şoför ücreti olarak 2.960 Lira ayrılmıştı. 1930 yılında vilayet için yeni bir otomobil alınması kararlaştırılmış ve bunun için bütçeye 3.000 Lira konmuştu. Ticaret ve Dil Okulu için 4.000 Lira, azınlık okul ve kurumlarına yardım etmek için 1.000 Lira, Müslüman doktor Mustafa Bey'e yardım olarak 1.000 Lira, devlet memurlarının gideri için 2.000 Lira, Halkapınar'daki bataklığın kurutulması için 25.000 Lira, Ankara'da dikilecek olan Zabıta Abidesi için 5.400 Lira ayrılmasına karar verilmişti. Yapılan hesaplar sonunda bütçenin toplamı 251.169 Lira tutmuştu. Ayrıca Öğretmen okullarına da 185.000 Lira verilmesine karar verilmişti³⁹².

---

³⁹¹ *Hizmet*, 27 Ağustos 1929.

³⁹² *Anadolu*, 26 Şubat 1930.

Memurların çalışma saatlerinde de düzeltme yapılmıştı. Yapılan bu düzenleme ile çalışma saatleri yarım saat arttırılmıştı. Sabahleyin saat dokuzdan on ikiye kadar çalışacak olan memurlar saat on üç otuzda tekrar işe başlayacak ve saat on yediye kadar çalışacaklardı. Düzenleme yapılmadan önce çalışma saati on altı otuzda bitirilmekteydi³⁹³.

c- Serbest Çalışanlar ve İşçiler

Bunalım'dan memurlar, bürokratlar ve işçilerin etkilenmesinin dışında serbest çalışanlar da ciddi şekilde etkilenmişti. Bunlar serbest çalışanlar olarak adlandırılan tüccarlar ve zanaatçılar grubuydu. Bu grup özellikle Kurtuluş Savaşı ile ortaya çıkan yıkımdan büyük oranda etkilenmişti ve kendisini toplamaya çalıştığı bir süreçte ikinci defa Dünya Bunalımı'yla sarsılmıştı.

Özellikle Ege Bölgesi'nde Türk olmayanların ticaret ve ekonomi alanından çekilmesi ve 1930 Dünya Bunalımı'nın ortaya çıkışı Türkiye ve Ege Bölgesi'nde büyük bir ekonomik sıkıntı yaşanmasına neden olmuştu³⁹⁴.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile birlikte³⁹⁵, Müslüman burjuva oluşturma çabaları da özellikle savaş yıllarında güçlenen İzmir'de, kesintiye uğramıştı. Batı Anadolu'daki ticaret gerilemiş, ticari hayatın denetimi de, yeniden Levanten, Rum ve Ermeni unsurların eline geçmişti. Her ne kadar İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu'nu oluşturan üyeler arasında Türk-Müslüman üyeler bulunuyorsa da hem Ticaret Odalarının yetkisizliğinden hem de işgalin yarattığı psikolojik ortamdan dolayı Ticaret Odalarındaki Türk-Müslüman üyelerin herhangi bir etkisi bulunmuyordu. İzmir'in kurtuluşu ve daha sonra meydana gelen siyasi gelişmeler Oda'nın Rum-Ermeni egemenliği altındaki kozmopolit yapısının sona ermesine neden olmuştu. Bunun sonunda İzmir ve hinterlandının ekonomik yapısını belirleyen yeni faktörler ortaya çıkmıştı. Şehrin birçok ticari mekanını yok eden

³⁹³ *Anadolu*, 24 Mart 1930.

³⁹⁴ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 225.

³⁹⁵ *Anadolu*, 29 Mayıs 1930, Yunan Hükümeti'nin 1919-1922 yılları arasında İzmir kordonunu işgal edip askerlerini yerleştirdiği için İzmir Rıhtım Şirketi'nin Yunan Hükümeti aleyhine Paris'te Fransız-Yunan mahkemesindeki açtığı dava sonuçlanmıştı. Verilen karara göre Yunan Hükümeti, İzmir Rıhtım Şirketi'ne 3.780 İngiliz Lirası ödemeye mahkum edilmişti. Lozan Anlaşması'na göre bu para kırk yıl içinde ödenecekti.

yangının yarattığı yıkım, Ermeni ve Rum nüfusun bölgeyi terk etmesi, İzmir ticaretinin belirsizlik içinde kalmasına neden olmuştu. Yangının tam da iş mevsiminde ortaya çıkması ve mağazaya ait bütün depoların yanması, ithalat ve ihracat olanaklarını tamamen yok etmişti³⁹⁶.

Bu koşullarda İzmirli tüccarlar yaşadıkları bunalımın etkilerini iki yolla gidermeye çalışmışlardı. Bu yollardan ilki yerli malı kullanımının teşvik edilmesiydi. Bu amaçla 1929 yılında İzmir’de Yerli Malları Koruma Cemiyeti’nin kurulması için çalışmalarda bulunulmuştu. Ticaret Odası’nın bunalıma karşı aldığı ikinci önlem ise vergilerin düzenlenmesi, bu konuda bazı indirimlerin ve muafiyetlerin sağlanmasıydı. Ayrıca müsakkafat (bina) vergisinin ağırlığı üzerinde durulmuş, savaşta İzmir’in büyük zarar gördüğü belirtilerek vergide yeni bir düzenlemeye gidilmesi istenilmişti. İstekler arasında İzmir’de geçerli olan vergilerin % 50 oranında azaltılması, savaştan sonra inşa edilen binaların en az on yıl vergiden muaf tutulması, vergi oranının düşürülmesi, bir yıl veya daha fazla süre ile boş bırakılan binalardan vergi alınmaması üzerinde durulmuştu. Ayrıca muamele ve kazanç vergilerinde de yeni düzenlemeler yapılması istenilmişti. Bunalımdan sadece tüccar ve sanayicinin değil halkın da zarar gördüğü ifade edilerek 30 Liraya kadar ücret alan memur ve müstahdem ile 100 Kuruş yevmiye alan amelelerden, tabla ile dolaşan seyyar satıcılardan, kayıkçı ve arabacı gibi sırf boğaz tokluğuna çalışanlardan kazanç vergisi alınmaması önerilmişti. Oda yöneticileri vergilerin indirilmesi üzerinde ısrarla durmuştu. Hatta 31 Ocak 1931 tarihinde Oda’yı ziyaret eden Atatürk’e konu ile ilgili rapor sunulmuş, vergi sorunları örnekleriyle açıklanmıştı³⁹⁷.

Serbest çalışan grup içinde mevsimlik işçiler önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle incir, üzüm ve tütün gibi ürünler çiftçi, tüccar ve komisyoncu için önemli olduğu kadar hasat mevsiminde sağladığı üç aylık iş olanağıyla mevsimlik işçiler açısından da önemliydi. Fakat son bir iki yıldır İzmir’de mevsimlik işçilerden çalışma dönemlerinde şikayetler gelmekteydi. İşçiler günlük iş saatlerinin belli olmaması ve saat başına ne kadar ücret alacaklarına dair bir açıklama yapılmaması nedeniyle

---

³⁹⁶ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 69.

³⁹⁷ R. Funda Barbaros, *a.g.e.*, s. 62-63.

şikayette bulunmuşlardı. Ayrıca çalışmaya başlamalarına rağmen belli bir ücret tarifesi belirlenmemesi de işçiler tarafından yaygın şikayet konusu olmuştu³⁹⁸.

Göztepe tramvay işçileri de çalışma saatleri ve ücretleri ile ilgili konularda Nafia Vekaleti'ne şikayetlerini bildirmişlerdi. İşçiler günde 14–15 saat çalıştıklarını ve fakat bunun karşılığında az ücret aldıklarının belirtmişlerdi. İşçiler ya çalışma saatlerinin azaltılmasını yada çalıştıkları saat karşılığında daha fazla ücret verilmesini istemişlerdi³⁹⁹.

Ticarette uğraşan kesim de Ekonomik Bunalım'dan ciddi şekilde etkilenmeye başlamıştı. Özellikle banka kredileriyle işlerini devam ettirmeye çalışan tüccarlar bankaların da krediyi kesmesi nedeniyle iflasın eşiğine gelmişlerdi. Örneğin İzmir'deki afyon tüccarlarından Moralı zade Abdi Bey ticari durumunun bozulması, bankaların krediyi kesmesi nedeniyle alacaklarını tahsil edemediği için afyon alarak intihar etmişti⁴⁰⁰.

Ekonomik Bunalımı'nda etkisiyle tüccarlara kredi vermeyi durduran bankalar, alınan kararlarla tekrar kredi vermeye başlamışlardı. İstanbul'dan, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde şubeleri bulunan bankaların müşterilerine eski kredileri tutarında avans ve iskonto işlemi yapabileceklerine dair haberin gelmesiyle birlikte Osmanlı Bankasına yedi, Roma Bankasına dokuz, Komerçiyal Bankasına sekiz, Memaliki Şarkiyeye Fransız Bankasına bir, Doyçe Banka on dört başvuru yapılmış ve yapılan başvurular kabul edilmişti⁴⁰¹.

Yabancı bankaların, tüccarlara verdiği krediyi kesmiş olmaları nedeniyle İzmir piyasalarında meydana gelen sarsıntı bir süre devam etmişti. Yabancı bankaların kredi vermeye devam etmesine rağmen Ziraat Bankası, tüccarları destekleme kararı almıştı. İzmir'de ihracat yapan tüccarlar her yıl çeşitli bankalardan 20-30.000.000 Lira borç almakta ve bu paraları üreticilere dağıtarak işlerini yapmaktaydı. Bu şekilde üreticiler de tüccardan aldıkları bu para ile geçimlerini

³⁹⁸ *Hizmet*, 22 Ağustos 1929.

³⁹⁹ *Hizmet*, 29 Ekim 1929.

⁴⁰⁰ *Anadolu*, 30 Mart 1930; *Milliyet*, 20 Mart 1930, Bunalım'ın etkisinin Türkiye'de de hızla yayılması ticaret ve sanayi ile uğraşan kesimde iflasların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Türkiye'nin en büyük ticaret kenti olan İstanbul'da gazete sayfalarında iflas eden tüccarların haberleri yayınlanmaktaydı. Örneğin Beyoğlu'nda İstiklal caddesinde tüccar Fernand Komendiger'in iflas haberi gazete ilanıyla duyurulmuştu.

⁴⁰¹ *Anadolu*, 1 Nisan 1930.

sağlamaktaydı. Yabancı bankaların krediyi kesmeleri nedeniyle üretici ile tüccar arasındaki bu ilişki bozulmuş, bu durum da piyasaya bunalım olarak yansımıştı. Bunun üzerine Ziraat Bankası ortaya çıkan bunalımı kontrol altına almak amacıyla ihracat yapan tüccarlara borç para verilmesine karar vermişti. Banka tarafından yapılan ikrazat bağcılar, tütüncüler, afyoncular ve diğer üretici kesimi içine almıştı⁴⁰².

Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü 1930 yılında İzmir vilayeti üreticilerine önemli miktarda ikrazatta bulunmaya karar vermişti. Yapılacak ikrazat ile üreticilerin tefecinin eline düşmesinin önüne geçilmesi planlanmıştı. Ziraat Bankası ikrazat için ayrılan parayı çeşitli banka şubelerine yatırmıştı. Bağcılara ikrazata başlanmış, aynı zamanda tütüncülere de ikrazata başlanacaktı. Kemalpaşa kazasının yalnız Armutlu köyü ve çevresindeki üç köyde bulunan üreticilere verilecek para miktarı 120.000 Liraydı. Diğer yerlerde de bu miktara yakın ikrazat yapılacaktı. Fakat 1928 yılında sadece Kemalpaşa kazasına 120.000 Lira ikrazat yapılmıştı. Ziraat Bankası tarafından yapılacak olan ikrazatın dışında, vilayet çevresindeki kredi kooperatifleri aracılığıyla da kooperatif hissedarlarına ikrazat yapılmaktaydı. İzmirli üreticilere yapılan bu ikrazata rağmen ikrazat miktarı, tamamen üzüm üreten Manisa vilayeti ile temel üretimi incir olan Aydın vilayetindeki üreticilere yapılan ikrazat miktarının gerisinde kalmıştı. Halbuki Manisa ve Aydın'daki üzüm ve incir üreticilerinin durumu, İzmir'deki üreticilerin durumundan daha kötüydü. Onun için bu vilayetler Ziraat Bankası Müdürlüğü'ne başvurarak kendi vilayetleri dahilindeki üreticilere de, İzmir vilayeti üreticileri gibi yeterli miktarda ikrazat yapılması talebinde bulunmuşlardı. Ayrıca Ziraat Bankası'na olan borçları ertelenmiş olan üreticilere de Ziraat Bankası tarafından ikrazat yapılmasına karar verilmişti⁴⁰³.

Bunalım'ın etkisiyle nakit para sıkıntısının yaşanması bankaların tüccarlara verdikleri kredileri de kesmelerine neden olmuştu. Bir süre kredilerin kesilmesinden sonra alınan kararlarla bankalar tekrar kredi vermeye başlamıştı. Bu dönemde bankalar tekrar kredi vermeye başladıklarını ve sermayelerinin ne kadar olduğuna dair gazetelere ilan vermişlerdi. Bu şekilde tekrar krediye ihtiyacı olan tüccarların dikkatinin çekilmesi amaçlanmıştı⁴⁰⁴.

---

⁴⁰² *Anadolu*, 2 Nisan 1930.

⁴⁰³ *Anadolu*, 8 Nisan 1930.

⁴⁰⁴ *Anadolu*, 1 Mayıs 1930.

II-TÜKETİM KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞMELER VE ÇARŞI-PAZARLARIN GENEL DURUMU

1929 yılındaki Dünya Bunalımı tüm Batı ülkelerini etkilediği gibi Türkiye'yi de ciddi şekilde etkilemişti. Özellikle Ege Bölgesi'nin en büyük ticaret kenti olan İzmir de bunalımdan büyük oranda etkilenmişti. Etkinin nedeni ise Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kendini toplamaya çalışan İzmir'in 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'yla sarsılmasıydı.

Dünya Bunalımı'nın Türkiye'yi ciddi şekilde etkilemesindeki en önemli neden Türkiye'nin kısa bir süre önce Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmasıydı. Özellikle savaşın sonunda İzmir gibi büyük bir ticaret ve sanayi kentinin de yakılması savaşın sonuçlarının daha ağır yaşanmasına neden olmuştu. Savaşın sonunda Kentin ¾'ü yanmış, yol, su ve elektrik sistemleri çökmüştü. Eğitim durmuş, sağlık tesisleri ise var olan yapıyı taşımakta yetersiz kalmıştı. Memurlara zorlukla maaş verilebilmişti. Kıtlık, pahalılık ve karaborsa hızla yayılmıştı. Zengin Frenk mahalleleri yanınca, ayakta kalan yoksul Türk mahalleleri ister istemez İzmir'i güçsüz ve geri kalmış bir kent yapıvermişti⁴⁰⁵.

Özellikle 1922 İzmir yangını İzmir'i ciddi şekilde etkilemişti. Bu yangın sonunda İzmir'de ne büyük bir bina ne göze çarpacak bir mağaza ne de altı metreden geniş bir cadde kalmıştı. Bütün binalar kargir olduğu için yangın yerlerinde taş ve moloz yığınları, mahzen çukurları ve yarı yıkılmış duvarlar kalmıştı. Kentin çoğu yapısı, fabrikalar, atölyeler, işyerleri, mağazalar, okullar, hastaneler yanmıştı. Birçok resmi ve özel kuruluş çalışamaz duruma gelmişti. Yangın yerlerinin genişliği ve şehir merkezine olan uzaklığı asayişsizliğin artmasına ve hırsızların buraları mesken tutmasına neden olmuştu. Yanan evler ciddi bir mesken bunalımını ortaya çıkarmış, bu da hayat pahalılığına neden olmuştu. Bugün bakıldığı zaman belki imar ile hayat pahalılığı veya asayiş arasında çok yakın bir bağ kurulamayabilir ama 1923 yılında ve

---

⁴⁰⁵ Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 193.

sonraki yıllarda İzmir'deki mesken bunalımının hayat pahalılığı ve imarla çok yakından ilişkisi olmuştu⁴⁰⁶.

Pahalılık nedeniyle İzmir'in artık oturulacak bir şehir olmaktan çıktığı düşüncesi hakim olmuştu. Özellikle ekmek gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki artış insanları çok zor durumda bırakmıştı. Bu fiyat artışlarını- bir fincan kahvenin 1927 yılında 30-40 Kuruşa satılıyor olması gibi- hem gazetelerden hem de istatistiklerden izlemek olasıydı⁴⁰⁷.

Memurlar da İzmir yangınından etkilenen kesim içindeydi. Yangınla beraber ortaya çıkan mesken krizi memurları da etkilemişti. Hem kalacak yer sorunu hem de artan kiralar memurların metruk mallara (terkedilmiş mallar) yerleşmelerine yol açmıştı. Bu durum da mübadiller ve memurlar arasında zaman zaman sorunlar yaşanmasına neden olmuştu. Yaşanan sorunlar nedeniyle 1929 yılında çıkarılan kanunla memurların buldukları yerlerde kiracı olarak kalabilmelerine yada yerleştikleri yerlerin devlet tarafından belirlenen fiyatlarını yirmi yılda ödemek koşuluyla Fuzuli Şagillere verilmesine karar verilmişti⁴⁰⁸.

Bunalım'ın hızla yayılmasının, halkı ciddi şekilde etkilemeye başlaması yaşam koşullarında bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Bunalım şiddetini arttırdıkça yerli malı kullanımı konusu da daha sık gündeme gelmeye başlamıştı. Bu nedenle İstanbul'daki milli fabrika sahipleri yerli malı kullanmak konusunda halkın gösterdiği ilgi karşısında bir satış sergisi açarak, burada yabancı mallarla rekabet etmeye karar vermişti. Sergide her fabrikanın bir pavyonu bulunacak ve ucuz fiyatla satış yapılacaktı. Sergiyle yerli malları üzerinde tekel yapanların ortadan kaldırılması ve Anadolu'nun ihtiyacının daha ucuz fiyatla temin edilmesinin sağlanması planlanmıştı⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁶ Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 50; Haz. L. Ece Sakar, *Atatürk'ün İzmir'i Bir Kentin Yeniden Doğuşu Behçet Uz*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2007, s. 37-41.

⁴⁰⁷ Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁰⁸ *A.g.e.*, s. 160-165.

⁴⁰⁹ *Hizmet*, 18 Aralık 1929.

A- DOĞAL ETKENLERİN PAZAR FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dolu, kıtlık, kuraklık gibi doğal afetlerin ürünlere önemli oranda zarar vermesi nedeniyle üreticiler ve tüccarlar ciddi şekilde zarara uğramıştı. Bu nedenle ürünlerin sigorta edilmesi konusu gündeme gelmişti. Bunun için doğal afetlere karşı ürünlere sigorta sistemi uygulayan Bulgaristan, Macaristan ve Amerika gibi ülkelerin bu alandaki kanun ve nizamnameleri incelenerek İzmir’de bir heyet kurulacak ve burada alınan kararlar Ankara’daki yüksek makamlara çalışmalarını için bir örnek teşkil etmesi amacıyla gönderilecekti⁴¹⁰.

1- Seller

1929 yılı Türkiye ve Avrupa’da kış koşullarının en sert geçtiği yıl olmuştu. Özellikle İstanbul’daki şiddetli kar yağışı ve fırtına nedeniyle dükkanlar açılmamış ve deniz seferleri de ertelenmişti. 1929 yılında son otuz senenin en şiddetli kışı hüküm sürmüştü. Bu koşullarda zor durumda kalan fakir halka İstanbul Belediyesi tarafından 10 Lira dağıtılmasına karar verilmişti⁴¹¹. Fırtına ve soğuklardan dolayı İstanbul’da hayat pahalılığı %10 oranında artmıştı⁴¹². Ülkenin çeşitli yerlerinde de kar fırtınası nedeniyle yollar kapanmış, ulaşım yapılamamıştı. Örneğin Bandırma treni işlememiş, Afyon yolu da açılmış olmasına rağmen kar yağışının şiddeti nedeniyle yoldaki ulaşım durmuştu⁴¹³. Kırşehir’de de şiddetli kar yağışı nedeniyle şehirdeki ve şehir civarındaki yollar kapanmıştı. Bu koşullarda zor durumda olan fakir halka da yardım yapılması için tedbirler alınmıştı⁴¹⁴.

İzmir’de de 1929 yılında kış tüm şiddetiyle devam etmişti. Hem kar hem de yağmur nedeniyle kentte seller meydana gelmiş, bu da ciddi zararlara neden olmuştu. Sellerin şiddetinden İzmir’den Menemen’e giden yolun ciddi hasar görmesi nedeniyle

---

⁴¹⁰ *Anadolu*, 4 Nisan 1930.

⁴¹¹ *Anadolu*, 5 Şubat 1929.

⁴¹² *Anadolu*, 10 Şubat 1929; *Anadolu*, 17 Şubat 1929, Bankaların yaptığı araştırmaya göre Türkiye’nin en pahalı şehirlerinin İzmir ve Samsun olduğu tespit edilmişti.

⁴¹³ *Anadolu*, 5 Şubat 1929.

⁴¹⁴ *Anadolu*, 7 Şubat 1929.

demir yolu katarları Menemen'den ileri gidememişti⁴¹⁵. Yağışlar nedeniyle araçlar sular altında kalmış. Basmane, Halkapınar, Bayraklı ve Turan semtleri de su altında kaldığı için trenler işleyememişti. Menemen ve Emiralem nahiyelerinde ise şiddetli yağış nedeniyle Emiralem köprüsü yıkılmıştı⁴¹⁶.

Urta yolundaki köprülerin tamamına yakını yıkılmıştı. Menemen'de de Gediz nehrinin taşması nedeniyle tüm ova su altında kalmıştı. Torbalı'da da Cellat gölünün taşması nedeniyle on binlerce dönüm arazi su altında kalmıştı. Gölün suları demiryolunu da on santim geçmişti. Birçok köy ve arazi su altında kaldığı için bu alanlarda ciddi yıkımlar olmuştu. Bu da yağmurların birçok maddi zarara yol açmasına neden olmuştu. Yağışlar hem ekili dikili alanlara zarar vermiş hem de düzeltilmekte, yeniden yapılmakta olan yolların ve köprülerin yeniden büyük oranda zarara uğramasına neden olmuştu⁴¹⁷. Tire kazasında şiddetli yağmurlardan dolayı ürünler % 15 oranında zarar görmüştü⁴¹⁸. Bergama'da da Bakır çayının taşması nedeniyle de ürünler % 30 oranında hasar görmüştü⁴¹⁹.

1929 yılında dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kış şartları olumsuz geçmişti. Örneğin Ocak ayında yağmurların şiddeti nedeniyle tarım alanlarında zararlar meydana gelmişti. Özellikle İzmir'e bağlı Bayındır ve Reşadiye nahiyelerinde zarar çok fazlaydı. Şiddetli yağışlar nedeniyle adı geçen yerlerdeki ekili arazi yarım metre su altında kalmıştı. Çevre köylerdeki 800–1000 dönüm kadar arazinin su altında kalması ürünlerin % 50'sinin zarar görmesine neden olmuştu⁴²⁰. İzmir'de de Bahribaba parkına dikilen muz ağaçları şiddetli soğuklardan kurumuştur⁴²¹. Ayrıca Alsancak sahilinin şiddetli fırtına nedeniyle kum dolması, buradaki rihlim tramvaylarının çalışmasına engel olmuştu⁴²².

---

⁴¹⁵ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1929.

⁴¹⁶ *Anadolu*, 7 Mart 1929.

⁴¹⁷ *Anadolu*, 8 Mart 1929.

⁴¹⁸ *Anadolu*, 13 Mart 1929.

⁴¹⁹ *Anadolu*, 23 Nisan 1929.

⁴²⁰ *Anadolu*, 20 Ocak 1929; *Anadolu*, 22 Ocak 1929, Ülkenin özellikle kıyı kentlerinde şiddetli yağış ve fırtına vardı. İstanbul'da da fırtınanın şiddeti nedeniyle adalara vapur seferleri iptal edilmek zorunda kalmıştı.

⁴²¹ *Anadolu*, 24 Ocak 1929.

⁴²² *Anadolu*, 5 Şubat 1929.

Kışın çok şiddetli geçmesi nedeniyle birçok ürün zarar görmüştü. Bu da pazarda satılan sebze ve meyve gibi ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olmuştu⁴²³. 1929 yılındaki sel felaketi nedeniyle yukarı mahallelerde gölcükler oluşmuş ve İzmir’de bataklık haline gelen bir bölge meydana gelmişti⁴²⁴.

Şiddetli yağışlar 1930 yılı kışında da tüm şiddetiyle devam etmişti. Yolların ve kanalizasyon sistemlerinin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle yağmur suları yollarda birikmiş, bu da ulaşımın felç olmasına neden olmuştu. Şehrin birçok sokak ve caddeleri sel nedeniyle moloz yığınlarından geçilmez olmuştu. Özellikle Göztepe, Karakaş, Salhane, Karantina, Köprü ve Reşadiye semtlerinde oturanlar şiddetli yağışta saatlerce beklemek zorunda kalmışlardı. Tramvaylar moloz yığınlarının yolları kapatması nedeniyle çalışamaz hale gelmişti. Geç saatlere kadar ameleler yollardaki molozları kaldırmaya çalışmalarına rağmen yağış devam ettiği için molozlar yeniden yolları kapatmaya devam etmişti⁴²⁵.

Yağmur ve şiddetli rüzgar ciddi oranda zarara yol açmıştı. Örneğin Ayvalık’ta şiddetli fırtına nedeniyle bahçelerde bulunan ağaçlardan bir çoğu kökleri ile birlikte topraktan çıkmıştı. Bu durum da, meydana gelen zararın artmasına neden olmuştu⁴²⁶.

İzmir’in yaşadığı en büyük doğal afetlerden biri, 25 Nisan 1930 tarihinde yaşanan sağanak yağmurdu. 25 Ekim günü yağan sağanak yağmur, İzmir’deki ticarethanelere ve ticari emtiaya büyük zarar vermişti. Oda tarafından yapılan incelemeler sonunda tüccarın uğradığı zarar şu şekilde rapor edilmişti; İzmir piyasasında mevcut 3.000 kadar üzüm çuvalı kısmen ıslanmıştı. Zarar 50-60.000 Lira değerindeydi. Piyasada mevcut olan 8.000 çuval incir ile hurda incirlerin önemli bir bölümü ıslanmıştı. Zarar 50-100.000 Lira arasında tahmin edilmekteydi. Ecnebi Kumpanyaları’na ve Türk tacirlerine ait birkaç bin Lira tutarındaki tütünlerin bir kısmı ıslanmıştı. Zarar 100-200.000 Liraydı. Tahminlere göre yağmurdan sonra meydana gelen zarar 300-350.000 Lira arasındaydı. Pamuk, palamut, buğday, arpa, halı gibi İzmir’in önemli ürünleri de yağmurdan büyük oranda zarar görmüştü.

---

⁴²³ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1929.

⁴²⁴ Haz. L. Ece Sakar, *a.g.e.*, s. 60.

⁴²⁵ *Anadolu*, 4 Şubat 1930.

⁴²⁶ *Anadolu*, 30 Mayıs 1930.

Yağmur felaketi, zaten bunalımın etkisiyle mücadele eden İzmirli tüccar için koşulların daha da ağırlaşmasına neden olmuştu⁴²⁷.

Soğukların çok şiddetli olması da tarım ürünlerinde de ciddi zararlara neden olmuştu. Seferihisar'da yirmi beş seneden beri bu derece soğuk görülmediği vurgulanmıştı. Yaşanan soğuklar sebze bahçelerinin büyük oranda zarar görmesine neden olmuştu. Kuşadası'nda da bakla gibi taze sebzelerde % 90 oranında zarar meydana gelmişti. Menemen'de ise soğukların devam etmesi nedeniyle bine yakın koyun telef olmuştu. Ayrıca sekiz bin dönüm buğday, on bin dönüm arpa, iki bin beş yüz dönüm bakla soğuktan etkilenmişti⁴²⁸. Derelerin taşması nedeniyle de birçok arazi su altında kalmıştı. Bu şekilde çevre arazilerinin su altında kalması ile de bağlarda asmaların ıslanması zararın daha da artmasına neden olmuştu⁴²⁹.

Kış mevsiminde şiddetli yağış ve rüzgarın etkili olması İzmir'deki ürünlerin büyük oranda zarar görmesine neden olmuştu. Bunun dışında kışın bitimiyle bu yağışların yerine havaların düzelmesi beklenirken Haziran'daki şiddetli yağışlar Nazilli ovasındaki Menderes nehrinin taşmasına yol açarak Nazilli ovasının sular altında kalmasına ve ürünlerin büyük oranda zarar görmesine sebep olmuştu. Denizli ve çevresine fındık büyüklüğünde dolu yağması nedeniyle bağlardaki asmalar ve diğer ürünlerde önemli oranda zarar meydana gelmişti⁴³⁰. Özellikle Nazilli'de susam, afyon ve pamuk ürünleri tamamen zarar görmüştü⁴³¹.

Yağışların yazın da devam etmesi özellikle ürünlerde büyük oranda zarara neden olmuştu. Üzümler sergilerde ıslanmış, yağmurdan ıslanan incirlerde kurtlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bazı yerlerde tütünler ıslanmıştı. Sonuçta herkesin güvendiği bu üç ihracat mahsulünde önemli oranda zarar meydana gelmişti⁴³².

Kışın şiddetli geçmesi ayrıca yazın da şiddetli yağmurların devam etmesi nedeniyle İzmir ve çevresindeki ürünler zarar görmüştü. Özellikle Eylül ayının başında yağın yağmur ciddi zararlara yol açmıştı. Yağmur, bahçelerde zarara neden olduğu gibi ölümlere de neden olmuştu. Yağışlar nedeniyle Manisa'da sergilerde

---

⁴²⁷ Ferlâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁴²⁸ *Anadolu*, 11 Şubat 1929.

⁴²⁹ *Anadolu*, 13 Şubat 1929.

⁴³⁰ *Anadolu*, 2 Haziran 1929.

⁴³¹ *Anadolu*, 3 Haziran 1929.

⁴³² *Ahenk*, 17 Ağustos 1929.

bulunan 40.000 çuval üzüm ıslanmıştı. Kasaba'da da bir çok sergi rüzgardan uçmuştu. Ulucakta sergide bulunan 10.000 okka üzümü de sel götürmüştü. Kemalpaşa'daki ürünlerin de hepsi ıslanmıştı. Bornova'nın Hamitli köyünü de sel basması sonucu hem ürünlerde zarar meydana gelmiş hem de can kayıpları yaşanmıştı. Özellikle Kemalpaşa ve Ören çevresindeki zarar bağcılar açısından tam bir felaket olmuştu. Menemen'de de taşan çaylar tüm şehri kaplamıştı. Bu yağmurlarla toplam ürünün % 60'ı ıslanmıştı. Su baskınları yolların da tahrip olmasına neden olmuştu. Örneğin İzmir-Kemalpaşa yolu, Işıklarla-Pınarbaşı arasındaki yolların birçok bölümü bozulmuştu. Manisa⁴³³, Bergama, Kemalpaşa, Menemen, Kasaba, Bornova, Karşıyaka köylerinde meydana gelen maddi zarar 1.500.000'du⁴³⁴.

Yağmurun tüm şiddetiyle devam etmesi halkın zararını daha da arttırmıştı. İlk yağmurlardan etkilenmeden kalan ekili alanlar da son yağmurlardan etkilenmişti. Üzümlerin sergiye yeni serilmeye başlanması nedeniyle önemli miktarda üzüm ıslanmıştı. Alaşehir'de de şiddetli yağışla ve ardından yağın doluyla birlikte de bağlarda sergilerde bulunan üzümler neredeyse tamamen ıslanmıştı⁴³⁵. Kasaba, Kemalpaşa, Ahmetli ve Manisa'da da incirler büyük zarara uğramıştı. Ürünlerin 1928 yılına göre iyi olduğu 1929 yılında da, bu yağmur felaketi tüm ürünleri mahvetmişti⁴³⁶. 450.000 kantar tahmin edilen üzüm rekoltesinin, bu yağmurlardan sonra bağlarda ve sergilerdeki üzümlerin önemli miktarının zarar görmesi nedeniyle ancak 150.000 kantarı piyasaya sevk edilmişti⁴³⁷.

Şiddetli yağış nedeniyle en fazla zarara uğrayan iki ürün üzüm ve incirdi. 450.000 çuval tahmin olunan üzüm rekoltesinin 150.000 çuvalını sel götürmüş, geriye kalan 200.000 çuval ise ıslanmıştı. Üzüm rekoltesinin bolluğu ve yabancı ülke piyasalarının istekleri nedeniyle üzümün okkası 15-20 Kuruştı; fakat üzümlerin sellerle gitmesi ve geride kalanların ıslanması nedeniyle fiyatlar hızla düşmüştü. Bu

---

⁴³³ *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁴³⁴ *Hizmet*, 4 Eylül 1929; *Hizmet*, 6 Eylül 1929.

⁴³⁵ *Ahenk*, 2 Eylül 1929; *Ahenk*, 8 Eylül 1929, Yağmur ve seller üzümde olduğu gibi Aydın ve çevresindeki incir alanlarında da büyük zararlara neden olmuştu. Bu nedenle incir ve üzüm fiyatları düşmeye başlamıştı.

⁴³⁶ *Hizmet*, 8 Eylül 1929.

⁴³⁷ *Hizmet*, 9 Eylül 1929; *Hizmet*, 22 Eylül 1929, Özellikle son yağışlarla da Kasaba bağlarında 300.000 okka üzüm mahvolmuştu. *Hizmet*, 23 Eylül 1929, Ödemiş'te de incirlerde 200.000 Liralık zarar vardı.

da hem üreticinin hem de tüccarın olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Buna rağmen tütün ve pamuk rekoltesinin üzüm ve incire göre bol olması çiftçinin diğer iki üründe meydana gelen zararını karşılayabileceğine dair bir ümidin ortaya çıkmasına neden olmuştu⁴³⁸.

Tire çevresinde de yağın yağmurlar kendirde % 80, akdarıda % 50, üzüm ve incirde % 60 oranında zararın meydana gelmesine neden olmuştu. Buna karşın yağmurdan pamukta ve zeytinde % 20 oranında fayda görülmüştü⁴³⁹.

Kemalpaşa kazası dahilindeki bağlar da kırağıdan % 25 oranında zarar görmüştü⁴⁴⁰. Yağışların yoğun olması nedeniyle özellikle bağlarda tripa, mildiyö ve antropoz gibi hastalıklar ortaya çıkmış, bu da bağlardan kaldırılan ürünlerin niteliğinin ve miktarının düşmesine neden olmuştu⁴⁴¹. Bu nedenle 1928 yılındaki zararın önüne geçilmesi amacıyla Alaşehir, Salihli, Kemalpaşa ve Kasaba bağlarında hastalıklarla mücadeleye daha erken başlanmıştı⁴⁴².

Yağışlardan çiftçinin bu kadar zarar görmesi bir anlamda onun ne kadar tedbirsiz davrandığını da ortaya çıkarmıştı. Bağcıların tente alarak, sergi yerlerini ona göre düzenlemeleri halinde zarar bu kadar fazla olmayacaktı. Fakat çiftçi bunları yapacak durumda değildi. Bunun için Ziraat Bankası devlet aracılığıyla tente temin etmeli ayrıca devlet, bağcıların hükümet ve bankaya olan borçlarının ertelenmesini sağlamalıydı. Çünkü bağcıların başka türlü kendilerini toplamaları mümkün değildi⁴⁴³.

Özellikle son yağın yağmurlarla incir ve üzüm mahsullerinin büyük oranda zarar görmesi nedeniyle Amerika'ya ihraç edilen incirler geri gönderilmişti. Bundaki en önemli sebepte incirlerin ıslanarak ekşimesiydi⁴⁴⁴.

Üreticinin elinde kalan incir ve üzümlerin Müskirat İdaresi tarafından alınmasına karar verilmişti. Fakat Müskirat İdaresi'nin Bayraklı'daki fabrikasında

---

⁴³⁸ *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁴³⁹ *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁴⁴⁰ *Anadolu*, 6 Nisan 1930.

⁴⁴¹ *Anadolu*, 16 Nisan 1930.

⁴⁴² *Anadolu*, 21 Nisan 1930.

⁴⁴³ *Ahenk*, 11 Eylül 1929; *Ahenk*, 19 Eylül 1929, Ziraat Bankası, İzmir ve çevresinde son yağmurlarda zarar gören bağcılara ürünlerini örtmesi için tente alarak, dağıtılmasına karar vermişti.

⁴⁴⁴ *Hizmet*, 9 Kasım 1929.

bulunan imalathanesinden başka bir imalathanesi olmaması fazla miktarda incir alımına engel olmuştu⁴⁴⁵.

Yağmurdan üzümler büyük oranda zarar görmüştü. Bağlarda asmalarda kalmış olan üzümler bu kadar yağmurdan sonra çürüme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle Müskirat İdaresi tarafından, üreticiyi desteklemek için bağlarda asmalarda kalan yaş üzümler satın alınarak şarap ve suma yapılacaktı. Alınan bu kararın Maliye ve İktisat Vekaletleri tarafından kabul edilmesinin ardından yaş üzümlerin alınmasına başlanacaktı⁴⁴⁶.

Şiddetli yağışlar nedeniyle incir ve üzümlerde ciddi oranda zararın meydana gelmesi hurda incirlerin dahi ihraç edilme imkanını ortadan kaldırmıştı. İhraç edilenlerin ise ekşime gibi nedenlerle iade edilmesi piyasada yeni bir bunalıma neden olmuştu. Bu nedenle İnhisar İdaresi yeni bir bunalıma engel olmak için 1.500.000 Liralık üzüm ve incir alınmasına karar vermişti. Piyasada 50-60.000 çuval hurda incir bulunmaktaydı ve İzmir'deki Müskirat İnhisar İdaresi'nin tesisleri bu kadar inciri kısa sürede sumaya çevirecek durumda değildi. Hurda incirlerin aylarca bekletilmesi de mümkün olmadığı için incirlerin önemli bir kısmının İstanbul'daki fabrikada sumaya çevrilmesi gerekecekti. Bu nedenle hükümetin piyasadaki 1.500.000 Liralık hurda incir ve üzüm alması üreticilerin biraz da olsa rahatlamalarını sağlaması açısından önemliydi⁴⁴⁷.

Müskirat İnhisar İdaresi'nin yıllık ihtiyacının müteahhitler tarafından karşılanması üzüm ve incirin bunalımlı zamanında ciddi sorunlara yol açmıştı. Çünkü müteahhitler tüccar zihniyetiyle hareket ediyorlardı. 1929 yılında incir sumasının yapılması için gerekli incir de müteahhitler tarafından karşılanmıştı. Yine de piyasadaki milyonlarca hurda incir 5-6 Kuruşa alınabilirdi. Müteahhitler tarafından incir sumasının 40 Kuruşa yapılacağı söylenmişti. Müskirat İdaresi sumayı kendi yapsaydı 30 Kuruşa yapabilecekti. Bu şekilde ülke içindeki 20-30.000.000 kilo incir ve üzüm de çürümekten kurtulabilirdi⁴⁴⁸.

---

⁴⁴⁵ *Hizmet*, 1 Aralık 1929.

⁴⁴⁶ *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁴⁴⁷ *Hizmet*, 28 Ekim 1929; *Hizmet*, 5-8 Kasım 1929.

⁴⁴⁸ *Hizmet*, 25 Aralık 1929.

Müskirat İnhisar İdaresi'nin ihtiyaç durumunda dahi piyasadan üzüm almamasının başlıca nedeni yeterli deposunun olmamasıydı. Bu durum da üzüm piyasasında sorunlara neden olmuştu. Bu sorunun çözülmesi amacıyla yeni bir depo yapılarak piyasadan yapılan alımlarda kolaylık sağlanması planlanmıştı⁴⁴⁹.

Yağmurlar hububat fiyatları üzerinde de etkisini göstererek fiyatların yükselmesine neden olmuştu. Örneğin 10 Mayıs 1930 tarihinde Uşak buğdayı borsada 12 Kuruş 5 Santim, yerli buğday 10 Kuruş 33 Santim üzerinden satılırken 21 Mayıs 1930 tarihinde Uşak buğdayı borsada 14 Kuruş, yerli buğday 11 Kuruş 5 Santim'e satılmıştı. 20 Mayıs'ta ise arpa, borsada 5 Kuruşa satılırken, 21 Mayıs'ta 6 Kuruş 10 Paraya satılmıştı. Fiyatların yükselmesindeki neden hububat tüccarlarının yağmurların hububata zarar verdiğini ve rekoltenin az olacağını düşünmesiydi. Bu nedenle kendileri için gerekli olan hububatı piyasadan almaya başlamışlar bu da fiyatların artmasına sebep olmuştu⁴⁵⁰.

2- Depremler.

İzmir'de halkın yaşadığı ekonomik sıkıntının yanı sıra yaşanan depremlerde halkın ekonomik gücünün daha da azalmasına ve yaşanan yoksulluğun derinleşmesine neden olmuştu. Bu nedenle Torbalı ve Tepeköy depremzedelerine Hilaliahmer Cemiyeti tarafından para yardımı yapılmış, ayrıca Cemiyet tarafından İzmir depremzedelerine de toplam 7.000 Lira yardım yapılmıştı⁴⁵¹. Fakat yeni birçok felaketzedenin yardım için başvurması nedeniyle yapılan 7000 Lira yardım az bulunarak yeniden yardıma muhtaçlar tespit edilerek, yeniden yardım yapılmasına karar verilmişti⁴⁵².

Hilaliahmer Cemiyeti tarafından İzmir depremzedeleri için tahsis edilen 40.000 Lira tamamen harcanmış Torbalı ve çevresindeki köyler için ayrılan para da

---

⁴⁴⁹ *Hizmet*, 26 Aralık 1929.

⁴⁵⁰ *Anadolu*, 22 Mayıs 1930.

⁴⁵¹ *Anadolu*, 14 Ocak 1929.

⁴⁵² *Anadolu*, 26 Ocak 1929; *Anadolu*, 28 Ocak 1929, Deprem nedeniyle yapılan yardımların devam etmesine rağmen, depremlerde tüm şiddetiyle devam etmekte ve bu da yapılan yardımların yetersiz kalmasına neden olmaktadır. *Anadolu*, 3 Mart 1929, Hilaliahmer Cemiyeti tarafından İzmir'deki deprem zedelere 12.000 Lira yardım yapılmıştı.

buradaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştı. Yapılan yardımlara rağmen Hilaliahmer Cemiyeti felaketzedeler için para yardımına devam etmişti. Bu da depremden sonra halkın ne kadar zor durumda kaldığını ve yapılan yardımların halk açısından yine yetersiz kalması nedeniyle devam etmesi gerektiğini göstermişti⁴⁵³.

Hilaliahmer Cemiyeti tarafından Nisan ayında da hala depremzedelere yardım yapılmaya devam edilmişti. Heyet tarafından daha önce gidilmeyen Tire ve Bayındır'a gidilerek köylerdeki depremzedelere yardım yapılmasına karar verilmişti. Hilaliahmer Cemiyeti 35.000 Lirayı para yardımı için ayırmış ve bu kadar da yiyecek v.s ihtiyaçlarına para ayırmıştı⁴⁵⁴.

Tire, Bayındır ve Kuşadası köylerindeki depremzedelere 10.000 Lira dağıtılmasına karar verilmişti⁴⁵⁵.

Halkın yaşadığı ekonomik sıkıntı nedeniyle İzmir Belediyesi tarafından kış günlerinde fakir halka bazı yerlerde okkası beş Kuruş'tan kömür satışı yapılmıştı⁴⁵⁶. İzmir Belediyesi'nin dışında Hilaliahmer heyeti de İzmir'de depremden zarar gören ve yardıma ihtiyacı olan ailelere parasız olarak dağıtılmak üzere 15.000 okka kömür satın almıştı⁴⁵⁷. Fakat Hilaliahmer Cemiyeti tarafından dağıtılan kömürler bazı kömürcüler tarafından Eşrefpaşa'da okkası 10 Kuruş'tan köylünün elinden zorla alınmıştı⁴⁵⁸.

Hilaliahmer Cemiyeti ihtiyacı olan halka kömür dağıtımını yapmasının yanında özellikle fakir ve yardıma muhtaç kişilere de önemli yardımlarda bulunulmasına karar vermişti. Özellikle grip salgını⁴⁵⁹ nedeniyle İzmir şehrinin bazı bölgelerine de Cemiyet tarafından doktor gönderilecekti. Bunun yanında ilaç, kömür,

---

⁴⁵³ *Anadolu*, 9 Nisan 1929.

⁴⁵⁴ *Anadolu*, 8 Mayıs 1929.

⁴⁵⁵ *Anadolu*, 12 Mayıs 1929.

⁴⁵⁶ *Anadolu*, 15 Ocak 1929.

⁴⁵⁷ *Anadolu*, 28 Ocak 1929; *Anadolu*, 5 Şubat 1929, Hilaliahmer Cemiyeti fakir halka kömür dağıtımına İzmir'in Mısırlı ve Kokaryalı caddelerinden başlamıştı ve 1.500 okka kömür dağıtılmıştı. İhtiyaç halinde bu bölgelere daha fazla kömür gönderilebilecekti. Bu iki caddedeki dağıtımın bitmesinden sonra şehrin diğer kesimlerinde de ihtiyacı olan halka kömür dağıtılacaktı.

⁴⁵⁸ *Anadolu*, 6 Şubat 1929.

⁴⁵⁹ *Anadolu*, 6 Şubat 1929, Özellikle Yalılar ve Mısırlı caddelerinde, Eşrefpaşa semti, Kemeraltı ve İkiçeşmelik çevresi, Basmana, Kemer, Tepecik, Alsancak, Şehitler çevresi ve Karşıyaka semtlerinde grip salgını halindedeydi. Bu nedenle Hilaliahmer Cemiyeti tarafından bu bölgelere doktor ve ilaç gönderilmesine karar verilmişti. *Anadolu*, 19 Şubat 1929, Ayrıca Foça, Torbalı ve Tepeköy'de de grip salgını devam ettiği için okullar tatil edilmişti.

çorbalık pirinç, tereyağı gibi ihtiyaç maddelerinin de dağıtımı yapılacaktı⁴⁶⁰. Cemiyet tarafından dağıtılan on beş bin okka kömürün ihtiyacı karşılamaması nedeniyle 10.000 okka daha kömür alınarak dağıtılmasına karar verilmişti⁴⁶¹. Bu da halkın ne kadar fazla kesiminin kömür ihtiyacını karşılayamadığını göstermektedir.

1928 yılında ihraç edilen kömürün okkası 5–6 Kuruşa satılmasına rağmen 1929 yılında fiyatlarda artış için sebep olmamasına rağmen kömürün okkası 8 Kuruşa yükselmişti⁴⁶². Fiyatların yükselmesine özellikle ülkedeki kömür kaynaklarının yetersizliği neden olmuştu. Bu nedenle var olan kömürlerin yetmesini sağlamak ve kömür fiyatlarının yükselmesini engellemek için İzmir’de 35, Manisa’da 33 plan hazırlanmıştı. Her iki şehrin kömür ocaklarında da 500–800 kantar kömür vardı. Fakat kömürlerin az oluşu fiyatların artmasına neden olmuştu. Bu nedenle yurt dışından kömür beklenmekteydi. Gelecek olan kömürlerle birlikte kömür fiyatlarının düşeceği düşünülmekteydi⁴⁶³.

Halk; deprem, sel, kuraklık gibi doğal afetlerle uğraşmasının yanı sıra toplumda yaygın olan salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştı. Doğal afetler insanların yaşam koşullarının bozulmasına neden olmuştu. Bu da hastalıkların daha kolay ortaya çıkmasına ve yayılmasına zemin hazırlamıştı. Yokluk da bir yerde bu durumu tetikleyen bir etken olmuştu.

Özellikle halk arasında verem⁴⁶⁴, sıtma, grip, zatüre⁴⁶⁵, dizanteri⁴⁶⁶ türü hastalıklar çok yaygındı. Alınan önlemlere karşı özellikle grip hızla yayılmaktaydı. Bu hastalık çok basit gibi görünmesine rağmen ölümlere sebep olmaktaydı. Grip hastalığının 1928 yılında çok yaygın olması nedeniyle İzmir’de Sağlık Müdürlüğü tarafından okullar, sinemalar ve hatta kahvehaneler dahi kapatılmıştı⁴⁶⁷.

---

⁴⁶⁰ *Anadolu*, 5 Şubat 1929.

⁴⁶¹ *Anadolu*, 25 Şubat 1929.

⁴⁶² *Hizmet*, 24 Ekim 1929; *Hizmet*, 24 Kasım 1929.

⁴⁶³ *Ahenk*, 19 Ocak 1929.

⁴⁶⁴ *Anadolu*, 4 Şubat 1929, İzmir’de İkiçeşmelik’teki Hilaliahmer dispanserine Ocak ayı içinde 1.013 kişi başvurmuştu. 4 Nisan’da ise 819 kişi bu dispanserde muayene olmuştu. Sadece İkiçeşmelik’teki dispansere bu kadar başvuru olması verem hastalığının halk arasında ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. *Anadolu*, 8 Temmuz 1929, Haziran ayı içinde de 1.517 hasta İkiçeşmelik’teki Hilaliahmer dispanserine başvurarak muayene olmuştu.

⁴⁶⁵ *Anadolu*, 21 Şubat 1929.

⁴⁶⁶ *Hizmet*, 21 Ağustos 1929.

⁴⁶⁷ *Anadolu*, 3 Şubat 1929.

Hatta muhtar ve ihtiyar heyetlerinin mahallelerindeki hastaları doktora haber vermeleri zorunlu hale getirilmişti. Doktorlar da fakir halkın ilaç ve gerekli ihtiyaçlarını Hilaliahmer hesabından karşılayacaktı⁴⁶⁸. Grip sadece Türkiye’de değil Avrupa ülkelerinde de yaygındı. Özellikle İngiltere’de de grip salgını hızla yayılmıştı. Salgın nedeniyle 312 kişi ölmüştü, son haftalarda ise ölenlerin sayısı 652’ye ulaşmıştı⁴⁶⁹.

Ödemiş ve çevresindeki köylerde ise frengi hastalığı da devam etmekteydi⁴⁷⁰. Sıtma hastalığı da şehir çevresindeki birçok kazada ortaya çıkmış ve salgın haline gelmişti. Hastalığın önüne geçilmesi için Sağlık Müdürlüğü tarafından hastalığın olduğu bölgelere doktor gönderilerek önlem alınmaya çalışılmıştı⁴⁷¹. Yapılan çalışmalara rağmen sıtma hızla yayılmaya devam ederek, ölümlere de neden olmuştu⁴⁷². Sıtmanın bu kadar yaygın olmasındaki önemli bir neden de kışın çok yağışlı geçmesi ve birçok yerde bataklıkların oluşmasıydı. Zaten var olan bataklıkların kurutulmasında zorluklar yaşanırken yeni bataklıkların oluşması hastalığın daha hızlı yayılmasına sebep olmuştu. Özellikle köylerde yeterli barınma, beslenme ve sağlık koşullarının olmaması nedeniyle durum daha da ciddi bir hal almıştı⁴⁷³.

Verem hastalığı ile yapılan mücadeleye rağmen Veremle Mücadele Cemiyeti yaptığı yıllık kongrede, verem hastalığının hızla yayılmaya devam ettiğini belirtmişti. 1928 yılında İzmir’de 1.960 veremli hasta tedavi edilmiş ve bunlardan 370 kişi iyi olamayarak ölmüşlerdi. Vali Kazım Paşa, Genel Vilayet Meclisi’nin ve Hilaliahmer Cemiyeti’nin yardımıyla verem hastaları için Yamanlarda bir sanatoryum

---

⁴⁶⁸ *Anadolu*, 10 Şubat 1929.

⁴⁶⁹ *Anadolu*, 10 Şubat 1929.

⁴⁷⁰ *Anadolu*, 23 Nisan 1929.

⁴⁷¹ *Anadolu*, 23 Temmuz 1929.

⁴⁷² *Anadolu*, 28 Temmuz 1929; *Hizmet*, 6 Eylül 1929, Sıtmanın bu kadar yaygın olmasında ve hatta ölümlere sebep olmasında halkın ekonomik koşullarının iyi olmaması nedeniyle 1 Lira bile veremeyerek sıtma aşısı olamaması da önemli bir etkendi. İlaç ve gerekli ihtiyacın karşılanamaması hastalığın yayılmasını da hızlandırmıştı.

⁴⁷³ *Ahenk*, 1 Ağustos 1929; *Anadolu*, 2 Nisan 1930, Sıtmanın oldukça yaygın olması nedeniyle 1930 yılında sıtmanın daha geniş alana yayılmadan önlemler alınmasına karar verilmişti. İlk olarak Karşıyaka’da sıtma ile ilgili önlemler alınmaya başlamıştı. Bir süre sonra İzmir’de de önlemler alınmaya başlanacaktı. *Hizmet*, 19 Ağustos 1929, Özellikle kışın şiddetli yağışlar olması nedeniyle İzmir, Karşıyaka, Buca, Bornova, Bayraklı, Altındağ, Seydiköy ve diğer civar köylerde biriken sulara, meydana gelen sivri sineklerin imhası için vali Kazım Paşa başkanlığında toplantı yapılmasına karar verilmişti.

yapılacağını söylemişti. Kuruluş aşamasında kamp şeklinde olacak olan bu sanatoryum daha sonra Veremle Mücadele Cemiyeti'ne devredilecekti. Ayrıca İdare Heyeti üyelerinden doktor Mithat Bey, Avrupa'da olduğu gibi Veremle Mücadele Cemiyeti'nin verem pulları adıyla pul çıkarmasını ve bundan gelecek kazancın Cemiyet için kullanılmasını önermişti⁴⁷⁴. Verem hastalığı yıldan yıla toplumda artış göstermişti. Bu hastalıkla daha uygun koşullarda mücadele edilebilmesi için maddi kaynak gerekmektedir. Hastalığın hızla yayılmaya devam etmesi sonucunda hastalığın önüne geçmek için İzmir'de dispanser açılmasına karar verilmişti⁴⁷⁵.

Sıtmanın hızla yayılmasının önüne geçmek amacıyla sağlık komisyonu toplanmıştı. Toplantıda her evin kendisine yeterli miktarda mazot alarak bunu evde su biriken yerlere ve gerekli olan diğer yerlere atarak sıtmaya karşı önlem alınmasına karar verilmişti. Fakat mazotun kilosu 8 Kuruştur ve bu bir aileye bir ay yetmekteydi. İl Makamı ve Sağlık Müdürü'nün İzmir merkezinin de sıtma mücadele bölgesine alınmasını önermesi, sıtmanın şehir ve çevresinde ne kadar hızlı yayıldığını göstermekteydi⁴⁷⁶.

Sıtma hastalığının yayılmasını sağlayan bataklıkların kurutulması için Vilayet bütçesinden önemli miktarda para ayrılmıştı. Buna göre Halkapınar, Mersinli, Kokaryalı ve Eşrefpaşa'daki bataklıkların kurutulması için 20.000 Lira, Karşıyaka bataklıklarının kurutulması için ise 4.000 Lira ayrılması kabul edilmişti. Vilayet bütçesinden ayrılan bu paralar İzmir ve Karşıyaka Belediyelerine yardım olarak bütçeye konmuştu⁴⁷⁷.

Sıtma hastalığı için alınan önlemler bir taraftan devam ederken diğer yandan çocuklardaki difteriye hastalığı da hızla artmıştı. Sağlık Müdürlüğü tarafından

---

⁴⁷⁴ *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

⁴⁷⁵ *Milliyet*, 9 Haziran 1930; *Cumhuriyetin 75. Yılı (1923-1953)*, cilt: 1, Yapı Kredi Kültür Sanat yay., İstanbul, 1998, s. 35, Verem hastalığının bu kadar yaygın olması 1930 yılında Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun yürürlüğe konulmasına neden olmuştu. Bu kanuna göre veremli kişiyi ihbar ederek bulaştırmasına karşı önlemler alma zorunluluğu getirildi. Daha sonra çıkarılan Veremle Mücadele Dispanseri Talimatnamesi ile derneklerin denetimi bakanlığa verildi. 1931 yılında çıkarılan Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname ile veremlilerin evlenmesi yasaklandı. Çıkarılan kanunlar ve yapılan çalışmalarla verem hastalığının yayılmasının önüne geçilmeye çalışıldı.

⁴⁷⁶ *Ahenk*, 3 Eylül 1929.

⁴⁷⁷ *Anadolu*, 3 Mayıs 1929; *Hizmet*, 26 Eylül 1929; *Ahenk*, 8 Eylül 1929, Sıtma için alınan önlemler aynı yolla bulaşan dank hastalığından korunmak içinde geçerliydi. Dank hastalığı ise 1928 yılına göre 1929 yılında o kadar yaygın değildi. 1929 yılında sıtma çok yaygın bir hastalık olarak ortaya çıkmıştı.

hastalıklara karşı ciddi önlemler alınmasına rağmen hastalıklar yaygın olarak devam etmişti⁴⁷⁸.

Sıtma tüm şiddetiyle devam etmekle birlikte son zamanlarda özellikle Bornova, Karşıyaka⁴⁷⁹ ve Bayraklı'da zehirli sıtma ortaya çıkmıştı⁴⁸⁰. Yapılan çalışmalara rağmen sıtmanın önüne geçilememişti. Özellikle sıtmanın iş mevsiminde bu kadar yaygın olması çalışanların da büyük oranda etkilenmesine neden olmuş ve bu da iş gücünün düşmesine yol açmıştı⁴⁸¹. Şehir halkının % 80'i sıtma hastalığına yakalanmıştı. Bu durum sıtma hastalığının üzerinde daha ciddi bir şekilde durulması gerektiğini göstermişti⁴⁸².

Verem, sıtma, grip, frengi ve zatüre gibi hastalıkların halk arasında çok yaygın olması ve hastaneye olan ihtiyacın artması nedeniyle 1929 yılı içinde İzmir Memleket Hastanesi'nin 300 yataklı olmasına karar verilmişti. 15.000 Lira masrafla hastane civarında hastaneye bağlı yeni bir bina yapılmasına karar verilmişti. Yeni yapılan bu binanın ise ayakta yapılacak tedavilere ayrılması planlanmıştı. 1930 yılında ise Bahribaba üzerindeki Hıfzısıhha binası da hastane haline getirilecekti. Hastaneler için yapılan bu çalışmalar hastanelerin hasta sayısı için yeterli olmadığını ve hasta sayısının ne kadar fazla olduğunu göstermekteydi⁴⁸³.

Şarbon hastalığı da son zamanlarda insanlar arasında hızla yayılan hastalıklar arasındaydı. Bu durumun önüne geçilebilmesi için İktisat Vekaleti tarafından veteriner müdürlüklerine bir tamim gönderilmişti. Gönderilen tamime göre bundan sonra mezbaha olan yerlerde kesilecek hayvanlar önce veteriner tarafından kontrol

---

⁴⁷⁸ *Anadolu*, 30 Temmuz 1929; *Hizmet*, 7 Ağustos 1929, Alınan önlemlere karşın sıtma hızla yayılmaktaydı. Özellikle İzmir' bağlı Karaburun ve çevresindeki köylerde, Ballıova ve Mordoğan'da da hızla yayılmaktaydı. Hastalığın adı geçen köylerde yayılmasının önüne geçilmesi için köylerin çevresindeki dere ve bataklıklar temizletilmesi gerekmekteydi. *Hizmet*, 31 Ekim 1929, Şehrin bazı yerlerinde ortaya çıkan difteri hastalığına karşı da ilgililer tarafından önlem alınmıştı.

⁴⁷⁹ *Ahenk*, 23 Eylül 1929, Karşıyaka'da köpek ve kedilerde kuduz hastalığı hızla artmaktaydı. Karşıyaka Belediyesi arttan kuduz hastalığı nedeniyle çeşitli önlemler alarak hastalığın yayılmasının önüne geçmeye çalışmaktaydı.

⁴⁸⁰ *Hizmet*, 15 Ağustos 1929; *Hizmet*, 21 Ağustos 1929, Sıtma hastalığının yayılmasının önüne geçilmesi amacıyla halka Vilayet Sağlık Müdürlüğü tarafından 175 kilo kinin dağıtılmıştı. *Milliyet*, 24-25 Haziran 1930, İzmir'de Karşıyaka'nın Bostanlı köyünde zehirli sıtma ortaya çıkmıştı. Hastalık Bostanlı'ya yakın Çiğli köylerinde de görülmüştü. Yapılan araştırmalar sonucunda hastalığın Karşıyaka Belediyesi'nin o bölgelere çöp dökmesi nedeniyle ortaya çıktığı anlaşılmıştı.

⁴⁸¹ *Hizmet*, 27 Ağustos 1929.

⁴⁸² *Hizmet*, 4 Eylül 1929.

⁴⁸³ *Anadolu*, 26 Nisan 1929.

edilecekti. Veteriner olmayan yerlerde ise bu işi doktorlar yapacaktı. Köylerden gelen etler de mutlaka muayene edilecekti. Veterinerler tarafından çarşılardaki kaçak etler tespit edilip, etlere el konulacaktı. Bu şekilde Şarbon hastalığının yayılmasının önüne geçilmesi planlanmıştı⁴⁸⁴.

Hastalıklar diğer ülkelere oranla Türkiye’de daha yaygın olarak görülmekteydi. Bir taraftan yılın dört mevsiminde görülen mevsim hastalıkları, diğer taraftan yaz ve kış mevsimlerinde yaygın olan hastalıkların varlığı halk açısından büyük sorun oluşturmaktaydı. Hastalıkların bu kadar yaygın olmasında hem sağlık koşullarına uyulmaması hem de görevli sağlık memurlarının görevlerini yeterince yapmamaları önemli birer etken olmaktadır⁴⁸⁵.

Hastalıkların bu kadar yaygın olması nedeniyle bunlara karşı önlem almak amacıyla 1930 yılı bütçesinden Sağlık Bakanlığı bütçesi için 4.202.212 Lira ayrılmıştı. Ayrılan bu bütçe ile özellikle ülkede çok yaygın olan verem ve çocuk felci ile mücadele edilmesi planlanmıştı. Geçen yıl bütçeden ayrılan 60.000 Lira ile yeni dispanserler açılmıştı⁴⁸⁶.

3- Kuraklık

1928 yılında yaşanan kuraklığın da etkisiyle üretimdeki azalmanın, Dünya Bunalımı’nın etkileriyle de birleşmesi Türkiye’de Ekonomik Krizin daha ciddi şekilde hissedilmesine neden olmuştu. Bu koşullar içinde hem tarım ürünlerinin fiyatları düşmüş hem de daha az ürün elde edilmişti. Hatta yaşanan kuraklık nedeniyle bazı bölgelerden ürün bile alınamamıştı. Yeterli ürün alınamayan bölgelere de gerekli gıda ürünleri gönderilerek halk desteklenmeye çalışılmıştı⁴⁸⁷.

1928 yılında yaşanan kuraklık etkisini 1929 yılında daha sert bir şekilde göstermişti. Kuraklık nedeniyle 1928 yılında yeterli ürün alınamaması 1929 yılında hasat mevsimine kadar ciddi şekilde kıtlık yaşanmasına neden olmuştu. Kuraklık nedeniyle yeterli miktarda ürün alınamayan bölgelerde buğday ve arpa gibi tahıl

---

⁴⁸⁴ *Hizmet*, 1 Kasım 1929.

⁴⁸⁵ *Hizmet*, 20 Ağustos 1929.

⁴⁸⁶ *Anadolu*, 20 Mayıs 1930.

⁴⁸⁷ *Anadolu*, 6 Ocak 1929.

ürünleri özellikle sorun oluşturan iki önemli ürün olmuştu. Bu nedenle hem değirmenciler hem de fırıncılar çok zor durumda kalmıştı. Halkın temel besin kaynağı olan ekmeğün üretimi için bile yeterli miktarda buğday ve arpa yoktu. Yaşanan bu sıkıntılar nedeniyle ihraç edilen unlarda gümrük resminin indirilmesine karar verilmişti⁴⁸⁸.

Yaşanan kuraklığın ciddi boyutlara ulaşması buğday, arpa gibi ürünlerde de büyük oranda düşüşler yaşanmasına neden olmuştu. Bu nedenle 1929 yılında buğday ihtiyacının önemli miktarı yurt dışından karşılanmıştı. Kuraklık nedeniyle 60.000 tondan fazla buğday ithal edilmişti ve bunun için de 9.000.000 Lira ödenmişti. Fakat alınan buğdaylar yurt içi ihtiyacı karşılayamayacağı için hasat mevsimine kadar 20.000.000 Lira daha ithalat yapılması gerekecekti⁴⁸⁹.

Kuraklık özellikle Orta Anadolu'daki en önemli geçim kaynağı olan hayvancılık sektörünü de ciddi şekilde etkilemişti. Kuraklık nedeniyle köylüler hayvanlarına verecek yem bulamamış, bunun sonucunda da sahip oldukları hayvanları satmak zorunda kalmışlardı. Kışın şiddetli soğuklar nedeniyle de hayvanlarda yüksek oranda telefler olmuştu. Bu da et fiyatlarının yükselmesine neden olmuştu⁴⁹⁰. Şiddetli soğuklardan telef olmaktan kurtarılan hayvanlar için ise çok fazla masraf yapılmıştı. Bu da et fiyatlarının artmasını tetiklemişti⁴⁹¹.

Nazilli'de ekim yapılan ovanın bazı yerleri tamamen kuruduğu için ekilen bazı yerlerde pamuklar hiç çıkmamıştı. Bu durum üretici açısından ciddi sorun olmuştu⁴⁹².

Kuraklık nedeniyle özellikle Konya ve çevresine yerleştirilen muhacir ve mübadiller de iskan edildikleri evleri ve arazileri terk ederek çevre vilayetlere yerleşmişlerdi⁴⁹³.

---

⁴⁸⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1929.

⁴⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1929.

⁴⁹⁰ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1929.

⁴⁹¹ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1929.

⁴⁹² *Anadolu*, 16 Mayıs 1930.

⁴⁹³ *Anadolu*, 11 Haziran 1931.

B- İTHALATTA KISITLAMALAR VE PİYASAYA YANSIMASI

Bunalımla birlikte tarım ürünlerindeki hızlı fiyat düşüşleri, Türkiye gibi tarım ürünü ihraç eden ülkeleri ciddi şekilde dış ticaret açığıyla karşı karşıya getirmişti. İhraç edilen tarım ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesi buna karşın ithal edilen ürünlerin fiyatlarının aynı oranda düşmemesi ithalat ve ihracat dengesinin bozulmasına neden olmuştu.

Halkın satın alma gücündeki azalmanın ve hükümetin koyduğu kota ve sınırlamaların sonunda, 1929 yılında 256.000.000 Lira olan ithalat 1932 yılında 85.000.000 Liraya inmişti. Tüketim malları ithalatı ise daha da hızlı düşmüştü. Sonuçta tarım ürünleri fiyatlarının düşmesine rağmen Türkiye'nin ticaret açığı 1930'larda fazlalığa dönüşmüştü. Fakat Türk vatandaşlarının alışmış oldukları küçük lüks malların birçoğu piyasadan yok olmuştu⁴⁹⁴.

Bunalım döneminde dış açığın azaltılması amacıyla tüccarın mal ve döviz olanakları kısıtlanmıştı. Başka bir deyişle dış ticaret açıklarının son bulması amacıyla tüccarın iş alanının daraltılması yoluna gidilmişti. Devlet, korumacı bir dış ticaret politikası ile yüksek oranlar getiren bir gümrük tarife sistemi uygulamaya başlamıştı. Bunların dışında olağanüstü vergiler ve alınan olağanüstü koruma önlemleri tüccarların tepkilerine neden olmuştu⁴⁹⁵.

Bunalım'ın etkisiyle kambiyo borsalarında yaşanan sıkıntıyla ilgili hükümet bir takım tedbirler almaya karar vermişti. Özellikle Türk Lirası'nın değerinin yükselmesi, ithalatın azalması, Türk Lirası'nın değerindeki düzenliliğin sağlanması alınacak kararların birinci kısmını teşkil etmişti. Hükümet bundan başka üretimin artırılması ve ürünlere dışardan müşteri bulunabilmesi için gerekli olan çalışmaların yapılmasını da planlamıştı⁴⁹⁶.

Bunalımın etkisi hissedilmeye başlandıkça hükümet de bir dizi önlemler almaya başlamıştı. Aslında Dünya Bunalımı'nın Türkiye'de ortaya çıkardığı en ciddi sorun dünya piyasalarındaki tarımsal mallara olan talebin düşmesiydi. Gerçekten de

⁴⁹⁴ Eric Jan Zürher, *a.g.e.*, s. 285-286.

⁴⁹⁵ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 117.

⁴⁹⁶ *Hizmet*, 22 Aralık 1929.

1928 ve 1929 yıllarında düşük düzeydeki fiyat artışları 1930'da büyük oranlı fiyat düşmelerine dönüşmüştü. Bir yandan çiftçinin gelirleri düşerken bir yandan da ülkenin döviz kazançları azalmıştı. Türk Lirası değer kaybetmeye başlamış ve bütçe kaynakları büyük oranda daralmıştı. Özellikle Türk Lirası'nın 1928 ve 1929 yıllarında yüksek oranda değer kaybetmesi Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kabul edilmesine zemin hazırlamıştı⁴⁹⁷. İthalatın hızla artması nedeniyle ithalatın denetim altına alınması kaçınılmaz hale gelmişti. Zaten dünyadaki ekonomik yapıdaki gidiş bu yöndeydi. 1930 yılında ithalat sınırlaması yasası kabul edilmişti⁴⁹⁸.

1930 yılı para ve kambiyo piyasalarının, dünya piyasalarının da bir parçası olarak ekonomik krizden ciddi şekilde etkilenmeye başladığı bir yıl olmuştu. Bu nedenle hükümet para piyasalarındaki dalgalanmaları ve Türk parasının değerinin daha da aşağıya çekilmesini önlemek amacıyla 1929 yılının son aylarından itibaren birtakım önlemler almaya başlamıştı. Buna göre 1929 yılının Aralık ayının on beşinde devletin alması gereken döviz miktarı 10.000.000 Türk Lirası olmasına rağmen Vekil Heyeti'nde yapılan müzakere sonunda döviz alınmamasına karar verilmişti. Bunun nedeni ise üzerinde önemle durulan Türk Lirası'nın değerini korumaktı. Önemli olan ise o zaman alınmayan dövizlerin birkaç ay sonra alınması durumunda Türk Lirası değer kaybedecekti. Bu nedenle, özellikle spekülâtörlerin hükümet tarafından alınan bu kararlara ciddi bir şekilde uymaları gerekiyordu; yoksa Türk Lirası'nın değer kaybetmemesi adına yapılan bu çalışmalar boşa gidebilirdi. Türk Lirası'nın değer kaybetmemesi için yapılan çalışmaların yanında, ayrıca Milli İktisat Politikaları uygulanarak yerli malı ürün kullanılmasıyla ilgili çalışmalar da tüm halk kesimine yayılmaya çalışılmıştı. Bu şekilde Türk Lirası'nın yurtdışına çıkmasına engel olunarak paranın ülke içinde kalması planlanmıştı. Ülkedeki tarım üretimini arttıracak ve ekonomik gelişmeye imkan verecek bir program hazırlanmaktaydı. Hazırlanmakta olan programın, bütçenin durumuna uygun olması gerekmektedir. Bu koşullar altında

---

⁴⁹⁷ Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁹⁸ *A.g.e.*, s. 130; *Anadolu*, 6 Mayıs 1930, Hükümet tarafından yeni bütçe 222.732.000 Lira olarak belirlenmişti. Buna göre giderler 222.624.023 Lira olarak tespit edilmişti. *Anadolu*, 18 Mayıs 1930, İktisat Vekaleti bütçesinden iktisat işleri için ayrılan paranın 5.500.000 Liraya yakını tasarruf edilmişti. Bu tasarrufun 5.000.000'u İktisat Vekaleti'ne ve kalan kısmı da Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesine ilave edilmişti. 1930 yılı için ayrılan bütçe 1927 yılı bütçesinden 2.000.000 Lira fazlaydı. *Anadolu*, 19 Mayıs 1930, 1928 yılı bütçesi 208.000.000 Lira olarak belirlenmesine rağmen bu miktar mali yıl içinde 233.000.000 Lirayı bulmuştu.

bütçe için ayrılan para miktarının 10-15.000.000 Lira olacağı hesaplanmıştı. Ayrıca Türk Lirası'nın değerinin korunmasıyla ilgili alınacak önemli bir tedbir de Devlet Bankası'nın kurulmasıydı. Devlet Bankası'nın kurulması Türk Lirası'nın korunması ve ülke ekonomisinin gelişmesi açısından önemliydi. Türk Lirası'nın korunması devlet açısından çok önemliydi ve bu nedenle her türlü önlem alınmaya çalışılmıştı⁴⁹⁹.

Atatürk, Türkiye'yi çağdaş uygarlık sistemine çıkacağız diyerek kendi kendine yetecek bir ekonomik yapılanmayı gerçekleştirmek ve kendi ekonomisini kendisinin yönetebilmesinin önünü açacak bir ekonomik kalkınma gerçekleştirme düşüncesi içindeydi. Fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar ne yeraltı ne de yerüstü zenginliklerini işletebilecek durumdaydı. Bu nedenle devlet büyük sanayi yatırımlarını yapamamıştı. Bunun yerine ağırlıklı olarak parasal birikim yapmak zorunda kalmıştı. Toplayabildiği parayla da öncelikle yabancı şirketlerin elinde bulunan şeker, petrol, benzin vb tüketim maddelerini devlet tekeline geçirme politikasını yürürlüğe koymuştu. 1923–1930 yılları ağırlıklı olarak bir onarım bir kendine gelme yılları olmuştu. Bu süreçte ortaya çıkan 1929 Bunalımı da dünyada ağır bir ekonomik bunalıma neden olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemişti⁵⁰⁰.

1930'lu yıllar Türkiye'ye temel ekonomik politika açısından önemli yenilikler getirmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin borsalarında 1929 yılında hisse senetlerinin değerindeki hızlı düşüş nedeniyle ortaya çıkan Dünya Bunalımı 1930'lu yıllarda tüm Batı Avrupa ülkelerinde genel bir ekonomik bunalıma dönüşmüştü. Güçlü Batı devletlerinin ulusal paralarının değerleri hızla düşmüştü. Dünya ticareti tam bir darboğaza girmişti. Sanayiler durmuş ve işsizlik⁵⁰¹ ciddi boyutlara ulaşmıştı. Dünya Bunalımı, 1923-1929 yıllarını daha çok özel girişime dayanan ekonomi politikalarıyla geçiren Türkiye ekonomisinde sıkıntılara neden olmuştu. Dünya Bunalımı nedeniyle Türkiye'de de artık devlet de ekonomik yaşamın merkezinde yer

---

⁴⁹⁹ *Anadolu*, 23 Şubat 1930; *Anadolu*, 7 Mayıs 1930, Devlet Bankası'nın 25.000.000 sermaye ile kurulması ve çalışmaya başlamasına karar verilmişti.

⁵⁰⁰ Bekir Özgen, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁰¹ *Milliyet*, 20 Mart 1930, Bunalımın şiddetini arttırması kaçınılmaz olarak işten çıkarılmaları da beraberinde getirmişti. Örneğin son ay içinde Seyri Sefain ve devlet matbaası gibi kimi kurumlardan çalışanların çıkarılması işsizliğin ciddi boyutlara geldiğinden bahsedilmesine neden olmuştu.

almaya başlamıştı. Uluslar arası alanda dış ticarete ortaya çıkan sıkıntılar Türkiye'yi öncelikle "kendi kendine yeterli" olmaya çalışan bir iktisat politikasına yöneltmişti⁵⁰².

1929 yılı, dönemin iktisat politikalarının bir anlamda ciddi bir sarsıntı geçirdiği bir dönüm noktası olmuştu. Lozan Anlaşması'nda gümrük duvarlarının savaş öncesi düzeyde tutulmasıyla ilgili hükümlerinin süresi sona erdiği dönemde Dünya Ekonomik Bunalımı ortaya çıkmıştı. Dünya'nın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar himayeci politikaları gündeme getirmişti. Oluşturulan yeni ekonomik modelin temel unsurları devletçilik ve sanayileşmede ithal ikameci uygulamalara geçilmesi olmuştu⁵⁰³.

Bunalımla birlikte ekonomik yaşamda liberal ticari anlayıştan devletin daha etkili olduğu bir sürece geçilmişti. Türkiye'de, ekonomik yapıda bu geçişi yaşayan ülkeler arasında bulunmaktaydı. Türkiye'de bunalımla birlikte yüksek gümrük duvarları arkasına kapanarak, gümrük duvarlarını mümkün olduğu kadar yükseltmişti. Ticari açığa neden olmamak amacıyla az satın almak ve çok satmak gayretine düşmüştü. Bu şekilde ticaret ve ödeme dengelerini de korumaya çalışmıştı. Bunları yaparak Türk parasının değerindeki dalgalanmayı önleyerek, kendi iç dinamikleri ile ayakta kalmaya çalışmıştı. Bu nedenle devlet milli sanayi kuruluşları kurarak ve yerli ham maddeleri işleyerek ithalattan tasarruf yapma yoluna gitmişti⁵⁰⁴.

Ülkenin dış ticareti 1929 yılında giderek daralmıştı. Bunun nedenlerine baktığımızda ise birinci neden bu tarihten itibaren dış ticareti düzenleme yetkisini elde eden hükümetin gümrük vergilerini, sağlık malzemesi ve diğer yasalarda vergi bağımsızlığı dışında kalan tüm dışalım mallarında % 16'dan % 40'a çıkarmasıydı. Bu şekilde kamu gelirlerini arttırarak yerli üretimi koruma ve Osmanlı'nın düştüğü dış borç tuzağına düşmemek amaçlanmıştı. Dış ticaretin daralmasının ikinci nedeni ise Dünya Bunalımı nedeniyle gelişmiş kapitalist ekonomilerde görülen bunalımın etkisiyle dış ticaretin sınırlandırılmasıydı. 1929 yılından sonra birçok ülke ekonomik bunalıma çözüm bulmak amacıyla dış ticareti sınırlandırma yoluna gitmişti. Türkiye de, dış alımda kota uygulayarak ve Türk Lirası'nın dış değerini korumak amacıyla önlemler alarak dış ticareti sınırlamaya çalışmıştı. Türkiye, 1930'lu yılların başında

---

⁵⁰² Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 235-236.

⁵⁰³ R. Funda Barbaros, *a.g.e.*, s. 97.

⁵⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 425.

ise iç ve dış koşulların etkisiyle giderek daha içe dönük bir ekonomik yapıya sahip olmaya başlamıştı⁵⁰⁵. Hükümet 1930'lu yılların başında ekonomik bunalıma karşı aldığı önlemlerle kamu harcamalarını, kamu gelirlerine göre dengeleyerek ve dışalığa sınırlamalar getirerek, dış ticaretin açık değil, fazla vermesini sağlamayı amaçlamıştı⁵⁰⁶.

C- PİYASADAKİ BUNALIMIN ÜRÜN SATIŞLARINA ETKİSİ

1- Tütün

Büyük oranda tarım ülkesi olan Türkiye için yetiştirilen ürünlerin satış döneminde uygun fiyatlarla satılması hem üretici hem de tüccar için önemli bir konuydu. Bunalım nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki hızlı düşüş hem tarım sektörünün hem de buna bağlı sanayinin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Bu nedenle bu koşullar altında, tarım sektöründe çalışan kesimi desteklemek amacıyla devlet tarafından çiftçiden destekleme alımları yapılmıştı.

Çiftçinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeniyle devlet çiftçiyi desteklemek amacıyla belli miktarda ürünü dönem dönem satın almıştı. Örneğin İnhisar İdaresi'nin de mali durumunun iyi olmaması nedeniyle, İnhisar İdaresi ihtiyacı olan tütünü yavaş yavaş satın almıştı⁵⁰⁷.

İzmir'de tütün üreticilerinin elinde kalan tütünler için bu sorunu çözmek amacıyla İstanbul'dan gelen Tütün İnhisar Meclis üyesi Nazmi Bey İzmir Ticaret Odası'nda vali ve diğer üyelerle yapılan toplantı sonunda henüz tütünleri satılmamış olan Foça, Torbalı, Bayındır ve Gavurköy çevresindeki tütün çiftçilerine yardım yapılmasına karar verilmişti. Alınan karara göre İnhisar İdaresi bankalardan ve sermayedar kurumlardan alacağı 1.5-2.000.000 Lira ile bu yardımı yapabileceğini belirtmişti. Avans olarak okka başına 25 Kuruş verilerek alınan tütünlerin, İnhisar İdaresi tarafından işletilip satıldıktan sonra parası köylüye verilecekti. Yapılan bu

⁵⁰⁵ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁵⁰⁶ *A.g.e.*, s. 60.

⁵⁰⁷ *Anadolu*, 8 Ocak 1929.

işlemlerin, köylünün biraz da olsa rahatlamasına katkısı olacağı düşünülmüştü⁵⁰⁸. Tütüncünün elinde satılmadan kalan tütünler İnhisarı İdaresi tarafından piyasa fiyatı üzerinden alınacaktı⁵⁰⁹. Yapılan alımlar sonunda Tütün İnhisar İdaresi tarafından 50-60.0000 okka tütün alınmıştı⁵¹⁰.

Tütün İnhisar İdaresi tarafından yapılan tütün alımları Nisan ayında da devam etmiş ve toplam alınan tütün miktarı 120.000 okkayı bulmuştu. Özellikle Gavurköy ve Torbalı çevresinde yüz binlerce Lira değerindeki tütünün Tütün İnhisar İdaresi tarafından alınması sonucunda köylünün elinde çok az miktarda tütün kalmıştı⁵¹¹.

Tütün İnhisar İdaresi tarafından tütün üreticilerinden yapılmakta olan tütün alımı son bulmasına rağmen Foça'daki tütün üreticilerinin elinde önemli miktarda tütün kaldığının anlaşılması üzerine bu bölgeye memur gönderilerek tütün alımına devam edilmişti. Foça'dan sonra Seydişehir ve çevresindeki tütün üreticilerinden de tütün alımı yapılacaktı. Tütün İnhisar İdaresi tarafından tütün üreticilerinden toplam 300.000 okkadan fazla tütün alımı yapılmıştı⁵¹².

Tütün İnhisar İdaresi tarafından tütün alımının başlanmasından itibaren 2.500.000 kiloya yakın tütünün alınmış olduğu tahmin edilmekteydi. Alınan tütünlere ise 110-130 Kuruş arasında fiyat verilmişti⁵¹³.

Tütün İnhisar İdaresi 13 Nisan'dan itibaren Alsancak'taki Şark Tütün deposundaki tütünlerin imalatına başlanmasına karar vermişti. Burada, İnhisar İdaresi tarafından İzmir ve çevresindeki tütün üreticilerinden alınan tütünler işlenecekti.

---

⁵⁰⁸ *Anadolu*, 9 Ocak 1929; *Anadolu*, 30 Ocak 1929, Menemen ve Foça kazalarındaki tütünler Tütün İnhisar İdaresi tarafından alınmaya başlamıştı. *Anadolu*, 1 Şubat 1929, Tütün İdaresi tarafından alınan tütünlere ise 1929 yılında, 1928 yılına göre % 25-30 daha az fiyat verilmişti.

⁵⁰⁹ *Anadolu*, 24 Ocak 1929; *Anadolu*, 26 Ocak 1929, Özellikle Manisa, Aydın çevresinde ve Akhisar kazasına bağlı birçok köyde satılmamış tütünler Tütün İnhisarı İdaresi tarafından tütüncüleri desteklemek amacıyla satın alınacaktı. Bu yerlerin dışında Menemen ve Foça'nın kaza ve köylerinden, Seydişehir ve Torbalı'daki tütüncülerden de alım yapılacaktı. Bu kadar geniş alandaki tütüncülerden, tütünün devlet tarafından alınması da tütünlerin köylünün elinde kaldığını göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında yaşanan şiddetli soğuklar nedeniyle tütün yapraklarının kırılması ve tütün dükkanlarının açılmaması nedeniyle amelelerde işsiz kalmıştı.

⁵¹⁰ *Anadolu*, 14 Şubat 1929.

⁵¹¹ *Anadolu*, 3 Nisan 1929.

⁵¹² *Anadolu*, 10 Nisan 1929.

⁵¹³ *Hizmet*, 13 Kasım 1929.

Bunun için tütün deposunda çalıştırılmak üzere 200 amele işe alınmış ve sonra bu sayının 400'e çıkarılması planlanmıştı⁵¹⁴.

Tütünlerini henüz satmamış olan tütün üreticilerinin ise yirmi gün içinde tütünlerini Tütün İnhisar İdaresi ambarlarına nakil etmeleri kendilerine bildirilmişti. Her yıl olduğu gibi 1929 yılında da satılmamış tütünler İnhisar İdaresi ambarına taşınmıştı⁵¹⁵.

Ziraat Bankası tarafından tütün yetiştiricilerine tütün ekme mevsiminde, hasat mevsiminde elde edilmesi planlanan ürün üzerinden borç verilerek tütüncüler desteklenmekteydi. Fakat banka tarafından verilen bu borçların alınamaması nedeniyle emlak üzerine haciz getirmek suretiyle bu borçların toplanmasına karar verilmişti. 1929 yılı içinde İzmir'deki tütüncülerin ellerindeki tütünleri satamadıkları için Tütün İnhisar İdaresi tarafından tütüncülerini desteklemek amacıyla geniş kapsamlı alımlar yapılmıştı. Bu nedenle tütüncülerin 1929 yılı içinde Ziraat Bankası'na borçlarını ödeyememesi aslında bu ağır koşullarda beklenen bir durumdu⁵¹⁶.

Ziraat Bankası tarafından tütün üreticilerinin desteklenmesi amacıyla verilen borcun yanı sıra her yıl bağlar için ithal edilen göktaşından gümrük vergisi alınmamaktaydı. Fakat Maliye Bakanlığı'ndan gelen bir emre göre 1929 yılında kükürt ve göktaşından gümrük vergisi alınacağı belirtilerek, tütün üreticilerine bu durum haber verilmişti⁵¹⁷. Kükürt ve göktaşından resim alınması fiyatların da artışına sebep olacak ve bundan da çiftçi zarar görecekti. Bu nedenle Vekalet'ten gelen emirle kükürt ve göktaşından 1929 yılında da vergi alınmamasına karar verilmişti⁵¹⁸.

Bağcılarının kükürt ihtiyacını karşılamak amacıyla yurt dışından ithal edilen kükürtlere ödenen depozito paralarının geri verilmemesi, kükürt ithal eden tüccarları zor durumda bırakmıştı. Tüccarlar kükürt ithal etmek için depozito parasını faizle almışlardı ve depozito parası iade edilmeyince tüccarlarda zor durumda kalmışlardı. Bu nedenle bu koşullarda bir daha kükürt ithal edemeyeceklerini bildirmişlerdi⁵¹⁹.

---

⁵¹⁴ *Anadolu*, 10 Nisan 1929; *Ahenk*, 9 Ekim 1929, Tütün İnhisar İdaresi müdürü Behçet Bey'in yaptığı açıklamaya göre İnhisar İdaresi her yıl hükümete 25.000.000 Lira vermekteydi.

⁵¹⁵ *Anadolu*, 23 Nisan 1929.

⁵¹⁶ *Anadolu*, 1 Mart 1929.

⁵¹⁷ *Anadolu*, 19 Mart 1929.

⁵¹⁸ *Anadolu*, 7 Şubat 1929.

⁵¹⁹ *Hizmet*, 25 Kasım 1929.

Merkezi İzmir’de olmak üzere Ziraat Bankası tarafından bir kooperatif kurulmasına karar verilmişti. Kurulacak olan kooperatif tütün kooperatifi olacaktı ve bu kooperatif tütün üreticilerinden aldığı tütünü doğrudan doğruya piyasada satacak, bunun yanında Avrupa ve Amerika ile de iş yapabilecekti⁵²⁰.

İzmir ve çevresinde 1928 yılında yetiştirilen tütünlerde meydana gelen Akdamar hastalığı nedeniyle bazı bölgelerde tütüncüler, ellerindeki tütünlerini satamadıkları için 1929 yılında, tütünlerde meydana gelebilecek hastalıklar için özellikle Menemen, Torbalı, Gavurköy, Foça, Seydiköy gibi yerlerde önlemler almaya başlamıştı⁵²¹. Alınan önlemler kapsamında Seydiköy ve çevresinden başlanarak tütün yastıkları formolin ile ilaçlanmaya başlanmıştı⁵²².

Özellikle Foça tütünlerinde son yıllarda ortaya çıkan Akdamar hastalığı iki yıldır Foça tütünlerinin ciddi şekilde etkilenmesine neden olarak, ürünlerin büyük kısmında ciddi zararların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Kaymakamlık bu durum karşısında ciddi bir bunalım çıkmasının önüne geçmek amacıyla Vilayet makamına başvurarak hastalıkla ilgili inceleme yapılarak hastalığın daha fazla yayılmasına engel olmak amacıyla çalışmalara başlanmasını istemişti⁵²³.

Tütünlerde ortaya çıkan hastalıklar nedeniyle tütün fiyatlarında düşmeyi engellemek için tütün yetişen bölgelerde hastalıkla mücadele için tedbirler alınmıştı. 1928 yılında yetiştirilen tütünlerin çoğu hastalık nedeni ile çok düşük fiyatlara satılmıştı. Bu nedenle 1929 yılında tütünlerde hastalık olmadan yetiştirilmesi için büyük çaba gösterilmişti. Özellikle tütün yetişen bölgelere Tütün İnhisar İdaresi tarafından fen memurları gönderilerek bu bölgelerde Akdamar hastalığı ile ilgili bilgi verilerek, neler yapılması gerektiği anlatılmıştı. Akhisar, Foça, Bulgurca ve Seydişehir gibi tütün yetiştiren bölgelere giden fen memurları buradaki tütün yetiştiricilerine konferanslar vererek tütün hastalıkları konusunda üreticileri bilgilendirmeye çalışmışlardı⁵²⁴.

---

⁵²⁰ *Anadolu*, 1 Mayıs 1929.

⁵²¹ *Anadolu*, 29 Ocak -3 Şubat 1929.

⁵²² *Anadolu*, 7 Şubat 1929.

⁵²³ *Hizmet*, 21 Kasım 1929.

⁵²⁴ *Anadolu*, 6 Haziran 1929.

Tütün İnhisar İdaresi tarafından tütün hastalıkları ile yapılan mücadele çalışmaları sonuç vermiş ve tütün yetiştirilen bölgelerdeki tütün hastalığının önemli oranda azaldığı tespit edilmişti⁵²⁵. Fakat Foça'da tütün hastalığının önüne geçilememesi nedeni ile 4.000 dönüm tütün fidanı hastalık sebebiyle sökülme zorunda kalmıştı. İkrazat olarak hasat mevsiminde köylüden geri alınmak koşuluyla verilen bu paranın tütünlerdeki hastalık nedeniyle tütünlerin toplatılması üzerine Ziraat Bankası'ndan tütün yetiştirmek için alınan 1.000.000 Lira da boşa gitmişti. Bu paranın yine de hasat mevsiminde köylüden alınacak olması da köylü açısından önemli bir sorun olmuştu⁵²⁶.

İzmir İktisadi Bölgesi'nde yetiştirilen tütünlerle ilgili İzmir Ticaret Odası'nın hazırladığı rapora göre 1929 yılı tütün rekoltesi 15.500.000 kilo tahmin edilmekteydi. Mevsim başından itibaren tütünlerin büyük bir kısmı satılmıştı. Geriye ancak 600.000 kilo kalmıştı. Yıl içinde tütünlerin okkasının fiyatı 60-245 Kuruş arasında değişmişti. Tütünlerin kalitesi 1928 yılına göre daha iyi olduğu için tütünlerin okkası 40-45 Kuruş daha fazla fiyata satılmıştı. 1928 yılındaki rekolte ise 23.000.000 kiloydu. Beher okkası 20-210 Kuruş arasında değişen fiyatlardan satılmıştı. İzmir piyasasında son bir buçuk ay içinde 1928 yılından kalan tütünün 1.500.000 kilosu 100-165 Kuruştan satılmıştı. Romanya Tütün İnhisar İdaresi tarafından 70.000 kilo tütün alınmıştı. 1928 yılından ise 3.500.000 kilo tütün kalmıştı⁵²⁷.

Tütün hastalıklarına karşı önlemler alınmaktaydı. İlk olarak Gavurköy çevresindeki köylerde hastalıkla mücadele başlamıştı. Cumaovası ve Değirmendere nahiyelerindeki köylerde tütün hastalıklarına karşı yapılan mücadele bir hayli ilerlemişti. Yapılan bu çalışmalar için köylüden beş Kuruştan otuz Kuruşa kadar mücadele ücreti alınacaktı⁵²⁸.

Gavurköy'ün çevresindeki köylerde bulunan tütün üreticileri ile diğer kaza ve köylerde bulunan tütüncüler, tütün fidelerinin yetiştirildiği kapancalara soğan sarımsak dikmekteydi. Bu şekilde köylü tütün fidelerinin arasında yetiştireceği bu sebzelerden 5-10 Kuruş kar elde etmeyi düşünmekteydi.. Fakat Akdamar hastalığını

---

⁵²⁵ *Anadolu*, 9 Haziran 1929.

⁵²⁶ *Hizmet*, 20 Ağustos 1929.

⁵²⁷ *Hizmet*, 13 Aralık 1929.

⁵²⁸ *Anadolu*, 13 Mart 1929.

meydana getiren haşere bu sebzelerden tütün fidelerine geçmekteydi. Bunun için önlem almak amacıyla Tütün İnhisar Müdürü Sezai Bey Bölge Ziraat Müdürlüğü'ne giderek bu konu üzerinde çalışma yapılmasını planlamıştı⁵²⁹.

Tütünlerde ortaya çıkan hastalıklarla mücadele etmek amacıyla şehre 300.000 kilo tütün tozu getirtilmişti⁵³⁰.

Tütün İzmir Bölgesi'nin önemli ürünlerinden birisiydi. Özellikle tütünlerde ortaya çıkan Akdamar hastalığı ile yapılan mücadele sonunda 1929 yılında İzmir ve çevresinde 18–19.000 ton tütün elde edilmişti. 1928 yılında ise 23.000 ton tütün olmasına rağmen Akdamar hastalığının tütünlerde yaygın olarak görülmesi nedeniyle sonuç tam bir felaket olmuştu. Bu nedenle 1928 yılında 23.000 ton tütünden hastalık nedeniyle ancak 12.000.000 Lira elde edildiği halde 1929 yılında 18.000 ton tütünden 1928 yılına oranla iki kat fazla kazanç elde edilebilecekti⁵³¹.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'na göre ise tütünden 1928 yılında 23.345.000 kilo rekolte, 1929 yılında 15.215.000 kilo rekolte, 1930 yılında 24.760.000 kilo rekolte ve 1931 yılında 21.100.000 kilo rekolte elde edilmişti. 1928 yılında 18.449.164 kilo tütün, 1929 yılında 18.822.830 kilo tütün, 1930 yılında 18.401.097 kilo tütün, 1931 yılında da 10.909.368 kilo tütün ihraç edilmişti. Elde edilen gelir ise 1928 yılında 29.808.858 Lira, 1929 yılında 26.114.085 Lira, 1930 yılında 27.760.467 Lira ve 1931 yılında ise 13.084.866 Liraydı⁵³².

Çeşme'de ekilen tütünlerin iyi olması ve buradaki anasonların İspanya anasonları ile rekabet edecek düzeyde olması nedeniyle Müskirat İnhisar İdaresi tarafından parasal yardımda bulunularak tütün üreticileri desteklenmişti. Aynı şekilde Ziraat Bankası da 25.000 Lira yardımda bulunacağını açıklamıştı⁵³³.

---

⁵²⁹ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

⁵³⁰ *Milliyet*, 31 Mart 1930.

⁵³¹ *Hizmet*, 16 Ağustos 1929; *Hizmet*, 21 Ağustos 1929, Tire, Bayındır, Ödemiş ve Adagide bölgelerinden 3.000.000 kilo tütün elde edilmişti. *Ahenk*, 17 Eylül 1929, 1928 yılında tütün hastalıkları ile yapılan mücadelenin başarılı olması sonucunda 1929 yılında, tütünlerdeki hastalıkların üstesinden gelinmişti. Bu nedenle her tarafta tütün iyi fiyatla satılmaktaydı. *Ahenk*, 20 Kasım 1929, 1929 yılında sadece Haziran ve Temmuz aylarında Tütün İnhisar İdaresi tarafından 8.500.000 Liralık tütün işlenmiş ve 39.000 Liralık yaprak tütün satılmıştı.

⁵³² Ferlâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 130.

⁵³³ *Milliyet*, 18 Mart 1930.

Tütün İnhisar İdaresi tarafından 1 Temmuz'dan itibaren tütünler belirlenen yeni fiyatlar üzerinden satılacaktı. Belirlenen yeni tarifeye göre en iyi tütün 15 Kuruş, en iyi sigara 15 Kuruş, üçüncü kalın sigara 10 Kuruş, köylü sigarası 7,5 Kuruş, İsmet renkli sigara 13 Kuruş, Ahali ince sigara da 18 Kuruş olarak tespit edilmişti⁵³⁴.

Yunanistan'da da tütünlerden 1928 yılında 4.990.000 kilo ürün alınmış, 1929 yılında ise daha az ürün elde edilmişti. Zeytinyağı mahsulü ise 84.790.600 kiloydu⁵³⁵.

Tütün rekoltesinde 1929 yılından başlayarak bir yükselme görülmekteydi. 1929 yılında 15.215 ton olan tütün rekoltesi 1931 yılında 21.100 tona yükselmişti. Ancak bu artış ihracat değerlerinde görülmekteydi. 1929 yılında 18.822.830 Lira olan ihracat bedeli, 1931 yılında 10.909.368 Liraya; 1929 yılında 26.114.085 Lira olan ihracat bedeli, 1931 yılında 13.084.866 Liraya gerilemişti⁵³⁶.

Son yıllarda ise Dünya'da tütün kullanımı % 50 oranında artmıştı. Bunun en önemli nedeni ise nüfusun artışıydı. Tütünün en çok kullanıldığı ülkeler ise Amerika, Hindistan ve Çin'di. Nüfus yoğunluğuna göre Amerika'da kişi başına 3,44 kg, Hollanda'da 3,24 kg, Fransa'da 1,73 kg, Almanya'da 1,68 kg, İngiltere'de 1,49 ve İtalya'da 1,26 kg. tütün kullanılmaktaydı⁵³⁷.

İzmir Ticaret Odası 25 Eylül 1929 tarihli tütün raporunda ise tütünlerin kalitesinin 1928 yılına oranla daha iyi olduğu belirtilmişti. Özellikle tütünlerin iyi olduğu yerler Ödemiş, Tire, Adagide, Kuşadası ve Söke olarak tespit edilmişti. Tütün rekoltesi az olduğu için 1928 yılına göre iki hafta önceden satışına başlanmıştı ve satılmaya başladığından itibaren 13.000.000 kilo tütün satılmıştı. Tütünlerin beher okkası ise 80–245 Kuruş arasındaydı ki bu fiyatlar 1928 yılına göre % 35–40 daha fazlaydı.

Satılan tütünlerde de sorunlar yaşanması tütün üreticilerinin varolan sorunlarının daha da artmasına neden olmuştu. Örneğin Çeşme'nin Alaçatı nahiyesi tütünlerinden bir kısmını alan Felemenk Kumpanyası para verme zamanı gelince % 30'dan fazlasının ödemesini yapmamıştı. Ayrıca ödemesini yapmadıkları tütün

---

⁵³⁴ *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

⁵³⁵ *Anadolu*, 15 Şubat 1929.

⁵³⁶ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 129.

⁵³⁷ *Anadolu*, 9 Mayıs 1929.

balyalarını da geri vermemişlerdi. Bu da 200 Kuruşa satılan tütünlerin kilosunun 160-170 Kuruşa kadar düşmesine neden olmuştu⁵³⁸.

Di Amerikan Tütün kumpanyası tarafından tütün üreticilerine para verilmesine karar verilmişti. Kumpanya tarafından tütüncülere 50.000 Lira verilecekti. Bu paranın 15.000 Lirası Kemalpaşa kazası tütüncülerine ve 20.000 Lirası Gavurköy bölgesi tütüncülerine verilecekti. Paranın kalan kısmı da diğer kaza ve bölgelerdeki tütüncülere dağıtılacaktı⁵³⁹.

Şiddetli ve sürekli yağışlar nedeniyle yeni ekilmiş olan bazı tütünler harap olmuştu. Bu nedenle 15 Mayıs'ta bitmesi gereken tütün ekimi 31 Mayıs'a kadar uzatılmıştı⁵⁴⁰.

2- Pamuk

Pamuk, Ege Bölgesi'nde özellikle İzmir ve çevresinde büyük oranda yetiştirilen ve ihrac değeri yüksek olan bir üründü. İzmir Ticaret Odasının Türkiye'deki pamuk yetiştiriciliği ile ilgili verdiği bilgiye göre Türkiye'de yapılan pamuk yetiştiriciliğinin tarihi 16. yüzyıla kadar gitmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda İzmir, Adana ve Bursa bölgelerinde pamuk önemli miktarda yetişmekteydi. 1865 yılında Türkiye'de pamuk rekoltesi 200.000 balyaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ise bu miktar 135.000 balyaydı ve savaş süresince pamuk üretimi düşmüştü⁵⁴¹.

Bununla beraber son yıllarda pamuk rekoltesi savaştan önceki miktarı bulmuştu. İzmir bölgesinin pamuk rekoltesi 1927 yılında 36.000 balya, 1928 yılında 30.000 balya ve 1929 yılında ise 28.000 balyaydı. Pamukların İzmir borsasındaki satışları ise 1927 yılında 26.951 balyanın okkası ortalama 90 kuruş 25 Santim, 1928 yılında 27.933 balyanın okkası ortalama 99 Kuruş 32 Santim, 1929 yılında ise 25.347 balyanın okkası ortalama 86 Kuruş 52 Santim'den satılmıştı⁵⁴².

---

⁵³⁸ *Hizmet*, 21 Kasım 1929.

⁵³⁹ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

⁵⁴⁰ *Anadolu*, 28 Mayıs 1930.

⁵⁴¹ *Anadolu*, 17 Şubat 1930.

⁵⁴² *Anadolu*, 17 Şubat 1930.

Adana bölgesindeki pamukların, hastalık nedeniyle İzmir'e ihraç edilememesi İzmir'deki imalathanelerde pamuk bunalımı yaşanmasına neden olmuştu. Pamuk bunalımına son vermek amacıyla hastalıklı pamuğun İzmir'deki imalathanelere getirilerek mikroptan arındırılması kabul edilmişti. Bu nedenle 300.000 Lira ile yeni bir tesis yapılması düşünülmüş, fakat bu düşünce ertelenmişti⁵⁴³.

Ege ve Adana Bölgelerinde pamuk, mevsimlik işçi çalıştıran büyük işletmelerde yetiştirilirken; incir, üzüm, tütün ve haşhaş üretimi küçük aile işletmelerinde yapılmaktaydı⁵⁴⁴.

Pamuk, Türkiye'de yetişen önemli ürünlerden biriydi. 1929 yılında İzmir Bölgesi'nden toplanan pamuk miktarı 10.000 tondur. Bu miktar 1928 yılındaki pamuk rekoltesinin iki katıydı⁵⁴⁵. Pamuğun kalitesine göre fiyatları şöyleydi: ala pamuk 94,5 Kuruş, ikinci kalitedeki pamuk 93 Kuruş, üçüncü kalitedeki pamuk ise 91 Kuruş idi⁵⁴⁶.

Ege Bölgesi'nde önemli miktarda pamuk yetiştirilmesine rağmen İzmir ve çevresindeki iplik fabrikaları yeterli miktarda işleyecek pamuk bulamadıklarından dolayı Adana gibi pamuk yetiştiren diğer bölgelerden pamuk getirtilmesini talep etmişlerdi. Fakat bu bölgelerdeki pamuklardaki hastalık nedeniyle istekleri kabul edilmemişti. Bu durum İzmir'deki iplik fabrikalarının çalışmalarını olumsuz şekilde etkilemişti⁵⁴⁷.

Antalya'da pamuk ekme denemeleri yapılarak, pamuk ekimine daha fazla önem verilmesine karar verilmişti. Antalya Ziraat Müdürlüğü bölge Ziraat Müdürlüğü'ne gönderdiği bir mektup ile İzmir çevresinde yetişen Amerikan cinsi pamukların tohumlarından 100 kilo istemişti. Adana çevresindeki pamuk tohumlarından da ihtiyaç karşılanabilirdi; fakat Adana pamuklarının hastalıklı olması nedeniyle İzmir'deki pamuk tohumları tercih edilmişti⁵⁴⁸.

---

⁵⁴³ *Hizmet*, 1 Aralık 1929.

⁵⁴⁴ Çağlar Keyler, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁴⁵ *Hizmet*, 16 Ağustos 1929; *Hizmet*, 18 Ağustos 1929.

⁵⁴⁶ *Hizmet*, 25 Ekim 1929.

⁵⁴⁷ *Hizmet*, 28 Ağustos 1929.

⁵⁴⁸ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

Bunalımdan etkilenen ürünlerden biri de pamuktur. 1929 yılında 7.000.000 kilo olan pamuk rekoltesi, 1930 yılında 6.000.000 kiloya düşmüştü. 1929 yılında 3.562.219 kilo pamuk ihraç edilmişti. Bu ihraçtan 2.714.570 Lira gelir elde edilmişti.⁵⁴⁹.

Hizmet gazetesindeki habere göre ise 1929 yılının pamuk rekoltesi 35-45.000 balya tahmin edilmekteydi. Borsada pamuk alış verişi daha hareketliydi. Buna göre en iyi pamuk 94,5 Kuruştan, ikinci çeşit 93 Kuruştan ve üçüncü çeşit de 91 Kuruştan satılmaktaydı⁵⁵⁰.

Bunalım yıllarında Türkiye'nin ithalat ve ihracat miktarları ve değerlerinde önemli değişiklikler olmuştu. 1930 yılının ilk üç ayında yapılan ihracat 37.000.000 Lira iken 1931 yılının ilk üç ayında bu değer 30.000.000 Liraya düşmüştü. İthalat ise 31.000.000 Liradan 35.000.000 Liraya çıkmıştı. Yani, ihracat değerleri düşmüş, ithalat değerleri ise artmıştı. Bir başka örnek vermek gerekirse Mart 1931 tarihinde 2.149.164 kilo pamuk 825.505 Liraya ihraç edilmişti. 1.500.000 kiloluk pamuklu kumaş ise 3.007.448 Liraya alınmıştı. İthal edilen pamuk miktarı ihraç edilen ham pamuktan biraz eksikti. Yani, ülkenin 825.000 Liraya sattığı pamuk işlenerek 3.500.000 Liraya ülkeye geri giriyordu⁵⁵¹.

3- Zeytin

Tütün, pamuk ve incir kadar üretimi olmamasına rağmen İzmir ve çevresinde yetiştirilen önemli ürünlerden birisi de zeytin'di. Zeytin ülke içi tüketimi sağlamanın yanında önemli bir ihraç ürünüydü.

1929 yılında ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle halkın birçok temel ihtiyaç⁵⁵² yurt dışından ithal edilmekteydi. Bunun yanında ülkede yetiştirilen çoğu ürün halkın ihtiyacını karşılamaktan uzak olmasına rağmen bir kısım ihtiyaca

---

⁵⁴⁹ Ferlâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁵⁵⁰ *Hizmet*, 25 Ekim 1929.

⁵⁵¹ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 10.

⁵⁵² *Anadolu*, 21 Mart 1929, Dışardan ithal edilen patateslerde de floksara hastalığı görülmesi nedeniyle bu hastalığın ülkedeki ürünlere de geçme tehlikesine karşın sağlık denetiminden geçmeyen patateslerin ülkeye girmesine izin verilmemesi gümrük müdürlüğü tarafından bildirilmişti.

cevap vermekteydi. Örneğin Edremit ve civarında yetiştirilen zeytin mahsulü 1929 yılında 35–40 milyon kiloydu. Ancak elde edilen zeytinyağı rekoltesi yedi milyon kiloydu. Edremit'in kazası olan Küçük Kuyu nahiyesinde ise 2.000.000 kilo zeytinyağı rekoltesi elde edilmişti. 1927 yılında ise buradan elde edilen yıllık zeytinyağı ise iki milyon altı yüz bin kiloydu⁵⁵³. 1929 yılı Mayıs ayı itibariyle de zeytinyağı satışları azalmıştı. Daha önce yapılan satışların kilosu ise 64–65 Kuruş idi⁵⁵⁴.

Türkiye ile birlikte diğer ülkelerde de zeytinyağı piyasaları durgundu. Örneğin İspanya'da hububat fiyatları yükselmeye devam etmesine rağmen zeytinyağı piyasası durgunluk içindeydi⁵⁵⁵.

Zeytinyağları konusunda Dünya piyasalarındaki duruma bakıldığında ise İspanya'da 1929 yılında 180 kilo zeytinyağı üretilmişti. Fransa'da ise şiddetli soğuklar nedeni ile ürün az olmuştu. Yunanistan'da stoklar azalmaktaydı. Tunus'ta ise 25.000.000 kilo zeytinyağı üretilmişti⁵⁵⁶.

1929 yılında zeytin 1928 yılına oranla daha fazlaydı. Bunda en önemli nedenlerden biri yazın son günlerinde yağın yağmurların, incir ve üzümler için büyük zararlara yol açmasına rağmen zeytinlerin kuvvetli ve bereketli bir şekilde yetişmesine neden olmasıydı. 1929 yılında her yerde zeytinin fazla olması ve hükümetin ihraç edilecek zeytinyağlarından altı kuruş işleme vergisi alması zeytinyağı fiyatlarının düşeceğini göstermekteydi. Zeytinyağı fiyatlarındaki bu durum ayrıca İspanya'daki zeytin rekoltesinin bolluğundan da kaynaklanmıştı⁵⁵⁷.

New York Borsası'nda zeytinyağı fiyatlarının düşmesi Türkiye'deki zeytinyağı fiyatlarının da düşmesine neden olmuştu. Türkiye'nin yıllık zeytinyağı rekoltesi 25.000.000 kiloydu. İspanya'nın yıllık zeytinyağı rekoltesi ise 650.000.000 kiloydu. İspanya'da zeytinyağı kooperatifi olduğu için zeytinyağı fiyatlarındaki düşüşe karşı Türkiye'den daha uzun süre dayanabilecekti⁵⁵⁸.

---

⁵⁵³ *Anadolu*, 23 Ocak 1929.

⁵⁵⁴ *Anadolu*, 26 Mayıs 1929.

⁵⁵⁵ *Anadolu*, 5 Mayıs 1929.

⁵⁵⁶ *Anadolu*, 13 Mayıs 1929.

⁵⁵⁷ *Ahenk*, 26 Kasım 1929.

⁵⁵⁸ *Hizmet*, 30 Aralık 1929.

Dünya zeytinyağı rekoltesinin 1929-30 yılına göre 300.000 tondan fazla olması fiyatların düşmesine neden olmuştu. Yıl içinde satılamayıp elde kalan 2.000.000 kilo zeytinyağı bulunmaktaydı⁵⁵⁹.

1930 yılı bütçesinde yapılan tasarruflarla yaklaşık 25.000.000 Lira arttırılmıştı. Artan bu parayla tarımsal üretimin arttırılması planlanmaktaydı. Tarımsal üretim alanı geniş olduğu için özellikle belli ürünlerin yetiştirilmesine yardım edilerek, üretimin arttırılması düşünülmekteydi. Zeytin ise bu ürünlerin başında gelmekteydi. Özellikle Ege Bölgesi'nde önemli miktarlarda üretilerek, yurt dışına da ihraç edilmesi nedeniyle ilk olarak zeytin üretiminin arttırılması düşünülmüştü⁵⁶⁰.

4- İncir

İncir özellikle İzmir için önemli bir üründü. İzmir'de önemli miktarda incir üretimi yapılmakta ve üretilen bu ürünün önemli bir bölümü yurt dışına ihraç edilmekteydi

İncir üretimi bu bölgede 1923'te 20.500.000 kg, 1928'de 32.000.000 kg.dı. Aynı yıl ihracat ise 17.000.000 kg.dı. Bu ihracatın 3\4'ü Amerika, İngiltere, Almanya ve İtalya'ya yapılmıştı⁵⁶¹.

Dünya Bunalımı'nın getirdiği koşullarda Amerika hükümeti ithalat ve ihracat vergilerini inceleyerek, birtakım düzenlemelere gitmişti. Özellikle incir ithalatından alınan vergilerde arttırmaya gidilmesi planlanmıştı. Bu nedenle doğal incirlerden alınan iki sentin yedi sente, işlenmiş incirlerden ise alınan verginin iki sentten on dört sente çıkarılması önerisi hükümete sunulmuştu. Bu durum özellikle İzmir ticareti için önemliydi. İzmir kentinden Amerika'ya önemli miktarda incir ithal edilmekteydi. Amerika hükümeti ithal mallardan alınan vergiyi yükseltmeyi planladığı bu dönemde ise Türk hükümeti Amerika'dan alınan unlardan gümrük vergisini düşürmeyi planlamaktaydı. Türkiye'nin Amerika'ya ithalat ettiği ürün sadece üzüm olmadığı gibi Amerika'dan da Türkiye'ye sadece un ithalatı

---

⁵⁵⁹ *Milliyet*, 21 Mart 1930.

⁵⁶⁰ *Anadolu*, 11 Mart 1930.

⁵⁶¹ Çağlar Keyler, *a.g.e.*, s. 61.

yapılmamaktaydı. Bu nedenle Türkiye de ithal ürünlerinden alınan vergiler üzerinde düzeltmeler yaparak, Türkiye'nin Amerika karşısındaki bu haksız rekabetine son vermesi gerekmekteydi⁵⁶².

Amerika hükümetinin incir ithalatından 14 Sent alması Türkiye'den incir ithalatının durması anlamına geleceği için İzmir şehrindeki incir tüccarları toplanarak Ziraat müdürü aracılığı ile bu konudaki şikayetlerini Ankara hükümetine ileterek bu duruma çözüm bulmasını istemişti⁵⁶³.

Amerika'nın ithal edilen incirlerden almayı planladığı verginin yüksekliğiyle ilgili yazılar gazete sütunlarında yazılmaya devam etmişti. Bu kadar üzerinde durulmasına rağmen gümrük resimlerinde düzeltme yapılmamıştı. Amerika'nın ithal edilen incirden yüksek oranda vergi alınmasına karar vermesinin nedeni olarak Kaliforniya incir üreticilerinin üretim masraflarının fazla olması ve buna karşı Türkiye'deki incir üretimi masrafının ise az olması gösterilmişti. Bunun için Türkiye'de üretilen incirlerle rekabet edemediklerini, bu nedenle de gümrük resimlerini yüksek tuttuklarını belirtmişlerdi. Fakat yapılan araştırmaya göre Kaliforniya incir üreticilerinin masrafları bir okka incirde 14 Kuruşu geçmezken Türkiye'de ise bir okka incir 18 Kuruşa mal olmaktaydı. Buna rağmen Amerika hükümeti tarafından incir konusunda gümrük resimlerinde hiçbir düzeltmeye gidilmemişti. Bu da incir üreticilerinin Amerika'ya incir satışını büyük oranda düşürmesine sebep olmuştu⁵⁶⁴.

Yapılan çalışmalar sonunda Amerika Hükümeti tarafından Türkiye'den ithal edilecek incirler için gümrük resminin yükseltilemeye ilgili karar düzeltilmişti. Buna göre daha önceki gümrük resimleri geçersiz kabul edilmişti⁵⁶⁵.

Aydın'da da Amerika'ya ithal edilen ürünlerle ilgili vergilerin arttırılmasıyla ilgili haberlerin çıkması nedeniyle Aydın incirlerinin durumuyla ilgili karar vermek amacıyla kongreler toplamaya başlamıştı. Toplanan kongreler Aydın'daki incir tüccarlarının bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermekteydi⁵⁶⁶.

---

⁵⁶² *Anadolu*, 6 Şubat 1929.

⁵⁶³ *Anadolu*, 7 Şubat 1929.

⁵⁶⁴ *Anadolu*, 6 Mayıs 1929.

⁵⁶⁵ *Anadolu*, 9 Mayıs 1929.

⁵⁶⁶ *Anadolu*, 14 Şubat 1929.

1929 yılı itibariyle Aydın'da bir incir istasyonu açılmasına karar verilmişti⁵⁶⁷. İktisat Vekaleti tarafından istasyonun açılması kabul edilmişti. İstasyonun kurulması için gerekli olan para ise İzmir ve Aydın incir tüccarları ile Aydın Borsası, Ticaret Odaları tarafından temin edilecekti. Bunun için gerekli olan para ise yılda 20.000 Liraydı. İncir istasyonunda fen memurları ve bir şef bulunacaktı. Fen memurları çalışacakları bölgeleri kontrol edecek ve incirlerin kurtlanmaması için tavsiyelerde bulunacaklardı⁵⁶⁸.

Aydın incir üreticileri kooperatifi ayda bir Kooperatif isminde bir dergi çıkarmaya karar vermişti. Çıkarılması planlanan dergide kooperatifin ne anlama geldiği, dünyada nasıl ortaya çıktığı ve bugün ne durumda olduğunu açıklayan bilgiler verilecekti. Bu şekilde hem kooperatif konusunda hem de incir üretimi konusunda üretici ve halkın bilinçlendirilmesi planlanmıştı⁵⁶⁹.

İncir üretimine verilen önem ve yıl içinde yağışların iyi gitmesi nedeniyle 1929 yılında üretilen incirlerden 270.000 çuval rekor elde edilmişti. Elde edilen incir miktarı 1928 yılına göre hem daha fazla hem de daha iyi durumdaydı⁵⁷⁰. Bu nedenle Ağustos'ta açılan incir piyasasında incir fiyatları 20–26 Kuruş olarak tespit edilmişti⁵⁷¹.

Yağışlar nedeniyle satılamayarak elde kalan incirleri satın alan Müskirat İnhisar İdaresi, 1929 yılı başında hurda incir almamaya karar vermişti. Çünkü Bayraklı'daki imalathanesinden başka tesisi yoktu ve bu yeterli tesisatının olmadığı anlamına gelmekteydi. Piyasaya sevk edilen ve İnhisar İdaresi tarafından alınan incirlerden 1.200.000 kilo incir suması yapılacak kadar hurda incir alınmıştı⁵⁷².

---

⁵⁶⁷ *Anadolu*, 14 Nisan 1929; *Anadolu*, 10 Haziran 1929, İzmir şehri incir üretiminde büyük öneme sahipti. Sadece İzmir'de 30–32.000 ton incir üretilmekteydi. Bu nedenle Aydın'a kurulan incir istasyonuna bu bölgede ihtiyaç vardı.

⁵⁶⁸ *Anadolu*, 17 Nisan 1929; *Anadolu*, 25 Haziran 1929, Kurulan incir istasyonunun yanı sıra üzüm ve zeytin istasyonu da kurularak ülke için önemli olan bu ürünlerin daha iyi bir şekilde yetişmesi planlanmıştı.

⁵⁶⁹ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

⁵⁷⁰ *Hizmet*, 14 Ağustos 1929; *Ahenk*, 3 Ekim 1929, İncirin 1929 yılında iyi olması Amerika'ya gönderilen incirlerin büyük oranda satın alınmasını sağlamıştı.

⁵⁷¹ *Hizmet*, 25 Ağustos 1929; *Ahenk*, 22 Eylül 1929, Eylül ayında yağın yağmurlar özellikle Ödemiş kazası çevresindeki ürünlerde 100.000 Liralık zararın meydana gelmesine neden olmuştu. Yağış nedeniyle sadece incirde 200.000 Lira zarar meydana gelmişti.

⁵⁷² *Hizmet*, 1 Aralık 1929.

İzmir'den Amerika'ya ihraç edilen beş vapur natürel ve işlenmiş incirden ilk gönderilen iki vapur ciddi şekilde kontrolden geçmişti. Alınan habere göre kontrol edilen ikinci vapurun % 20'sinin Amerikalılar tarafından ihracına izin verilmiş, fakat geri kalanı kabul edilmemişti. Amerika hükümeti üçüncü ve dördüncü vapurlardan ise sadece natürel olanlarını kabul etmiş ve işlenmiş olanları iade etmişti. Amerika'nın iade ettiği incir miktarının fazla olması hükümet açısından ciddi sorunlara neden olmuştu. Çünkü hükümet, incir ve üzüm alımı için büyük bir masraf yapmıştı⁵⁷³.

İzmir Ticaret Odası'nın 22 Ekim 1929 tarihli incirle ilgili raporuna göre mevsim başından çalışmanın yapıldığı zamana kadar İzmir Borsası'na 20.238.923 kilo incir ve 2.638.675 kilo da hurda incir gelmiş ve bunlardan 16.038.623 kilo incir ve 1.524.699 kilo hurda incir satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde 26.826.933 kilo incir ile 768.660 kilo hurda incir gelmiş ve bunlardan 19.351.166 kilo incir ve 88.838 kilo hurda incir satılmıştı⁵⁷⁴.

Ticaret Odası'nın incirle ilgili hazırladığı rapora göre İzmir'de mevsim başından 15 Eylül 1929 tarihine kadar İzmir Borsası'na 9.450.000 kilo incir gelmişti. Bunun 6.722.000 kilosu satılmıştı. 1928 yılında ise 12.625.000 kilo incir gelmişti ve bunun 8.081.000 kilosu satılmıştı. İncirin çeşidine göre incir fiyatları şöyleydi: süzme incir 30–50 Kuruş, elleme incir 26–38 Kuruş, paçal incir 18–30 Kuruş, natürel incir ise 15–20 Kuruş olarak belirlenmişti. Mevsim başından itibaren ihraç edilen incir miktarı ise 5.642.425 kiloydu⁵⁷⁵.

İncirle ilgili borsa fiyatlarına bakıldığında ise son hafta içinde Borsa'da 814.660 kilo incir ve vadeli 51.750 kilo hurda incir satılmıştı. İncirler piyasada şu fiyatlardan satılmıştı: Süzme 30-60 Kuruşa, elleme 26-38 Kuruşa, paçal 16-30 Kuruşa, natürel 10-22 Kuruşa ve hurda vadeli 10 Kuruşa satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde borsada satılan 1.647.375 kilo incir: süzme 27-55 Kuruşa, elleme 19-40 Kuruşa, paçal 15-29,10 Kuruşa ve natürel vadeli 13,20-18 Kuruşa satılmıştı. Son hafta içinde İzmir Limanı'ndan yabancı ülkelere 130.333 kilo, mevsim başından açıklamanın yapıldığı zamana kadar ise 14.864.506 kilo incir sevk edilmişti⁵⁷⁶.

---

⁵⁷³ *Hizmet*, 27 Ekim 1929.

⁵⁷⁴ *Hizmet*, 24 Ekim 1929.

⁵⁷⁵ *Hizmet*, 17 Eylül 1929.

⁵⁷⁶ *Hizmet*, 24 Ekim 1929.

İzmir Ticaret Odası'nın 27 Ekim 1929 tarihli incirle ilgili raporuna göre ise mevsim başından itibaren İzmir Borsası'na 22.500.000 kilo incir ile 3.000.000 kilo hurda incir gelmiş ve bunlardan 17.277.883 kilo incir, hazır ve vadeli olarak da 1.695.134 kilo hurda incir satılmıştı. 1928 yılının aynı zaman zarfında ise İzmir'e tahminen 28.000.000 kilo hurda incir gelmiş olup bunlardan 20.590.956 kilo incir ve 232.643 kilo hurda incir satılmıştı. Borsa'da son hafta içinde satılan 1.239.260 kilo incir cinslerine göre 10-60 Kuruştan, hazır olarak 111.435 kilo hurda incir de 5-10 Kuruş üzerinden muamele görmüştü. 1928 yılında aynı hafta içinde ise satılan 1.212.790 kilo, cinslerine göre 13-65 Kuruştan ve 4.385 kilo hurda incir de 10-11 Kuruş üzerinden muamele görmüştü. Son hafta içinde İzmir Limanı'ndan 1.988.166 kilo sevkiyat yapılmıştı. Mevsim başından itibaren ise çeşitli ülkelerin limanlarına 16.852.672 kilo incir ihracatı yapılmıştı⁵⁷⁷.

İzmir Ticaret Odası'nın 4 Kasım 1929 tarihli incirle ilgili raporuna göre mevsim başından itibaren Borsa'ya 21.694.824 kilo incir ve 3.728.070 kilo hurda incir gelmiş ve bunlardan 17.735.238 kilo incir hemen satılmış ve vadeli olarak da 1.884.849 kilo hurda incir satılmıştı. 1928 yılında aynı sürede İzmir'e 28.601.696 kilo incir ve 1.237.630 kilo hurda incir gelmiş olup bunlardan 20.845.336 kilo incir ile 396.836 kilo hurda incir satılmıştı. Son hafta içinde Borsa'da 457.355 kilo incir ile hazır ve vadeli olarak 188.715 kilo hurda incir satılmıştı. Hurda incir fiyatı 5-10 Kuruş, natürelinden süzmeye kadar olanların fiyatı da 11-55 Kuruş'tu. Son hafta zarfında İzmir Limanı'ndan 321.408 kilo Hamburg, 45.616 kilo Rotterdam, 14.100 kilo Glaskow, 125.650 kilo Liverpool, 172.350 kilo Londra, 17.961 kilo Marsilya, 110.272 kilo Triyeste, 18.430 kilo İskenderiye'ye ihraç edilmişti. Mevsim başından itibaren yabancı ülkelere ihraç edilen incir miktarı ise Amerika'ya 6.429.510 kilo, Avustralya'ya 569.046 kilo, Almanya'ya 3.993.120 kilo, İngiltere'ye 5.628.780 kilo, Fransa'ya 941.152 kilo, İtalya'ya 618.542 kilo, çeşitli yerlere ise 258.520 kilo olmak üzere 18.439.670 kiloydu. Aydın İncir Üreticileri Kooperatifi'ne mevsim başından itibaren ortakları tarafından gönderilen 1.955.000 kilo ve Reşadiye merkezinden doğrudan doğruya yabancı ülkelerin limanlarına sevk edilen 460.000 kiloydu. Mahalli Ticaret Odalarından en son gelen habere göre ise 1.337.122 kilo incir ve 9.507.971

---

⁵⁷⁷ *Hizmet*, 31 Ekim 1929.

kilo hurda incir mevcuttu. Buna göre İzmir Bölgesi'nin 1929 yılı incir rekoltesi 23.031.940 kilo kuru incir, 13.236.041 kilo hurda incir olmak üzere 36.267.987 kiloydu⁵⁷⁸.

İzmir Ticaret Odası'nın 24 Kasım 1929 tarihli incirle ilgili raporuna göre mevsim başından itibaren İzmir'e 22.326.567 kilo incir ile 4.446.6000 kilo hurda incir gelmiş ve kuru incirlerden 18.473.911 kilosu, hurda incirlerden 2.266.304 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde 29.500.000 kilo incir ile 2.047.920 kilo hurda incir gelmiş; kuru incirlerden 22.077.825 kilosu, hurda incirlerden 882.393 kilosu satılmıştı. Son hafta içinde Borsa fiyatları 4-4,5 Kuruş arasında değişmişti. İzmir Limanı'ndan son günlerde çeşitli ülkelere 374.849 kilo ve çeşitli tarihlerde yalnız Sovyet Rusya limanlarına 381.241 kilo incir gönderilmişti. 1929 yılında mevsim başından itibaren İzmir Limanı'ndan yabancı ülkelere incir ihracatı 19.480.786 kiloydu⁵⁷⁹.

İzmir Limanı'ndan 1929 yılında çeşitli ülkelere 29.851.618 kilo üzüm ve 27.217.562 kilo incir ihraç edilmişti. Üzümün toplam tutarı 11.000.000 Lira ve incirin toplam tutarı da 8.500.000 Liraydı. En çok ihraç edilen çekirdeksiz kuru üzümdü. En çok üzüm alan ülkeler Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda ve Belçika'ydı. En çok incir ise Amerika'ya ihraç edilmişti⁵⁸⁰.

İstanbul Ticaret Odası'nın hazırladığı istatistiğe göre, İzmir Limanı'ndan 1929 yılının son altı ayında yapılan ihracat tutarı 25.110.940 Lira 60 Kuruş olarak belirtilmişti. Aynı sürede Liman'a giren ve çıkan sefain ve motorların sayısı 3.138'di⁵⁸¹.

Yapılan istatistiğe göre 1929 yılında satılmayarak üretici ve tüccarın elinde 6.500.000 kilo hurda incir kalmıştı. Üretici ve tüccarın elinde kalan bu hurda incirler bir ay içinde satılmazsa çürüyerek üretici ve tüccarın elinde kalacaktı⁵⁸². Bu nedenle Müskirat İnhisar İdaresi Müdürü Asım Bey tüccarın elinde kalmış olan ıslak üzüm ve incirin miktarıyla ilgili olarak liste hazırlanmasını istemişti. Hazırlıkların

---

⁵⁷⁸ *Hizmet*, 6 Kasım 1929.

⁵⁷⁹ *Hizmet*, 26 Kasım 1929.

⁵⁸⁰ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1929.

⁵⁸¹ *Milliyet*, 31 Mart 1930.

⁵⁸² *Anadolu*, 11 Şubat 1930.

tamamlanmasından sonra İnhisar İdaresi piyasadan önemli miktarda hurda üzüm ve incir alacaktı⁵⁸³. Yapılan listeler sonunda Müskirat İdaresi Genel müdürü Asım Bey ve Müskirat Başmüdürü Abdülkadir Bey Borsa'ya gelerek, çeşitli üzüm numunelerini inceledikten sonra 1.700 çuval üzüm almıştı. Cumartesi ve pazar günleri ise önemli miktarda alımda bulunulmuştu⁵⁸⁴.

İzmir'de tüccar ve üreticinin elinde bulunan 500.000 kilo hurda incirin Müskirat İnhisar İdaresi tarafından alınmasına karar verilmişti. Bu amaçla İzmir'e gelen Müskirat İnhisar Genel Müdürü Asım Bey yaptığı incelemeler sonunda çürüyüp mahvolan hurda incirlerin tamamen alınacağını vaat etmişti. Yapılan incelemeler sonucunda başvurular kabul edilmiş, İzmir ve çevresindeki tüccar ve üreticinin elinde bulunan hurda incirlerin tamamen alınmasına karar verilmişti. Fakat İnhisar İdaresi tarafından İzmir ve çevresindeki hurda incirlerin nerede kullanılacağına karar verilerek suma yapılması amacıyla İstanbul'da bulunan İnhisar İdaresi fabrikalarından hangisinin işe yarayacağı incelenerek, İnhisar İdaresi'ne ait bütün fabrikaların kendi işleriyle ilgilendiği sonucuna varıldığı için incir alımına hemen başlanamayacaktı. Bu nedenle başka bir fabrika ile anlaşma yapılmıştı. Bu fabrikanın yapmakta olduğu imalat bitince hurda incirlerden suma yapılmasına başlanacaktı. Hurda incirlerin alımına başlamak için bu fabrikanın başladığı imalatı bitirmesi beklenmekteydi⁵⁸⁵.

Müskirat İnhisar İdaresi Genel Müdürü Asım Bey Ticaret Odası'ndan İzmir ve çevresinin yıllık üzüm ve incir rekoltesiyle ilgili bilgi almıştı. Bunun nedeni İzmir'de yapılacak büyük Müskirat fabrikası için bilgi toplamaktı. İzmir'de büyük bir Müskirat fabrikası kurulması planlanmaktaydı. Fabrikanın nerede kurulacağına karar verilmemişti. Fakat Asım Bey Manisa'da yapılacak üzüm toplama istasyonunun nereye kurulması gerektiğini tespit etmişti. İstasyon yapıldıktan sonra temizlenecek üzümler burada toplanacak ve önemli satışlar burada yapılacaktı. Temizleme makinelerinin bir yıl sonraki üzümlerin toplanma zamanına kadar alınacağı planlanmıştı. İzmir'de büyük bir Müskirat fabrikası olmuş olsaydı, üzüm ve incirlerin satılamamış olmasının üzerinde bu derece durulmamış olacaktı. Diğer taraftan Müskirat İnhisar İdaresi bütün hurda incirleri ve ıslak üzümleri almaya karar vermişti.

---

⁵⁸³ *Anadolu*, 12 Şubat 1930.

⁵⁸⁴ *Anadolu*, 13 Şubat 1930.

⁵⁸⁵ *Anadolu*, 11 Mart 1930.

Ancak İnhisar İdaresi hurda incirlerden suma imal edip edemeyeceğini araştırdıktan sonra incir alımına daha da ağırlık verecekti⁵⁸⁶.

Yapılan çalışmalara rağmen incir konusu hala önemini korumaktaydı. Ülke genelinde elde kalmış 45.000 çuval incir bulunmaktaydı. Bu incirlerin yarısı hurda durumunda yarısı da iyi incirdi. Fakat incirler satılamayıp elde durmaya devam ettiği sürece bu incirlerde çürümeye mahkumdu. İncirlerin Avrupa ülkelerine sevk edilme zamanının geçtiği için ülke içinde satılması gerekmektedir. İncirlerin alınması için tek seçenek İnhisar İdaresiydi. Fakat Müskirat İnhisar Umum Müdürü Asım Bey şehirde yaptığı incelemeler sonunda incir alımına başlanacağını söylemesine rağmen henüz kesin bir alım kararı çıkmamıştı. Kararın çıkmamasında İnhisar İdaresi'nin de suma yapmak için kendine ait fabrikasının olmaması en önemli nedeni oluşturmaktaydı, bunun dışında suma yapacak başka bir fabrika da olmaması elde kalan incirlerin çürümeden önce alınarak suma yapılarak iç pazarda değerlendirilmesini önlemekteydi⁵⁸⁷.

Cezayir de Türkiye gibi incir ihraç eden önemli ülkeler arasındaydı. Cezayir'in 1929 yılı kuru incir rekoltesi 500.000 kentaldi. Bu miktarın önemli bir kısmı Cezayir dışında üretilmekteydi. Cezayir'in yıllara göre incir ihracatı 1921 yılında 86.637, 1925 yılında 64.942, 1927 yılında ise 104.893 kentaldi. Bu üretimin % 85 i Fransa'ya geriye kalanı ise Tunus, Fas, Almanya ve Avrupa limanlarına ihraç olunmaktaydı. Kuru incirlerden geriye kalan hurda incirler ise Almanya, Amerika ve özellikle İtalya'ya ihraç edilmekteydi⁵⁸⁸.

İzmir İktisadi Bölgesi'nin 1930 incir rekoltesi 23.000 ton, 1929 rekoltesi ise 36.000 tondu⁵⁸⁹. İncir ihracatı, 1931 yılında 24.000 ton, 5.200.000 Liraya; 1932 yılında 23.400.000 ton 3.500.000 Liraydı. İncir fiyatları ise 1929 yılına göre, 1932 yılında yarı yarıya düşmüştü. Bu düşük fiyatlar 1933, 1935 ve 1936 yılında da devam etmişti⁵⁹⁰.

---

⁵⁸⁶ *Anadolu*, 16 Şubat 1930.

⁵⁸⁷ *Anadolu*, 21 Mart 1930.

⁵⁸⁸ *Anadolu*, 2 Nisan 1930.

⁵⁸⁹ *Anadolu*, 8 Eylül 1931.

⁵⁹⁰ Ferlal Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 129.

5- Üzüm

Tütün, pamuk ve incir üretiminde İzmir'in önemli bir yeri olduğu kadar İzmir, geniş bağlarıyla da önemli miktarda üzüm üretiminin yapıldığı bir bölgeydi.

İzmir'de yetişen ürünlerle ilgili olarak Ticaret Odası tarafından verilen bilgiye göre özellikle üzüm ve incir de 1928 yılına göre 1929 yılında daha iyi ürün alınmıştı. 1928 yılında yetiştirilen üzüm 45.000 ton iken 1929 yılında bu miktar 55–60.000 tona ulaşmıştı. Üzüm yetiştiren diğer ülkelerdeki üzümlerin soğuktan zarar görmesi nedeniyle üzüm fiyatlarının da 1928 yılına oranla 1929 yılında daha yüksek olacağı tahmin edilmekteydi⁵⁹¹.

İzmir Limanı'ndan 1928 yılında kuru üzüm ihracatı 15.200.000 kg.dı. İhraç edilen bu üzümler İngiltere ve Hollanda'ya satılmıştı. Kuru üzüm ihracatı Batı Anadolu açısından önemliydi. 1929 yılında ise 51.000.000 kg. üzüm üretilmişti⁵⁹². 1929 yılında 29.851.618 kilo üzüm ve 27.217.562 kilo incir ihraç edilmişti. Üzümlerin satışından 11.000.000 Lira, incirlerin satışından ise 8.500.000 Lira elde edilmişti. En çok ticareti yapılan ürün ise çekirdeksiz kuru üzümdü. Üzümleri en çok ithal eden ülkeler Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda ve Belçika'ydı. En çok incir ithal eden ülke ise Amerika'ydı⁵⁹³.

1929 yılında ise yetiştirilen üzümlerin kalitesinin çok iyi olduğu düşünüldüğü için Berlin laboratuvarlarında tahlil için gönderilerek, çıkan sonuca göre üzümlerin tüm dünyada reklamının yapılması planlanmıştı⁵⁹⁴.

Yunanistan'da yetişen Korent üzümleri de Türkiye'de yetişen üzümlerle rekabet etmekteydi. Her yıl Korent çevresinde 150.000 ton üzüm yetiştirilmekteydi. En fazla üzüm ihraç edilen ülkeler ise İngiltere, Hollanda, Amerika ve Almanya'ydı. Üzümleri ihraç eden şirketler Alman sistemini örnek alarak Korent sendikası altında birleşmişlerdi⁵⁹⁵.

---

⁵⁹¹ *Hizmet*, 16 Ağustos 1929.

⁵⁹² Çağlar Keyler, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁹³ *Anadolu*, 14 Şubat 1929.

⁵⁹⁴ *Anadolu*, 20 Şubat 1929.

⁵⁹⁵ *Anadolu*, 15 Şubat 1929.

İzmir'in 1929 yılı üzüm rekoltesi 60.000 tondur. 1928 yılında bu miktar 45.000 ton, 1927 yılında ise 48.000 tondur. 4 Nisan'da başlayan soğuklar nedeniyle meyve ağaçları ve bağların % 20–30 oranında zarara uğramasına karşın 1929 yılında 60.000 ton üzüm elde edilmişti. Özellikle Avustralya'da yetiştirilen üzümün 1928 yılına göre 10.000 ton daha az olması fiyatların hızla yükselmesine neden olmuştu. Bu nedenle Avustralya hükümeti tarafından Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye'den uygun fiyatlarla üzüm alınmıştı⁵⁹⁶.

İzmir şehrindeki önemli bir ticarethane tarafından 1929 yılında üzüm hakkında hazırlanan rapora göre üzüm mevsiminin başlamasından 31 Mart'a kadar İzmir piyasasına 52.300 ton üzüm gelmişti. Stoktaki üzüm miktarı ise 4.000 tondur. 1928 yılında aynı tarihlerde 40.500 ton üzüm gelmişti ve 4.000 ton stok üzüm bulunmaktaydı. Mevsim başından raporun hazırlandığı zaman kadar geçen sürede Büyük Britanya ve İrlanda'ya 11.820 ton, Avrupa'ya 24.900 ton, diğer ülkelere de 1.502 ton üzüm sevk edilmişti. 1928 yılında ise aynı tarihlerde Büyük Britanya'ya 117.000 ton, Avrupa'ya 25.000 ton, diğer ülkelere de 1.200 ton üzüm sevk edilmişti. 1928 yılına göre Büyük Britanya'ya sevk edilen üzüm miktarında artış olmasına rağmen Avrupa ve diğer ülkelere ihraç edilen üzüm miktarında düşüş olmuştu. İzmir ve çevresindeki üzüm rekoltesi 50.000 tonu bulmuştu. Bunun 37.300 tonu sevk edilmişti. 7.000 tonu ise Müskirat İnhisar İdaresi'nin imalathanesinde kullanılmıştı⁵⁹⁷.

Şarapçılığın gelişmesi için bir talimatname hazırlanarak bağcılara önemli kolaylıklar sağlanması hem üzüm üretimi hem de üzüm tüketimi açısından önemliydi. Bu amaçla bağların bulunmadığı bölgelerde ticaret amacı ile şarap üretimine izin verilecekti. Bağların olduğu bölgelerde yalnız yaş üzümünden şarap üretilecekti. Bağ bölgeleri dahilinde şarap yapacak olanlar bir yılda yapacakları şarap miktarı hakkında bağ bozumundan itibaren on gün içinde beyanname vereceklerdi. İmalathane sahiplerinden perakende satış yapmak isteyenler beyanname ile İnhisar İdaresine bilgi vereceklerdi. İçine ispirto koyarak imal edilerek yurt dışına gönderilen şaraplardaki ispirotoya ait inhisar resmi ihracattan sonra şarap üreticilerine iade edilecekti. Şarap ihraç edenlere kilo başına 3 Kuruş ihracat primi verilecekti. Şarap üretimi ile ilgili her

---

⁵⁹⁶ *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

⁵⁹⁷ *Anadolu*, 8 Nisan 1929.

konunun üzerinde bu kadar ayrıntılı durulması, şarapçılığın yeniden canlandırılmasına ne kadar önem verildiğini göstermekteydi⁵⁹⁸. Ayrıca Müskirat İnhisar İdaresi tarafından Avrupa'dan uzman getirilerek şarap ihracatı yapılabilmesi için nelerin yapılması gerektiğine dair bilgi alınmasına da karar verilmişti⁵⁹⁹.

Şarap ihracatının yapılamaması ve iç piyasada da şarapların satılamaması nedeniyle 1928 yılında şarap üretiminde kullanılan Bornova ve çevresinde yetişen misket ve siyah üzüm bağlarındaki üzümlerin bağlarda çürümesine engel olmak amacıyla Müskirat İdaresi tarafından bu üzümlerin alınmasına karar verilmişti. Şarapçılığın tam olarak gelişmemesi ve şarapların üreticilerin elinde kalması nedeniyle müskirat ve şarap üreticileri tarafından bu üzümlere pek rağbet gösterilmemişti. Toplam üzüm miktarı ise 10.000 kantardı. İnhisar İdaresi tarafından misket üzümün kantarına 450 Kuruş, siyah üzümün kantarına ise 337,5 Kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı. Şarapçılar da bu üzümlerden serbestçe şarap yapabileceklerdi. Şarapçılığın desteklenmesi için şarapçılar tarafından üretilip de elde kalan şaraplarda İnhisar İdaresi tarafından alınacaktı⁶⁰⁰.

Bunalım, Ege Bölgesi'nin belli başlı tarım ürünlerinin rekolte ve ihracatlarını önemli ölçüde etkilemişti. 1923-1929 yılları arasında dış piyasada sürekli aranan bir ürün olma özelliğini koruyan kuru üzüm, 1930 yılından itibaren tüm Ege Bölgesi'ni felç edecek bir bunalıma girmişti. Bunun en önemli sebebi Dünya Bunalımı nedeniyle üzümün en önemli alıcılarından biri olan İngiltere'nin kuru üzüm pazarından büyük ölçüde çekilmesiydi. Özellikle 1930-1931 yıllarında, İngiliz Lirası'nın gittikçe değer kaybetmesi, doğrudan üzüm ve incir piyasalarını etkilemiş, fiyatların düşmesine neden olmuştu. 1929 yılında 51.000.000 ton olan üzüm rekoltesi, 1930 yılında 35.000.000 tona düşmüştü. İhraç edilen üzümün değeri de 44.422.288 Liradan 38.504.652 Liraya düşmüştü⁶⁰¹.

Üzüm rekolteledeki düşüşte, bunalımın etkisi olduğu kadar uzun süren savaş sürecinde tarım alanlarının ciddi zarar görmesi de etkili olmuştu. Hem tarım alanları zarar görmüş hem de mübadele ile giden çiftçilerin arazileri boş kalmıştı. Bu

---

⁵⁹⁸ *Anadolu*, 28 Mayıs 1929.

⁵⁹⁹ *Anadolu*, 8 Temmuz 1929.

⁶⁰⁰ *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

⁶⁰¹ Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 129.

da üretimin düşmesine neden olmuştu. Üretimin arttırılması için İzmir'deki metruk bazı harap bağlara kim sahip çıkarak, üretimde bulunursa yarısı kendisine verilecekti. Bu şekilde üretimin arttırılması planlanmıştı⁶⁰².

Şiddetli yağışlar nedeniyle üzümün büyük bir kısmının zarar görmesi bağcılarını zor durumda bırakmıştı. Müskirat İnhisar İdaresi tarafından 1928 yılına oranla daha fazla alım yapılmasına rağmen üzümün 1928 yılına göre fazla olması ve fiyatların düşük olması nedeniyle bağcılar zor durumda kalmıştı. Müskirat İdaresi üzüm almaya başladığı 4 Eylül'den itibaren 12.479 çuval kuru üzüm ve 3.571 çuval da ıslak üzüm almıştı. Kuru üzüme 15-25 Kuruş, ıslak üzüme de 10-13 Kuruş fiyat vermişti. İstanbul'daki Müskirat İdaresi de çok alım yapmasına rağmen İzmir tüccarlarının zor durumda olması nedeniyle İzmir'deki tüccarlara da yardımcı olmuştu. İzmir'deki fabrikalarda 1928 yılından kalan üzümler tamamen işlenmişti. Piyasanın durumu nedeniyle tüccarın zararının 3.000.000 Lirayı bulduğu tahmin edilmekteydi. Yalnız Aydın Kooperatifi'nin Amerika'ya sevk ettiği incirin % 10'luk kısmı iade edilmişti. Tahminen zarar 50.000 Liraydı⁶⁰³.

Yağışlar nedeniyle satılamayıp üreticinin elinde kalan üzüm ve incirler İnhisar İdaresi tarafından alınmıştı. Fakat elde çok miktarda üzüm ve incir kalması, alımların yine de yetersiz olmasına neden olmuştu. Örneğin alımlara rağmen hala 100.000 çuval üzüm vardı. Buna elde kalan incirler de ilave edildiğinde durumun ciddiyeti daha net ortaya çıkmaktaydı. Bu duruma bir de İnhisar İdaresi'nin piyasa da etkinliğini gösteremeyerek fiyatların düşmesine neden olması eklenince, durum daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmişti. Eğer İnhisar İdaresi fiyatları 8 Kuruşa kadar düşürmeyip de günde biner çuval rakıllık üzüm almış ve 15-20 Kuruş vermiş olsaydı, durum daha iyi olabilirdi. Özellikle 8 Kuruşa almaktansa fiyat vermekten vazgeçse üreticiye daha yardımcı olmuş olacaktı⁶⁰⁴.

Yağmurdan bağcılarının zarar görmesi nedeniyle Ziraat Bankası Manisa, Kasaba, Kemalpaşa ve çevresindeki bağcılarının borçlarını ertelemeye başlamıştı. Paranın yalnız faizleri alınarak kalan borç 1930 yılına kadar ertelenmişti⁶⁰⁵.

---

⁶⁰² *Cumhuriyet*, 5 Mart 1929.

⁶⁰³ *Hizmet*, 7 Kasım 1929.

⁶⁰⁴ *Hizmet*, 14 Kasım 1929.

⁶⁰⁵ *Hizmet*, 23 Aralık 1929.

İzmir'deki üzümler Yunanistan'da bir sermayedar olan Karl Goldestein'in dikkatini çekmişti. Karl Goldestein yirmi- yirmi beş yıl önce İzmir'de bulunmuş, burada şarapçılık yapmış ve daha sonra Avrupa'ya açılmıştı. Ayrıca kendisi birkaç bankanın da yöneticiliğini yapmıştı. Yunanistan'dan önemli miktarda şarap alarak diğer Avrupa ülkelerine ihraç etmekteydi. Karl Goldestein Türkiye'ye gelerek, Ticaret Odası'nı ziyaret etmiş, Türkiye'deki şarapçılık hakkında bilgi almıştı. Özellikle İzmir ve Tire şaraplarının üzerinde durarak bunların ne kadar güzel olduğunu vurgulamış ve İzmir'de büyük bir şarap fabrikası kurmak istediğini söylemişti. Ayrıca Mösyö Karl Müskirat İnhisarı İdaresi'yle de iş yapabileceğini hatta onlardan gelen herhangi bir teklifi de kabul edebileceğini söylemişti. Sermayedarın belirtmiş olduğuna göre her yıl Türkiye'den aşağı yukarı 20.000.000 Liralık şarap alarak, bunları diğer Avrupa ülkelerine ihraç edecekti. Mösyö Karl'ın Ticaret Odası'nda Turgut Bey'le yaptığı anlaşmaya göre Mösyö Karl Triyeste'ye gidecek ve Türkiye'de yaptığı incelemeler neticesinde bir teklif hazırlayarak Turgut Bey'e bildirecekti. Turgut Bey de Mösyö Karl'ın teklifini Maliye Vekaleti'ne iletip, şarapçılığın geliştirilmesi adına elinden gelen yardımı yapacaktı. Mösyö Karl'ın teklifi Maliye Vekaleti tarafından kabul edilirse Mösyö Karl kendi temsilcilerini Türkiye'ye gönderecekti⁶⁰⁶.

Mayıs ayında İzmir tarımını etkileyen yağışlar Fransa'da bağların % 80'ine zarar vermişti. Fransa'daki bağların zarar görmesi dünya şarap rekoltesinin düşmesi anlamına gelmekteydi, Türkiye'nin eski şarap bağları büyük oranda zarar görmemiş olsaydı ve hatta mevcut bağlardan şarap yapımı için İnhisar İdaresi'nin koyduğu kurallar olmasaydı, Türkiye'den 1930 yılında 10.000.000 kilo belki de daha fazla şarap ihraç edilebilecekti. İnhisar İdaresi'nden önce yalnız İzmir Bölgesi'nde 5.000.000 kilodan fazla şarap yapılmakta ve bunun büyük bir kısmı da satılmaktaydı. Son yıllarda İspirto İnhisarı'nın yanlış siyaseti nedeniyle İzmir çevresinden ancak 250.000 kilo şarap üretilmişti. Eğer 1930 yılında Fransa'daki bağlarda meydana gelen zarar karşısında Türk şarapları böyle bir kriz yaşamamış olsaydı, 1930 yılındaki şarap ihracatından İzmir ve çevresi önemli bir gelir elde edebilecekti⁶⁰⁷.

---

⁶⁰⁶ *Anadolu*, 20 Şubat 1930.

⁶⁰⁷ *Anadolu*, 23 Mayıs 1930.

Mayıs ayının sonlarına doğru ise borsada üzüm fiyatları yükselmeye başlamıştı. Günde 350–400 çuval üzüm satılmaktaydı. Daha önce 17 Kuruşa satılan üzümlerin fiyatının borsada yükselmesinden sonra üzüm fiyatı 30 Kuruş olmuştu⁶⁰⁸.

Ağustos yağmurları nedeniyle üzüm bağları harap olmuş ve yağışın ardından bağlarda Ballık denilen hastalık ortaya çıkmıştı. Bu hastalığın yayılması üzerine vali Kazım Paşa tarafından önlemler alınmasına karar verilmişti⁶⁰⁹.

Mevsim başından 30 Ağustos 1929 tarihine kadar İzmir Borsası'na 7.040.020 kilo üzüm getirilmiş ve bunun 6.169.660 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde borsaya 4.719.360 kilo üzüm gelmiş ve 3.803.240 kilosu satılmıştı. Borsa piyasasında üzümün beher okkası 17–55 Kuruş arasındaydı. 1928 yılında aynı tarihlerdeki fiyatlar ise 23–59 Kuruş arasındaydı⁶¹⁰.

İzmir'de Eylül'de yağın şiddetli yağışların sergilerdeki üzümlerin tümünün ıslanmasına neden olması potasyaya yeniden ihtiyaç duyulmasına yol açmıştı. Islanan üzümleri kurutmak ve henüz % 40'ı asmalarda bulunan üzümleri çürümekten kurtarmak için potasyaya ihtiyaç vardı. Bu nedenle de daha önce varili 11-13 Lira olan potasanın varili yağışlardan sonra 50 Liraya fırlamıştı⁶¹¹.

Yağışlarda ıslanan üzümler için gerekli olan potasa Ziraat Bankası tarafından İstanbul'dan sipariş edilmişti. Banka gelen 2.000 okka potasayı aldığı fiyattan satarak bundan kar etmeyecekti. Buna göre potasanın bir varili 16–17 Liradan verilecekti⁶¹².

Kışın şiddetli geçmesi nedeniyle İzmir Ticaret Müdürlüğü Bölgesi'nde 1927 yılında 283 ton potasa, 3.082 ton kükürt, 1928 yılında 323 ton potasa, 3.373 ton kükürt kullanılmıştı. Kükürdün torbası 50 kilo gelmekte ve bir torba kükürt 470 Kuruştan alınmış, potasanın 100 kilosu da 56 Liraya alınmıştı⁶¹³.

Yağış nedeniyle zarara uğrayan ve üreticinin elinde kalan üzümleri almak için İnhisar Genel Müdürü Zekai Bey İzmir'e gelerek piyasadan üzümleri almaya başlaması üzüm üreticileri arasında sevinçle karşılanmıştı. En adi üzümler bile 21

⁶⁰⁸ *Anadolu*, 26 Mayıs 1929.

⁶⁰⁹ *Hizmet*, 27 Ağustos 1929; *Ahenk*, 27 Ağustos 1929, Özellikle yaz yağmurları Kemalpaşa, Karşıyaka ve Kasaba bağlarında Ballık denilen bir çeşit hastalığın ortaya çıkmasına neden olmuştu.

⁶¹⁰ *Hizmet*, 2 Eylül 1929.

⁶¹¹ *Hizmet*, 4 Eylül 1929.

⁶¹² *Hizmet*, 11 Eylül 1929.

⁶¹³ *Hizmet*, 1 Kasım 1929.

Kuruşa satın alınmıştı. Bundan sonra da günde 1.000 çuvala kadar üzüm alınarak, piyasadaki rekabetin sağlanmasına çalışılmıştı. Özellikle yağmurdan zarar görmüş üzümlerden alınmasına karar verilmişti⁶¹⁴. İnhisar İdaresi piyasadaki üzümleri alarak rekabet yaratmaya çalışırken tüccarlar arasında üzüm fiyatlarını aşağı çekmeye çalışanların bulunduğu dair İnhisar İdaresine de haberler gelmişti⁶¹⁵.

Yağmur nedeniyle üzüm ve incirlerin büyük bir kısmı bozulmuş kalanı ise hurdaya ayrılmıştı. Bu nedenle bunların yurt dışına satılma olanağı da kalmamıştı. Bunun üzerine İnhisar İdaresi yeni bir bunalıma engel olmak için 1.500.000 Liralık üzüm ve incir almaya karar vermişti⁶¹⁶. Bu şekilde yağmurdan dolayı zor durumda kalan üreticiye destek olunmaya çalışılmıştı.

Yağmurlarla ürünlerin yarısından fazlası zarara uğramıştı. Elde kalan üzümlerin Müskirat İdaresi tarafından alınmasına rağmen, satılmadan kalan 100.000 çuval üzüm vardı. Buna elde kalan incirler de eklenince durumun ne kadar kötü olduğu ortaya çıkıyordu. Ayrıca Müskirat İdaresi'nin alım yaparken fiyatları düşürmesi de üreticiler için ayrı bir sorun olmuştu⁶¹⁷.

İzmir Ticaret Odası'nın 28 Ekim 1929 tarihli raporuna göre mevsim başından raporun hazırlandığı zamana kadar İzmir Borsası'na 34.888.108 kilo üzüm gelmiş ve bundan 23.306.825 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde Borsa'ya tahminen 30.121.718 kilo üzüm gelmiş ve bunun 26.314.728 kilosu satılmıştı. Son hafta içinde Borsa'da 2.387.553 kilo üzüm 6.80 Kuruşa satılmıştı. 1928 yılının aynı haftasında ise 1.284.369 kilo üzüm 20,45 Kuruştan satılmıştı. Son hafta içinde İzmir Limanı'ndan yabancı ülke limanlarına 4.495.000 kilo üzüm ihraç edilmişti. Mevsim başından itibaren ise 36.879.774 kilo üzüm ihraç edilmişti⁶¹⁸.

İzmir Ticaret Odası'nın 11 Kasım 1929 tarihli üzümle ilgili raporuna göre mevsim başından itibaren İzmir Borsası'na 43.950.000 kilo üzüm gelmiş ve bundan 37.509.298 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde Borsa'ya 31.000.000 kilo

---

⁶¹⁴ *Ahenk*, 5 Eylül 1929.

⁶¹⁵ *Ahenk*, 5 Eylül 1929.

⁶¹⁶ *Hizmet*, 28 Ekim 1929; *Hizmet*, 7 Kasım 1929, İnhisar İdaresi tarafından 4 Eylül'den 7 Kasım'a kadar 12.479 çuval kuru üzüm ve 3.571 çuvalda ıslak üzüm alınmış ve kuru üzüme 15-25 Kuruş, ıslak üzüme de 10-13 Kuruş fiyat verilmişti.

⁶¹⁷ *Hizmet*, 13 Kasım 1929.

⁶¹⁸ *Hizmet*, 29 Ekim 1929.

üzüm gelmiş ve bundan 29.225.093 kilosu satılmıştı. Son hafta içinde İzmir Limanı'ndan yabancı ülke limanlarına yapılan üzüm ihracatı 32.516.645 kiloydu. Mahalli Ticaret Odası'ndan alınan bilgiye göre ise yağmurdan etkilenen tahminen 7.000.000 kilo üzüm bulunmaktaydı. Mevsim başından raporun hazırlandığı tarihe kadar İzmir'e 43.950.000 kilo üzüm gelmişti. Buna göre İzmir İktisadi Bölgesi'nin üzüm rekoltesi 51.000.000 kiloydu. Bölgedeki bağlar yıl içinde yağmurdan etkilenmemiş olsaydı üzüm rekoltesi 75.000.000 kilo olabilecekti⁶¹⁹.

İzmir Ticaret Odası'nın 18 Kasım 1929 tarihli üzümle ilgili raporuna göre mevsim başından itibaren İzmir'e 44.076.900 kilo üzüm gelmiş ve bunun Borsa'da 39.014.614 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde ise Borsa'ya 32.732.164 kilo üzüm gelmiş ve bunların 30.617.122 kilosu satılmıştı. Son hafta içinde ise Borsa'da 1.505.316 kilo üzüm, cinsine göre 5-58 Kuruş arasındaki fiyatlardan satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde ise Borsa'da 1.391.529 kilo üzüm 18-60 Kuruş arasında değişen fiyatlarda satılmıştı. Son hafta içinde İzmir Limanı'ndan yabancı ülke limanlarına ihracat miktarı 714.676 kiloydu. Mevsim başından itibaren İzmir Limanı'ndan yabancı ülke limanlarına yapılan ihracat miktarı ise 33.231.321 kiloydu⁶²⁰.

İzmir Ticaret Odası'nın 24 Kasım 1929 tarihli üzümle ilgili raporuna göre mevsim başından itibaren İzmir'e tahminen 45.000.000 kilo üzüm gelmiş ve bunun 40.658.674 kilosu satılmıştı. 1928 yılında aynı tarihlerde piyasaya 33.566.000 kilo üzüm gelmiş ve bunun 31.435.627 kilosu satılmıştı. 1929 yılında aynı tarihlerde Borsa'da 2.644.060 kilo üzüm 7-51 Kuruş arasında değişen fiyatlarda satılmıştı. 1928 yılında aynı hafta içinde Borsa'da satılan 818.535 kilo üzüm ise 18-50 Kuruş arasında değişen fiyatlarda satılmıştı. 1929 yılında son hafta içinde İzmir Limanı'ndan yabancı ülke limanlarına 1.180.787 kilo üzüm ihraç edilmişti. Mevsim başından itibaren ise yabancı ülkelere 34.412.108 kilo üzüm ihraç edilmişti⁶²¹.

Manisa, Kasaba ve Salihli bağlarında ortaya çıkan Ödemiş Koşlis haşereleri bağlara önemli oranda zarar vermişti. Bu nedenle bu hastalığın önüne geçmek amacıyla daha önce Diyarbakır Numune Çiftlik müdürü olan Nadir Bey İktisat

---

⁶¹⁹ *Hizmet*, 14 Kasım 1929.

⁶²⁰ *Hizmet*, 20 Kasım 1929.

⁶²¹ *Hizmet*, 26 Kasım 1929.

Vekaleti tarafından Mücadele Müfettişliği'ne tayin edilerek, İzmir'e gelmesi sağlanmıştı. Bu şekilde hastalık olan bağlarda incelemelerde bulunularak hastalığın ürünlere daha fazla zarar vermesi önlenecekti⁶²².

Üzümlerin hem şiddetli yağışlar hem de bağlardaki hastalıklar nedeniyle zarar görmesi, üzüm satışlarının ciddi şekilde düşmesine neden olmuştu. Bu nedenle 1930 yılında da aynı durumla karşılaşmamak amacıyla Ziraat Mücadele Başmüfettişi Nadir Bey Alaşehir'de kış için alınacak önlemlerle ilgili hazırlıklar yapmıştı. Bu şekilde Manisa, Kasaba, Salihli ve Alaşehir bağlarında ortaya çıkan hastalıklarla mücadele edilecekti. Fakat bazı yerlerde alınmak istenilen önlemlere karşı bağcılarının ilgisizliği ve yapılan çalışmalara yeterince önem vermemeleri hastalıklarla mücadelede sorunlara ve aksamalara neden olmuştu. Örneğin Manisa vilayetinin bazı yerlerinde ve Kasaba'daki bağlarda, hastalıklarla yapılan mücadeleye pek önem verilmemişti. Balgam hastalığının kötü sonuçlarını gören bağcılarının bir kısmına gösterilen tarifler ve yapılan açıklamalar pek etkili olmamıştı. Bağcılarının bazıları da bu hastalığın 1928 yılında üzümlerin sergideyken mevsimin yağışlı gitmesinden dolayı olduğunu, 1929 yılında bu şekilde yağış olmadığı için hastalığın ortaya çıkmayacağını söylemekle yetinmişlerdi. Böyle düşünenlerin hastalıklara karşı önlem almaması, hastalıkla mücadele eden bağcılarının emek ve masraflarının da boşa gitmesine neden olmuştu. Halk gerek isteksizliğinden gerekse cahilliğinden dolayı bağlarda meydana gelen Balgam hastalığının üzüm güvesi denilen bir kurttan değil, yağışlardan olduğunu ısrarla söylemişti. Alınan önlemler dahilinde Ziraat İdaresi'nin ücretsiz verdiği "karaboya" ilacının soyulmuş asmalara sürülmesi ve hükümetin ilan ettiği zaman içinde hastalıkla mücadele işlemlerinin bitirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ilaçlaması geç kalan ya da hiç ilaçlama yapılmayan bağlara hükümet müdahale edecek hem yaptığı masrafı köylüden geri alacak hem de ceza verecekti. Bağın çapasını, kükürdünü, göztaşını ileri sürüp kabuk soymaya vakti olmadığını söyleyen bağcılar, ileri sürdükleri konularda daha anlayışlı olup, mesela çapanın birini eksik yapıp ya da kükürdü, göktaşını az kullanıp, balgam mücadelesini ihmal etmemesi gerekmektedir. Çünkü her ne kadar bağ onarılsa da iyi kötü ürün verirdi; fakat

---

⁶²² *Anadolu*, 13 Şubat 1930.

bağlarda Balgama hastalığı olduğunda üzüm alınmaz, alınacak üzüm de para etmezdi⁶²³.

İzmir’de meydana gelen aşırı yağışlar nedeniyle özellikle üzüm ve incir gibi ürünlerin çürümelerine engel olmak için önemli miktarda potasa ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacın karşılanmasında ülkedeki potasa miktarı yetersiz geldiği için önemli miktarda potasa ithaline ihtiyaç olmuştu. 1930 yılından itibaren Gümrük İdaresi ülkeye ithal edilecek potasa, göktaşı ve kükürtlerden hem gümrük resmi hem de muamele vergisi alacaktı⁶²⁴. Alınan vergilerle birlikte 1929 yılında küçük bir varili 12.5 Liraya alınan potasanın, 1930 yılından itibaren bir varilinin 18 Liradan daha ucuza alınamayacağı tahmin edilmekteydi. Potasaya gelen zamin üzümün üretim masrafına % 30 zam olarak yansıtacağı düşünüldüğünde bağcılarının durumunun ciddiyeti anlaşılmaktaydı. Bu durum üzüm ihraç eden ülkelerle Türkiye’nin üzüm piyasasındaki rekabetine büyük darbe vurmuştu, çünkü potasaya gelen zam üreticinin üzüm satma mevsiminde piyasaya zam olarak yansıtacaktı, bu da rekabette geri plana düşülmesine neden olacaktı⁶²⁵.

Bağcılara Ziraat Bankası tarafından önemli miktarda kükürt ve göktaşı dağıtılmasına karar verilmişti. Bunun için banka Genel Müdürlüğü’nden emir gelmişti. Bağcılara dağıtılacak olan kükürtler Avrupa’dan getirilecekti. Ziraat Bankası kükürtleri kredi kooperatifi adına satın alarak, hiç karsız bağcılara satacaktı. Kükürt sipariş etmiş olan tüccarlar bir torba kükürdü 6 Liradan vermek istemişlerse de banka bu fiyatı yüksek bulmuştu⁶²⁶.

Kükürtle ilgili yapılan bu çalışmalara rağmen gümrük resminin tüccarlar tarafından peşin verilmesi ve para bunalımının devam etmesi nedeniyle 1930 yılında bağcılara dağıtılacak olan kükürtlerde sorun yaşanmıştı. Örneğin; 1929 yılında 20 Nisan’a kadar Kasaba hattından 200.000 kilodan fazla kükürt Manisa ve çevresine

---

⁶²³ *Anadolu*, 2 Mart 1930.

⁶²⁴ *Anadolu*, 4 Nisan 1930.

⁶²⁵ *Anadolu*, 4 Nisan 1930; *Anadolu*, 14 Nisan 1930, Kükürt, potasa, göktaşı gibi 33 kimyasal maddenin gümrük vergisinden muaf tutulması ile ilgili emir Gümrük Genel Müdürlüğü tarafından bütün Başmüdürlüklere bildirilmişti.

⁶²⁶ *Anadolu*, 21 Nisan 1930.

gönderildiği halde 1929 yılında aynı tarihlerde henüz bir kilo kükürt bile gitmemişti⁶²⁷.

Bağcıların kükürt, göktaş ve potasa ihtiyaçları Ticaret Odası tarafından karşılanmıştı. Buna göre bağcıların kükürt ihtiyacının 4.000.000 kilo yani 80.000 torba olduğu tespit edilmişti. Potasa ihtiyacı 1.000.000 kilo ve göktaş ihtiyacı da 400.000 kiloydu. Piyasa da bulunan kükürtlerin ihtiyaca cevap verecek miktarda olmaması nedeniyle Ziraat Bankası'nın en kısa zamanda 20.000 torba kükürt alarak bağcılara dağıtması gerekmektedir. Bu koşullarda piyasada bulunan çok az kükürt de karaborsaya düşerek 19 Liraya satılmıştı. 1929 yılında en fazla 6 Liraya satılan bir torba kükürt 1930 yılında 10 Liraya satılmak istenince bağcılar kükürt alamamış ve kükürtsüz kalmışlardı⁶²⁸. Bu nedenle Vali Kazım Paşa başkanlığında kükürt konusuyla ilgili bir toplantı yapılarak, bağcıların kükürde olan ihtiyacı tespit edilmiş ve kükürt tüccarı M. Alyoti ile Veli oğlu Ahmet Bey'in de toplantıya katılımı sağlanarak kooperatif ortaklarına dağıtılmak üzere 10.000 torba kükürt alımı yapılmıştı. Kükürtler 620 Kuruş üzerinden alınmış ve aynı fiyatla kooperatiflere satılmıştı⁶²⁹.

Piyasada yeteri miktarda kükürt bulunmaması nedeniyle Menemen, Urla, Foça bağcılar ile diğer bağcılar piyasada az bulunan kükürtleri yüksek fiyatlarla almak zorunda kalmışlardı. Hatta Menemen bağcılar bu koşullarda ihtiyacını karşılayacak miktarda potasa bulamamıştı. Ziraat Bankası olaya müdahale ederek afyon ticarethaneleriyle anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre vilayetin çeşitli yerlerindeki kredi kooperatiflerine on bin torba kükürt verilmesi ve bu kükürtlerin piyasadaki fiyattan aşağı satılması sağlanmıştı. İki gün içinde Kemalpaşa, Urla, Foça, Menemen ve Armutlu kredi kooperatifleri adına 2.000 torbadan fazla kükürt alınmıştı. Kredi kooperatifleri Ziraat Bankası tarafından verilen para ile Kadı zade Ahmet Bey ve M. Alyoti ticarethanelerinden istedikleri kadar kükürt almışlardı. Fakat bu yardım yalnız kredi kooperatifleri hissedarlarına yapılmıştı. Bu kooperatiflere hissedar olmayan çok az üretici de kükürt ihtiyacını piyasadan karşılamıştı. Diğer kooperatifler de birkaç gün içinde kükürt ihtiyaçlarını karşılamışlardı. Kredi

---

⁶²⁷ *Anadolu*, 22 Nisan 1930.

⁶²⁸ *Anadolu*, 23 Nisan 1930.

⁶²⁹ *Anadolu*, 2 Nisan 1930.

kooperatifleri aracılığıyla alınan kükürdün parası taksitle ve ürünün satışından sonra ödenecekti. Piyasada 675 Kuruşa satılan bir torba kükürt kooperatiflere 620 Kuruşa verilmişti. Alınan göktaşına gümrük resmi de ödenince bir okka göktaşının maliyeti 45 Kuruşa yükselmişti. Kükürtlere de 100 Kuruş zam yapılmıştı⁶³⁰.

Kükürt ve potasa gibi kimyasal ürünlerden alınmasına karar verilen gümrük resminin bağcılara tekrar verilmesine dair düzenleme yapılmıştı. Buna göre tüccardan kükürt alan bağcıların verdikleri gümrük resmini geri almak için mazbatalar hazırlanmıştı. Ziraat Müdürlüğü tarafından başvuran bağcılara verilen 4.455 Lira değerinde kiralık mazbata Vilayet İdare Heyeti tarafından onaylanarak, bağcıların verdikleri gümrük parasını en kısa sürede Muhasebe Müdürlüğü'nden almaları sağlanmıştı. Seferihisar ve Urla bağcıları da en kısa zamanda kükürt mazbatalarını alabileceklerdi. Nisan ayının son haftasında da İtalyan bandıralı vapurla Alyoti ticarethanesi adına 14.000 çuval kükürt gelmişti. Ziraat Müdürlüğü tarafından bahçe, traktör ve arazi sahiplerine birkaç gün içinde 1.200 Liralık mazbata dağıtılmasına karar verilmişti⁶³¹.

Kredi kooperatifleri tarafından kooperatif üyelerine dağıtılmak üzere ve ücretleri belirli taksitlerle ödemek koşuluyla Ziraat Bankası tarafından Avrupa'ya 50 ton göktaşı sipariş edilmişti. Kredi kooperatifleri hissedarları olan bağcıların kükürt ihtiyacı Ziraat Bankası'nın gönderdiği tahsilat sayesinde karşılanmıştı. Banka tarafından 20.000 torba kükürt alınarak bağcılara dağıtılmıştı. Bu çalışmaların dışında Kadioğlu ve Alyoti biraderlerin ticarethaneleri adına Avrupa'dan önemli miktarda kükürt gelmişti. İhtiyaç olursa Ziraat Bankası bu kükürtlerden alarak kredi kooperatiflerine vererek ihtiyacı olan bağcılara dağıtılmasını sağlayacaktı⁶³².

Ayrıca motor, traktör ve bahçe sahiplerine verilen gaz ve benzin için de mazbatalar verilmişti. Göktaşı alımı için kredi kooperatifleri ve üreticilere mazbatalar dağıtılacaktı⁶³³.

Ziraat Bankası tarafından bağcılara tente masrafı olarak 400.000 Liralık bir bütçe ayrılmasına karar verilmişti⁶³⁴. İzmir bağcılarının zararlarının büyük oranda

---

⁶³⁰ *Anadolu*, 1 Mayıs 1930.

⁶³¹ *Anadolu*, 2 Mayıs 1930.

⁶³² *Anadolu*, 30 Mayıs 1930.

⁶³³ *Anadolu*, 6 Mayıs 1930.

olması nedeniyle Ziraat Bankası tarafından bağcıların tente ihtiyacının karşılanması için 500.000 Lira verilmesine karar verilmişti. Fakat tente için ayrılan bu parayla ihtiyacın ancak % 25'i karşılanabilecekti. Bu durum bile zararın ne kadar büyük olduğunu ve bağcıların ne kadar tenteye ihtiyacı olduğunu göstermesi açısından önemliydi⁶³⁵.

Mayıs ayında yağın yağmurlar bağlara da ciddi oranda zarar vermişti. Örneğin Avustralya üzümleri son yağmurlardan % 50 oranında zarara uğramıştı. Bu nedenle Avustralya'da ki stok üzümlerin fiyatı iki Şilin yükselmiş ve stoklar bu fiyat üzerinden satılmıştı. Bu durum, İzmir üzüm fiyatlarına yansımış ve stok malların fiyatları birer Kuruş yükselmişti⁶³⁶.

III- TÜKETİM MADDELERİ

A- ÇİFTÇİLERİN TEMEL İHTİYAÇ MADDELERİNDEKİ FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE DEVLETİN TUTUMU

1- Tarım Sektöründe Çiftçiyi Destekleme Çabaları

Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkili olduğu süre içinde başlıca faaliyet alanı tarım olan ülkeler bunalımdan ciddi şekilde etkilenmişti. Bu etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye'yd. 1929 ve 1933 yılları arasında Türkiye'nin başlıca ihraç ürünlerinden fındık ve afyonda % 73, incir ve tütünde % 50, pamukta % 48, üzüm ve zeytinyağında % 43 oranında fiyat düşüşleri olmuştu⁶³⁷.

Bu fiyat düşüşleri tarım toplumu olan Türkiye'de, tarım kesiminin bunalımdan ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Devlet, çiftçiye yardım ederek bunalımdan daha az oranda etkilenmesi için bir takım yardımlarda

---

⁶³⁴ *Anadolu*, 21 Mayıs 1930.

⁶³⁵ *Milliyet*, 11 Nisan 1930.

⁶³⁶ *Anadolu*, 23 Mayıs 1930.

⁶³⁷ Mehmet Kayıran, *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke İnkılap Tarihi Enstitüsü, s. 49.

bulunmuştu. Örneğin İzmir’de tütünlerini satamamış köylüler için Tütün İnhisar İdaresi 2.000.000 Lira köylülere verilmesi için tütün tüccarlarına avans para gönderilmesine karar vermişti⁶³⁸.

Devlet, çiftçiyi desteklemek ve çiftçiden alınan ürünün kalite ve miktarını arttırmak amacıyla tarımsal aletlerin kullanımını teşvik etmişti. 1920-1929 yıllarında makineleşmeyi teşvik politikalarında şu üç önemli uygulama dikkati çekmektedir: Bunlar tarım makinelerini kullanan büyük çiftçilerin ve yardımcılarının askerden muaf tutulması, tarım makinelerinde kullanılan akaryakıtta ve bazı tarım giderlerine gümrük muafiyeti uygulanması, traktör kullanımının özendirilmesi ve devlete ait traktörlerin uygun koşullarla kiralanmasıydı⁶³⁹.

Hükümet tarafından, tarımla ilgilenen kesim her zaman desteklenmeye çalışılmıştı. Savaş döneminde de destekleme çabaları bir şekilde kendini göstermişti. Örneğin tarlalarda çalışmak koşuluyla köylülerin askerlikten erken terhis edilmesine karar verilmiş ve Osmanlı hükümeti tarafından tarımsal ürünlerin ihracatına konulan sınırlamaların kaldırılması yoluna gidilmişti. Savaş bitip yeni bir devletin kurulma sürecinde de devlet, tarım kesimini desteklemeye devam etmişti. Bu dönemde Ziraat Bankası’nın üreticiye verdiği krediler arttırılmış, akaryakıt, kimyevi tarımsal girdilere gümrük bağışıklığı getirilmiş ve devletin sahip olduğu makinelerin çiftçilere kiralanması denenmişti. Cumhuriyet’in tarım kesimine getirdiği başlıca destekler aşar vergisinin kaldırılması, toprak sahipliğinin belirlenmesi, pazarların genişletilmesi ve asayişin düzeltilmesiydi. Bu şekilde tarım kesimi desteklenmişti⁶⁴⁰.

Hükümet tarafından tarımsal alanda makine kullanımının yaygınlaştırılması için bir takım yardımlar ve destekleme çalışmaları yapılmıştı. Özellikle hükümet traktör alımlarında 1.000.000 Liralık bir kredi ayırarak, traktör alımında tazminat vererek fiyatı azaltan bir fon kurmuştu. 1926–30 yıllarında bu fondan 6.600.000 Lira dağıtılmıştı. 1930 yılında ise traktör sahiplerine bir defaya mahsus olmak üzere 2.700.000 Lira dağıtılmıştı. Yapılan bu çalışmalarla traktör sayısı 1923’te 220 iken

---

⁶³⁸ *Anadolu*, 2 Ocak 1929; *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1929.

⁶³⁹ Mehmet Kayıran, *a.g.t.*, s. 34.

⁶⁴⁰ Oktay Yenal, *a.g.e.*, s. 60.

1929 yılında 2.000'i geçmişti. Pulluk ve diğer tarım makineleri kullanımı da aynı oranda artmıştı⁶⁴¹.

1930 yılına ait, üzerinde çalışılan iktisat programına göre hükümet üretimin artırılmasına son derece önem vermekteydi. Bu nedenle 1930 yılında fazla miktarda pulluk alınarak, ihtiyacı olan rençperlere dağıtılmasına karar verilmişti⁶⁴². Bu amaçla çiftçinin pulluk ihtiyacını karşılamak için 1929 bütçesine pulluk ihtiyacı için konulan 400.000 Lira ile 4.000 pulluk alınmıştı. Fakat ayrılan para ve bu parayla alınan pulluklar ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. Çünkü 4.000 pulluk alınmıştı; halbuki ülkede 1.700.000 çiftçi bulunmaktaydı ve bunlarında ancak 500.000 kadarında pulluk bulunmaktaydı, 1.200.000 kadarı ise kara sabanla iş görmeye çalışıyordu. Yapılan çalışmalarla on yıl içinde pulluk ihtiyacının karşılanacağı hesaplanmaktaydı⁶⁴³.

Ayrıca iktisat programında tütüncülük, zeytincilik ve pamukçuluğun üzerinde de önemle durulmuştu. Bu alanlarda ilerlemenin sağlanması amacıyla Ayvalık'ta zeytin, İzmir veya Samsun'da tütün, Adana'da pamuk enstitüleri kurulması planlanmıştı⁶⁴⁴.

1920'li yıllarda köylünün girişimini seferber ederek kooperatifleştirme, tahıl borsalarının kurulması, Ziraat Bankası'nın, genel kurulunun köylülerden oluşacak şekilde bir anonim şirkete dönüştürülmesiyle ilgili çalışmaların yanında devlet ayrıca tohum ve hayvan ıslahı istasyonları açmak, ziraat sayımı yapmak, tarım okulları açmak ve Ziraat Vekaleti'ni kurarak bilgi artışı ve örgütlenme sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapmıştı. Bu arada hazine, elindeki toprakların dağıtımına ve teşvik yoluyla üretimin artırılmasına çalışmıştı. Ancak Dünya Bunalımı'nın etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşe kötü ürün yılları da eklenince 1930'lu yıllarda köylü için durum çok daha ciddi hale gelmişti. Yönetim açısından Serbest Fırka denemesi özellikle dış pazar için üretim yapan tarım kesiminde yaşanan, ekonomik bunalım koşullarında ortaya çıkan tepkileri dile getiren bir deneyim olmuştu⁶⁴⁵.

---

⁶⁴¹ Çağlar Keyler, *a.g.e.*, s. 45-58; Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 203.

⁶⁴² *Anadolu*, 30 Nisan 1930.

⁶⁴³ *Milliyet*, 3 Haziran 1930.

⁶⁴⁴ *Anadolu*, 30 Nisan 1930.

⁶⁴⁵ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s. 68.

Özellikle gazetelere verilen ilanlarla traktör gibi ziraat alanında geniş kullanım alanına sahip makinelerin reklamları yapılarak uygun fiyatlarla halka satılacağı duyurulmuştu⁶⁴⁶. Devlet makine sahiplerini ziraat zamanında da destekleyerek benzin ve gazı inhisar resmi alınmadan çiftçiye dağıtmıştı⁶⁴⁷. Bundan yararlanacak çiftçilerin tapu idaresinden kağıt alarak bunu da Ziraat Odası heyetine onaylatmaları gerekmekteydi. Fakat dededen ve babadan kalma henüz tapuda kaydı olmayan arazilerin çiftçileri ise benzin ve petrol alamamıştı⁶⁴⁸. Bu nedenle Petrol İnhisar İdaresi tarafından Ziraat Müdürlüğü'ne gönderilen emre göre traktör sahipleri 1929 yılı Haziran'ına kadar daha önce olduğu gibi tapudan kağıt almadan benzin ve petrol alabileceklerdi. Böylece köylünün zor durumda kalmasının önlenmesi amaçlanmıştı⁶⁴⁹.

Ziraat Başmüdürlüğü tarafından traktör sahiplerine resimsiz gaz ve benzin verilmesine karar verilmişti. 15 Nisan'dan itibaren yeni talimatnameye göre resimsiz gaz ve benzin alacak köylülerin, arazilerinin bulunması ve bu arazilerin tapularının kendi üzerlerine olması şartı getirilmişti. Gaz ve benzin alacak traktör sahiplerinin Ziraat Başmüdürlüğüne beyanname ile müracaat etmeleri yeterli olacaktı⁶⁵⁰.

Ziraat Bankası tarafından traktör sahiplerine resimsiz olarak verilecek olan gaz ve benzinlerle ilgili gelen emre göre traktörü ile tohum eken köylülere on saat için otuz kilo, serpmeye usulü ile tohum ekenlere ve tohumları kapatmak için kullanan köylülere ise on saat için 45 kilo petrol ve benzin verilecekti⁶⁵¹.

Meclis tarafından düzenlenen kanunla bağ ve bahçe sahiplerine de resimsiz petrol ve benzin verilmesine karar verilmişti. Bahçe ve bağ sahipleri sulama işleri için motorlarda kullandıkları gaz ve benzinleri piyasadan kendileri almaktaydı⁶⁵². İzmir ve çevresindeki bağ ve bahçelerde 600 kadar traktör bulunmaktaydı. Bunların hepsi resimsiz gaz ve benzinden yararlanacaktı⁶⁵³. Bunun için bir yıllık gaz ve benzin

---

⁶⁴⁶ *Anadolu*, 3 Ocak 1929.

⁶⁴⁷ *Anadolu*, 7 Ocak 1929.

⁶⁴⁸ *Anadolu*, 3 Şubat 1929.

⁶⁴⁹ *Anadolu*, 15 Şubat 1929.

⁶⁵⁰ *Anadolu*, 8 Nisan 1929.

⁶⁵¹ *Anadolu*, 24 Haziran 1929.

⁶⁵² *Anadolu*, 16 Temmuz 1929.

⁶⁵³ *Anadolu* 17 Temmuz 1929

ihtiyaçlarına dair beyanname vermeleri ve motorun cinsi hakkında bilgi vererek başvuru yapanlara gerekli olan gaz ve benzin dađıtılacaktı⁶⁵⁴.

Dağıtılacak olan gaz ve benzinle ilgili Ziraat Bankası M¼d¼rl¼đ¼ne gelen talimatnameye g¼re bağ ve bahçelerde kullanılacak olan motorlu tulumbarın sahip olduğu motor g¼c¼ne g¼re ortalama on saat için gaz ve benzin verilecekti. Buna g¼re altı beygirlik motorlu bir tulumba ile 240 d¼n¼ml¼k araziyi bir defada sulamak isteyen arazi sahipleri altı beygirlik bir motor ile 24 d¼n¼m arazi sulamak isterse, buna g¼re 240 d¼n¼m arazi on g¼nde sulanacaktı. D¼n¼m için ortalama 18 kilo gaz ve benzin verilirse 10 g¼n için 180 kilo verilecekti. Sulama için başvuranlara talimatname gelmeden ¼nce verilen gaz ve benzini belirtilen şekillerde kullanıp kullanmadığı ise kontrol edilecekti⁶⁵⁵.

Devletin sahip olduğu olanakların sınırlı olması nedeniyle çiftçileri desteklenmek için yapılan plan ve programlar da belirli kısıtlamalar ve kurallar çerçevesinde yapılmaya çalışılmıştı. Devlet, D¼nya Bunalımı'nın da etkisiyle d¼řen ¼r¼n fiyatları karşısında, çiftçinin durumunun daha da geriye gitmesine engel olmak amacıyla Ziraat Bankası aracılığıyla tarımla uğraşan kesimi desteklemişti.

Devlet, çeşitli alanlarda ¼retim yapan iftiyi çeşitli yollarla desteklemiş ve bilgilendirmişti. ¼rneđin bağcıların yetiştirmekte oldukları ¼r¼nden d¼n¼m başına daha fazla ¼r¼n almalarının sağlanması amacıyla gazetelerde Avrupa kimyevi g¼breleri adı altında g¼bre reklamı yapılarak bağcıların dikkati g¼bre ve d¼n¼m başına daha fazla ¼r¼n arasındaki ilişkiye çekilmeye alıřılmıřtı⁶⁵⁶.

Ziraat Bankası tarafından 1929 yılında da k¼k¼rt alınarak k¼yl¼ye dağıtılacaktı. Fakat 1929 yılında sadece Zirai Birliklere hissedar olan bağcılara dağıtım yapılacaktı. İzmir Vilayetinde Seferihisar, Urla ve Torbalı kazalarında Zirai Birlikler vardı. Ziraat Bankası'nın k¼k¼rt dağıtımı da yalnız bu kazalardaki bağcılara yapılacaktı⁶⁵⁷.

---

⁶⁵⁴ *Anadolu*, 25 Temmuz 1929.

⁶⁵⁵ *Ahenk*, 22 Ağustos 1929.

⁶⁵⁶ *Anadolu*, 8 Ocak 1929.

⁶⁵⁷ *Anadolu*, 17 Nisan 1929.

İzmir'in kazalarındaki bağcılara Ziraat Bankası İzmir şubesi tarafından 26.000 lira ikraz edilecekti. 1927–1928 yıllarında ikrazat miktarı 120.000 Liraydı. 1929 yılındaki ikraz miktarı ise 1928 yılı ikrazatının üçte biri oranındaydı⁶⁵⁸. Fakat 5 Mayıs'tan itibaren Ziraat Bankası İzmir merkezi ile Torbalı kazasındaki bağcılara ikraza başlamış ve bankanın ikraz edeceği para miktarı 100.000 Lira olarak kabul edilmişti⁶⁵⁹.

Bağcılara ve tütüncülere 1929 yılında Ziraat Bankası tarafından kısa vadeli dağıtılmasına karar verilen paranın az bulunması ve buna yapılan itirazın kabul edilmesi üzerine toplam dağıtılacak miktar 1.000.000 Lira olarak belirlenmişti. Dağıtılacak olan bu önemli miktardaki para ile bağcılarının ve tütüncülerinin, faizcilerinin elinden kurtulmalarının sağlanacağı düşünülmüştü⁶⁶⁰.

Devlet, çiftçiyi her alanda olanakları ölçüsünde desteklemesine rağmen devletinde sahip olduğu olanakların kısıtlı olması nedeniyle yapılan yardım ve destekleme çalışmalarında dönem dönem aksamalar olmuştu. Örneğin 1928 yılında fakir çiftçilere Ziraat Bankası tarafından verilecek tohumların 1929 yılında verilemeyeceği bunun yerine 10–15 Lira yardımda bulunacağı bildirilmişti⁶⁶¹.

İzmir şehrinde harap bağların yeniden düzenlenmesi amacıyla, vekaleten bakan köylüye baktığı bağın yarısı verilecek ve kalan yarısı da Metruk Mallar Müdürlüğü tarafından açık arttırma ile satılacaktı. Böylece yıllardır harap olan bağların imar ve düzenlenmesinin yapılacağı planlanmıştı. Bunun sonunda hem bağcılık yeniden hayat bulmuş olacak hem de köylü toprak sahibi olacaktı⁶⁶².

Ziraat Başmüdürlüğü tarafından İzmir Vilayeti sınırları içinde bulunan kazalarda ve merkez hapisanesinde hafif suçlu çiftçilerin hasat mevsiminde çalışmaları için serbest bırakılmaları amacıyla bir liste hazırlanmıştı. Her yıl olduğu gibi 1929 yılında da listeler oluşturulduktan sonra onaylanmasının ardından tutuklular serbest bırakılacaktı. Serbest bırakılan çiftçiler iki ay hasat mevsiminde bir ayda nadas zamanında olmak üzere üç ay serbest kalarak çalışacak ve daha sonra tekrar

---

⁶⁵⁸ *Anadolu*, 18 Nisan 1929.

⁶⁵⁹ *Anadolu*, 5 Mayıs 1929.

⁶⁶⁰ *Anadolu*, 26 Mayıs 1929.

⁶⁶¹ *Anadolu*, 8 Ocak 1929.

⁶⁶² *Anadolu*, 19 Şubat 1929.

hapishaneye geri döneceklerdi. Yapılan bu çalışma tarım sektöründe çalışmak için yeterli insan olmadığını göstermekteydi⁶⁶³.

Köylü için yeterli toprağa sahip olamaması önemli bir sorundu. Bu nedenle köylünün ekip biçeceği bir toprağa sahip olması için devlet tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştı. Atatürk bu konuyla ilgili, mecliste yaptığı konuşmasında toprağı olmayan köylüye toprak verilmesi için bir çalışma başlatılması gerektiğini belirtmişti. Doğu illerinde köylü, aşiret, göçebe ve muhacirlere arazi dağıtılmasına dair Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanun, İzmir şehrindeki ilgililere de duyurulmuştu. Kanuna göre daha önce verilmiş olan arazi geri alınmayacak ve belirtilen taksitlerle arazinin parasının ödenmesi sağlanacaktı. Bunun üzerine Dahiliye Vekaleti tarafından vilayetlere tamimler gönderilerek, her vilayetin sınırları içinde devlete ait arazi ve köylülerden hiç tarlası olmayan yada tarlaları yeterli gelmeyen köylüler hakkında bilgi istenmişti. Bu şekilde toprağa ihtiyacı olan köylüler tespit edilerek yardım edilecekti⁶⁶⁴.

İzmir Ziraat Bankası tarafından yeni kurulan kredi kooperatiflerini desteklemek için verilen kredinin 1930 yılında üç katına çıkarılmasına karar verilmişti. İzmir Ziraat Müdürü İsmail Hakkı Bey'in girişimleriyle Çeşme kooperatifine 10.000 Liralık cari hesap açılmıştı. Ayrıca tütüncüler ve pamukçular için İzmir şubesinde 1930 yılı için 1.500.000 Lira ayrılmıştı. Bağcılar için de aynı miktarda para verilecekti. Ayrıca banka tarafından bağcılara verilecek tente için 500.000 Lira ayrılmıştı⁶⁶⁵.

1930 yılında bağcılar ile incir üreticilerinin önemli bir kısmının tente ihtiyacının Ziraat Bankası tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Ziraat Bankası bunun için 500.000 Lira ayırmıştı. İstanbul ve Adana'da ki mensucat fabrikalarında imal edilecek olan tentelik bezler, mevsiminde üreticilerin bir kısmına dağıtılacaktı. Ziraat Bankası tarafından yapılan bu çalışmalara rağmen bütün bağcılar ve incircileri tatmin etmek mümkün değildi. Fakat 1932 yılında bütün üreticilere tente temin edilmesi planlanmıştı⁶⁶⁶.

---

⁶⁶³ *Anadolu*, 22 Nisan 1929.

⁶⁶⁴ *Hizmet*, 6 Kasım 1929; *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁶⁶⁵ *Anadolu*, 30 Mart 1930.

⁶⁶⁶ *Anadolu*, 8 Nisan 1930.

2- Hayvan Hastalıkları ve Devletin Aldığı Önlemlerle Çiftçileri Destekleme Çabası

Bunalımın meydana getirdiği yokluk ve buna bağlı olarak yaşanan hastalıklardan insanlar kadar hayvanlarda etkilenmişlerdi. Bu koşullarda hayvancılık alanında çok çeşitli hastalıklara rastlanmıştı.

Hem hastalıklara zamanında teşhis konulamaması hem de yeterli olanakların olmaması nedeniyle hayvanların çoğunda hastalıklar ortaya çıkmış ve bu hastalıklar nedeniyle çoğu zaman geniş çaplı hayvan telefleri olmuştu. Örneğin Uyuz hastalığına yakalanan 159 keçiden 43'ü ölmüş, diğerleri ise iyileşmişti. Şarbon yani dalak hastalığına yakalanan beş kaza ve altı köy koyunu tedavi edilmiş, 96 koyun ölmüştü, 500'den fazla koyuna ise serum bağlanarak koyunların telef olması engellenmişti⁶⁶⁷. İzmir'in kazası olan Kuşadası'nın Yayla köyünde⁶⁶⁸ ve Kemalpaşa kazasındaki keçilerdeki zatüre hastalığının ve Pınarbaşı ve Işıklar köylerindeki koyunlarda ortaya çıkan çiçek hastalığının alınan tedbirlerle önüne geçilmişti⁶⁶⁹. Menemen'in Seyrek köyüne bağlı Kumtepe bölgesindeki koyunlara da çiçek hastalığı teşhisi konulması nedeniyle 1.222 koyuna çiçek aşısı yapılmıştı⁶⁷⁰, Kozluca çiftliğindeki koyunlarda da çiçek hastalığı ortaya çıkmış, Akhisar kazasının Süleymanlı köyündeki sığırlarda da dalak hastalığı tespit edilmişti.⁶⁷¹ Kemalpaşa'nın Kızılca Köyü keçilerinde de şap hastalığı ortaya çıkmıştı. Hastalığın önüne geçebilmek amacıyla merkez veterineri Osman Bey bölgeye gitmişti⁶⁷². Çanakkale'de de meydana gelen şap hastalığı nedeniyle Çanakkale'den çift tırnaklı hayvan ihracı durdurulmuştu. Ödemiş kazasının

---

⁶⁶⁷ *Anadolu*, 4 Şubat 1929.

⁶⁶⁸ *Anadolu*, 6 Ocak 1929.

⁶⁶⁹ *Anadolu*, 9 Ocak 1929; *Anadolu*, 22 Ocak 1929, Bornova'ya bağlı Eğridere köyündeki keçilerde ortaya çıkan çiçek hastalığının alınan tedbirlerle önüne geçilmişti.

⁶⁷⁰ *Hizmet*, 7 Ağustos 1929; *Ahenk*, 6 Ağustos 1929; *Hizmet*, 29 Ekim 1929, Manisa'nın Sepetçi köyündeki keçilerde ve Akhisar Sarıçalı, Harmandalı, Sazoba, Gemez ve Moralılar karyesindeki sığırlarda çiçek hastalığı ortaya çıkmıştı. Alınan önlemler sonunda Eşme'nin Halil Efendi çiftliğindeki keçilerdeki çiçek hastalığı da geçmişti.

⁶⁷¹ *Anadolu*, 11 Şubat 1930.

⁶⁷² *Anadolu*, 9 Mart 1930, *Anadolu*, 9 Mayıs 1930, Aydın'ın Köşk Nahiyesi sığırlarında şap hastalığı görülmesi nedeniyle hastalığın daha fazla yayılmasını engellemek için önlemler alınmıştı.

Birgi nahiyesinde de alınan önlemlere rağmen koyunlarda yeniden çiçek hastalığı görülmeye başlamıştı⁶⁷³.

Kemalpaşa kazasının Parsa bölgesindeki sığırlarda da şap hastalığı ortaya çıkmıştı. Hastalık Manisa vilayetinden başlamış ve Bornova'ya kadar yayılmıştı. Manisa vilayetindeki sığırlarda şap hastalığı bulunduğu dair haberin alınmasından sonra bile, zamanında Kemalpaşa ve çevresinde tedbir alınmaması hastalığın yayılmasına neden olmuştu⁶⁷⁴. Ayrıca şehir genelindeki ineklerde de verem hastalığı ortaya çıkması nedeniyle ineklere verem aşısı yapılmıştı⁶⁷⁵. İneklerde yaygın şekilde verem hastalığı olması bu sütlerin de sağlık açısından tehlike oluşturmasına neden olmuştu. Özellikle küçük çocuklar bu şekilde vereme yakalanmışlardı. Bu nedenle mümkün olduğu sürece sütlerin kaynatılarak içilmesi gerekmişti⁶⁷⁶.

Veremli ineklerin sayısının çok olması ve yapılan aşuların etkili olmaması nedeniyle veremli olan ineklerin kesilip, etlerinin imha edilmesine karar verilmişti. Bozyaka, Eşrefpaşa ve Emrez'deki veremli ineklerin de kesiminin yapılmasına karar verilmişti⁶⁷⁷.

Karşıyaka, Bornova ve Buca belediyeleri sınırları içinde bulunan ineklere tüberkülin aşısı yapılmaya başlanmıştı. Bornova'da 84 ineğe, Karşıyaka'da 275 ineğe aşı yapılmıştı. Sadece Karşıyaka'da 10 inekte verem hastalığı ortaya çıkmıştı. Yapılan aşılarla rağmen verem hastalığına yakalanan 91 inek ise tekrar muayene edilecekti⁶⁷⁸.

İstanbul, İzmir ve Ankara'da yapılan veremle mücadelede 9.849 inek muayene edilmiş, 148 veremli inekte imha edilmişti. Tedavi edilen hayvan sayısı ise 253.597'ydi⁶⁷⁹.

Köylünün modern tarım araçlarından yoksun olması ve tarım sektörünün henüz gelişmekte olması nedeniyle köylü tarafından yetiştirilen ürünlerden beklenenden daha az miktarda ürün elde edilmekteydi. Bunun yanında çiftçinin sahip

---

⁶⁷³ *Anadolu*, 24 Ocak 1929.

⁶⁷⁴ *Hizmet*, 4 Kasım 1929.

⁶⁷⁵ *Hizmet*, 12 Kasım 1929; *Hizmet*, 4 Aralık 1929; *Ahenk*, 22 Ocak 1929; *Ahenk*, 9 Ekim 1929, Akhisar'ın Salandı ve Hanım çiftliklerindeki hayvanlarda da şap hastalığı ortaya çıkmıştı.

⁶⁷⁶ *Ahenk*, 6 Kasım 1929.

⁶⁷⁷ *Hizmet*, 16 Aralık 1929.

⁶⁷⁸ *Anadolu*, 4 Şubat 1930.

⁶⁷⁹ *Anadolu*, 12 Ocak 1930.

olduğu hayvanlarda da hastalıkların meydana gelmesi çiftçilerin yaşam koşullarının daha da güç hale gelmesine neden olmuştu. Özellikle hayvanlarda bulaşıcı hastalıkların yaygın olması nedeniyle İzmir Veteriner Müdürlüğü tarafından bir istatistik hazırlanmıştı. Hazırlanan istatistiğe göre ise hayvanlarda en çok görülen hastalık çiçek hastalığıydı. İzmir'deki yedi kazada ve on dokuz köyde bulunan koyunlardan 682'si hastalıklıydı. 9.169 hayvana çiçek aşısı yapılmıştı. 276 koyun ölmüştü. On sekiz mankafa hastalığına yakalanan beygir ithaf edilmişti. Bunların sahiplerine 465 Lira tazminat verilmişti⁶⁸⁰. Torbalı ve Tepeköy'deki hayvanlara da şarbon aşısı yapılmıştı⁶⁸¹. Yapılan şarbon aşılarının hasta hayvanlarda etkili olması hayvan sahiplerinin bu tür tedavilere olumlu bakmasını sağlamıştı. Ayrıca aşının hasta hayvanlara yaygın olarak yapılabilmesinin sağlanması amacıyla aşı ücretsiz olarak yapılmaktaydı⁶⁸². Yapılan aşuların hastalığa yakalanan hayvanlar üzerinde etkili olmaya başlaması köylülerin şarbon aşısına ilgilerinin artmasına neden olmuştu.⁶⁸³

Şarbon hastalığının insanlara geçmesi ve hızla yayılması nedeniyle İktisat Vekaleti tarafından Baytar Müdürlüklerine tamim gönderilerek bundan sonra mezbaha olan mahallelerde hayvanların mutlaka mezbahalarda kesilmesi ve kesilmeden önce baytar tarafında muayene edilmesi bildirilmişti. Baytar olmayan mahallelerde muayene işini doktorlar yapacaktı. Mezbaha olmayan mahallelerde hayvanlar uygun yerlerde kesilecek ve aynı şekilde muayene edilecekti. Köylerden gelecek etler de mutlaka muayene edilecekti. Baytarlar çarşıda sürekli incelemelerde bulunacak ve kaçak etlere el koyacaktı⁶⁸⁴.

Foça kazasına bağlı Koz Beyliği köyündeki keçilerde de uyuz hastalığı ve Gerenköy karyesinin Topalak mevkiindeki koyunlarda da çiçek hastalığı ortaya çıkmıştı.⁶⁸⁵ Ödemiş'in Umurca köyündeki hayvanlarda⁶⁸⁶ ve Menemen'de Beygir

---

⁶⁸⁰ *Anadolu*, 1 Ağustos 1929.

⁶⁸¹ *Anadolu*, 7 Temmuz 1929.

⁶⁸² *Hizmet*, 8 Ağustos 1929.

⁶⁸³ *Ahenk*, 8 Ağustos 1929.

⁶⁸⁴ *Hizmet*, 1 Kasım 1929.

⁶⁸⁵ *Anadolu*, 25 Mart 1929; *Ahenk*, 15 Eylül 1929.

⁶⁸⁶ *Anadolu*, 14 Nisan 1929.

köyündeki keçi sürülerinde hastalık ortaya çıkmıştı⁶⁸⁷. Kemalpaşa ve Tire kazalarındaki hayvanlarda da ruam hastalığı ortaya çıkmıştı⁶⁸⁸. Bergama kazasının Bölcük köyündeki mandalarda da Barbun hastalığı ortaya çıkmıştı. Foça'nın Kozbeyli köyü keçilerinde de uyuz hastalığı ortaya çıkmıştı. Alınan önlemlerle hastalıkların yayılması engellenmişti⁶⁸⁹.

Kışın şiddetli geçmesi nedeniyle de İzmir vilayeti ve çevresindeki hayvanlarda % 20 oranında telef olmuştu. Havalarda tamamen iyileşene kadar hayvanlardaki bu telef oranının % 25–30 olması beklenmekteydi⁶⁹⁰. Urla kazasında Burunsuz çiftliği keçilerinde de uyuz hastalığı ortaya çıkmıştı. Alınan önlemlerle hastalığın önüne geçilmesi sağlanmıştı⁶⁹¹.

İzmir'in çeşitli bölgelerindeki hayvanlarda geçen yıl ve daha önceki yıllarda şarbon hastalığının görülmesi nedeniyle, 1929 yılında şarbon hastalığı görülen bölgelerdeki hayvanlara şarbon aşısı yapılmasına karar verilmişti. Böylece hayvanların 1929 yılında da şarbon hastalığına yakalanması engellenmiş olacaktı⁶⁹².

Bergama'nın Reşadiye nahiyesine bağlı Sarı dere köyündeki keçilerde ve Tepeköy ve Kilimalanı köylerindeki keçilerde bulaşıcı zatüre hastalığı ortaya çıkmıştı. Alınan önlemlerle hastalığın yayılması engellenmeye çalışılmıştı⁶⁹³. Ayrıca Bergama kazasının Turanlı nahiyesine bağlı Bölcük köyü sığırlarında da Yanıkara hastalığı meydana gelmişti. Bin danaya serum takılmış, hastalığa yakalanmış olan dört yüz hayvana da Baytar Müdürlüğü'nde aşı bulunmadığından İktisat Vekaleti'nden aşı getirtilerek, hasta hayvanlara aşı yapılmasına karar verilmişti⁶⁹⁴.

Hayvanlarda meydana gelen hastalıkların ve ölüm olaylarının yüksek olması nedeniyle bu durumun önüne geçilebilmesi için İzmir Genel Vilayet Meclisi tarafından baytar bütçesi 21.415 Lira olarak kabul edilmişti⁶⁹⁵.

---

⁶⁸⁷ *Anadolu*, 23 Nisan 1929; *Ahenk*, 3 Ekim 1929, Menemen kazasının Günerli köyündeki koyunlarda dalak hastalığı ortaya çıkmıştı. Alınan önlemlerle hastalığın önüne geçilmişti.

⁶⁸⁸ *Anadolu*, 2 Mayıs 1929.

⁶⁸⁹ *Anadolu*, 28 Haziran 1929.

⁶⁹⁰ *Anadolu*, 28 Mart 1929.

⁶⁹¹ *Anadolu*, 14 Mayıs 1929.

⁶⁹² *Anadolu*, 19 Mayıs 1929.

⁶⁹³ *Anadolu*, 26 Mayıs 1929.

⁶⁹⁴ *Anadolu*, 25 Şubat 1930.

⁶⁹⁵ *Anadolu*, 2 Nisan 1929.

Hem hayvanlarda salgın hastalıkların yaygın olması hem de kış koşullarının çok sert geçmesi nedeniyle hayvanlarda telef oranı yükselmişti. Özellikle 1928 yılında da kış koşullarının bu kadar sert geçmesi nedeniyle hayvanların % 30-50'si telef olmuştu. Aynı koşulların 1929 yılında da devam etmesi nedeniyle hayvanlarda telef oranları yüksekliğini korumuştur. Bu nedenle şehir ve çevresinde hayvan ıslahı için çalışmalar başlatılmıştı. İlk başta damızlık boğa getirilmesi planlanmıştı. Köylerin çayırılık ve mera alanları hesaplanarak ihtiyaç olan damızlık boğa tespit edilecekti. Boğaların her biri için 300 Lira verilecek ve bu verilen paralar hasat mevsiminden sonra köylüden toplanacaktı⁶⁹⁶.

İzmir, Trakya, Bursa ve Balıkesir'deki koyun sürüsü sahiplerine, sahip oldukları koyun sayısına göre damızlık koyun ve koç verilmesi için Macaristan'dan önemli miktarda merinos koyunu ve koçu getirilecekti. Verilecek olan koyun ve koçlar emaneten verilecek ve tüm ihtiyaçlarının karşılanacağına dair taahhütname alınacaktı. İki yıl boyunca verilen hayvanlara iyi bakmış olanlara bu hayvanlar verilecek, dikkatsizlik, bakımsızlık nedeniyle hayvanların telef olmasına neden olanlar ise verilen hayvanların bedellerini ödeyecekti. Köylünün sahip olduğu hayvanların salgın hastalık ve doğal afet nedeniyle telef olması nedeniyle köylü desteklenmeye çalışılmıştı⁶⁹⁷.

1929 yılının Aralık ayı içinde Türkiye'nin çeşitli vilayetlerindeki hayvan hastalıklarıyla ilgili olarak İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan bültenler İzmir şehri Baytar Müdürlüğüne de gönderilmişti. Bu bültenlere göre Erzurum ve Kars vilayetlerinde Tavuk kolerası, Ankara'da Barbon hastalığı, Manisa'da Rüam hastalığı ortaya çıkmıştı. Şarbon hastalığı Bursa, Balıkesir, İstanbul ve Manisa vilayetlerinde, uyuz hastalığı Denizli ve İstanbul vilayetlerinde, çiçek hastalığı Ankara, Amasya, Antalya, Çorum, Denizli, Eskişehir, Kastamonu, Kütahya, Samsun ve Urfa vilayetlerinde ortaya çıkmış ve daha fazla yayılmaması içinde gerekli önlemler alınmıştı. Keçi başı hastalığı Amasya, Ankara, Afyon, Burdur, Denizli, Çankırı, Kütahya, Manisa, Malatya, Samsun ve Yozgat vilayetlerinde, Yanıkara hastalığı Gaziantep ve Çanakkale vilayetlerinde, şap hastalığı Ankara, İzmir, Aydın, Bolu,

---

⁶⁹⁶ *Hizmet*, 1 Ağustos 1929.

⁶⁹⁷ *Hizmet*, 4 Eylül 1929.

Denizli, Burdur, Isparta, Elaziz, Konya, Kocaeli, Kütahya, Malatya ve Manisa vilayetlerinde ortaya çıkmıştı. Menemen kazasında Tacettin Bey çiftliğindeki koyunlardan çiçek hastalığına yakalanmış olanlara aşı yapılmasına karar verilmişti. Kuşadası kazasındaki hasta hayvanlara da aşı yapmak amacıyla Baytar müdürü Adil Bey Kuşadası'na gitmişti⁶⁹⁸.

Ayrıca ülkede 8.000.000 kümes hayvanı bulunmaktaydı. Tavuk hastalıkları ile mücadele edilerek yumurta ihracatının artırılmasıyla ilgili çalışmaların yapılması planlanmıştı⁶⁹⁹.

B- HALKIN KULLANDIĞI TMEL İHTİYAÇ ÜRÜNLERİNDEKİ FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE BUNUN ALIM GÜCÜNE ETKİSİ

1- Temel Gıda Maddeleri

a- Tahıl Ürünleri

Türkiye'de işlenen topraklar tüm toprakların % 28'i kadardı. Mera olarak kullanılan alan ise % 32 oranındaydı. Ekilen alanın ise % 95,1 'inde tarla ziraatı, % 4,9'unda bağ ve bahçe ziraatı yapıyordu. Tarla ziraatında % 90 oranında tahıl yer almaktaydı⁷⁰⁰.

1929 Dünya Bunalımı'nın hızla yayılması tarımsal üretimin özellikle buğday üretiminin hacmiyle ilgili sorunları dünya ekonomisinin gündemine taşımıştı. 1920'lerin başında buğday fiyatlarının yükselmesi dünya üretim hacminin düzenli olarak artmasına neden olmuştu. Bu süreçte ABD, Kanada ve Sovyet Rusya'da buğday ekim alanları genişlemekle kalmamış, aynı zamanda yeni tekniklerinde

---

⁶⁹⁸ *Anadolu*, 27 Şubat 1930.

⁶⁹⁹ *Milliyet*, 18 Nisan 1930.

⁷⁰⁰ Sait Tekeli, "Ziraimizin Gelişmesinde Toprak Reformunun Etkileri", *Ülke*, cilt: 7, sayı: 82, Şubat 1945, s. 2-3.

kullanılmaya başlanılmasıyla verimlilik de büyük ölçüde artmıştı. Ancak 1929'ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle Dünya Bunalımı'nın patlak vermesiyle buğday fiyatları hızla düşmeye başlamıştı. Bu nedenle Bunalım, buğday aşırı üretim krizi olarak da tanımlanmıştı. Bu koşullarda Bunalım'ın, ekonomik ve sosyal sorunları buğday üreticisi ülkelerin gündemine sokması kaçınılmaz hale gelmişti⁷⁰¹.

1929 yılına gelindiğinde Türkiye artık gümrük vergilerini istediği şekilde değiştirebilme yetkisine sahipti. Bu nedenle 1929 Dünya Bunalımı'nın ortaya çıktığı ve Türkiye'yi etkilemeye başladığı dönemde bu durum Türkiye'nin lehine olmuştu. Bu dönemde Türkiye dışarıdan ağırlıklı olarak şeker⁷⁰², un gibi ürünleri ithal etmişti. Bunların içinde un önemli bir ihraç ürünüydü. Özellikle 1929 Ocak ayında devlet tarafından, ithal edilen unlardan gümrük vergisinin düşürülmesinin istenmesi İstanbul değirmencilerinin olduğu kadar İzmir'deki değirmencilerinde tepkisine neden olmuştu⁷⁰³.

İthal edilen unlardan alınan 11 Kuruşluk verginin 4 Kuruşa indirilmesi nedeniyle, İzmir'deki un tüccarları ile buğday tüccarları bu duruma tepki olarak toplantı yapmışlardı. Yapılan toplantıda ithal edilen unlardan alınan vergilerin düşürülmesinin gereksiz olduğu üzerinde durulmuş, ithal unlardan alınan vergilerin düşürülmesinin iç piyasaya olumsuz etki yapacağını belirtilmişti⁷⁰⁴.

Devlet, halkın temel ihtiyaç maddelerinden olan un ihtiyacının karşılanması için birtakım kararlar almıştı. Buna göre yabancı ülkelere Türkiye'ye yapılan un ithalatında % 5 gümrük resmi alınmasına karar verilmişti⁷⁰⁵. Fakat hükümet tarafından 1929 Ağustos tarihine kadar gerekli görülecek olursa un resmi % 7 olarak

---

⁷⁰¹ Nadir Özbek, *a.g.d.*, s. 225.

⁷⁰² *Anadolu*, 5 Temmuz 1929, En önemli ithal ürünlerinden olan şeker, ülke içinde de yetiştirilmesine rağmen yeterli oranda ürün kaldırmadığı için dışa bağımlı bir özelliğe sahipti. Türkiye, 1929 yılında ise Uşak'ta 6.000 ton pancar, Eskişehir'de dahil olmak üzere 25.000 ton pancar üretilmişti. Uşak Şeker fabrikası ise yılda 50 ton işleyecek durumdaydı. Hem üretilen pancar miktarının az olması hem de pancarı işleyecek yeterli sayıda fabrika olmaması da şeker konusunda dışa bağımlı olmamıza neden olmaktaydı. *Anadolu*, 19 Temmuz 1929, Özellikle şeker ihtiyacının önemli kısmının yurt dışından ithal edilmesi nedeniyle şekerde belirli sabit bir fiyat yoktu. Örneğin 19 Temmuz'da İstanbul piyasalarında şeker, 11 Sterline 23 Sterline çıkmıştı.

⁷⁰³ *Anadolu*, 17 Ocak 1929; *Anadolu*, 18 Ocak 1929, Değirmencilerden gelen tepkilere rağmen İktisat Vekaleti tarafından un ithalinden alınan verginin 6,5 Kuruşa kadar indirilmesine karar verilmişti.

⁷⁰⁴ *Anadolu*, 18 Ocak 1929; *Ahenk*, 10 Kasım 1929, 1924 yılında 18.000.000, 1925 yılında 10.000.000, 1926 yılında 21.500.000, 1927 yılında 868.000 ve kurak yıl olan 1928 yılında 5.000.000 Liralık buğday ithal edilmişti.

⁷⁰⁵ *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1929.

Aralık ayına kadar uzatılabilecekti⁷⁰⁶. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan un resminin 5.5 Kuruş olması konusundaki kanun ise kabul edilerek yürürlüğe girmişti⁷⁰⁷.

Un en büyük temel ihtiyaç maddelerinin başında gelmekteydi. Ülkede yetiştirilen buğdayın halkın ihtiyacını karşılayamaması nedeni ile yurt dışından da önemli miktarda un ithal edilmişti. Özellikle unun yetersiz oluşu ekmek fiyatlarının yükselmesine de neden olmaktadır. Ülkedeki kuraklık nedeniyle geçen yıllara göre az ürün alınması dışardan buğday ithalini mecbur kılmıştı. Fakat Amerika'dan buğday yerine un getirilmesi gümrük vergileri nedeniyle ekmeklerin birkaç kuruş daha ucuza satılmasına neden olabilecekti. Bu dönemde meclisin un ve buğday resminin ne kadar olacağıyla ilgili kararını tahmin edemeyen buğday ve un tüccarlarının zamanında dışardan alım yapmaması da İzmir'deki un ve buğday stokunun azalmasına ve fiyatların doğal olarak artmasına neden olmuştu⁷⁰⁸.

Ülkeye sadece Mart ayı içinde Amerika'dan 250.000 çuval un gelmişti. Bu kadar büyük bir siparişte bulunulması ülke içinde un ihtiyacının ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu göstermesi açısından da önemlidir⁷⁰⁹.

Un ihtiyacının bu kadar fazla olması özellikle Amerika ve Fransa'dan önemli miktarda buğday ithal edilmesine neden olmuştu. Fakat ithal edilen buğdaylar nedeniyle ülke de yetişen buğdaylara önem verilmemesi ülke içindeki buğdayların fiyatlarında da düşüslere neden olmuştu. Bu nedenle buğday 14 Kuruşa satılmış ve ekmek 17–20 Kuruşa alınmıştı. Özellikle Konya, Uşak ve Aksaray'da çok miktarda buğday, satılmadığı için elde kalmıştı. Buğday üreticilerinin buğdayları sonradan 18 Kuruşa satmak için stok yapmaları da buğdayların satılmayışındaki diğer bir nedendi⁷¹⁰.

Ekmek fiyatlarının yüksekliği nedeniyle değirmencilerle uncular rekabet etmek için Arjantin'den yedi bin ton buğday sipariş emişlerdi. Böylece ekmek

---

⁷⁰⁶ *Anadolu*, 26 Ocak 1929; *Anadolu*, 9 Nisan 1929, İzmir'de altı tane un fabrikası bulunmaktaydı. Buna rağmen elde edilen un miktarının yetersiz oluşu, ekmek fiyatlarında sürekli bir artış olmasına neden olmaktadır.

⁷⁰⁷ *Anadolu*, 5 Şubat 1929.

⁷⁰⁸ *Anadolu*, 3 Nisan 1929.

⁷⁰⁹ *Anadolu*, 22 Mart 1929.

⁷¹⁰ *Hizmet*, 6 Ağustos 1929.

fiyatlarının düşmesi planlanmıştı. Belediye tarafından ekmek fiyatlarının artışına engel olmak için İzmir'de Mezarlıkbaşı'nda ekmek fabrikası kurulmasına karar verilmişti. Böylece Belediye, ekmek fabrikası inşa ettirmekle fırıncılara karşı mücadele ederek, ekmek fiyatlarının 10–20 Para düşeceğini hesap etmişti⁷¹¹.

Halkın alım gücünün düşük olması gündelik ihtiyaçların bile karşılanmasında bir takım zorluklara neden olmuştu. Örneğin ekmek fiyatlarının pahalı olması ve gelen şikayetlere rağmen bu fiyatlarda olumlu bir değişiklik olmaması sonucu İzmir Ekmekçiler Cemiyeti tarafından İzmir Belediyesi ile ortak Amerika'dan un getirtilerek, bu gelen unların yerli unlar ile karıştırarak daha ucuz ekmek üretilmesi planlanmıştı⁷¹². Fakat bunun için 150.000 Lira sermaye gerekliydi. Ekmekçiler Cemiyeti'nin gerekli paranın karşılanması için hiçbir antlaşmayı kabul etmemesi ve bu kadar büyük parayı belediyenin de karşılayacak durumda olmaması nedeniyle ucuz ekmek düşüncesi gerçekleştirilememiştir⁷¹³.

Buğday ve unun yeterli olmaması nedeniyle İzmir'de sürekli ekmek fiyatları yükselmekteydi. İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan kanunnameye göre ülke içinde çavdar bulunmayan bölgelerinde ekmeğe mısır ve arpa unu karıştırılmasına karar verilmişti. Bu ekmek 12 Kuruşa satılabilecekti⁷¹⁴.

Buğdayın yetersiz oluşu nedeniyle hem ekmek fiyatları artmakta hem de dönem dönem ekmek yapılamama tehlikesi ile de yüz yüze gelinmekteydi. Örneğin 23 Haziran'da İzmir'de fırıncıların un bulamaması nedeniyle ekmek çıkaramaması ciddi sorunlara neden olmuştu. Ancak son anda İngiliz bandıralı vapur ile gelen 10.000 çuvalın bir kısmının fırına taşınması sonucu fırıncılar tarafından ekmekler yetiştirilmişti. Ülkede yetiştirilen buğdayın ihtiyaca cevap verememesi nedeni ile buna benzer sorunlar yaşanmış halk zor durumda kalmıştı⁷¹⁵.

İzmir'de yaşanan buğday sıkıntısı nedeniyle Mersin'den de İzmir'e 2.500 çuval buğday gelmişti. Bir haftaya kadar 5.000 çuval daha gelecekti ve bunun yanında Mersin Limanı'ndan sırf İzmir'e gelecek 20.000 çuval un ve buğday daha

---

⁷¹¹ *Anadolu*, 3 Nisan 1929; *Hizmet*, 1 Aralık 1929, Yapılan fabrika da günde 56.000 kilo ekmek üretilbilecekti.

⁷¹² *Anadolu*, 30 Ocak 1929.

⁷¹³ *Anadolu*, 6 Şubat 1929.

⁷¹⁴ *Anadolu*, 19 Mayıs 1929.

⁷¹⁵ *Anadolu*, 23 Haziran 1929.

vardı. Mersin'den gelen buğdaylardan iki gün öncede Fransız vapuru ile 15.000 çuval un getirilmişti. İzmir Limanı'na gelen bu buğday ve unlarla şehrin ihtiyacının karşılanarak özellikle de pahalı olan ekmek fiyatlarının düşmesi beklenmekteydi⁷¹⁶.

İzmir Limanı'na gelen un ve buğday çuvallarının ardından 4 Temmuz'da ekmek fiyatları beklenildiği üzere düşmüştü. Buna göre birinci çeşit ekmeğin kilosu 40 Para düşerek 17 Kuruş 10 Para ve ikinci çeşit ekmeğin kilosu ise 1 Kuruş eksikle 14 Kuruşa satılması Belediye tarafından kabul edilmişti⁷¹⁷.

Ekmek fiyatları 11 Nisan'dan itibaren biraz daha ucuzlamıştı. Buğday fiyatlarındaki düşüşün devam etmesi nedeniyle ekmeğin 40-50 Para daha ucuzlatılmasına karar verilmişti⁷¹⁸. Buna göre birinci çeşit ekmeğin kilosu 20 Para indirilerek 16 Kuruşa, ikinci çeşit ekmeğin kilosu da 20 Para indirilerek 11 Kuruş 30 Para üzerinden satılmıştı⁷¹⁹.

Buğday fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak ekmek fiyatlarındaki düşüş devam etmişti. Buna göre birinci çeşit ekmeğin fiyatı 13 Kuruş 30 Para, ikinci çeşit ekmek ise kiloluk olarak çıkarılacaktı. Kilosunun da 11.5 Kuruş olmasına karar verilmişti. Birinci çeşit ekmeğin kilosunda 2 Kuruş 30 Para indirim yapılmıştı. Bundan sonra birinci çeşit ekmek biraz daha koyu olacaktı. Alınan kararlar birlikte fırınlarda yarımşar kiloluk ekmek çıkarılmayacak, birinci çeşit ekmek bir kilo olacaktı⁷²⁰.

Belediye Meclisi ekmekle ilgili yaptığı toplantıda birinci çeşit ekmeğin çok fazla esmer ve yenemeyecek bir halde çıkarıldığının anlaşılması nedeniyle daha iyi bir şekilde çıkarılması için un oranlarında yeni bir düzenlemeye gidilmesine karar vermişti. Birinci çeşit ekmek yenemeyecek bir haldeydi. Hemen hemen bütün İzmir mide rahatsızlığı geçirmişti. Bu yeni ekmek de birinci çeşit ekmekler gibi daha beyaz ve daha iyi çıkarılacaktı. İkinci çeşit ekmek 11.5 Kuruştü. Belediye Meclisi tahıl fiyatlarını dikkate alarak ikinci çeşit ekmekte 20 Para indirim yapmıştı. Belediye Meclisi tarafından alınan kararlarla Francola ekmek çıkarılmasına karar verilmişti. Fakat

⁷¹⁶ *Anadolu*, 27 Haziran 1929; *Anadolu*, 5 Temmuz 1929, Buğday ve un ihtiyacının fazla olması ve yetiştirilen buğdayların ülke ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle sürekli dışarıdan buğday ithal edilmekteydi. Örneğin 5 Temmuz'da da Amerika'dan 12.000 çuval buğday, Fransa'dan da 8.900 çuval un ithal edilmişti.

⁷¹⁷ *Anadolu*, 4 Temmuz 1929.

⁷¹⁸ *Anadolu*, 15 Nisan 1930.

⁷¹⁹ *Anadolu*, 15 Nisan 1930.

⁷²⁰ *Anadolu*, 21 Nisan 1930.

her fırında Francola ekmek çıkarılamayacaktı. Belediye Meclisi tarafından bir kilo Francola'nın 19 Kuruştan satılmasına karar verilmişti. Francola ekmekler yarım kilo olarak çıkarılacaktı ve Francola çıkarılacak olan fırınlarda birinci çeşit ekmek çıkarılmasına izin verilmeyecekti⁷²¹.

Belediye Meclisi'nde ekmekle ilgili yapılan tartışmalar devam etmiş ve sürekli yeni kararlar alınmıştı. Bu karara göre % 90'ı birinci çeşit Uşak unu, % 10'u yerli buğday olmak üzere yeni bir ekmek yapılması kabul edilmişti. Bu ekmeğe 13 Kuruş 30 Para narh konulmuştu. Karara göre ekmeğe arpa, darı, bakla unu karıştırılmayacak, ikinci çeşit ekmek 10 Kuruş 30 Paradan fazlaya satılmayacak ve Francola ekmek üretimi serbest olacaktı⁷²².

Zahire fiyatlarındaki dalgalanma ekmek fiyatlarına da yansımaya devam etmekteydi, bu yansıma daha çok zahire fiyatlarının artmasının ekmek fiyatlarının da artışına neden olması şeklindeydi, fakat zahire fiyatlarındaki düşüş ekmek fiyatları etkilememişti. Buğday fiyatlarının bir haftadan beri yükselmesi üzerine belediye ekmek fiyatlarına 10 Para zam yapmıştı. Buğday piyasalarındaki yükselmeye bağlı olarak yapılan zam, buğday fiyatlarındaki yaşanan düşüşlerden sonra ekmek fiyatlarına yansımamıştı⁷²³.

Ekmek fiyatları bölgeden bölgeye değişmekteydi. Örneğin Ankara da bir okka ekmek 12 Kuruşa satılmakta, İzmir'de 14 Kuruşa ve Salihli'de 20 Kuruşa satılmaktaydı⁷²⁴.

Ekmek fiyatlarındaki dalgalanma yeterli miktarda un olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bu durumun önüne geçilmesi amacıyla şehre un takviyesi yapılmıştı. Örneğin 28 Mayıs'ta Anafarta vapuruyla İzmir'e Antalya'dan 850 çuval un gelmişti⁷²⁵.

Yeniden düzenlenen gümrük vergisine göre dışardan Türkiye'ye getirilen buğday ve unlardan alınan vergilerin arttırılmasına karar verilmişti. Bu durum, buğday ve un konusunda büyük oranda dışa bağımlı olunması nedeniyle ekmek

---

⁷²¹ *Anadolu*, 27 Nisan 1930.

⁷²² *Anadolu*, 4 Mayıs 1930.

⁷²³ *Anadolu*, 26 Mayıs 1930.

⁷²⁴ *Anadolu*, 26 Mayıs 1930.

⁷²⁵ *Anadolu*, 28 Mayıs 1930.

fiyatlarında da artışa neden olacaktı. Zaten ekmek fiyatlarından şikayetçi olan halk açısından durum daha da zorlaşmış demektir⁷²⁶.

İzmir’de 1928–1929 yılındaki ekili alanlarda buğday 287.302 dönüm, arpa 243.266 dönüm, çavdar 24.386 dönüm, yulaf 20.983 dönüm, bakla 52.035 dönüm, nohut 487 dönüm, burçak 5.779 dönüm, mercimek 154 dönüm, afyon⁷²⁷ 13.537 dönüm, sarımsak 75 dönümdü⁷²⁸.

Buğday ve un fiyatlarındaki artış makarna fiyatlarını da etkilemişti. Buna göre birinci çeşit makarna 38 Kuruş, ikinci çeşit makarna ise 50 Kuruştur⁷²⁹.

Buğday fiyatlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak ekmek fiyatları da sürekli olarak değişmişti. Buna göre Belediye tarafından 11 Ekim 1929 tarihinden itibaren birinci çeşit ekmeğin kilosu 10 Para düşürülerek 17 Kuruş 10 Paradan, ikinci çeşit ekmeğin beher kilosu yine 10 Para indirilerek 13,5 Kuruştan satılmasına karar verilmişti⁷³⁰.

İzmir’e ihraç edilen buğdaylarda da zaman zaman sorunlar yaşanmıştı. Örneğin Konya’dan İzmir’e yapılan buğday sevkiyatı çıkan sorunlar nedeniyle durmuştu. Bunun da başlıca nedeni İzmir piyasasında buğday fiyatının düşük olmasıydı. İzmir’de buğday 17 Kuruşa, Konya’da ise 14 Kuruştan satılmaktaydı. Konya’dan İzmir’e gelecek buğdaylara 3 Kuruş nakliye masrafı yapıldığı için Konya’daki buğday tüccarları buğdaylarını doğrudan İstanbul’a sevk etmişti⁷³¹.

Tahıl üretiminde yıllara göre dalgalanmalar olmuştu. Buğday, yulaf ve haşhaş 1928 yılına göre 1929 yılında düşüş göstermesine rağmen arpa ve bakla üretiminde artış olmuştu. Arpa ve bakla üretiminde 1929 yılına göre 1930 yılında düşüşler yaşanmış; buğday, yulaf ve haşhaş üretiminde artışlar olmuştu. 1929 yılı Dünya Bunalımı’nın başladığı yıl olması açısından önemliydi. Buğday üretiminde

---

⁷²⁶ *Hizmet*, 2 Ağustos 1929; *Hizmet*, 28 Ağustos 1929; *Ahenk*, 28 Ağustos 1929, Ekmek fiyatların da sürekli değişiklikler olmaktadır. Örneğin Belediye Meclisi tarafından ikinci çeşit ekmeğe zam yapılmamasına rağmen birinci çeşit ekmeğe 20 Para zam yapılarak, birinci çeşit ekmeğin 18 Kuruşa satılmasına karar verilmişti.

⁷²⁷ *Hizmet*, 16 Ağustos 1929; *Hizmet*, 13 Eylül 1929, İzmir Bölgesi’nde afyon rekoltesi 1928 yılına göre 1929 yılında daha az olması nedeniyle afyon fiyatları 20–50 Liraya kadar çıkmıştı.

⁷²⁸ *Anadolu*, 17 Şubat 1929.

⁷²⁹ *Hizmet*, 13 Eylül 1929.

⁷³⁰ *Hizmet*, 11 Kasım 1929.

⁷³¹ *Hizmet*, 25 Ekim 1929.

1929 yılında büyük düşüş yaşanmasına rağmen 1930 yılında buğday üretimi beş kat artış göstermiş, 1929 yılında arpa üretiminde 1928 yılına göre artış olmasına rağmen 1930 yılı üretimine göre yarı yarıya düşüş olmuştu. 1928 yılında yulaf üretimi, 1929 ve 1930 yıllarındaki üretimin gerisinde kalmıştı. 1929 yılındaki haşhaş üretimi 1928 yılındaki üretimden 2.000 ton daha azdı; fakat 1930 yılındaki değerlere bakıldığında neredeyse iki katı artış yaşanmıştı⁷³².

Zahire piyasalarındaki ücretlerin düşüklüğü arpa fiyatlarını da etkilemişti. Arpanın okkası 2 Kuruşa düşmesine rağmen bira fiyatları eski durumunu korumuştur. Bira fiyatlarında düzenleme yapılması halinde bira şişesinin fiyatı 20 Kuruşa hatta 15 Kuruşa düşebilecekti⁷³³.

Arpanın okkası 1929 yılında 11 Kuruşa satılırken, 1930 yılında okkası 4 Kuruşa bile güçlkle satılmıştı. Anadolu'da bir çok yerde çiftçinin elinde 1929 yılından kalan mallar bulunmaktaydı. Fiyatların hızla düşmesine rağmen eldeki mala alıcı bulunamamıştı⁷³⁴.

Zahire Borsası'ndaki düşüş de devam etmekteydi. Borsa'da buğday 9 Kuruşa işlem görmüştü ki bu fiyat son on beş yılın en düşük fiyatıydı. Zahire Borsası tarafından hazırlanan istatistiğe göre ise Türkiye'de buğday fiyatları 1925 yılından itibaren sürekli düşmüştü. 1925 yılında ortalama 19.12 Kuruş olan buğdayın okkası 1929 yılında 16 Kuruş ve 1930 yılında ise 9 kuruş olmuştu⁷³⁵.

Hükümet tarafından alınan kararla yerli ürünlerden elde edilen bira ve şarapla birlikte ispirotolu içkilerde ve ispirotunun ihracında kilo başına 1 Kuruş inhisar resmi alınmasına karar verilmişti⁷³⁶.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası raporlarına göre 1929-30 yıllarında 3.697.837 dönüm buğday, 2.442.037 dönüm arpa, 334.677 dönüm çavdar, 941.059 dönüm bakla, 138.071 dönüm yulaf ve 289.564 dönüm afyon ekilmişti. 1928-29 yıllarında

---

⁷³² *Anadolu*, 19 Şubat 1930.

⁷³³ *Anadolu*, 1 Nisan 1930.

⁷³⁴ *Milliyet*, 13 Haziran 1930.

⁷³⁵ *Milliyet*, 17 Haziran 1930.

⁷³⁶ *Anadolu*, 19 Mayıs 1930.

ise 2.655.988 dönüm buğday, 2.025.642 dönüm arpa, 322.860 dönüm çavdar, 217.697 dönüm bakla, 131.852 dönüm yulaf ve 189.969 dönüm afyon ekilmişti⁷³⁷.

İzmir Vilayeti Ziraat Müdürlüğü vilayet dahilinde üretilen hububatla ilgili bir cetvel hazırlamıştı. Hazırlanan bu cetvele göre vilayetin üretim merkezleri on beş kazadan meydana gelmekteydi. Bunlar İzmir, Ödemiş, Tire, Bergama, Urla, Seferihisar, Torbalı, Çeşme, Menemen, Bayındır, Kuşadası, Foça, Kemalpaşa ve Karaburun'du. Adı geçen on beş üretim merkezinin 1929-1930 yıllarındaki üretimi 56.271.915 kilo buğday, 47.579.055 kilo arpa, 5.962.620 kilo çavdar, 1.430.050 kilo yulaf, 4.305.400 kilo mısır, 68.512 kilo afyon, 593 kilo tiftik 387.038 kilo kil ve 371.980 kiloda yapağıydı⁷³⁸.

Genel savaştan önce İzmir'den dış ülkelere yıllık 114.500.000 kilo arpa, 34.500.000 kilo bakla, mercimek, nohut ve 3.000.000 kilo buğday ihraç edilmişti. Savaş nedeniyle bir taraftan üretim düşmüş diğer taraftan üretilen ürünlerin alıcıları azalmıştı. Yeni yeni üretim düzelmiş ve eski alıcılar da tekrardan, üretilen mallara talip olmuşlardı. Ancak son zamanlarda bazı bölgelerde malların eskisi gibi temiz olmasına dikkat edilmediği için Avrupa'daki alıcılardan Ticaret Odası'na çeşitli şikayetler gelmişti. Bu nedenle İzmir Ticaret Odası ile Ticaret ve Zahire Borsası bu işin üzerinde önemle durmaya karar vermişti. Bu konuda alınan kararlara göre İzmir Ticaret ve Zahire Borsası'nda 1930 yılından itibaren arpa ve çeşitli hububatlar analiz yapıldıktan sonra satılacaktı. Arpada ve buğdayda en fazla % 3, baklada % 4 yabancı madde bulunabileceği kabul edilmişti. Genel savaştan önce olduğu gibi bundan sonrada arpa ve buğday ihraç eden tüccarların kalbur gibi temizleme yaparak dış ülkelere temizlenmemiş mal göndermemeleri gerektiğine karar verilmişti⁷³⁹.

Dışardan en fazla pirinç ve buğday ithal edilmekteydi. Bu ürünlerin ithal oranlarının düşürülmesi için bu iki ürünün üretimini artırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerekmekteydi⁷⁴⁰.

Fakat yaşanan bunalımla birlikte helvacılıkta daha önceki canlılığını kaybetmişti. Helva ihracatının azalmasındaki bir diğer nedende şeker fiyatının 16

---

⁷³⁷ *Anadolu*, 23 Mayıs 1930.

⁷³⁸ *Anadolu*, 23 Mayıs 1930.

⁷³⁹ *Anadolu*, 27 Mayıs 1930.

⁷⁴⁰ *Anadolu*, 27 Mayıs 1930.

Kuruş olmasına rağmen çeşitli vergilerden dolayı şekerin çok pahalıya alınmasıydı. Şeker fiyatı artınca helva fiyatları da yükselmişti. Bu da ihracatın azalmasına neden olmuştu⁷⁴¹.

b- Sebze ve Meyveler

İzmir ve çevresindeki hava şartlarının uygun olması ve toprağın verimli olması, önemli miktarda sebze ve meyve üretiminin yapılmasına imkan sağlamaktaydı. Koşulların elverişli olması nedeniyle geniş çiftçi kesimi bu alanda üretim yapmaktaydı.

Tarım alanında geniş bir kesimin üretim yapması, İzmir ve çevresinde bağcılar, meyveciler ve sebzeciler kooperatifi adını alan Bornova Bağcılar Kooperatifinin kurulmasını sağlamıştı. Kurulan bu kooperatif uygun koşullarda üretim yapabilecek ortamın oluşturulması için Ziraat Bankası'ndan 40.000 Lira yardım istemişti. Banka parayı vermeyi kabul etmiş, fakat kooperatif idare meclisi üyelerinin kefalet göstermelerini istemişti. Meclis idare üyelerinin bu teklifi kabul etmemesi nedeniyle kooperatif hissedarı olan 2.015 kişi tam mevsim ortasında parasız kalma tehlikesiyle yüz yüze gelmişti. Kooperatifin 40.000 Lira gibi büyük miktarda para yardımı istemesi ise üyelerinin ürünlerinden yeterli geliri elde edemediğini göstermekteydi⁷⁴².

İzmir ve çevresindeki sebze ve meyve üreticileri de, birçok yerde portakal ve mandalinalarda ortaya çıkan Krizonfalüs hastalığıyla uğraşmaktaydı. İzmir vilayetine bağlı yerlerdeki mandalina ve portakal kabuklarının altında oluşan kurtlar tarafından, ürünlerde büyük oranda zarar meydana gelmişti. Bu nedenle İzmir şehri Ziraat Başmüdürlüğü, bu kurtların imhası için kükürt ve kireç temin ederek, meyvelerdeki hastalığın önüne geçilmesi için çalışmalar yapmıştı⁷⁴³.

Denizli'deki sebzeciler de İzmir Ticaret Müdürlüğü'ne başvurarak Aydın Demiryolları Kumpanyası'nın yüksek tarifesi nedeniyle Denizli'deki sebzelelerini

---

⁷⁴¹ *Milliyet*, 15 Haziran 1930.

⁷⁴² *Anadolu*, 29 Nisan 1929.

⁷⁴³ *Anadolu*, 17 Nisan 1929.

İzmir'e sevk edemediklerini ve bu nedenle sebzelerin çürüdüğünü bildirmişlerdi. Bunun üzerine tarifinin düzeltilmesi için Demiryolları Kumpanyası teşebbüste bulunmaya karar vermişti⁷⁴⁴.

Türkiye ile Rusya arasında, yapılan ticarete Türk tüccarlarının zaman zaman yaptıkları yolsuzluklar nedeniyle, bir takım sorunlar yaşanmıştı. Örneğin Türkiye'den Rusya'ya ithal edilen 4.000 sandık portakalın Türk portakalı değil İtalyan portakalı olduğunun ihbar edilmesi portakalların iadesini gündeme getirmişti⁷⁴⁵.

Ekonomik Bunalım'ın Türkiye'de etkisini göstermeye başlaması özellikle tarımsal alanda fark edilmekteydi. Çünkü fiyatlar hızla düşmesine rağmen ürünlere alıcı çıkmamaktaydı. Örneğin ıspanağın iki okkası 5 Kuruş, üzüm 30 Kuruş, pırasanın demeti 100 Para ve karnabahar 5 Kuruştü. Ayrıca bunalımın piyasalarda yayılması ve üreticinin, tüccarın bankalardan aldığı krediyi geri ödeyememesi bankaların verdiği kredileri kesmelerine neden olmuştu. Piyasalardaki en önemli sorun nakit sorunuydu⁷⁴⁶.

Himaye-i Eşçar Cemiyeti'nin Ankara'daki merkezinden İzmir'e gelen telgrafla Gaziantep vilayeti çevresinde çok miktarda şamfıstığı ağacı olduğu ve Gaziantep halkının bu ağaçlardan önemli miktarda ürün elde ettiğinin bildirilmesi üzerine ağaçların İzmir ve çevresinde de yetiştirilmesine karar verilmişti. Bunun için Gaziantep'ten fıstık fidanları getirtilerek köylüye dağıtılacak ve köylerde bulunan yabani ağaçlara fıstık dalı aşısı yapılacaktı. Bu nedenle İzmir Ziraat Müdürlüğü tarafından Gaziantep'ten şamfıstığı fidanı getirtmek için teşebbüste bulunulmuştu. Fidanların getirtilmesi için yapılacak masraf bahçe ve arazi sahiplerinden alınacaktı⁷⁴⁷.

Kışın sert geçmesi ve sellerin meydana gelmesi sebze ve meyve bahçelerine zarar vermişti. Bu nedenle 1931 yılındaki sebze ve meyve rekoltesinin 1930 yılına göre daha az olacağı tahmin edilmişti. Her yıl olduğu gibi ihraç mevsiminde ürünler Yunan Adaları'na ve İskenderiye'ye ihraç edilmişti⁷⁴⁸.

---

⁷⁴⁴ *Anadolu*, 14 Temmuz 1929.

⁷⁴⁵ *Anadolu*, 29 Ocak 1929.

⁷⁴⁶ *Anadolu*, 17 Mart 1930.

⁷⁴⁷ *Anadolu*, 24 Mart 1930.

⁷⁴⁸ *Anadolu*, 23 Haziran 1931.

c- Et Ürünleri

Yaşanan kuraklıklar ve kışın şiddetli geçmesi hayvancılık sektörünü de ciddi şekilde etkilemişti. Yazın kuraklık nedeniyle besinsizlikten, kışın ise şiddetli soğuklar nedeniyle önemli oranda hayvan telef olmuştu. Bu sebeple hayvanların sayısında yaşanan düşüş et fiyatlarının artmasına neden olmuştu.

Şiddetli soğukların ve kar yağışının devam etmesi nedeniyle et fiyatları da artmıştı. Bu nedenle İzmir Belediyesi, halkın ucuz et alabilmesi için özellikle İkiçeşmelik, Başturak, Mezarlıkbaşı, Tilkilik, Alsancak, Göztepe ve Reşadiye bölgelerinde ucuz et satılmasına karar vermişti⁷⁴⁹. Belediyenin ucuz fiyatla et satacağının duyulması et toptancılarının et fiyatlarını 5 Kuruş indirmesine neden olmuştu⁷⁵⁰. İzmir’de et fiyatlarının yüksek olmasının nedeni mezbaha resminin yüksek olmasındandı. Bu sebeple Belediye, İzmir’e hayvan getirmek yerine et getirterek, eti daha ucuza satmaya karar vermişti⁷⁵¹.

Belediye tarafından şehre getirtilen kuzu etlerinin okkası 100 Kuruştan satılmıştı. Çarşıda ise kuzu etinin okkası 120 Kuruştı. Belediye getirtilen bu etlerin satılması için her semtte dükkan açarak, halkın et ihtiyacını karşılamaya çalışmıştı⁷⁵².

Belediye tarafından halkın et ihtiyacını karşılamak amacıyla kilosu yüz Kuruştan kuzu eti satılmaya başlanması, kasapların da kuzu etinin kilosunu 80 Kuruşa düşürmesine neden olmuştu. Bunun üzerine Belediye de kuzu etinin kilosunu 90 Kuruşa çekmişti. Belediye’nin, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı bu çalışmalar sonunda kasaplarla rekabet edilerek kasaplardaki et fiyatlarının düşmesi sağlanmıştı⁷⁵³.

Belediye meclisi tarafından alınan kararlar kuzu etine narh konulmasına karar verilmişti. Buna göre okkası 120 Kuruşa satılmakta olan kuzu etinin fiyatı 10 Kuruş

⁷⁴⁹ *Anadolu*, 24 Şubat 1929.

⁷⁵⁰ *Anadolu*, 26 Şubat 1929.

⁷⁵¹ *Anadolu*, 27 Şubat 1929; *Cumhuriyet*, 8 Mart-4 Mayıs 1929, İzmir Belediyesi et fiyatlarının yükselmesi nedeniyle şehrin çeşitli yerlerinde et satış barakaları açmıştı. Barakalar açılır açılmaz et fiyatları düşmüştü. Okkası 130 Kuruşa satılan kuzunun okkası 90 Kuruşa düşmüştü. İzmir Belediyesi’nin bu faaliyeti et fiyatlarının birdenbire 30-40 Kuruş düşmesine neden olmuştu.

⁷⁵² *Anadolu*, 1 Mart 1929; *Cumhuriyet*, 5 Mart 1929.

⁷⁵³ *Anadolu*, 3 Mart 1929.

indirilerek 110 Kuruşa satılabilecekti. Narh 13 Nisan'dan itibaren geçerli olacaktı⁷⁵⁴. Belediyeler tarafından fiyatlara narh uygulanıp, fiyatların belli bir oranda sabitlenilmesine çalışılmasına rağmen et fiyatları bölgeden bölgeye farklılıklar göstermekte, hatta birbirine yakın yerlerde bile fiyatlar arasında ciddi farklılıklar olmaktaydı⁷⁵⁵.

Belediye'nin ucuz et satışına başlamasından sonra et satışı ile ilgilenen iki kişi de belediyeye başvurarak ucuz et satmak istediklerini bildirmişlerdi. Amaç diğer et satışı yapanlarla rekabet edebilmektir. Belediye tarafından kabul edilen bu istek üzerine önce İkiçeşmelik ve Eşrefpaşa'da et satışına başlanmış, daha sonra belediyenin göstereceği on farklı yerde de satışa devam edilmesine karar verilmişti Buralarda koyun etinin kilosu 80 Kuruşa⁷⁵⁶ dana etinin kilosu ise 50 Kuruşa satılacaktı⁷⁵⁷.

Kasaplar, belediyenin et satışları üzerinde bu kadar önemle durmasına rağmen yine de olumsuz davranışlarda bulunmaktan geri kalmamışlardı. Örneğin Kestelli caddesinde 15 numarada kasap Hüseyin Efendi'nin koyun kıymasına keçi eti karıştırdığı için 15 okka etine el konulmuştu. Başoturak'ta 93 numarada kasap Halim Efendi'nin de manda etine sığır eti karıştırdığı için sekiz okka etine el konulmuştu. Ayrıca kasaplarda kokmuş manda etine de rastlanmıştı⁷⁵⁸.

Belediye Meclisi tarafından alınan kararla 11 Kasım 1929 tarihinden itibaren dana etinin kilosunun 50 Kuruşa satılmasına karar verilmişti⁷⁵⁹.

Ekim ayı içinde İzmir mezbahasında 4.209 koyun, 1.050 keçi, 248 öküz, 885 inek, 50 manda, 13 deve, 91 dana, 5 malak ve 8 domuz kesilmişti⁷⁶⁰.

İzmir Vilayeti Baytar Müdürlüğü'nden, İktisat Vekaleti'ne gönderilen istatistiklere göre 1929 yılında il genelinde 1.317.291 kilo koyun, 534.651 kilo kuzu, 462.999 kilo keçi, 74.661 kilo oğlak, 1.149.156 kilo öküz, 1.371.205 kilo inek,

---

⁷⁵⁴ *Anadolu*, 13 Mayıs 1929; *Anadolu*, 5 Temmuz 1929, İzmir'de bir ay içinde kişi başına düşen et miktarı 1,5 okkaydı.

⁷⁵⁵ *Milliyet*, 19 Mart 1930.

⁷⁵⁶ *Hizmet*, 27 Eylül 1929.

⁷⁵⁷ *Hizmet*, 11 Kasım 1929.

⁷⁵⁸ *Ahenk*, 14 Kasım 1929.

⁷⁵⁹ *Hizmet*, 11 Kasım 1929.

⁷⁶⁰ *Hizmet*, 5 Aralık 1929.

110.447 kilo manda, 64.256 kilo deve, 187.666 kilo dana, 63.040 kilo malak, 2.996 kilo domuz, 41.130 kilo düve ve 1.176 kilo tosun eti olmak üzere toplam 5.401.186 kilo et sarf edilmişti. Buna karşılık 1930 yılında 1.134.600 kilo koyun, 588.640 kilo kuzu, 376.250 kilo keçi, 84.100 kilo oğlak, 914.064 kilo öküz, 1.563.115 kilo inek, 227.124 kilo dana, 39.351 kilo manda, 17.135 kilo deve, 5.032 kilo domuz, 91.060 kilo düve eti olmak üzere toplam 5.040.471 kilo et sarf edildi. Raporda il nüfusunun 526.000 kişi olduğu kabul edildiğinde 1929 yılında kişi başına günde 33 gram, yılda ise 9.100 gram et düşmekteydi. Bu oran 1930 yılında daha da azalmıştı⁷⁶¹.

Ramazan ayında kasapların kuzu etini 130 Kuruş hatta 140 Kuruştan sattığı, Belediye'ye yapılan şikayetlerle ortaya çıkmıştı. Yapılan araştırma sonunda şikayetlerin doğru olduğunun ortaya çıkması üzerine Belediye kuzu etine 90 Kuruş narh koymuştu⁷⁶². Fakat yapılan incelemelerde kasapların çoğunun koyulan narhı ciddiye almadıkları ve kuzu etini 100 Kuruştan sattıkları tespit edilmişti. Belediyelerin belirlenen narhı uygulamayanlara gerekli cezaları ve yaptırımları uygulamamaları, kasapların kendi bildiklerine davranmaya devam etmelerine de yol açmaktaydı⁷⁶³.

Ödemiş, Tire ve Kuşadası kazalarındaki sığır sahipleri Baytar Müdürlüğü'ne başvurarak İstanbul mezbahası hakkında şikayette bulunmuşlardı. İstanbul'a gönderilen sığırların kilosundan İstanbul mezbahasında 11 Kuruş alınmaktaydı. Bu çevredeki sığırlar 100 kilo et vermekteydi. Macaristan'dan İstanbul'a getirilen ve 300 kilo et veren sığırlardan da 11 Kuruş alınmaktaydı. Hayvan sahipleri İstanbul mezbahası tarafından sığır başına alınmakta olan 11 Kuruş mezbaha resminin İzmir mezbahasında yapıldığı gibi kilo üzerinden alınmasını istemişlerdi⁷⁶⁴.

Aydın'da kuzu etinin okkası 60 Kuruş, dana etinin okkası 35 Kuruştur. Ekmeğin okkası da 15 Kuruşa satılmaktaydı. Aydın ile İzmir arasında yedi saatlik bir mesafede olduğu halde İzmir'de kuzu eti 100 Kuruşa, dana etinin okkası 80 Kuruşa ve ekmekte 16 Kuruş on paraya satılmaktaydı. Belediyenin aldığı karara göre ise kuzu eti 80 Kuruş, dana eti 60 Kuruştur. Fakat belirlenen narhlara uyulmadığı için

---

⁷⁶¹ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 37.

⁷⁶² *Anadolu*, 4 Şubat 1930.

⁷⁶³ *Anadolu*, 9 Şubat 1930.

⁷⁶⁴ *Anadolu*, 14 Mart 1930.

fiyatlarda hızla artmaktaydı. Buğday fiyatları düşmesine rağmen bu durum ekmek fiyatlarına aynı oranda yansımamıştı. İzmir’de 312,5 dirhem ekmek 16 Kuruş 10 Paraya satılırken, Aydın’da daha beyaz ve daha pişkin 400 dirhem ekmek 15 Kuruşa satılmaktaydı⁷⁶⁵. Aydın’da ekmek fiyatının İzmir’e göre daha ucuz olmasının sebebi Aydın’daki fırınlarda çalışan işçilerin, tezgahların İzmir’e göre daha az günlük ücret almaları ve fırınların daha ucuz kira ile tutulmasıydı⁷⁶⁶.

Belediye Meclisi fiyatların artması nedeniyle koyun ve kuzunun okkasına 85 Kuruş narh koymaya karar vermişti. Sığır etinin fiyatının ise 50 Kuruş olarak kalmasına karar verilmişti. Karar cumartesi gününden itibaren uygulanmaya başlanacaktı⁷⁶⁷. Belediye tarafından belirlenen narhın kasaplar tarafından uygulanmaması ve etlerin daha pahalı satılması halk tarafından da şikayetlere neden olmuştu. Belediye Meclisi yeni aldığı kararlar kuzu etinin fiyatını 5 Kuruş düşürmeye karar vermişti. Böylece kuzu eti 85 Kuruştan 80 Kuruşa indirilmişti. Belediyenin belirlediği narhtan her zaman 10 Kuruş daha ucuza et satan teşkilatı, kararın alınmasından itibaren kuzu etini 70 Kuruştan satmaya başlamıştı. Narhın indirilmesi üzerine, kasaplara hayvanları satanlar Belediye’ye müracaat ederek narhın 85 Kuruştan aşağı indirilmemesini talep etmişlerdi⁷⁶⁸.

2- Giyim Kuşam

a- Kentte ve Kırsal Yaşamda Giyim

1929 Dünya Bunalımı nedeniyle yaşanan geçim sıkıntısı toplumun tüm kademesinde etkisini göstermişti. Yaşam koşullarında yaşanan bu sıkıntılar yaşamın her alanını etkilemişti. Bunlardan birisi de insanların giyim tarzıydı.

Giyim konusu Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren önemle üzerinde durulan konular arasında yer almıştı. Özellikle giyim konusunda da yerli malları

---

⁷⁶⁵ *Anadolu*, 17 Mart 1930.

⁷⁶⁶ *Anadolu*, 25 Mart 1930.

⁷⁶⁷ *Anadolu*, 19 Mart 1930.

⁷⁶⁸ *Anadolu*, 31 Mart 1930.

tüketimini arttırmaya yönelik politikalar takip edilerek yerli malı kullanımı halk arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı. Bu nedenle Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesine Dair Kanun 9 Aralık 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş, 20 Ocak tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Yasaya göre genel ve özel bütçeden ya da belediyeler tarafından bedeli ödenen elbise, ayakkabı, kumaş, şapka ve yatak takımı ile memurlarına ve çalışanlarına tek tip elbise ve kundura giydiren tüm kurum ve şirketlerin satın alacağı yada aldıracağı bu tür malzeme yerli üretimden sağlanacaktı⁷⁶⁹.

İzmir’de yerli malı kullanılması için önemli çalışmalar yapılmıştı. Örneğin bu amaçla Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet 1927 yılında yerli kumaşlarının kullanılmasını teşvik etmek amacıyla “Numune Sergisi” açmak için tüccarlardan örnek mal göndermelerini istemişti. 1929 yılında Hizmet gazetesinde yer alan bir habere göre “İzmir Modası” ilan edilmişti. Buna göre erkekler Kadıköy mamulü beyaz üstüne siyah çizgili kumaştan avcı biçimi, medeni yakalı, kendinden kuşaklı ceket, yerli ipekten krem renginde takma yakalı gömlek, kravat, mendil ve yerli malından herkesin zevkine göre belirlenecek pantolon giyeceklerdi. Aynı yıl valinin eşinin başkanlığında Yerli Malları Hanımlar Teşkilatı kurulmuştu. 1930 yılında da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştu. Kunduracılar Birliği de milletvekillerinden başlayarak bütün memurların yerli ayakkabı giymelerinin zorunlu olması için İktisat Vekaleti’ne başvurmuştu. 1931 yılında da İzmir’de hanımlar arasında yerli malı tuvalet yarışmalarının yapıldığı partiler düzenlenmişti⁷⁷⁰.

İzmir’de bulunan kadın ve erkek terzilerin katılımı ile yerli kumaştan elbise yaptıranlara, kadın terzilerin % 30 ve erkek terzilerin de % 20 indirim yapmaları kararlaştırılmıştı. Yerli malları satan kuruluşların adresleri tespit edilerek, Tasarruf Haftası süresince şehre uçaklarla atılan reklamların arkasına konulmuştu⁷⁷¹.

Özellikle kentlerde yapılan çalışmalar sonunda yerli malı kullanımı hızla artmıştı. Yerli malı kullanımının tüm halk kesimine yayılması amacıyla öğrencilerinde yerli malından yapılmış tek tip kıyafet giymesi konusu üzerinde

⁷⁶⁹ *Cumhuriyetin 75. Yılı (1923-1953)*, cilt: 1, Yapı Kredi Kültür Sanat yay., İstanbul, 1998, s. 43.

⁷⁷⁰ Tülay Alim Baran, *a.g.e.*, s. 91-92.

⁷⁷¹ Ferrel Örs, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *a.g.e.*, s. 146.

durulmaya başlanmıştı. Her öğrenci farklı giyinmekte ve bu da kılık kıyafette maddi durumun ön plana çıkmasına neden olmaktaydı. Yeterli talep olması halinde İzmir’de Yerli Malları Cemiyeti bu işle ilgilenerek kumaş getirtebilecekti. Türkiye’de sadece ilkokulda binlerce öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin kıyafetlerinin yerli malından yapılmaması nedeniyle önemli miktarda Türk Lirası yurt dışına gitmekteydi. Başlangıç olarak okul kıyafetlerinin yerli kumaştan yapılması bile ülke için önemli bir kazanç olacaktı.⁷⁷².

Hizmet gazetesi başyazarı Zeynel Besim’de Kooperatif adlı yazısında yerli malından yapılmış kumaşların kullanılmasının önemi üzerinde durmuştu. Özellikle gümrük tarifelerinde yapılacak düzenleme ile ithal edilen kumaşın fiyatı 40 Liradan 70 Liraya çıkarılacaktı. Bu şekilde yerli malı kullanımına olan talebin artacağı düşünülmekteydi. Gümrük tarifelerine zam yapılacağına duyulması kumaş ihraç eden tüccarların, önceden çok miktarda kumaş getirterek bu kumaşları zamli satmalarına neden olmuştu. Bu konular tartışılırken yerli malı konusunda daha sistemli ve düzenli bir çalışma içine girilmesi için Yerli Malları Kooperatifinin kurulması gündeme gelmişti⁷⁷³.

Özellikle gazetelerde indirim haberlerine rastlanmaktaydı. Örneğin Milliyet gazetesinin 5 Mayıs tarihli nüshasında ucuzluk başlığı altında kıyafetlerin fiyatları verilmişti. Buna göre Beyoğlu’ndaki Kaşmirci Ali Rıza Bey’in Eminönü’ndeki dükkanındaki fiyatlar şöyleydi: Kaşe pantolonlar 6 Lira, Fantezi kostümler 8 Lira, Lacivert paltolar 13 Lira ve çocuk elbiseleri 4 Liraydı⁷⁷⁴.

Türkiye, içinde bulunduğu koşullar nedeniyle ağır bir ekonomik süreçten geçmekteydi. Temel ihtiyaç ürünleri dahi, yurt dışından ithal edilmekteydi. Bu durum, Türkiye’den yüklü miktarda, nakit paranın yurt dışına çıkmasına neden olmaktaydı. Bu nedenle birçok alanda yapılmakta olan tasarrufa Türk Ocakları üyeleri de katılarak alınan kararlar evlerinde ve üzerlerinde kullanacakları eşyanın yerli malından yapılmasına karar verilmişti.⁷⁷⁵.

---

⁷⁷² *Ahenk*, 29 Eylül 1929.

⁷⁷³ *Hizmet*, 25 Ekim 1929.

⁷⁷⁴ *Milliyet*, 5-8 Mayıs 1930.

⁷⁷⁵ *Anadolu*, 8 Mart 1929; *Anadolu*, 11 Mart 1930.

1929 Dünya Bunalımı'nın etkisiyle dış ticarete yapılan kısıtlamalar tüketim mallarını (gıda malları ve kumaşları) da etkilemişti. Özellikle 1930–1933 yıllarında en fazla, tüketim mallarına kısıtlama getirilmişti⁷⁷⁶. 1923-1932 yılları arasındaki on yıllık süre içinde pamuklu dokuma dışalımını, toptan dışalımın % 24.7'si düzeyinde olmuştu⁷⁷⁷.

Bunalım'dan en fazla etkilenen kesim, tarım ürünlerinde, fiyatların düşmesi nedeniyle tarım sektöründe çalışanlardı. Bu kesim bunalımdan ciddi şekilde etkilenmişti. Tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen hızlı düşüş, bu alanda elde edilen gelirlerin azalmasına neden olmuştu. Bu durum da alım gücünde gerilemelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştı

Özellikle dericilik alanındaki ilerlemenin oldukça yavaş olması ve deri yapımında kullanılacak olan hayvansal ürünlerin, sağlanmasındaki sıkıntılar deriden yapılmakta olan kıyafetleri de etkilemişti⁷⁷⁸.

3- Günlük Yaşam

a- Kent ve Kırsal Yaşamda Genel Tüketim Eğilimleri

Türkiye şeker⁷⁷⁹, un, Amerikan bezi gibi temel ihtiyaç maddelerinde dışa bağımlı bir yapıya sahipti. Bu tip ihtiyaçlar ithalat yoluyla sağlanmaktaydı. Örneğin şeker ve şekerli maddelerin inhisara alındığı zamandan itibaren İzmir Gümrüğü'ne 755.828 kilo şeker getirilmişti. Gümrüğe gelen bu şekerlerin bir kısmı şehrin ihtiyacı için ayrılmış önemli bir kısmı ise çevredeki vilayet ve kazalara gönderilmişti.⁷⁸⁰

---

⁷⁷⁶ Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁷⁷ Ali Nejat Ölçen, *a.g.e.*,s. 194.

⁷⁷⁸ *Anadolu*, 27 Mayıs 1930.

⁷⁷⁹ *Anadolu*, 2 Mart 1930, Şeker üretimi özellikle Uşak ve Alpullu şeker fabrikalarında yapılmaktaydı. Fakat pancar üretiminin yeterli seviyede olmaması, fabrikaların çalışmalarını da etkilemekteydi. Uşak şeker fabrikasının durumu da uzun zamandır iyi değildi ve şirketin iki yıldan beri tasfiye edileceği söylenmekteydi. Fabrikanın durumunun gün gittikçe kötüye gitmesi üzerine İktisat Vekaleti tarafından fabrikanın tasfiyesi için incelemelerin yapılmasını istemişti.

⁷⁸⁰ *Anadolu*, 7 Ocak 1929.

Gazetelerde günlük kullanımla ilgili maddelerde indirim reklamlarına rastlanmaktaydı. Örneğin çamaşır, cilt ve saç için sabun reklamlarında sekiz okka kokulu sabun 65 Kuruş, kokusuz sabun 58 Kuruş, yeşil sabun 45 Kuruş olarak belirtilmişti⁷⁸¹. Bunun yanında lokanta reklamları da gazetelerde göze çarpıyordu. Kemeraltı caddesinde Ankara lokantasının reklam ilanında tüm yemeklerin 10 Kuruş olduğu belirtilmişti⁷⁸².

Ucuz yazı makinelerinin de satışının daha fazla yapılması amacıyla gazete sütunlarında reklamlarına yer verilmişti. Yazı makineleri 27 Kuruştan piyasaya sunulmuştu⁷⁸³. Ayrıca eczaneler de satışlarını arttırmak ve halkın dikkatini çekmek amacıyla reklam vermişti. Örneğin Kemeraltı'ndaki Hilal eczanesi 40 Kuruştan nasır kremini satışa sunduğunu haber vermişti⁷⁸⁴.

Sinema da şehirde hızla yaygınlaşmaya başlayan bir kültürel etkinlikti. Gazetede gösterimdeki filmlerle ilgili bilgiler verilerek sinemaya ilgi arttırılmaya çalışılmıştı. Özellikle fiyatlara zam yapılmadığı ve öğrencilere 15 Kuruş olduğu belirtilmişti⁷⁸⁵.

İzmir kenti içinde telefon şebekeleri de hızla yaygınlaşmaktaydı. Yapılan çalışmaların büyük şehirlerin merkezleri için geçerli olmasına rağmen bu çalışmalar bir başlangıçtı ve şehir halkı için telefon da artık yaşamın bir parçası haline getirilmeye çalışılmaktaydı⁷⁸⁶.

Kent yaşamı içinde sosyal yaşama yönelik olarak gazetelerde pastane reklamlarına da rastlanmaktaydı. Örneğin Hizmet gazetesinin reklam sayfasında Ethem ve Rasim Pastanesinin açılışı ile ilgili ilana yer verilmişti. İlanı göre Kemeraltı'nda eski Ekmekçi Başı Otelinin alt katında açılacak olan pastane temiz ortamı ve nefis pastaları ile ziyaretçilerini beklemekteydi. Verilen fiyat listesinde ise süt 5 Kuruş, salep 5 Kuruş, çörek çeşitleri 5 Kuruş, limonata 5 Kuruş, dondurma 10 Kuruş, süt böreği 10 Kuruş, boğaca 10 Kuruş, lokma 10 Kuruş, ekmek kadayıfı 20 Kuruş, tavuk göğsü 10 Kuruş, sütlaç 10 Kuruş, muhallebi 10 Kuruş, kazandibi 10

---

⁷⁸¹ *Ahenk*, 4 Kasım 1929.

⁷⁸² *Ahenk*, 12 Kasım 1929.

⁷⁸³ *Ahenk*, 18 Kasım 1929.

⁷⁸⁴ *Ahenk*, 1 Ocak 1929.

⁷⁸⁵ *Ahenk*, 9 Ocak 1929.

⁷⁸⁶ *Ahenk*, 10 Ocak 1929.

Kuruş, keşkül 15 Kuruş, revani 10 Kuruş, telkadayıfı 10 Kuruş ve şam baklava 10 Kuruştur⁷⁸⁷.

Son zamanlarda İzmir’de özellikle yiyeceklerde ucuzluk olduğu görülmektedir. Örneğin bir hafta öncesine kadar 10-15 Kuruş arasında satılan pırasa ve ıspanağın okkası 5 Kuruş olmuştur. Akşamüzeri ise 3 Kuruşa kadar düşmekteydi. 15 Kuruştan aşağı alınamayan enginarların 7-8 Kuruşa alınabildiği düşünülürse birkaç gün içinde kendini gösteren ucuzluğun derecesini de anlamak mümkündür. Zeytinyağı fiyatları da çok düşmüştü. Bunun nedeni ise dünya zeytinyağı piyasasındaki fiyatların düşük olmasıdır. Mahalle aralarında dolaşan seyyar satıcılar yenebilecek derecede olan zeytinyağlarını 60 Kuruşa kadar satmaktaydı. Toptan satış 40-50 Kuruş arasındaydı. Yumurta fiyatları da hayli düşmüştü. Geçen haftaya kadar tanesi 5 Kuruştan aşağı düşmeyen taze yumurtalar ucuzluğun etkisiyle 2 Kuruşa hatta 100 Paraya satılmaktaydı. Toptan ve perakende fiyatlar arasında hemen hemen hiç fark yok gibiydi. Tereyağı ve peynir fiyatlarında da aynı oranda düşüş olmuştur. 2-2,5 Lira olan tereyağı ucuzluk nedeniyle 14-150 Kuruşa satılmaktaydı. Seyyar satıcılardan ise 130 Kuruşa kadar alınabilmekteydi. Tuzlu ve tuzsuz tereyağları arasında fiyat farkı 10-20 Kuruştur. Peynir de hayli ucuzlamıştı. Yağsız peynir toptan 30-60 Kuruşa satılmaktaydı. Diğer bütün yiyecek maddeleri de aynı şekilde ucuzlamıştı⁷⁸⁸.

Salihli ve Uşak taraflarında da fiyatlardaki düşüş dikkat çekmekteydi. Tuzsuz tereyağının fiyatı 120 Kuruştur. Afyonkarahisar ve Uşak’ta kuzu etinin okkası ise 45 Kuruştur. Ucuzluğun en önemli nedeni ise piyasalarda yaşanan bunalımdır. Üretim fazlalığı da fiyatların düşmesinde etkili olmuştur. İzmir’in çevresinde ise, ucuzluk daha fazladır. İzmir’de pahalı olan sadece et ve ekmektir⁷⁸⁹.

Ucuzluğa rağmen bunalım nedeniyle halkın alım gücünün azalması seyyar satıcıların ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştı. Seyyar satıcılar bakkallara ve manavlara göre daha ucuza mal satmaktaydı. Seyyar satıcıların daha ucuz mal satmasının nedeni ise bakkallar ve manavlar gibi kira vermemesiydi. Bakkalların ve manavların, dükkan için kira ödemeleri ve bunun dışında birçok masraflarının olması

---

⁷⁸⁷ *Hizmet*, 4 Kasım 1929.

⁷⁸⁸ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

⁷⁸⁹ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

nedeniyle satışlarında % 25'ten daha az kar ettikleri takdirde mal satmaları olanaksızdı. Seyyar satıcılar kira vermedikleri ve giderleri fazla olmadığı için dükkanların 40 Kuruşa sattığı bir şeyi 15-20 Kuruşa satabilmekteydi. Bu nedenle çarşıdan ve dükkandan alışveriş yapanların sayısı çok azalmıştı. Bu durum da, seyyar satıcıların sayılarının artmasına neden olmuştu. Fakat seyyar satıcılar arasında ortak bir satış fiyatı yoktu. Her satıcı kendine göre fiyat belirleyip satmaktaydı.⁷⁹⁰.

Bunalım, halkın yaşam koşullarında da ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştu. Özellikle dar gelirli vatandaşlar genel tüketim ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanmaya başlamıştı. Bu durum okullardaki öğrencilerin de durumlarını etkilemişti. Örneğin okula giden çocukların aç olarak okula gelmesi nedeniyle bu duruma çözüm bulmak amacıyla yapılan çalışmalar sonunda askeriyeden ücreti ödenerek yemek getirtilmesine karar verilmişti. Bu şekilde Dumlupınar okulundaki çocukların yiyecek ihtiyacının karşılanması sağlanmıştı. Yemek için ödenmesi gereken ücretin ilk taksidi mahalle halkı tarafından karşılanmıştı⁷⁹¹.

Yaşam koşullarındaki sıkıntıya rağmen kültürel yaşamla ilgili değişim de devam etmekteydi. Gazetelere verilen ilanlarla sinema gibi etkinlikler konusunda halkın dikkati çekilmeye çalışılmaktaydı. Gazetede bulunan ilanlara bakıldığında örneğin Elhamra İzmir Milli Kütüphanesindeki sinemada Artist Aşk adlı filmin reklamı görülmekteydi. Filmde en büyük Fransız tiyatro artisti Raşel'in maceraları, aşkları, hayatı ve ölümünün anlatıldığı belirtilerek filme halkın ilgisi çekilmeye çalışılmıştı. Seansları 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 ve 21.30'du. Diğer reklam ise Tayyare sinemasındaki Baden Rezaleti adlı film gösterisiyle ilgiliydi⁷⁹².

Günlük yaşamda kullanılan tüketim maddelerinin fiyatlarında zaman zaman dalgalanmalar olmaktadır. Özellikle yüksek gümrük tarifelerine tabi olan şeker, kahve, çay ve lüks eşyaların fiyatı yüksekti. Bunun dışında hububat ve sebze fiyatları ve diğer gıda ürünlerinin fiyatı ise 1929 yılına göre daha ucuzdu. Fakat halk bu ucuzluktan yeterince yararlanamamıştı. Bunda en önemli sebep trenlerin ve diğer nakil araçlarının taşıma ücretinin pahalı olmasıydı. Taşıma araçlarının pahalı olması ürünlerinde fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin koyun sütünün okkası

---

⁷⁹⁰ *Anadolu*, 18 Mart 1930.

⁷⁹¹ *Hizmet*, 24 Kasım 1929.

⁷⁹² *Hizmet*, 13 Aralık 1929.

12 Kuruşa satıldığı halde yoğurdun okkası 40 Kuruştı. Arpa ve buğday fiyatları ile ekmek fiyatı arasındaki fark da aynıydı. Tren masrafı, borsa masrafı, simsar masrafı ve diğer masraflar ekmeğin daha pahalı olmasına neden olmaktadır. Etin fiyatı da son zamanlarda artmıştı. Sürü sahipleri kuzu etinin okkasını kırk kuruşa satmaktaydı. Bunun üzerine ağnam resmi, mezbaha parası, mera ücreti ve diğer masraflardan sonra kuzu etini İzmir’de 80 Kuruşa satmak sorun olmuştu. İzmir gibi tren yolu, karayolları ve deniz seferlerinin bu kadar yaygın olduğu bir vilayette bile nakliyat ücretleri o kadar yüksekti ki bu durum iç bölgelerdeki pahalılık oranının daha da artmasına neden olmuştu. Konya ve Adana çevresinde arpanın on sekiz okkası 50 Kuruşa satılmaktaydı. Adana ve Konya vilayetlerinden İzmir’e arpa getirilecekse okka başına 2 Kuruşa yakın masraf yapılması gerekmektedir. Çevre vilayetlerde tereyağı, hububat ve et gibi ürünlerin fiyatları ile İzmir’deki fiyatlar arasındaki farklar yalnız narh işi ve belediyenin satıcılara hakim olamaması meselesi değildi. Belediyelerin bir çok noktada duruma hakim olamadığı ve satışları kontrol edemediği ne kadar doğru da olsa bölgeler arasında bu derece fiyat farkı olması taşıma ücretlerinin fazla olmasından kaynaklanmaktaydı. Örneğin İzmir’de 100 Paraya ıspanak satılırken, Ankara’da bir karnabahar 40-50 Kuruşa satılabilmekteydi. Taşıma ücretlerinin bu derece pahalı olması ucuzluktan halkın yararlanmasını da engellemekteydi⁷⁹³.

Fiyatlarda hızlı yükseliş ve düşüş yaşanmaktaydı. Örneğin daha birkaç gün önce 50 Kuruş olan yoğurt 25 Kuruşa inebilmekteydi. Bu durum halkın ucuz olan ürünleri daha kısa sürede hızla tüketmesine yol açmakta ve bu da spekülasyonlara sebep olmaktadır⁷⁹⁴.

Türkiye’ye ithal edilen ürünler arasında glikoz büyük yer tutmaktaydı. Her yıl Avrupa’dan 2.000 ton glikoz ithal edilmekteydi. Bu nedenle yabancı bir firma tarafından İzmir’de glikoz fabrikası kurulmasına karar verilmişti. Glikoz, mısır darısından üretildiği için İzmir çevresinde mısır üretilen yerler tespit edilerek bu yerlerde daha fazla mısır üretilmesine çalışılacak ve bu şekilde kurulacak olan glikoz fabrikasının mısır ihtiyacı karşılanmış olacaktır⁷⁹⁵.

---

⁷⁹³ *Anadolu*, 28 Mart 1930.

⁷⁹⁴ *Anadolu*, 31 Mart 1930.

⁷⁹⁵ *Anadolu*, 14 Haziran 1929.

Kömür konusu da özellikle her kış başlangıcında önemle ele alınan konular arasındaydı. 1929 yılında önceden alınan önlemlerinde etkisiyle kömür bunalımı yaşanmayacağı düşünülmüştü. Ancak, kömür ithal eden tüccarların, aralarında tekel oluşturması nedeniyle, deniz yoluyla getirilmekte olan kömürün fiyatı hızla artmıştı. Bu nedenle 1928 yılında İzmir Limanı'na getirilen kömürün okkası 5-6 Kuruşa satıldığı halde 1929 yılında fiyatlar 8 Kuruşa yükselmişti⁷⁹⁶. Kışın başlaması ve deniz yoluyla getirilen kömür miktarının yetersiz kalması nedeniyle tüm kış kömür fiyatları 7-8 Kuruşun altına düşmemişti⁷⁹⁷.

Bunalım'ın etkisiyle dünya piyasalarındaki ürün fiyatlarındaki düşme, Türkiye'nin ihraç ürünlerine de yansımıştı. Ülkenin, pazarlama olanağı bulduğu yerel ürünlerde ise, dünya sistemiyle rekabet edebilmek için düşük satış fiyatlarına razı olunmak zorunda kalınmıştı. İthalatın miktar ve değer olarak azalmasına rağmen, ihracatın miktar olarak artması ancak değer olarak azalması, ürünlerin dış pazarlarda düşük fiyatlarla satıldığını göstermekteydi. Ancak, diğer yandan da İzmir Limanı'ndan ihraç ve ithal edilen ürünlerin miktarlarındaki ve değerlerindeki azalma, ülkede ekonomik yapıda Batı Anadolu'dan, Anadolu merkezli İstanbul çıkışlı yeni bir ekonomi politikanın hayata geçirildiğinin de göstergesiydi. İzmir ekonomisinde görülen bu değer kaybı, kentsel mekanlara yoksulluk olarak geri dönmüştü⁷⁹⁸.

Dünya piyasasındaki fiyat düşüşlerinin, Türkiye'de gümrük vergilerinin arttırılmasıyla iç piyasaya ciddi şekilde yansımaları önlenmişti. Örneğin şeker fiyatlarında dünyada % 59.6 oranında bir düşüş yaşanırken, bu oran İstanbul'da % 19.3, İzmir'de % 22.5, Mersin'de % 26, Samsun'da % 27.3 olmak üzere Türkiye'de sadece % 19.3 ile % 27.3 arasında dalgalanan bir düşüş yaşanmıştı. Dolayısıyla bu ürünün yurt içinde tüketilmesinde, dünya fiyatlarındaki düşüşten tam anlamıyla yararlanılamamıştı. Devlet gelirlerinin arttırılması amacıyla yükseltelen vergiler de buna eklenince ülkede hayat pahalılığı önemli ölçüde artmıştı⁷⁹⁹.

Ekonomik Bunalımı önleme çabası içine giren ülkelerin büyük bir kısmında, devlet ekonomik hayata müdahale etmek zorunda kalmıştı. Bu süreçte devletçilik,

---

⁷⁹⁶ *Hizmet*, 24 Ekim 1929.

⁷⁹⁷ *Hizmet*, 25 Kasım 1929.

⁷⁹⁸ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 33.

⁷⁹⁹ *A.g.e.*, s. 14.

liberal sistemin yerini almaya başlamıştı. Bu koşullarda dış ticaret kontrol altına alınmaya başlanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri de bu süreçte gümrük duvarlarının yükseltilmesine karar vermişti. 1931 yılında İngiltere de⁸⁰⁰ himaye sistemini uygulamaya başlamıştı. Kapalı bir tarım ülkesi olan Türkiye’de, bu gelişmeler çerçevesinde 1929 Dünya Bunalımı daha geç hissedilmişti. Bunalımın etkisinin hızla artması ve dünya çapında mal talebinin azalması Türk ihracatının da olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştu. Tarım ürünlerinin fiyatlarında yaşanan önemli düşüş nedeniyle bunalımdan en çok tarım sektöründe çalışanlar etkilenmişti. Bazı tahıl ürünlerinde % 400’e varan düşüş, halkın % 80’inin fakirleşmesine neden olmuştu⁸⁰¹. Halkın yaşam koşullarında ortaya çıkan yoksulluk, kent ve kırsal yaşamdaki genel tüketim eğilimlerinin de değişmesine neden olmuştu.

Ekonomik Bunalım Türkiye’de de etkisini hızla göstermişti. Özellikle büyük ticaret kentleri bunalımdan en fazla etkilenen kentler olmuştu. İzmir de büyük bir ticaret kenti olması nedeniyle bunalımdan ciddi şekilde etkilenmişti. Milliyet gazetesi, Milliyet Anadolu’da başlığı adı altında bunalımın ekonomik yaşamda neden olduğu sorunlardan bahsetmişti. Özellikle saat kulesinin yanından kalabalıktan geçilemez iken bunalımdan sonra yan yana iki kişi bile görmenin mümkün olmadığından bahsedilerek bunalımın ne ölçüde yaşandığı anlatılmıştı⁸⁰².

Bunalımla birlikte yerli malı kullanımı da artış göstermeye başlamıştı. Bu artıştaki en önemli neden yerli malı kullanımıyla ilgili verilen reklamlar ve yapılan çalışmalardı. Bu çalışmalarda ise özellikle yerli malının ne kadar ucuz, sağlam ve iyi olduğu vurgulanmaya çalışılmıştı⁸⁰³. Bunalım nedeniyle ithalat ve ihracat miktarlarında ve fiyatlarında meydana gelen düşüş, bu sektörde çalışan insanların da alım gücünde düşüslere neden olmuştu.

---

⁸⁰⁰ *Anadolu*, 2 Mart 1930, İngiltere’nin pamuk üretimi ve ticareti 1930’lu yılların başında ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Bunalımın hızla yayılması ülkelerin gümrük duvarlarını hızla yukarı çekerek önlem alma çabalarını da beraberinde getirmişti. Bu ülkelerden biri de Hindistan’dı. Hinliler yabacı ülkelerden gelen pamuk mensucatından alınan gümrük vergisinin % 15 oranında yükseltilmesine karar vermişlerdi. Bu nedenle Hindistan’a büyük oranda pamuk ihraç eden İngiltere’de de pamuk sanayi ciddi bir bunalımla karşı karşıya kalmıştı. Hindistan’ın pamuktan aldığı vergiyi bu oranda sabitlemesi halinde İngiltere’de pamuk sanayisinde çalışan bir milyona yakın kişinin işsiz kalacağı tahmin edilmekteydi.

⁸⁰¹ Rıfat Önsoy, *a.g.e.*, s. 144-146.

⁸⁰² *Milliyet*, 16 Mayıs 1930.

⁸⁰³ *Anadolu*, 15 Haziran 1931.

Bunalım nedeniyle alım gücünün düşmesi fiyatlarla ilgili şikayetlere de neden olmuştu. Örneğin bira fiyatlarının yüksek olması nedeniyle bira fiyatlarında indirim yapılması için belediye tarafından çalışma başlatılmıştı⁸⁰⁴.

Bunalımın en ağır olarak hissedildiği 1931-1932 yılları arasında, İzmir Ticaret Odası düzenli olarak yaşam koşullarının değişimiyle ilgili istatistikler yayınlamıştı. Bu veriler, kentteki yaşam koşulları ve çoğunluğu oluşturan halkın geçinme parametrelerindeki değişimin gözlenmesi açısından öğreticiydi. Osmanlı Devleti döneminde Birinci Dünya Savaşı koşullarının henüz ağırlıkla hissedilmediği 1914 yılı verileri ile içinde bulunulan yılın karşılaştırılması biçiminde verilen bu değerlendirmelerde, belirli aylardaki geçinme indekslerinin koşullara bağlı olarak değişimi izlenebilmekteydi⁸⁰⁵.

Ticaret Odası'nın savaş öncesine oranla son dört yılı kapsayan 1927-1930 yılları arasındaki hayat pahalılığına ilişkin düzenlediği istatistiğe göre orta halli beş kişiden oluşan bir ailenin, genel savaştan önce oldukça iyi koşullarda yaşam sürmesi için aylık olarak 114 Lira 72 Kuruş harcaması gerekiyordu. Aynı büyüklükte ve aynı sosyal koşullara sahip olan bir ailenin kabul edilebilir bir biçimde geçinmesi için ise:

1927 yılında 2.015 Lira 61 Kuruş,

1928 yılında 1.885 Lira 33 Kuruş,

1930 yılında 1.615 Lira 8 Kuruş harcaması lazımdı.

Bu yıllarda 1 altın Lira ortalama olarak,

1927 yılında 820 Kuruş,

1928 yılında 826 Kuruş,

1929 yılında 870 Kuruş,

1930 yılında 912 Kuruş idi.

Buna göre hayat pahalılığı savaş öncesi oranla:

1927 yılında % 216,

---

⁸⁰⁴ *Anadolu*, 19 Haziran 1931.

⁸⁰⁵ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 35.

1928 yılında % 109,

1929 yılında % 177,

1930 yılında % 154 artmıştı⁸⁰⁶.

Nisan 1931 tarihinde İzmir Ticaret Odası tarafından yapılan ve Nisan ayının geçinme parametreleri üzerine odaklanan bir başka istatistiğe göre ise ortalama bir ailenin geçinebilmesi için Temmuz 1914 tarihinde aylık olarak 956 Kuruş gerekirken, Nisan 1931 tarihinde bu miktar 125 Lira 23 Kuruş artmıştı. 1931 yılının fiyatlarında 1914 yılına oranla:

Gıda maddelerinde % 1.299,

Yakacak maddelerinde % 1.662,

Giyecek eşyada % 1.270,

Ev kiralarda % 1.333 oranında artış olmuştu.

Bu duruma göre bir önceki istatistikte verilen ve 1927-1930 yılları arasındaki ortalama fiyat artış oranlarının üzerinde bir artışın yaşandığı Nisan 1931 tarihinde artış yüzdeleri dört haneli rakamlar seviyesine çıkmıştı⁸⁰⁷.

Ticaret Odası'nın Ocak 1932 tarihinde yayınladığı istatistikte değerlendirmeye esas alınan birim olarak bir ana baba ile biri 1,5 diğeri yedi yaşında ve üçüncüsü 15 yaşlarında üç çocuktan ibaret orta halli bir aile dikkate alınmış ve yapılan hesaba göre, Temmuz 1914 tarihinde orta halli bir aile aylık olarak 956 Kuruşla geçinebilirken Ocak 1932 tarihinde 116 Lira 83 Kuruşla geçinmek mecburiyetindeydi. Buna göre:

Erzak fiyatlarında artış oranı % 1.322,

Yakacak maddelerinde % 1.797,

Giyecek eşyalarında % 970,

Ev kiralarda ise % 1.333 artış olmuştu.

---

⁸⁰⁶ Emel Göksu, *a.g.e.*, s. 35.

⁸⁰⁷ *A.g.e.*, s. 36.

Sonuç olarak genel ihtiyaçların fiyat oranı savaştan öncekine oranla % 1.222 artmıştı. 1932 yılı Ocak ayı içinde altın Liranın ortalama fiyatı 922, İngiliz Lirası'nın da 710 Kuruştur. Kış aylarının getirdiği koşulların etkisiyle de özellikle yiyecek ve yakacak maddelerinde Nisan 1931 tarihine oranla hayat pahalılığında artış olmuş, ev kiralari önemli oranda değişmemiş ve giyecek maddelerinin fiyatlarında ise belirli bir düşüş kaydedilmişti⁸⁰⁸.

Mayıs 1932 tarihine ilişkin İzmir Ticaret Odası'nın verilerinde orta halli bir ailenin geçinmesi için gerekli aylık gider, 114 Lira 33 Kuruş olarak belirlenmişti. İzmir Ticaret Odası'nın Ekim 1932 tarihindeki hayat pahalılığıyla ilgili düzenlediği istatistikte ana ve baba ile 1, 5, 7 ve 15 yaşlarında dört çocuktan oluşan orta halli bir aile dikkate alınarak yapılan hesaplamada, bu ailenin Ekim ayı zarfında geçinmesi için 103 Lira 74 Kuruş gerekmekteydi. Aynı düzeyde bir aile 1914 yılı Temmuz ayı zarfında altın para ile 956 Kuruş ile geçinmekteydi. Buna göre 1914 Temmuz tarihi fiyatlarına oranla;

Zorunla ihtiyaç fiyatlarında % 1.076,

Yakacak maddelerinde % 1.533,

Giyecek eşyalarında % 912,

Ev kiralalarında % 1.333 oranında artış kaydedilmişti⁸⁰⁹.

Ekim ayı içinde bir Türk Lirası'nın ortalama fiyatı 920 Kuruş, İngiliz Lirası'nın değeri ise 712 Kuruş olarak tespit edilmişti⁸¹⁰.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nın hayat pahalılığını tespit ederken kriter olarak aldığı orta halli bir ailenin geçinmesi için harcaması öngörülen aylık malzemeler ve miktarlar şu şekildeydi: Ekmek 45 kilo, sade yağ 3,5 kilo, zeytinyağı 4,5 kilo, kaşar peyniri 1 kilo, beyaz peynir 2 kilo, zeytin tanesi 3 kilo, pirinç 6 kilo, bulgur 3 kilo, makarna 1 kilo, patates 7 kilo, kuru fasulye 6 kilo, nohut 2 kilo, mercimek 2 kilo, soğan 2 kilo, koyun eti 12 kilo, tavuk 4 adet, kahve yarım okka, kesme şeker 6,5 kilo, yumurta 75 adet, tuz 2 kilo, süt 23 kilo, balık 3 kilo, taze sebze

---

⁸⁰⁸ A.g.e., s. 36.

⁸⁰⁹ A.g.e., s. 36.

⁸¹⁰ A.g.e., s. 36.

30 kilo, gaz 13 kilo, sabun 2 kilo, kömür 60 kilo, odun 1 çeki, elbise için 35 Lira, ev kirası 20 Lira, ayakkabı için 60 Lira. Bu malzemelerin bir bölümünün yaşamı sürdürmek için gerekli olan zorunlu gereksinimlerin üzerinde sarf edildiği görülse bile eksik olanlar da bulunmaktaydı⁸¹¹.

Diğer yandan ortalama bir ailenin refah içinde olmasa bile yaşamsal koşulları sağlayabilmesi için belirtilen kazanç düzeyine sahip olması gerekliydi. Ancak, kentte nispeten iyi yaşam koşullarına sahip ve sosyal statünün ortalamasının üzerinde bir düzeyde olduğu memur aileleri bir ayda ortalama 70 Lira kazanmakta ve bu kazancın 1/3 'ünü devlete vergi olarak geri ödemekteydi. Kent nüfusunun % 10'unu oluşturan memur ailelerinin dışında kentin çoğunluğunu oluşturan diğer halk kesimleri ise nüfusunun % 80'ini oluşturmaktaydı ve bu kesim belirtilen yaşam düzeyini tutturamamıştı. Bu durumda belirli bir refah seviyesine ait olan zümreyi, kent nüfusunun geri kalan % 10'unu oluşturan tüccar, sanayici, işadamı ve esnaflar oluşturmaktaydı⁸¹².

---

⁸¹¹ *A.g.e.*, s. 36.

⁸¹² *A.g.e.*, s. 37.

SONUÇ

1929 yılında New York Borsası'nda yaşanan düşüş, Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da ortaya çıkmasına neden olmuştu. New York Borsası'ndaki hisse senetlerinin değerlerinde başlayan düşme, kısa sürede diğer borsalarında bundan etkilenmesine yol açmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin borsalarında başlayan bu düşüş kısa sürede Londra Borsası ile Avrupa para ve sermaye piyasalarını da etkileyerek hızla yayılmıştı.

Dünya Bunalımı piyasaya özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüşle yansımış, daha sonra bankacılık ve sanayi sektörlerini de etkilemişti. Ekonomik alanda yaşanan bu kriz adı geçen sektörlerde ciddi oranda işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Uluslar arası ticaret hacmi de daralmıştı.

Liberal ekonomi politikasıyla, dünya ekonomisine bağlı bütün ülkelerle birlikte Türkiye'de Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan etkilenmişti. Bunalım karşısında bütün ülkelerin ilk savunma tepkileri, kendi içlerine çekilmek ve kendi kendine yetme çabası içine girmek oldu.

Yeni bir dönemin başlangıcını simgeleyen İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinin başında yabancılara tanınan ve ülkeyi yarı sömürge haline getiren kapitülasyon tipi hukuki ayrıcalıkları sıraladıktan sonra "kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız" demişti. Bu anlayış dönemin resmi tutum ve politikalarına tamamen egemen olmuştu. Özellikle 1929 Dünya Bunalımı'nın Türkiye'de etkilerinin hissedilmeye başladığı döneme kadar ekonomide liberal düşünce hakim olmuştu.

Türkiye, İzmir İktisat Kongresi'nde de belirttiği gibi ekonomide ne kadar liberal bir siyaset izleneceği üzerinde durulmuş olmasına rağmen kendi kendine yeten, başka bir ülkeye bağımlı olmamaya çalışan bir politika takip etmişti. Bunalımla birlikte Türkiye, takip ettiği bu politikayı daha sistemli hale getirerek devletçilik ilkesi adı altında planlı ve programlı bir düzen haline getirmişti. Bu şekilde kendi olanakları ile kendi kendine yeterek, bunalımdan en az düzeyde etkilenmeyi planlamıştı.

Dünya Bunalımı, Türkiye gibi dünya ekonomisine ham madde ihracatçısı ve sanayi ürün ithalatçısı durumunda olan ve kural olarak serbest ticaret rejimleri içinde

katılan ülkeleri ciddi şekilde etkilemişti. Bunun en önemli sebebi ise Bunalım'ın tarımsal ürün fiyatlarını, sanayi mallarının fiyatlarından çok daha fazla düşürmüş olmasıydı.

1923 yılında 84.000.0000 Lira olan ihracat, 1928 yılında 173.000.000 Liraya ulaştıktan sonra 1929 yılında 154.000.000 Liraya düşmüştü. 1923 yılında 144.000.000 Lira olan ithalat, 1928 yılında 223.000.000 Liraya ve 1929 yılında 256.000.000 Liraya yükselmişti. Fakat bir altın liranın 1923 yılında 660 Kuruş olan değeri 1929 yılında 820 Kuruşa yükselmişti. Türk kağıt parasının değeri de dörtte bir oranında düşmüştü. Kısacası her birim ihracat malına Türk köylüsü aynı emeği göstermesine ve hatta gittikçe karşılığı düşen bir değerle harcama yapmasına rağmen bu birimin dışardan gelen bedeli gittikçe azalmıştı. Bu durum da tarım sektöründe çalışan kesimin gelirlerinin büyük oranda düşmesine yol açmıştı. Türkiye nüfusunun % 80'inin köylü nüfusundan meydana geldiği düşünüldüğünde tarım ürünlerinin fiyatlarındaki bu düşüşün Türkiye ekonomisini ve köylü kesimin yaşam koşullarını nasıl etkilediği de net olarak anlaşılır.

Türkiye'nin Dünya Bunalımı'ndan ciddi boyutlarda etkilenmesinin nedeni ihraç maddelerinin ağırlıklı olarak tarım ürünlerinden oluşmasıydı. Dünya Bunalımı'nın tarımsal ürünlerde büyük oranlarda fiyat düşüşlerine neden olması, Türkiye gibi ağırlıklı olarak tarım ürünü ihraç eden ülkelerin Bunalım'dan ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu.

Lozan Anlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin borçlarının önemli bir bölümü Türkiye tarafından devir alınmıştı. Osmanlı Devleti'nin borç aldığı tarihlerdeki toprakları ile Lozan Anlaşması'na göre kabul edilen sınırları dikkate alınarak, Osmanlı Devleti'nin borcu Türkiye ile Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşan diğer devletler arasında paylaştırılmıştı. Fakat sonuçta Türkiye'ye toplam burcun 2/3'ünü oluşturan yaklaşık 85.000.000 altın liralık bir borç tutarı kalmıştı. Yıllık borç ödemeleri 6.000.0000 Lira civarında saptanmış, fakat daha sonraki düzenlemeyle borçlar 1929 yılına kadar ertelenmişti. 1929 yılında ise 15.000.000 Liralık ilk taksit ödemesi, Türk hükümetini önemli sonuçlara yol açacak para ve kambiyo bunalımına sürükleyen bir etken olarak ortaya çıkmıştı.

Bununla birlikte Lozan Anlaşması'na göre gümrük tarifelerinde 1916 Osmanlı Devleti'nin gümrük tarifeleri esas alınarak, bunda 1929 yılına kadar düzeltmeye

gidilemeyeceğinin kabul edilmesi, 1929 Dünya Bunalımı'nın ortaya çıktığı zamana kadar Türkiye'nin gümrük duvarlarıyla iç piyasasını korumasına engel olmuştu. Bu durum 1929 Dünya Bunalımı'nın Türkiye'yi etkisi altına almaya başladığı döneme kadar Türkiye'nin gümrük gelirlerini arttırmaya ve sanayi sektörünü dış rekabetten korumaya yönelik politika değişikliğinin olmamasına neden olmuştu.

Dünya Bunalımı, Türkiye'yi bu koşullar içinde yakalamıştı. Yeni devletin kuruluşundan itibaren, Bunalım'ın çıktığı zamana kadar gümrük tarifelerindeki durum nedeniyle yeterli yatırımı ve birikimi yapamamış olan Türkiye, bunalım döneminde özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş nedeniyle 1929 yılında gümrük tarifelerinde düzeltme yapılmış olmasına rağmen, yeterli birikimi sağlayamamıştı. Bu da bunalım sürecinde, Türkiye'nin ekonomisinin ciddi şekilde etkilenmesine neden oldu.

1929 yılında yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesinden önce tüccarlar tarafından stoklama ve spekülasyon amacıyla yapılan ve önceki yıla göre 33.000.000 Lira artış gösteren aşırı ithalat oranıyla birleşince Türk Lirası'nın değeri ağır bir baskı altına girmişti. Ayrıca Sterlin'in değerinin 1929 yılının son yedi ayında yükselmesi 1920'li yılların geçerli kambiyo sistemi içinde Türk Lirası'nın değerindeki bu düşüş hükümet çevrelerini ağır bir para bunalımından söz etmeye yöneltecek ve bir yıl içinde dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde ilk ciddi devlet müdahalelerini tetikleyecekti. 1929 yılının sonuna doğru Dünya Bunalımı'nın ilk etkilerinin hissedilmeye başlanması ve örneğin 1929 yılı ihracatının önceki yıla göre 18.000.000 Lira (% 10'dan fazla) düşmesi bu eğilimleri hızlandırmıştı. Henüz Dünya Bunalımı'nın Türkiye'de yeni yeni hissedilmeye başlandığı bir dönemde yaşanan bu durum, Bunalım'ın 1930'lu yıllarda Türkiye'yi ne kadar ciddi şekilde etkileyeceğini de göstermekteydi.

Türkiye'de tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık, yün, afyon ve yumurta gibi ürünler toplam ihracatın % 60-72'sini, sanayi tüketim malları ise ithalatın çok büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Kısacası Türkiye dünya ekonomisine ağırlıklı olarak hammadde ihraç edip, sanayi tüketim malı ithal ederek katılmaktaydı. Bu durum Dünya Bunalımı nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarında yaşanan hızlı düşüşten Türkiye'nin ekonomisinin ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştu.

Türkiye'nin ekonomisinde yaşanan bunalım nedeniyle, tüketim ve gelir düzeylerinin düşmesine karşı doğal bir savunma tepkisi olarak ithalatı denetleyen

koruma önlemlerine gidilmiştir. Bu şekilde dışa kapanarak, Bunalım'ın ülke içindeki etkileri sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Dünya Bunalımı'nın etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşler, özellikle buğday fiyatının 1929 yılından 1932 yılına kadar % 68 oranında düşmesi, köylünün bankalara, tefecilere ve devlete borçlarının bunalımdan önceki yüksek fiyat koşullarında belirlenmesi, çiftçi kesiminin yaşam koşullarında da çok ciddi sarsıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

Dünya Bunalımı'nın etkileri Türkiye'de hissedilmeye başladığında, Bunalım'dan ilk önce etkilenen bölgelerden birisi ticaret, sanayi ve tarım sektöründeki gelişmişliği nedeniyle Ege Bölgesi olmuştur. Özellikle Türkiye'nin dış dünyaya açılan penceresi olarak kabul edilen İzmir kenti, Ege Bölgesi'nde Bunalım'dan en fazla etkilenen kent olmuştur.

İzmir, Ege Bölgesi'nin en önemli kentiydi. M.Ö 9. yüzyıldan itibaren birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yabancı ülkelerin yaptığı yatırımlarla tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde diğer bölgelere göre daha gelişmiş bir durumda bulunmaktaydı. Yapılan demiryolları ile iç bölgelerin İzmir'e bağlanması nedeniyle, iç bölgelerdeki tarım artışı da İzmir'e getirilerek yabancı ülkelere ihraç edilmesi İzmir'in önemini arttırmıştı.

Dünya Bunalımı'nın Türkiye'yi etkisi altına aldığı dönemde İzmir'de bu etkiden payına düşeni almıştı. Özellikle Bunalım'ın hissedilmeye başlanmasıyla birlikte yabancı ülkelere ihraç edilen tarımsal ürünlerin fiyatlarında yaşanan düşüş, İzmir ekonomisinin ciddi şekilde etkilenmesine neden olmuştur.

İzmir'in bunalım döneminde bu kadar ciddi şekilde etkilenmesindeki en önemli nedenlerden birisi Kurtuluş Savaşı'nda kentin büyük oranda zarar görmesiydi. Özellikle İzmir yangınında geniş bir alanın yanması ve nüfusun önemli bir kısmının açıkta kalması, sonraki dönemlerde bile çözüm bekleyen en önemli konular arasında yer almıştı. Nüfusun önemli bir kısmının evsiz, açıkta kalması yaşam koşullarında ciddi sorunları da beraberinde getirmişti. Ayrıca mübadele ile İzmir ve çevresine yerleştirilen mübadiller de bu koşullar içinde sorunların daha da artmasına yol açmıştı.

Savaş koşullarında tarım alanlarının büyük oranda zarar görmesi ve bu dönemde yaşanan çöküntü, tarım alanlarında yeni bir düzenlemeye gidilmesi için çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu koşullarda nüfusun büyük bir kısmını

oluşturan köylünün durumunun düzeltilmesi en başta ele alınan konular arasında yer almıştı.

Kırsal alanın dışında kent merkezinde de durum hiçte iç açıcı değildi. Yangından sonra kentin neredeyse yarısının yeniden imar edilmesi gerekmektedir ve İzmir Belediyesi'nin bu çalışmaları yapacak ne maddi gücü ne de bunları yapacak elemanı vardı. Bu da yapılması düşünülen çalışmaların oldukça yavaş ilerlemesine neden olmuştu.

İzmir Belediyesi'nin o günkü durumunda en önemli sorununun başında şehrin çok büyük bir kısmının yanmış olması ve büyük bir alanında bataklık haline gelmiş olmasıydı. 1929 yılına gelindiğinde yangında yanan evlerin yerine yenilerinin yapılamaması nedeniyle iskan sorunu devam etmekteydi. Belediye'nin maddi yetersizlik içinde olması nedeniyle bataklığın kurutulmasıyla ilgili çalışmaların yavaş ilerlemesi sıtma gibi çeşitli hastalıkların hızla yayılmasına neden olmuştu.

Halk perişan bir durumdaydı. Evlerinin önündeki çöplerin kalkmasını isteyen halk, bu kadar basit bir işi bile, bu çöp toplama hizmetini bile, belediyeden alamıyordu. Çöplerin etrafında dolaşan köpekler ve tabii sivrisinekler ve sinekler halkın sağlığını da tehdit etmekteydi. Bu koşullarda halkın şikayetleri de artmıştı. Karşıyaka'da Bostanlı'da büyük bir bataklık vardı ve bu bataklık adeta bir sıtma yatağıydı. Bu sıtma nedeniyle günde en aşağı dört beş çocuk ölmekteydi. Halk, durumdan gayet rahatsızdı, endişe içindeydi. Herkes cibinlik içine kendini adeta hapsetmişti.

Yaşanan bu duruma çözüm bulmak için bataklığın kurutulması lazımdı. Fakat İzmir Belediyesi'nin buna ayıracak bütçesi yoktu. Bu nedenle İzmir'deki mahallelerden toplanan çöpler bu bataklığa atılarak, bataklığın bir dereceye kadar mahallelerin çöpleriyle dolması sağlanmıştı. Çöplerin üzerine toprak ve kireç dökülerek bataklığın çevresinde yaşayan insanların rahatsız olması da önlenmişti. Bu şekilde hem halkın çöpleri evlerinin önünden, sokaklarından toplanmış oldu hem de çöpler bataklığın önemli bir kısmının dolmasını sağladı.

Dünya Bunalımı'nın Türkiye'yi ciddi şekilde etkilemesindeki en önemli neden kısa bir süre önce Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmasıydı. Özellikle savaşın sonunda İzmir gibi büyük bir ticaret ve sanayi kentinin de yakılması savaşın sonuçlarının daha ağır yaşanmasına neden olmuştu. Savaşın sonunda Kentin 3/4'ü yanmış, yol, su ve elektrik sistemleri çökmüştü. Eğitim durmuş, sağlık tesisleri ise var olan yapıyı taşımakta

yetersiz kalmıştı. Memurlara zorlukla maaş verilebiliyordu. Kıtılık, pahalılık ve karaborsa hızla yayılmıştı. Zengin Frenk mahalleleri yanınca, ayakta kalan yoksul Türk mahalleleri ister istemez İzmir'i güçsüz ve geri kalmış bir kent yapıvermişti.

1929-1930 yılları arasında İzmir Borsası'nda işlem gören üzüm, palamut, arpa, bakla, diğer hububat ürünlerinde ve çeşitli ticaret eşyalarının satış değerlerinde düşüş yaşanmıştı. Türkiye'de 1926 yılından itibaren ekonomide bunalımın ilk belirtileri görölmeye başlanmıştı. 1929 Dünya Bunalımı, fiyatlarda yaşanan bu düşüşün daha ciddi boyutlarda yaşanmasına neden oldu.

Dünya Bunalımı'nın Ege Bölgesi ve İzmir ticaretine etkilerini daha net görmek için 1926-1932 yılları arasında İzmir Limanı'na giren çıkan ticari vapur, motor ve yelkenlerin adet ve tonilatoları bunalımın Ege Bölgesi'ne ve İzmir'e etkilerine dair önemli ip uçları vermişti. Örneğin 1928 yılında İzmir Limanı'na gelen vapurların tonilatoları 2.054.068 iken 1932 yılında bu oran 1.744.036'ya düşmüştü. Bu durum İzmir Limanı'ndan yabancı ülkelere yapılan ihracat ve ülkeye yapılan ithalat oranlarının bunalım sürecinde ne oranda düştüğünü göstermekteydi. Bunalım nedeniyle tahıl ürünlerinin fiyatlarında aşırı düşüşlerin yaşandığı bir dönemde ihraç oranlarının düşmesi İzmir ekonomisinin yaşadığı bunalımı da gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Dünya Bunalımı'nın dış ticaretten sonra en fazla etkilediği kesim olan tarım, Ege ekonomisinin bel kemiği durumundaydı. Bu nedenle Ege Bölgesi'nin temel ürünleri olan üzüm, incir, pamuk ve tütüne olan talebin azalması ve bu ürünlerin fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş Ege ekonomisini ve ticaretini derinden sarsmıştı.

İzmir Limanı'ndan yapılan ihracat ve ithalatın oranlarının düşmesinde bunalımın önemli bir etkisi olmasına rağmen özellikle İzmir Limanı'ndan alınan ücretlerin yüksekliği ve limandaki gümrük ambarlarının çoğunun İzmir yangınında yanması nedeniyle ambarların yetersiz kalması da etkili olmuştu.

1928 yılında yaşanan kuraklık, tarım alanlarında beklenen rekoltenin elde edilmesini engellemişti. Ürünlerin rekoltesinde azalma ihraç oranlarında da düşüşlere neden olmuştu. Ayrıca yeterli ürün elde edilememesi nedeniyle buğday, arpa, un gibi besin maddelerindeki ithal oranının da artmasına yol açmıştı.

1929 yılında ise 1928 yılında yaşanan kuraklığın aksine kışın çok sert geçmesi ve şiddetli yağışlar tarım alanlarında ciddi zararlara neden olmuştu. Seller nedeniyle bir çok ürün tarladayken büyük zararlara uğramıştı. Ayrıca kentlerde de ciddi zararlar

meydana gelmişti. Şiddetli soğuklar nedeniyle kömür fiyatları da artmıştı. İçinde bulunulan koşullarda halkın alım gücünün düşmesi nedeniyle bu durum yaşanan sıkıntının daha da artmasına neden olmuştu.

Tarım alanında olduğu gibi sanayi alanında da Ege Bölgesi ve İzmir'in durumu diğer bölgelere göre iyi olmasına rağmen Ege Bölgesi'nin sanayisi de çökmüş durumdaydı. Bunda en önemli neden Kurtuluş Savaşı'nın İzmir'den başlaması savaş boyunca İzmir ve Ege Bölgesi'nin işgal altında kalmasıydı. Bu nedenle bu bölgede bulunan sanayi tesisleri ciddi şekilde etkilenmişti. Ayrıca mübadele de durumun daha da kötüye gitmesine neden olmuştu. Mübadele ile İzmir'den giden nüfus içinde Rum tüccarların ağırlıkta olması İzmir'de ticaret burjuvazisinin de ciddi darbe almasına neden olmuştu. Sonraki yıllarda sanayi sektörünün kendini toplamasının uzun zaman almasında en önemli nedenlerden birisini oluşturmuştu. Bu nedenle Türkiye sanayi maddesi ithal eden bir ülke konumunda olmuştu.

Özellikle devletin, bunalımın ülke ekonomisine olumsuz etkilerini gidermek için ülke çapında tasarruf seferberliğini başlatarak İktisat ve Tasarruf Cemiyetleri'nin ve Yerli Malı Kooperatiflerinin kurulması bunalımın ekonomiyi ne kadar ciddi şekilde etkilediğini de göstermektedir.

İzmir'deki en önemli sorunların başında buğday ve arpa kıtlığının yaşanması gelmekteydi. Bundaki en önemli sebep 1928 yılının kurak geçmesi ve 1929 yılında kışın ve ilkbahar yağın yağışların şiddetli olması nedeniyle tarım alanlarına ciddi zararlar vermesiydi. Piyasada yaşanan buğday, un ve arpa kıtlığının yaşanması fiyatlarda sürekli iniş çıkışlara yol açarak halkın en temel besin maddelerinin karşılanmasında dahi sorunların yaşanmasına neden olmuştu.

Bunalım döneminde İngiliz Lirası'nın değerinin artması ve buna bağlı olarak Türk Lirası'nın değerinin azalması hayat pahalılığını tetiklemiş, bu da parasızlık ve işsizliğin artmasına ortam hazırlamıştı.

Yaşanan bu durum tüketim kültüründe de birtakım değişimlere yol açtı. Pahalılık nedeniyle İzmir'in yaşanılacak bir kent olmaktan çıktığı düşüncesi hakim olmaya başlamıştı. Özellikle 1928 ve 1929 yıllarında doğal etkenler nedeniyle yeterince ürün alınamaması ve alınan ürününde fiyatının 1929 Dünya Bunalımı nedeniyle hızla düşmesi ülkenin % 80'ini oluşturan tarım kesiminin ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olmuştu.

Bunalım nedeniyle yeni vergilerin konması, yaşam koşullarındaki gerilik, insanlarda ve hayvanlarda yaygın hastalıkların olması ve bunun sonucunda ciddi telef ve ölümlerin yaşanması, tarım sektöründe bilgi eksikliği ve makineleşmeye gidilememesi nedeniyle tarım sektöründe istenen verimin alınamaması, köylünün elinde yeterli toprağın olmaması, kredi kooperatifleriyle amaçlananların gerçekleştirilememesi gibi nedenler bunalımın etkilerinin ülkede daha net bir şekilde hissedilmesine neden olmuştur. Bunalım'ın Türkiye'yi bu kadar ciddi şekilde etkilemesindeki en önemli neden ülkenin kendi içinde bulunduğu olumsuz koşullardır.

Bunalım'ın hükümet tarafından yerli sanayinin geliştirilip güçlendirilmeye, tarımsal üretimin iyileştirilmeye ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan fiziki ve kuramsal alt yapının oluşturularak dış ticaret politikasının uygulanmaya çalışıldığı bir döneme rastlaması, bunalımın Türkiye'yi daha derinden etkilemesine neden oldu.

KAYNAKÇA

1-SÜRELİ YAYINLAR

A-GAZETELER

Ahenk
Anadolu
Cumhuriyet
Hizmet
Milliyet

B-DERGİLER

Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi
Strateji
Toplum ve Bilim
Toplumsal Tarih
Türk Dünyası Araştırmaları
Ülkü

C-YAYINLANMAMIŞ TEZLER

Kayıran Mehmet, “*Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)*”,
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke İnkılap
Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

D-KİTAPLAR ve DERGİLER

Ahmat Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 2. baskı, Doruk yay., Ankara, 2002.
Aksoy Yaşar, *Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın
Yaşamı ve Anıları*, 1. baskı, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986.

- Aksu Levent, "M. Kemal Atatürk'ün Devletçilik İlkesi ve İktisadi Devletçilik Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 158, Eylül- Ekim 2005.
- Atay Çınar, *İzmir'in İzmir'i*, Esiad yay., İzmir, 1993.
- Aydemir Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, 7. baskı, cilt:1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Baran Tülay Alim, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir 1923-1938*, 1. baskı, Arma yay., İstanbul, 2003.
- Barbaros R. Funda, *1830-1930 Döneminde Sosyo-Ekonomik Çözüm Arayışları Çerçevesinde İzmir'de Sanayileşme*, Ebso yay., İzmir, 1995.
- Baykara Tuncer, İzmir'de İlk Ulusal Sanayiciler ve Sanayi Odasının Kuruluşu, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir, 1994, 28.IX-2.X, İzmir.
- Boratav Korkut, "İktisat Tarihi 1908-1980", Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, 7. baskı, Cem yay., İstanbul, 2002.
- Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz* (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişikliği), Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998.
- Çavdar Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, 1. baskı, İmge yay., İstanbul, 2003.
- Çetin Türkan, "1929 Dünya ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, 1996-1997.
- Göksu Emel, *1929 Dünya Ekonomik Bunalım Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, 1. baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2003.
- Hatipoğlu Şevket Raşit, "Türkiye'de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri", *Ülkü*, Ekim 1941.
- İnan Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1977.
- Kalaycı İrfan, "Atatürk'ten Günümüze Dersler", *Strateji Dergisi*, sayı:185, Ocak 2008, s. 16.
- Karakayalı Hüseyin, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, Emir Ofset yay., İzmir, 1998.

- Kazgan Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi I: Küreselleşmeden II: Küreselleşmeye*, 1.baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2002.
- Kepenek Yakup -Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 6. basım, İstanbul, 1994.
- Keskin Fahrettin, *63. Yılında Türk Ekonomisi*, t.y., İzmir.
- Keyler Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye*, Yurt yay., Ankara, 1982.
- Kili Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, 8. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2003.
- Mumcu Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, 5.baskı, İstanbul, 1979.
- Nere Jacques, *1929 Krizi*, Çev. Namık Toprak, Ankara, 1980.
- Osmanlıdan Günümüze Ege Ekonomisi*, İzmir Sanayi Odası, İzmir, 1990.
- Ölçen Ali Nejat, *Kemalizmin Ekonomisi*, Güldikeni yay., 2. baskı, Ankara, 2000.
- Önsoy Rıfat, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik, Atatürkçü Düşünce ve El Kitabı II.*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2005.
- Örs Ferlal, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2002.
- Özbek Nadir, “Kapitalist Rejim ve Popülizm Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları 1932–1937”, *Toplum ve Bilim*, 2003.
- Özgen Bekir, *Atatürkçü Düşünce ve Atatürkçülük*, Etki Ofet yay., İzmir, 1997.
- Pamuk Şevket, “Dünya İktisadi Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış, Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış” *Uluslar Arası Kongre-II*, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 1999.
- Politik Ekonomi Ders Kitabı*, Çev: İsmail Yarkın, SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, 1. baskı, İnter yay., 1992.
- Ribard Andre, *İnsanlığın Tarihi*, Çev. Erdoğan Başar, Şiar Yalçın, Halil Berktaş, Say yay., İstanbul, 1983.
- Sander Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 5. baskı, İmge yay., Ankara, 1996.
- Şahin Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı yay., Bursa, 1990.
- Tartan Hakan, *Atatürk'ün İzmir'i*, 4. baskı, İzmir, 2006.
- Tekeli Sait, “Ziraimizin Gelişmesinde Toprak Reformunun Etkileri”, *Ülkü*, Şubat, 1945.

- Tezel Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 5. baskı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2002.
- Tuğrul Mehmet, “Köy Ekonomisi”, *Ülkü*, Milli Kültür Dergisi, Mayıs 1944.
- Tuncay Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 4. baskı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2005.
- Unay Cafer, *Ekonomik Konjüktür*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yay., Ankara, 1978.
- Ülken Yüksel, *Atatürk ve İktisat İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model*, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay.
- Yaşa Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Akbank Kültür yay.
- Yenal Oktay, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, 1. basım, Homer yay., İstanbul, 2003.
- Yetkin Sabri - Erkan Serçe, *İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'ndan Egebank'a*, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 2000.
- Zürcher Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 16. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2003.

EK-1
ÇEŞİTLİ GAZETELERDEN EKMEK VE ET FİYATLARINDAKİ
DEĞİŞİMLERLE İLGİLİ HABERLER

Ekmek!
Fiatlerinin tenziline imkân görülmemiş

Aydın'da okkası onbeş kuruşa ekmek satıldığını ve Aydın'da İzmir'e nazaran daha ucuz ekmek yenildiğini işaret ederek İzmir'de de ekmek fiatlerinin tenzil edilmesi lâzımgeldiğini yazmıştık.

Belediye reisi Doktor Hulusi Bey; neşriyatımızı nazarı dikkate almış ve Aydın'da çıkarılan ekmeğin nümunesi ile oradaki un satışlarına ait bir cetvel getirmiştir.

Yapılan tetkikata nazaran Aydın'da ekmek fiatinin İzmir'e nazaran biraz ucuz olmasının sebebi orada furunlarda çalışan hamurkâr, terzâhdar ve sairinin İzmir'e nazaran daha ucuz yevmiye ile çalışmaları, furunların daha ucuz kira ile tutulması imiş..

Bunları nazarı dikkate alan belediyemiz İzmirde ekmek fiatlerinin şimdikinden daha ziyade tenziline imkân olmadığını anlamış ve böyle yeni bir karar daha vermiştir.

ANADOLU 25 MART 1930

Tek ekmek
12 kuruşa satılacak

Talimatnameyi Münşi Bey hazırlıyor

İktisat vekâleti tarafından bir nevi ekmek hakkında hazırlanan kanun lâyihası Hey'eti vekilde müzakere edilmek üzere redir. Bu hususta zahire Borsası kimyakeri Nureddin Münşi bey tarafından bu kanunun sureti tatbikine dair bir talimatname ihzar edilmektedir.

Talimatnamede değirmençilerin, bir nevi ekmek kanununa mugayir evsafa un çıkarmasına mani olmak üzere lâzım gelen şiddetli tedabir tespit olunmuştur.

Değirmenlerde buğdaydan alınan unla değirmen bakıyesi tetkik olunacak, ecnebi memleketlerden ancak bir nevi ekmek için tayin olunan evsafa un ithal edilebilecektir.

Bir nevi ekmeğe yüzde on nisbetinde çavdar karıştırılacak çavdar bulunmıyan yerlerde mısır ve arpa unundan istifade edilecektir.

MİLLİYET 19 MAYIS 1929

Müteferrik H.
Pahalılık
Tavuk fiatları da artıyor..

Pahalılık devam ediyor. Her şeyde olduğu gibi bilhassa turfanda sebze fiatların da ihtikâr vardır. Patlıcanın tanesi (15) kuruşa, kabak ve taze fasulyanın okkası 100, enginarın tanesi (30) kuruştur. Balık fiatlarında gayri tabiiyet vardır.

Celâl beyn fikri

MİLLİYET 11 MAYIS 1929

EK-2

**HALK ARASINDA YAYGIN OLAN HASTALIKLARLA İLGİLİ BAZI
GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER**

Lekeli humma var!

Urla yolunda çalışan altı amele hastalığa yakalandı..
Sıhhi tedbirler alınıyor

Epiyce zamandanberi Vilâyet dahilinde sarı ve mühim hastalıklara musap olanlara tesadüf edilmeyordu. Fakat maalesef İzmir - Urla yolunda çalışan bazı amelenin (lekeli humma)ya yakalandıkları haber alınmış ve dün Sıhhat ve İctimai muavenet müdürü Dr. Mehmet Lütfü Bey hastalık mahalline giderek tetkikat yapmıştır.

Yapılan muayene ve tetkik neticesinde yol amelesinden altı kişinin (Lekeli humma) ya tutulduğu anlaşılmıştır. Hastalar diğer amele arasından tefrik edilerek Urla tahaffuzhanesine yatırılmış, hastalık mahallinde sıhhi tedbirler ittihaz olunmuştur.

Hastalığın diğer ameleye sirayeti tehlikesi görülmüştür. Urla civarında yol, bağ ve bahçelerde çalışan amelenin miktarı binden fazladır. Bütün bu amele tahaffuzhaneye sevk edilerek tathir olunacaktır. Tathirat yaptırılmayacak olan amelenin

hayati tehlikede olacağı kendilerine anlatılmış ve amelenin tathirine başlanmıştır..

Bu suretle sirayetine meydan verilmeden hastalığın söneceği kuvvetle tahmin edilmektedir.

Gandi'nin Arkadaşları hasta

Bombay, 25 (A.A) — Gandi'nin arkadaşları arasında hastalık çıkmıştır. Bunlardan 28 i geri gönderilmiştir.

ANADOLU 26 MART 1930

Şarbon

insana geçiyor

Son zamanlarda insanlar arasında da şarbon vukuatının çoğaldığı anlaşılmıştır. İktisat vekâleti bu münasebetle baytar müdürlüklerine bir tamim göndermiştir. Bundan sonra mezbeha olan mahallerde hayvanlar, mutlaka mezbehalarda kesilecek ve daha evel baytarlar tarafından muayene edilecektir. Baytar olmayan mahallerde, bu vazife doktorlarıdır. Mezbeha olmayan mahallerde hayvanlar muayyen bir yerde kesilecek ve aynı suretle muayene edileceklerdir. Köylerden gelecek etler mutlaka muayeneye tabidir. Baytarlar çarşıları mütemadi mürakaba altında da bulundurarak kaçak etleri müsadere edeceklerdir.

HİZMET 1 İKİNCİTEŞRİN 1929

Firengi ile mücadele

Müzakere 4 saat sürdü, mühim bahisler görüşüldü

Zührevi hastalıklarla mücadele cemiyeti hey'eti ilmiyesi dün vali paşa hazretlerinin riyasetinde Memleket hastanesinde toplanmış ve tam dört saat kadar müzakeratta bulunmuştur.

Müzakerata esas teşkil eden programın dört ana hattı vardır:

- 1 — Hastalıkların mahiyeti fenniyesi hakkında yapılacak tetkikatı ilmiye zeminleri
- 2 — Tedavi safhaları
- 3 — Hastalık hakkında halkın tenviri (propaganda)
- 4 — Hastalığın esbabı, sirayeti ve bunların başlıcası olan fuhş ve fuhşle mücadeleleri..

Müzakerata iştirâk etmiş olan etibba, daha evel ihzar edilen bu programın esasatı üzerinde mütabık kalmışlardır. Yalnız profilaksi

ve propağanda bahsı üzerinde bir az fazla münakaşalar olmuştur. Bilhassa gerek mektepteki, gerek hariçteki gençleri hassalıktan korumak, onlara hastalığın avakabını anlatmak, daha ileri gidilerek umumhanelerde tahaffuz çarelerini temin etmek şekilleri ve teferrüatı üzerinde muhtelif noktâi nazarlar serdedilmiştir. Bu hususta kal'î bir karar verilememiştir. 15 gün sonra tekrar bir içtima aktolunacak ve karar verilecektir.

Cemiyet, faaliyetini çok esaslı bir zemin üzerinde hazırlamağa karar vermiştir. Hastalıkla ilmi bir şekilde, yani maddî ve manevî cepheden mücadele olunacaktır. mektepler, daima göz önünde bulundurulacaktır. Sevişmek, öpüşmek gibi temaslar etrafında gençler ikaz ve irşad edilecektir.

HİZMET
31 BİRİNCİ TEŞRİN 1929

EK-3
YABANCI VE TÜRK BORSALARINDAKİ DURUMLA İLGİLİ BAZI
GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER

ingiliz lirası

İstanbul, 18 (Anadolu) — Bu gün Borsada İngiliz lirası 1030 kuruşta açılmış. 1034 kuruş on parada kapanmıştır. Türk lirası 935 kuruşta açılmış, 945 kuruşta kapanmıştır.

ANADOLU 19 MART 1930

Ne oldu?

ingiliz 1042,5

İstanbul, 21 (H.T) — Bugün kambiyo borsasında İngiliz lirası 1042,5 - Liret 8,93 - Altın 912 kuruşta kapanmıştır.

HİZMET 22 İKİNCİYEŞRİN 1929

Borsada

İstanbul, 15 (Anadolu) — Bu gün borsada İngiliz lirası 1031 kuruşta açılmış, 1032 kuruşta kapanmıştır.

ANADOLU 16 MART 1930

Nevyork borsasında

Panik pek dehşetli olmuş

Nevyork esham borsasında en sağlam kumpanyalarla müesseselerinki dahil olduğu halde eskam ve tahvilatta iki hafta evel başlayan tenezzül hâlâ devam ediyor. Evelki haftaki müthiş sukuttan sonra vaziyetin had devri geçmiş olduğu zannolunmuştu. Halbuki buhran geçmemiştir. Bir defa başlamış olan sukut hareketleri kısa fasıllarla bir çığ gibi yuvarlanıp duruyor.

7 Teşrini evelde Nevyork borsasında üç saat içinde 6,000,000 adet esham ve tahvilat, sahibini değiştirmiştir. Piyasaya külliyetli miktarda arzolunan Amerikanın en sağlam eshamı bile yeniden düşmüştür. Meselâ demiryollar eshamı yeniden 10 dolardan fazla kaybetmiştir.

Eshamın, piyasasının sukutundan dolayı kıymetlerinden kaybettikleri on beş milyon dolar yani 30 milyon liraya balığ olmuştur.

Bankalar fiatların sukutunu menetmek için bu defa da müdahale ve müzaharete bulunmuşlardır. Bir zaman satıcılara adeta çulğınlık gelmiştir. Bankalar teklif olunan her hangi fiatı kabul ediyordu. Nevyork borsasının bu sukutu Avrupa ve bhusus Londra borsasına fena tesir etmiş ve burada da esham fiatlarının inmesine sebep olmuştur.

Yalnız İngiliz devlet eshamı müteessir olmamıştır. Nevyork borsasındaki mütevali sukutlardan dolayı bütün cihan iktisadiyatının sıkıntı çekeceği tahmin olunuyor. Çünhü bu sukutlardan dolayı mahvolan sermaye Amerikada perakende ticaretin ruhu olan taksitle ve kredi ile satışın müstehab olduğu sermayedir.

Bu büyük sermayenin mahvolması Amerikanın ve Amerikalıların satın almak kudretini sarsmış olacaktır. Amerikanın işitir kuvvetile bütün dünya alâkadardır.

[Alt tarafı 2 inci sahifededir]

HİZMET 17 İKİNCİ TEŞRİN 1929

EK-4

**HALKIN KULLANDIĞI TEMEL İHTİYAÇ MADDELERİNDEKİ FİYAT
DEĞİŞİMLERİYLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER**

İktisadi H.

Hayat pahalılığı ile cidâl
Hükûmet ihtikârla mücadele için tedbirler almakta devam etmektedir

Zahire borsası kâtibi umumisi İhtikâr ve hayat pahalılığı hakkında ne diyor?

Hayat pahalılığı meselesi hükümet tarafından ehemmiyetli surette tetkik edilmektedir. Zahire Borsası kâtibi umumisi Nizameddin bey, bu mesele hakkında şunları söylemiştir:

— Hayat pahalılığı stokların azlığı ile işsizlikten ileri gelmektedir. Stokların azlığı eşya fiyatlarının yükselmesine, işsizlik te iratların Azalmasına sebep oluyor. Neticede iratla masraf arasındaki te vazün bozuluyor. Hayat pahalılığını hafifletmek için şekli ticaretimizi değiştirmek, çeşitlilikten ihtisas toptancılığına doğru gitmek lazımdır. Mesai buhranına mani olmak için de istihsalin ve iktisadi faaliyetin tahrik edilmesi icap ediyor.

Beşimilîl tatiller sergisi
Londrada toplanacak olan Beşimilîl "Tatiller ve bunlarla alakadar sanayi" sergisine İstanbul Ticaret Odası da davet olunmuştur.

Yerli Şirketlerin inkişafı
Yerli şirketler komiseri Remzi bey tarafından, şehrimizdeki ticaret, sanat ve emlak şirketlerinin 1928 senesi zarfındaki vaziyetleri hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, bütün bu şirketlerin vaziyetleri tetkik edilerek en ziyade inkişaf gösteren sahalar izah edilmektedir.

Romen bankasının müraعاتı
Faaliyetini tatil etmiş olan Romen sermayeli Marmarış blank bankası muamelelerinin tasfiyesi ile alakasının kat'ilen Ticaret müdüriyetine dün müraعات etmiştir.

MİLLİYET 1 MAYIS 1929

Hayat Pahalılığı

Şehrimiz Ticaret Odası Nisan 1931 zarfındaki hayat pahalılığına dair aylık istatistiki tanzim etmiştir.

İstatistikte ana, baba, ile biri bir buçuk diğeri yedi ve üçüncüsü onbeş yaşlarında üç çocuktan mürekkep orta halli bir aile nazarı itibara alınarak hesap edilmiştir.

Bu hesaplara 1914 Temmuzunda vasatî bir aile 956 kuruşla idare o'uyorken Nisan 1931 de ise 125 lira 27 kuruşla geçinmek âzıngelmektedir.

Bu ay zarfında bir Türk altın lirasının vasatî fiati 905 kuruştur.

ANADOLU 15 NİSAN 1929

Niçin pahalı?

Ticaret Odasının yaptığı tetkikat

Avrupada bizim memleketten pahalı olan yiyecek şeyler ihraç ediliyor

Avrupaya 15,000,000 yumurta gönderilmiştir- Et fiatleri biraz düşmektedir

Ticaret Odası havayıcı zaruriye hakkında tetkikat yapmaktadır.

Odanın tespit ettiğine göre, bazı yenecek maddelerin fiatleri Avrupada kinden ucuz olup bunun tesirile ihraç edilmektedir.

Bu meyanda (15) milyon yumurta gönderilmiştir.

Zeytin yağı ihracatı da artmaktadır. Ticaret Odası, balık ihracatımızı da ehemmiyetli olduğu kanaatinde.

MİLLİYET 7 MAYIS 1929

16 Mart ANADOLU 16 Mart 1930

izmir istanbul'dan iki misli fazla pahalıdır

Nasıl geçinebiliyoruz?

Ortahalli, beş nüfuslu bir aile bugün geçinmek için kaç liraya muhtaçtır?
Bu sorunun cevabını şu cetvel pek güzel veriyor

Ortahalli harpten evvelki hayatla kıyasla bu cetvelde ortahalli harpten evvelki ve harpten evvelki hayatın pahalılığını derince anlamak gayet kolaydır.

Ana, baba ile biri bir buçuk, diğeri 7, üçüncüsü 15 yaşlarında üç çocukta ibaret ortahalli bir aile nazarı itibarıyla alınmış ve hesap ona göre yapılmıştır. Ümumi Vahidli kıyası Aylık sarfiyat miktarı ve harca göre

Vahidli kıyası	1914		1930		göre
	K	S	K	S	
1	18	45	45	810	
2	19	50	5	7.50	97.50

mi harpten evvelki vaziyete göre şimdiki hayat pahalılığı 16,5 nisbetinde yüksektir. Bu miktar İstanbul'da 15 mislidir. İzmir'de iki misli daha fazladır.

Ticaret odasının tanzim ettiği cetveli aynı aşağıya yazıyoruz:

Aylık sarfiyat bedeli mecmuu	1914		1930		100 hesabına
	K	S	K	S	
1914	18	45	45	810	
1930	5	7.50	97.50		

Bir baba Çocuklarını geçindiremiyor

Tepecikte Alman kulisi yanındaki barakalarda oturan ve ameliyat yapan Tıkkavuş Ali oğlu Mehmeti dün yedi tane çocuğu ile polis müdürlüğüne müracaat ederek işsiz kaldığını ve kendisine bir iş bulunmasını istemiştir.

Hükümet kapısını bir baba ocağı bilen bu adam ve zevce sine fabrikalarda iş bulamaz. Yedi tane çocuğuna en büyüğü 6 yaşındaki Alidir, diğerleri en küçükü memede bulunan Sabri, olmak üzere Kasım, Hafız, Hamdi, Ahmet Şükrü namlarındadır. Babasının kazancı bu aileyi beslemeye kâfi bile değildir. Yavruların hepisi de yelik

Kredi Kooperatifleri

Banka borçlularına yapılacak m... hakkında alâkadarlar ne d...

Kredi kooperatifleri hissedarlarından Ziraat Bankasına borçlu olanların kooperatiflerinden kendilerine yapılacak ihrazat... konularında geçen günkü gazetemizde bir şikâyet mektubu vardı. Kredi kooperatiflerinin ilk teşekkül ederken faaliyetine geçtiği şu sırada yapılan ve dedikodu halinde devam eden bu mesele hakkında dün alâkadar savuttan tahakküt yaptık, dedikodu şüphâliyetleri Ziraat Bankasına borçlu olan köylülerin kredi kooperatifinin başkanı tarafından tahakküt edilmeyecektir.

Bu haber, sonuçlar arasında fena bazı fikirlerin vücut bulmasına ve kredi kooperatiflerinin etobahı ile emekle... yapmaya... Kredi kooperatifleri... bir azına arzını... olarak ihrazat miktarı... Meslekî geçen sen... bankasına 100 lira... bir hissodara... ver... para miktarı 300... olabilir.

Dedikodu bu... tade. Ziraat... mes'ele ile... tur, Kooperatif... bu şekilde ka... lute tanzim... laktaki bu... Kredi kooper... mer'uzun... alarak...

28 11:29AM

ANADOLU 16 MART 1930

Gençliğin en mukaddes vazifesi

tasarruftur

Türkiye İş Bankası

28 12:06PM

ANADOLU 24 MART 1930

Her tarafta ucuzluk

Yerli mahsulâtın ucuzlaması müstahsilleri fena halde sarsıyor. Bu halden esnaf ve tüccar da müteessirdir

Bergama muhabirimiz yazıyor :

Yerli mahsulâtın ucuzluğu zırra çok sarsmaktadır. Bir taraftan haricden gelen çayın fiyatını muhafaza etmesi diğer taraftan ainele ücretinin bahallığı vaziyette gayri tabii bir doğrudur. Esnaf ta, tüccar da bu şekilde müteessirdir.

Mısırda kırk, buğday yüz, akdüz yirmi beş, yoğurt on beş kuruştur .

Koyun sütünün on kuruşa düştüğünden sürü sahipleri sülerini kendileri yoğurtu yapmakta, on beş kuruşa satılmaktadırlar.

Pestemalen çiftliği :

Dört köy ahalisine dağıtılacak olan Pestemalen çiftliğinin tevzine bugün başlamıştır.

Tevziata memur Senai bey mühendis Fevzi beyle birlikte bir heyet araziye üç dereceye ayıracaktır. İkiyüz yetmiş altı aileye üç dorededen ayrı ayrı verilecektir.

Bir aileye iki nüfus itibarıyla otuz beş dönüm verilecek ve her fazla nüfusa sekiz dönüm daha ilâve olunacaktır. Son gelen bir emirde mübâdilen teffiz doyası tamamen iptal edilmiş olduğundan artık tapu kaydının da bir manası kalmamıştır.

Çankırıyat derinini büyük nimetlerine kavuşan köylüler artık hakiki sevinçlerini göstermektedirler.

İş Bankası :

Bergama'daki şube binası bir misil daha genişlemektedir. Memleketin iktisadi ihtiyaçları üzerinde kuvvetli bir amel olan İş Bankası Bergama'da minnet ve şükranla değer, çok değerli işler görmektedir. Müdür Hurşit Beyin dirayetli idaresinden bütün tüccarlar ve muamele

Ziraat Bankası :

Mevduattan para kalmadığından bahisle tüccara ucuz krediye mayıs geyesine kadar kısımlıdır. İktisadi hayatın temin vücü dolayısıyla kredinin kısımlı olması tüccarlar üzerinde masraflarını husule getirmektedir.

Senelerden beri memleketin bankası olan Ziraat Bankasının tabii vaziyeti bozmadan yükümesi çok ehemmiyete şayan bir iktisadi meseledir.

Tütüncüler kooperatifi :

25 martta senelik umumî toplantısını yapacak olan tütüncüler kooperatifi busene de memleketinde çok hayırlı işler görmüştür. Üç senede sermayesinin yüzbin liraya iblâğ edecek olan kooperatif dokuz binde elde etmiş, busene de on bin lira ilâve imkân dahilinde girmiş bulunmaktadır.

Belediye işleri :

Belediye hükümetinin bahşını yola ilâve ettiklerinden bahş yapmak üzere ittisalindeki kabristanı kaldırmaktadır.

Canazeler bundan sonra bir milyon yeni kabristana gömüleceğinden belediyenin cezası arabası meccanen tagyacaktır.

Zavalı ezildi

Kirik yolunda oniki numaralı otomobil yoffür Ömer Peyrek'ten Şuşayip isiminde birini fena halde ezmiştir.

Bergama'nın kenarında bir çukurda bir adam iki gün sonra baş ezilerek öldürülmüştür.

Failler üç kişi olup iki kişi darıma tarafından tutulmuştur. Biray evvel Bergama'da ermiş elleri bağlanarak tehdit edilmiş elli altın liraya alınan Katruo'nun hırsızları bulunamaz. Sindi bunlardan şüphelenildi.

Ucuzluk var, fakat

Lzmirde sütün okkası (12) kuruş olduğu halde yoğurt (45)e satılıyor

Herşey aynı vaziyettedir

Yüksek gümrük tarifelerine tâbi olan şeker, kahve, çay ilâh. Ve lüks menâcât gibi esya ile inhisara tâbi mevaddan gayri esya ve mahsulât mahalliyeye aramızda fiat itibarıyla gayrikabul kıyas farklar hâsıl olmuştur.

Yaptığımız tetkikete nazaran hububat ve sebze fiatları ve sair mevaddı gıdaıye geçen seneye nazaran yarından ziyade ucuzlaşmıştır.

Fakat haddizatında mevcut bulunan bu ucuzluktan halk, bazı mühim sebepler saklasıyla lâyıkile istifade edememektendir. Şimendiferleri ve sair nakil vasıtalarının Türkiye'de pek fahiş olan ücretleri ve mevaddı gıdaıyenin elden ele doluşması veya imal ve inhisarı yüzünden bazı mevaddın zırradan ve istihlal mahallinden alınan fiatları ile satış fiatları arasında birkaç misil fark hâsıl olmaktadır.

Mesela bugün hafız koyun sütünün okkası on iki kuruşa satıldığı halde yoğurdun okkası kırk kuruştur. Ekser yoğurtçuların iki okkası süde bir okkası ilâve ederek yoğurt imal ettiklerini de dahili hesap ederek sütün maliyet fiatını sekiz kuruştan hesap etilmek lâzımdır. Süt sekiz kuruşa olursa Yoğurt on beş kuruşa satılabilir ve yirmi kuruşa satılırsa mühim bir kâr biralır.

Arpa ve buğday fiatları ile okmak fiatı arasındaki fark ta aynı vaziyettedir. Şimendifer masrafı, boru masrafı, simsar masrafı, ve bazı mecbur işler emeğin mevaddı iptidaiyeni için verilen paradan fazladır.

Sürü sahipleri son bahar için de 1930-31 okkası hesabı kuru etini azami kırk kuruşa satıyorlar. Halbuki ağaçın resmi mezbeha parası, mer'a ücreti ve buna müvâzıl masraflardan sonra kuru etini İzmir'de zekken kuruşa satılmak bir mes'ale oluyor.

İzmir gibi şimendiferleri, yol-ları ve deniz vesâli mebaul olan bir memlekette nakliyat ve tevassut yüzünden hâsıl olan vaziyet daha içreleri için büsbütün fecidir.

Konya ve Adana havâlinde arpanın onsekiz okkası elli kuruşa satılmaktadır. Halbuki oradan İzmir'e arpa getiril-se okkası başına iki kuruşa yalnız bir masraf yapılması zâuridir. Binaenaleyh çevre vilâyetlerde tereyağı, hububat, et gibi hava-yıcı zaruriye fiatları ile İzmirdeki fiatlar arasındaki farklar yalnız nakil işi ve belediyenin satıcılara lâyıkile hükim olamaması mes'alesi değildir.

Belediyenin bir çok noktalarda vaziyete hükim olamadığı ve satıcıları kontrol edemediğini itiraf etmemelidir heraber fiatların nisbetsizliği ve memleketin her tarafında görülen fahiş farkların esas muhtelif sebeplere itinat etmemektedir.

İzmirde yüz paraya ispanak ve yök bahannın sebze artarken Ankara'da bir karnabaharın kırk elli kuruşa alınabildiğini işliyoruz. Demek oluyor ki Türkiye'de istihlal edilen karneri esyaı kâzete getirmek, sevketmek hatırı yarından oynatmak fiat hususunda müthiş farkların husulüne badi oluyor.

Kara yollarında mevcut olan bu müşkülât denizler için de aynıdır. Vapur navisundan fazla tutan tahvil ve taşıyıcı ücretleri, araba masrafları, komşyon, pul, oktruva ve buna müvâzıl bin çeşit masraf kapıları dahill istihlalâtın tehdit eden bir mahiyet almıştır.

Bu itibarıyla memleketin istihlal kabiliyetini tezyit etmek ve memlekette fiatları tezyit etmemek mes'ele mevzuu bahşınurken tetkik sahanız, düğüncekte noktalarımız pek çok ve pek çetindir.

Binaenaleyh dahilde istihlal edilen mevaddın fiatları arasında ki farkları itabâ ederek mahul bir nisbet dairesinde Türkiye'de mevcut bulunan ucuzluktan istifade edebilmek için hâlle muhtaç müvâzıl hâdisler karşısında bulunduğumuz itiraf ve takdir etilmelidir.

Adliye muhabirleri

Baha Bay

ANADOLU 26 MART 1930

ANADOLU 28 MART 1930

EK-5
DEĞİŞEN EKONOMİK KOŞULLAR NEDENİYLE YAŞANAN İFLASLARLA
İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER

iflâs

Hocazadeler şirketinin hesaplarına bakılıyor

Arasta başında Sarraflık etmekte iken iflâs eden (Hocazade Ragıp ve Halil Biraderler) şirketinin hesapları iflâs idaresi tarafından tetkik edilmektedir.

Aldığımız malûmata nazaran, iflâs idaresi, ilân edilen müddetten sonra bir takım alacaklıların müracaatlarını nazarı dikkate alarak tanzimi lâzımgelen defter için kanunen tayin ettiği müddetin Mart nihayetine kadar temdidini mahkemeden taleptmiş ve mahkeme bunu kabul ederek o suretle karar vermiştir.

Iflâs idaresinin hazırlamağa başladığı borç defteri bugünlerde bitirilecek ve murakabe komisyonu mahkemeye tevdi edilecektir. Hocazade şirketinin borçlarına ait olan bu defter murakabe komisyonu tarafından tetkik edildikten yirmi gün sonra alacaklılar içtimaa davet edilecek ve bu içtimada müflisler tarafından teklif edildiği haberi alınan yüzde elli tediyat üzerine konkordato akti de mevzu bahsedilecektir.

Iflâs idaresi, aynı zamanda müflislerin alacaklarını da tahsile devam ve rızalarile para vermeyenler hakkında kanunî muameleye tevessül etmektedir.

ANADOLU 26 MART 1930

Karşıyaka'da feci bir intihar

Ticarî vaziyeti bozulan afyon tüccarı Abdi B. afyon içerek feci şekilde intihar etti

Müntehirin üç mektubu - piyasadaki bir şayiye göre intiharın sebebi nedir?

İki gün Karşıyakada feci bir intihar vak'ası olmuştur. Afyon tüccarı Morali zade Abdi B. Ticarî vaziyetinin iyi gitmemesinden müteessir olarak kendisini afyonla zehirlemiştir. Hâdisesinin hakkını da tahkikat yaptık, elde ettiğimiz muvafak malûmatı yazıyoruz:

Müntehir Abdi Bey kırk yaşlarında bir zattır. Girit hanında bir ticaretaneisi. Karşıyaka'da iki tane ve İzmirde bir evi vardır. Saçmacıhanması civarında Hiftani sokağında ikamet etmektedir. Abdi Beyin uzun zamandanberi rahat olan bir zevcesi ile Kemal Bey isminde yirmi iki yaşlarında bir manevî evladı vardır.

Teessür ve teselliler:
Abdi Bey, son zamanlarda ticaretinin fenası gittiğinden dolayı çok müteessir vaziyette ve daima düşünce ve teessür içinde yaşamakta idi. Onun bu halini gören ailesi halkı kendisini teselliye çalışmakta idiler, fakat teessürünü hiçbir suretle izale etmek kabili olmuyordu.

Ailiede telâh:
Perşembe günü öğleden sonra evden çıkan Abdi Bey, akşam geç vakte kadar gelmeyince ev halkı telâha düşmüş ve kendisini aramağa başlamıştır. Görüştüğü ve gittiği arkadaşları nezdinde aranıp ta bulunamayınca ev halkı daha çok telâha düşmüştür.

Karşıyakaya gittiler:
Bonun Üzrüne Karşıyakada Galip bey sokağında bulunan (17) numaralı evine giderek bakmışlar, kapıyı kapalı bulmuşlardır.

İntihar ettiği sabit olmuştur.
Üç mektup: Üzeri taharri edilmiş ve üç tane mektup bulunmuştur. Bunlardan birisi zevcesi hanıma, diğeri müddeiumumîliğe ve ticaretanesinde muhasip Sezaî Efendiye hitaben yazılmıştır. Müddeiumumîliğe hitaben yazdığı mektupta vaziyeti ticaretanesinin borunluğu ve bankalarını krediyi kestikleri, alacaklarını tahsil edemediği bildirilmekte ve bundan dolayı intihar ettiği haber verilmekte idi. Zevcesi Hanıma yazdığı mektupta; borçlarını ödemesi tavsiye edilmekte idi. Muhasip Sezaî Efendiye ait mektupta ise intihardan sonra ticaretaneysi bırakıp gitmemesi ve idareye devam etmesi bildirilmekte idi. Vak'a mahalline giden müddei umumî başmuavini Haydar Naki Bey hâdisede bir suç görmemiştir. Tahkikat evrakı dün akşam polis müdürlüğünden müddeiumumîliğe gönderilmiştir. Abdi Beyin ticaretanesinde yirmi bin lira kıymetinde mal bulunduğu söylenmektedir. İflâs ettiği şayiaları da çıkmış ise de bunlar doğru değildir.

Bir şayia
Düin piyasada devran eden bir şayiye göre şehrindeki ecnebi bankalarından birisi; müntehir Abdi Bey'e haber vermeden ona ait (400) çuval kadar buğdayı satmış ve parasını almıştır. Bu mes'ale Abdi Bey'e çok fena bir şekilde tesir etmiştir. Hatta Abdi Beyin intiharının saiki bu olduğu söylenmektedir. Bu şayianın ne dereceye kadar doğru olduğu adliyesce yapılmakta olan tahkikata neticesinde anlaşılacaktır.

ANADOLU 30 MART 1930

EK-6

**BUNALIM KARŞISINDA YAŞAM KOŞULLARINDAKİ DEĞİŞİMLE İLGİLİ
BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER**

Bir baba

Çocuklarını ge- çindiremiyor

Tepecikte Alman kulesi yanın-
da barakalarda oturan ve amel-
lelik yapan Tikveşli Ali oğlu
Mehmet; dün yedi tane çocuğu
ile polis müdürlüğüne müracaat
ederek işsiz kaldığını ve kendi-
sine bir iş bulunmasını iste-
miştir.

Hükümet kapusunu bir baba
ocağı bilen bu adam ve zevce-
sine fabrikalarda iş bulunacaktır.
Yedi tane çocuğunun en büyü-
ğü 8 yaşındaki Alidir, diğerleri
en küçüğü memede bulunan
Sabri, olmak üzere Kâzım, Ha-
fize, Hamdi, Ahmet Şükrü nam-
larındadır. Babanın kazancı bu
aileyi beslemeye kâfi bile değıl-
dir. Yavruların hepsi de yurtık
ve eski elbiseli ve yalınayaktır.
İzmirde yedi çocuklu olan bu
aileye Hayır cemiyetleri tarafından
yardımlar da temin edilecektir.

ANADOLU 16 MART 1930

Kendisini astı..

Zavallı gencin cebinde (20) para bulunmuştur

Dün öğle üzeri Burnava na-
hiyesinin Altındağ köyü dahi-
linde Evranos zade Abdurrah-
man Beyin çiftliğinde zeytin-
lik dahilinde feci bir intihar
vak'ası olmuştur. Yirmi altı ya-
şında bir genç açlık ve zaruret
yüzünden kendisini ağaca asa-
rak intihar etmiştir.

Zeytinlikte bir ağaçta bir ceset
sallandığını gören birisi derhal

karakola giderek jandarmalara
haber vermiş ve müteakiben
telefonla merkez bölüğü jan-
darma kumandanlığı, oradan
da müddeiumumilik haberdar
edilmiştir.

Bunun üzerine bir heyet oto-
mobille hadise mahalline gitmiş
ve evvelâ vaziyeti tesbit ettik-
ten sonra tahkikata başlamıştır.

Devamı 3 ünü sahifede

ANADOLU 17 MART 1930

EK-7

**DÜNYA BUNALIMI'NDA EGE BÖLGESİ VE İZMİR'İN TİCARET
HACMIYLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN HABERLER**

Afyon Piyasası Nasıl? Ege İktisadî Mıntakasının Re- koltesi (319,989) Kilodur

Ege İktisadî mıntakasının 1931 Afyon rekoltesi 319,989 kilo tahmin edilmektedir. Busenenin ilk mahsulü 23 Mayıs'ta Borsaya getirilmiş ve 10 Eylül'e kadar Borsada 96,929 kilo Afyon, 325 kilo çıkıntı satılmıştır.

1930 ve 1931 senelerine ait Afyon fiyatları şu surettedir:

23-31 Mayıs 1931 zarfında 900-1450 kuruş, 23-31 Mayıs

1930 zarfında 1000-1680 kuruştur.

Haziran 1931 zarfında 750-1450 kuruştur. Geçensene aynı tarihte 800-1400 kuruştur. Temmuz 1931 de 700-1250 kuruş, Temmuz 1930 da 925-1400 kuruştur.

11 Ağustos - 10 Eylül 1931 de 700-1200 kuruş, geçensene aynı tarihte 850-1350 kuruştur, Çıkıntı mahsul Mayıs 1931 de 400 - 800, Mayıs 1930 da 650-800 kuruştur.

Haziran 1931 de 750 kuruş, Haziran 1930 da 500 kuruş, Temmuz 1931 de 550 kuruş, Temmuz 1930 da 600 kuruş, Ağustos 10 Eylül 1931 de 300, geçen sene aynı tarihte 525 - 700 kuruştur.

İhracat : 23 Mayıs'tan 10 Eylül 1931 tarihine kadar İzmir limanından muhtelif ecnebi memleketlere yapılan Afyon ihracatı şu miktardadır:

Fransa, İngiltere, Almanya, Japonya, Mısır, Danimarka ve Amerikaya 61,665 kilo 890 gramdır. En çok Fransaya ihrac edilmiştir.

ANADOLU 13 EYLÜL 1931

Haşhaşlar

Ve Ticari Vaziyet

Şehrimiz Ticaret ve Sanayi Odasının haşhaşlarımızın Ticari vaziyeti ve ihracatı hakkında tanzim ettiği rapor şu merkezdedir:

Ege mıntakası dahilindeki Ticaret ve Sanayi Odalarından, ziraat müdürlüklerinden ve kaymakamlıklardan alınan malûmata göre, mıntakanın 1931 haşhaş rekoltesi 11,976,057 kilo tahmin olunmuştur.

Busene ilk mahsul Borsaya 16 Haziran 1931 tarihinde gelmiş ve mezkûr tarihten 10 Eylül 1931 tarihine kadar Borsada 1,037,266 kilo haşhaş satılmıştır.

ANADOLU 17 EYLÜL 1929

ANADOLU

Gümrükte (340) bin liralık bir zarar dah

İzmir'de nou'ak
Bilhassa yiyecek esyası
günlerde çok ucuzlamış

Salı
18
Mart 1930

ANADOLU

Comptabilite haşhaş borsası için özel Tulu garantisi

ANADOLU 18 MART 1930